

BƏHRUZ AXUNDOV
MAHMUD MAHMUDOV

NƏŞRİYYAT İŞİNİN ƏSASLARI

(Dərs vəsaiti)

«ASPOLIQRAF»
BAKİ – 2006

*E*lm i məs lə hətç i: **Çingiz Əlioğlu**

Azərbaycan Yazıçılar Birliyi İdarə

Heyətinin üzvü, əməkdar incəsənət xadimi

*E*lm i redaktor lar: **Akif Rüstəmov**

filologiya elmləri namizədi, dosent

Ayaz Musayev

*BDU jurnalistikanın nəzəriyyəsi və
təcrübəsi kafedrasının müəllimi*

*R*əyçilər:

Nəsir Əhmədli

filologiya elmləri namizədi, dosent

Ağamusa Zeynalov

*BDU jurnalistikanın nəzəriyyəsi və
təcrübəsi kafedrasının baş müəllimi*

Axundov B., Mahmudov M.

A 95 Nəşriyyat işinin əsasları (dərs vəsaiti). Bakı, «Aspoliqraf», 2006, 224 səh.

Dərs vəsaiti Bakı Dövlət Universitetinin, İncəsənət Universitetinin, həmçinin jurnalist, redaktor və naşır ixtisasları üzrə kadrları hazırlayan digər ali təhsil ocaqlarının müəllim və tələbələri üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Kitabda Azərbaycanda nəşriyyatların yaranma və inkişaf tarixinə qısa nəzər salınırmış, müstəqilliyyin ilk illərində, habelə bazar iqtisadiyyatı ilə bağlı bu sahədə yaranan qayğı və problemlərdən söz açılır, nəşriyyat işinin mahiyyəti, təşkilii, nəşriyyatların struktur və s. bəhs olunur, müasir nəşriyyatlar haqqında məlumat verilir.

Bundan başqa kitaba nəşriyyat işi ilə bilavasitə bağlı olan hüquqi sənədlər də əlavə edilmişdir.

Kitabda Giriş, I, III, V bölmələr və Nəticə B.Axundov və M.Mahmudov, II bölmə B.Axundov, IV bölmə M.Mahmudov tərəfindən yazılmışdır.

A 4502040000
053 2006

GİRİŞ

Çap maşınının ixtirasına qədər görkəmlı mütəfəkkir, alim və şairlərin əsərlərinin üzü müxtəlif xəttatlar tərəfindən çox nəfis şəkildə əllə köçürüldürdü. Bunlar əslində çox qiymətli sənət əsərləri idi. Üzü əllə köçürülmən kitabı çoxaldılıb kütləvi şəkildə yayılması isə aydın məsələdir ki, mümkün deyildi. Saray kitabxanalarında saxlanan kitablar yalnız kiçik bir qrupun istifadəsi üçün açıq idi. Bu gün Azərbaycan Əlyazmalar Fonduun əsasını orta əsr kitabxanaları, görkəmlı ziyalılarımızdan Abasqulu ağa Bakıxanov, Mirzə Fətəli Axundov, Əbdülqəni Əfəndi Xalsəqazızadə, Hüseyn Əfəndi Qayıbov, Mir Möhsün Nəvvab və başqalarının şəxsi kolleksiyaları təşkil edir. Əlyazmalar Fonduun xəzinəsində Nizami «Xəmsə»sinin XIV–XVI əsrlərdə ən yaxşı xəttatlar tərəfindən köçürülmüş və tanınmış rəssam – miniatürçülər tərəfindən işlənmiş 20 nüsxəsi saxlanır.

Zaman keçdikcə insan zəkası bu müşkül işi də asanlaşdırıldı. XV əsrin ortalarında alman İ.Qutenberqin ixtirası kitab çapında kütləviliyə ilk addım oldu.

Azərbaycanlı müəllifin sənaye, mətbəə üsulu ilə hazırlanmış ilk kitabının çapından 410 ildən artıq vaxt keçir. Bu, «Elm mülkünün şahı» adlandırılın Nəsiməddin Tusinin «Təhriri-Öqlidis» əsəridir ki, ilk dəfə 1594-cü ildə Romada «Medici» mətbəəsində çap olılmışdır. Azərbaycan ərazisində çap üsulu ilə buraxılan ilk kitab isə Təbrizdə işq üzü görüb. Həmin kitabın adı «Cahadiyyə», müəllifi Mirzə İsa Qaimməqam olmuşdur. Kitab İran – Rusiya müharibəsindən bəhs edirdi. O ki qaldı çap üsulu ilə ana dilimizdə buraxılan ilk kitaba, bu kitab hazırda Azərbaycan MEA-nın Əlyazmalar İnstitutunda saxlanan «Leyli

və Məcnun» əsəridir. 1819-cu ildə çap olunmuş bu nüsxə Azərbaycanda ana dilində çap olunmuş ilk kitab sayılır.

İ.Qutenberqin ixtirası bəşəriyyət tarixində ən mühüm, ən əhəmiyyətli hadisə kimi qiymətləndirilir. Bu da çox təbiidir, çünkü kitab ayrı-ayrı insanların, xalqların, bütövlükdə bəşəriyyətin taleyində mühüm rol oynamışdır. Tarix boyu mütərəqqi duyğular, humanist ideyalar təbliğ edən kitablar, azadlıq və bərabərlik, səadət və tərəqqi uğrunda mübarizədə əvəzsiz vətə olmuşdur. Bu, hər şeydən əvvəl, çap məhsullarının xüsusiyyətindən, onların ağıla, şüura təsirindən, hər hansı bir məslək ətrafında səfərbəredici qüvvəyə malik olmasından irəli gəlir. Məşhur fransız yazarı Stendalin təbirincə desək, «mətbəə literi kiçik metal parçası olsa da, o, taxt-tacları darmadağın edir, hakimləri, padşahları taxtdan salır».

Müdriklər özlərində olan bütün yaxşı cəhətlərə görə kitaba minnətdar olduqlarını bildirmiş, mütaliəni unudan insanın inkişafdan qaldığını söyləmişlər. Çünkü bəşəriyyətin bütün həyatı tədricən kitablara köçmüştür. Adamlar, nəsillər, dövlətlər ölüb getmiş, kitablar isə əbədi həyat qazanmışdır. Onların dünyagörüşü, həyata baxışı, istək və arzuları kitablara əbədi həkk olunaraq tarixə dönmüşdür. Görkəmlı fransız diplomati və dövlət xadimi Lamartin kitab haqqında demişdir ki, «qatar məsafə, kitab isə zaman arasındaki fərqi tamamilə aradan götürüb və imkanlarımızı intəhasız dərəcədə genişləndirib». Məhz bu imkan genişliyi sayəsində bu gün kitab rəflərimizdə müxtəlif dövrlərə və xalqlara məxsus Şekspir və Dante, Nizami və Tolstoy, Hüqo və Puşkin kimi dahi söz sərrafları, ölməz şəxsiyyətlər yanaşı dananır. Onlar bizi daim elmə, biliyə, mənəvi kamilliyyə səsləyir və bu yolda çox qiymətli bir vasitə rolunu oynayırlar. Büyyük Nizamiyə görə idrak, insanın qarşılıksız istəyi, təbii mənəvi

tələbatıdır və «Öyrənməyi ar bilən bir kəs, Dünyada mərifət qazana bilməz».

Ölməz xalq şairimiz Səməd Vurğun isə kitabın məziyyətlərini özünəməxsus bir üslubda belə təsvir edib:

*Kitab-xəzinədir, ölməz bahardır,
Kitab-hər insanın dövləti, varı,
Kitab elə böyük bir sehrkardır—
Olmuşa çevirir olmayanları.*

Çap maşınının ixtira edildiyi orta əsrlərdən üzü bəri, yəni ən yeni kompyuter texnologiyası və internetin geniş şəkildə istifadə olunduğu bu günümüzə qədər insanlara lazım olan hər cür informasiyaları daşıyan ən mötbəbər mənbə kitab olub. İndinin özündə də kitab bu böyük missiyani yerinə yetirməkdə davam edir. İlk vaxtlarda, ibtidai üsullarla hazırlanan çap məhsullarını müasir dövrdə ən yüksək poliqrafik texnologiyalarla nəşr olunan çox nəfis tərtibatlı, yalnız içində daşıdığı qiymətli fikirlərə görə deyil, həm də poliqrafik icra səviyyəsinə görə sənət nümunəsi hesab olunmağa layiq kitablar əvəz edib.

Poliqrafiya mətn materialları və qrafik təsvirlərin çoxaldılması üçün texniki vasitələrin ümumi adıdır. Çap məhsulları (kitab, qəzet, jurnal, plakat, coğrafi xəritə və s.) hazırlanı sənaye də poliqrafiya adlanır. Başqa sözlə, poliqrafiya mətbuatın və nəşriyyatın əsas maddi-istehsal bazasıdır. İngilaba qədər Azərbaycanda, o daha çox **çapçılıq, çap işləri, mətbəəçilik, mətbəə işləri** mənasında başa düşülüb və işlədi- lib. Ölkəmizdə bu sahə dövrün ümumi ictimai-siyasi inkişafından asılı olaraq müxtəlif vaxtlarda qeyri-bərabər sürətlə irəliləmişdir.

Litoqrafiya (daş çapı) üsulu ixtira edildikdən təxminən 15-20 il sonra Azərbaycanda istifadə olunmuşdur. 1812-ci ildə Təbrizdə ilk litoqrafiya dəzgahı qurulmuş və dünyəvi kitabların nəş-

rinə başlanmışdır. Sonralar Təbrizdə 1817 və 1824-cü illərdə daha iki litoqrafiya dəzgahı işə salınmış, 1830-cu ildə isə mətbəə açılmışdır. Mirzə Cəfər adlı bir şəxs Moskvada daş basması işini öyrəndikdən sonra Təbrizdə bu sahədə səmərəli fəaliyyət göstərmişdir.

XIX əsrin 50-ci illərində təkcə Bakıda üç, 1858-ci ildə Şamaxıda iki mətbəə olmuşdur. XIX əsrin axırları və XX əsrin əvvəllərində M.M.Nəvvab Şuşada mətbəə açaraq daşbasma üsulu ilə kitab nəşr etmişdir.

Ömər Faiq Nemanzadə və Mirzə Cəlil «Şərqi-Rus» qəzətinin mətbəəsini M.Şahtaxtinskidən alaraq, 1905-ci ilin mart ayında Tiflisdə «Qeyrət» mətbəəsini açmışdır. Bu mətbəədə öz dövrü üçün əhəmiyyətli olan tərcümə və orijinal əsərlər nəşr olunmuşdur. Daha sonra mətbəənin təsisçiləri mətbuat tariximizdə mühüm hadisə olan «Molla Nəsrəddin» jurnalını da həmin «Qeyrət» mətbəəsində nəşr etmişdirler.

Sonrakı dövrün ən tanınmış, geniş imkanlı mətbəələrindən biri Oruc, Qənbər, Abuzər Orucov qardaşlarına məxsus olub. Elmi ədəbiyyatda onu bəzən mətbəə-nəşriyyat da adlandırırlar və bu da təsadüfi deyil. Çünkü bu mətbəə-nəşriyyat fəaliyyət göstərdiyi şəraitə uyğun olaraq o dövrün ən yüksək texniki avadanlıqları ilə təchiz edilmişdi. Həmin mətbəədə çap və tərtibat işində istifadə olunan «Mille» markalı ən böyük özüyigən, «Frantental», «Aqaburq», «Amerikanka» markalı çap maşınları, tikən və kəsən maşınlardan, habelə, sinkoqrafiya avadanlıqlarından istifadə edilirdi.

Orucov qardaşları mətbəəsinin fəaliyyəti yalnız kitab çapı ilə məhdudlaşmamışdı. Onlar çap etdikləri kitablari yaymaq və satmaq məqsədilə ticarət kataloqları çap edib paylayırdılar.

Göründüyü kimi, Orucov qardaşlarının kitab satışı sahəsindəki fəaliyyətini sonraki onilliklərdə uzun müddət fəaliyyət

göstərmiş «Azərkitab», «Kəndkitab» kimi qurumların, ibtidai şəkildə də olsa, işinin başlanğıcı, ilkin əlaməti hesab etmək olar. Həmçinin bu mətbəə, eyni zamanda, müəyyən qədər nəşriyyat işini də icra edib. 1918-ci ildə həmin mətbəə bütün avadanlığı ilə birlikdə yeni hökumətin sərəncamına verilmişdir. Bütün qeyd olunan xüsusiyyətlərinə baxmayaraq o dövrün ən qabaqcıl çap müəssisəsi olan «Orucov qardaşları» mətbəəsinin işini, sözün geniş mənasında, naşirlik fəaliyyəti kimi qiymətləndirmək olmaz. **Çünki kitabların ayrı-ayrı hallarda, bir qədər pərakəndə şəkildə, ən əsası isə yalnız mətbəə əməkdaşlarının qüvvəsi ilə hazırlanması hələ sözün geniş mənasında naşirlik fəaliyyəti deyil.** Burada məqsəd eyni olsa da, onların imkanları, iş üsulları, qarşılara qoyulmuş vəzifə xeyli dərəcədə müxtəlifdir və hər biri özünün spesifik xüsusiyyətləri ilə seçilir. Bununla bərabər keçmişdə məcburiyyət üzündən nəşriyyat fəaliyyətini də öz üzərinə götürüb xalqın maariflənməsi, kamilliyə qovuşması yolunda mütərəqqi ədəbiyyatı hazırlayıb oxoculara çatdırıban fədakar ziyahlarımızın əməyi yüksək minnətdarlıq hissinə layiqdir.

Milli mətbuatımızın banisi, təbiətşunas alim H.Zərdabi mənəvi qidaya olan ciddi ehtiyacdən söz salaraq yazırkı ki, bizim zəmanəmiz elm zəmanəsidir və elm təhsil etmək hər tayfaya vacibdir. Bizim kitablarımı olsa, onları oxuyarlar və necə ki su damçı-damçı düşməklə daşı deşir, eləcə o kitabları oxumaqdən elm və ədəb mirur ilə xalqın könlündə nəqş bağlayıb möhkəm-lənir.

I B Ö L M Ö

AZƏRBAYCANDA NƏŞRİYYATLARIN YARANMASI VƏ İLKİN FƏALİYYƏTİ (1920–1930-cu illər)

Azərbaycanda nəşriyyatçılıq fəaliyyəti kəşməkəşli, mürəkkəb və həm də eyni dərəcədə ziddiyətli dövr və bu dövrün yaratdığı spesifik şəraitdə inkişaf edib.

Ölkəmizdə nəşriyyat işininin əsası keçən əsrin iyirminci illərinin əvvəllərindən qoyulub. Lakin geniş miqyasda baş vermiş əsaslı yeniliklərə, həmin dövrün mühüm siyasi-ictimai hadisələrinə diqqət yetirmədən bu inkişafi birmənalı şəkildə qiymətləndirmək olmaz.

Şübhəsiz ki, söhbət iki ildən də az özür sərmüş Azərbaycan Cümhuriyyətinin süqtundan, respublikamızın bolşevik Rusiya tərəfindən işğalından gedir. Məhz bu işgal nəticəsində yetmiş ildən artıq bir müddətdə müstəqilliyimizə son qoyuldu, milli-mənəvi dəyərlərimiz, şanlı tarixi keçmişimiz, bir-birindən gözəl ənənələrimiz ağır itkilərə, hücumlara məruz qaldı. Bütün ideoloji vasitələrin yalnız Kommunist Partiyasının mənafeyinə səfərbərliyə alındığı dövrlərdə bunlar həmişə və heç də açıq-dan-açıga deyil, böyük bir riyakarlıqla, həqiqətə yalan donu geyindirilməklə həyata keçirilir, həmin məqsədlə təbliğat və təşviqat işləri ən yüksək səviyyəyə qaldırılırdı.

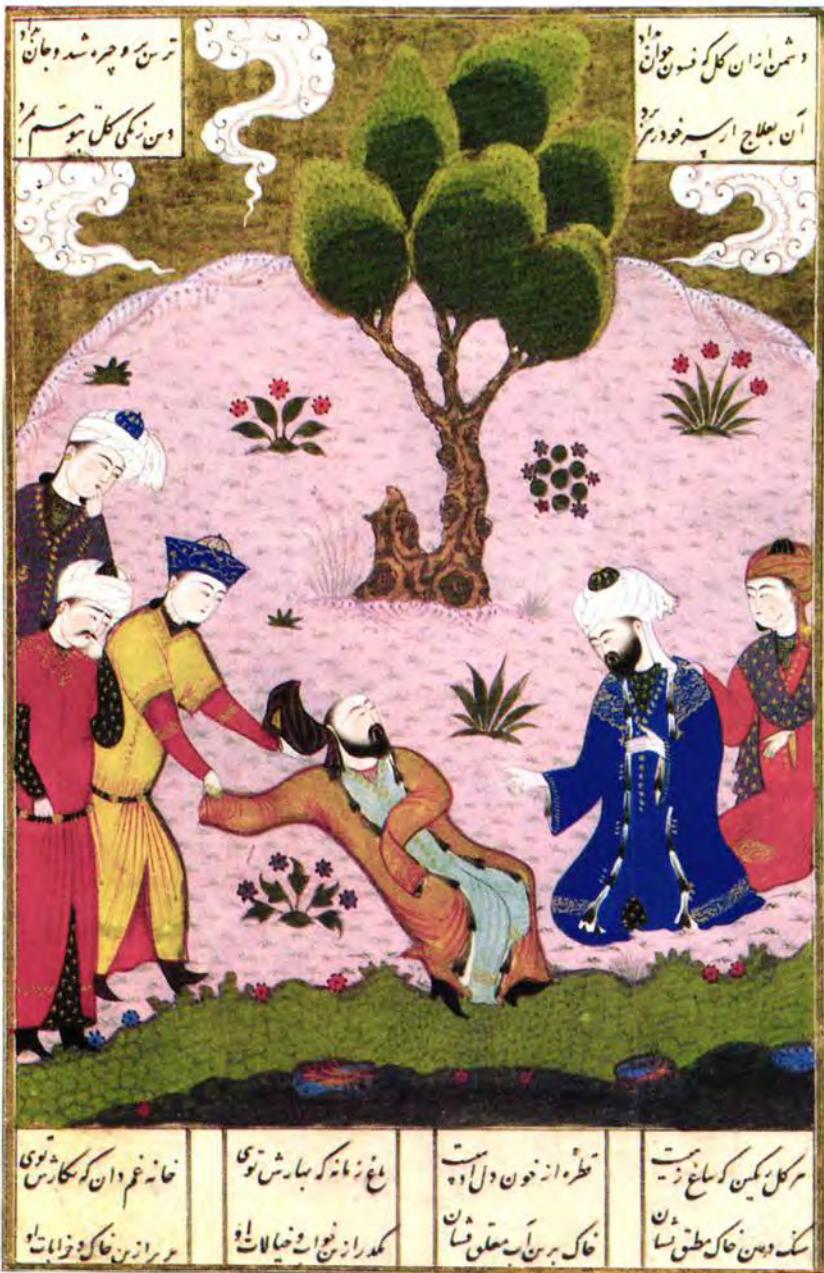
Belə bir şəraitdə dövrün hakim ideologiyasını geniş miqyasda zəhmətkeşlərin şüuruna aşılıya biləcək şifahi təbliğat və təşviqat, kütləvi informasiya vasitələri kimi müxtəlif kitab və broşürələrə da böyük ehtiyac duyulurdu. Belə bir vəzifəni isə ayrı-ayrı mətbəələrin xırda istehsal gücü ilə yerinə yetirmək

İbn Behtüsünün 1297 – 1299-cu illərdə xəttatlar tərəfindən əllə köçürülmüş «Mənafî əl-heyvan» əlyazma-kitabından «Bəbir» şəkli.

Nizami Gəncəvi «Xəmsə»sinin qədim əlyazma-kitab
nüsxlərindən biri.

Əlyazma-kitabın bir səhifəsi. «Sirlər xəzinəsi» poeması.
 İki rəqib alimin hekayəsi. «Xəmsə». 1491-ci il. Shiraz.

«Leyli və Məcnun» poemasından bir səhifə.
 Leyli və Məcnunun huşunu itirməsi. «Xəmsə». 1491-ci il. Şiraz.

mümkün deyildi. Odur ki, yeni-yeni nəşriyyatların yaradılması, fəaliyyətlərinin səmərəli qurulması üçün bir sıra ciddi qərarlar qəbul edildi, onların lazımı şəkildə yerinə yetirilməsi diqqət mərkəzində saxlanıldı.

Lakin ədalət naminə xatırlatmalıyıq ki, həmin nəşriyyatların fəaliyyəti yalnız Kommunist Partiyasının ideologiyasının təbliği ilə məhdudlaşmadı. Əksinə, onlar müxtəlif çeşidli, çoxsaylı, rəngarəng çap məhsulları ilə zəhmətkeşlərin, xüsusən gənc nəslin vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə olunması, elmin, maarifin, mədəniyyətin xalq təsərrüfatının bütün sahələrinin, inkişafi yolunda da çox səmərəli işlər gördü.

Yeni nəşriyyatların yaradılması həm də konkret sahələrdə nəzəri biliklərin artırılması zərurətindən irəli gəlirdi. Məsələn, Respublikada 1932-ci ildən Azərbaycan Neft Ədəbiyyatı Nəşriyyatı – «Azərneftnəşr» fəaliyyət göstərmişdir. Bu nəşriyyat texniki ədəbiyyatın nəşri və yayılması ilə məşğul olurdu. «Neft işçisinin texniki kitabxanası» adlı seriya təsis etmişdi və bu seriyadan olan kitabları həm Azərbaycan, həm də rus dilində nəşr edirdi. Lakin sonralar nəşriyyat fəaliyyətini dayandırdı.

Sovet hakimiyyəti illərində yaradılmış dövlət nəşriyyatlarının çox böyük əksəriyyəti, kiçik həcmində də olsa, indi də öz işini davam etdirir. Sözümüzün canı odur ki, bu gün Azərbaycanda məlum fəaliyyət sahələrindən biri olan nəşriyyat fəaliyyəti üçün əsas sayılan bir sıra başlıca prinsiplərin təməli çox illər bundan əvvəl qoyulub.

İlk dövlət nəşriyyatlarından «Azernəşr» uzun illər respublika ədəbi ictimaiyyətinin ehtiram bəslədiyi yaradıcı təşkilat olub.

«Yeni Nəsil» Jurnalıstlər Birliyinin 2000-ci ildə oxuculara təqdim etdiyi «Azərbaycanda nəşriyyat işi» adlı kitabda göstərilir ki, «Azernəşr» – «Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı» 1923-cü ildə yaradılmışdır. Bu fikir öz ibtidasını bir sıra müxtəlif mən-

bələrdən, o cümlədən Hacı Həsənovun Əziz Mirəhmədovla birgə hazırlayıb nəşr etdirdiyi «Sovet Azərbaycanının kitab mədəniyyəti» kitabından alır. Orada göstərilir ki, 1923-cü ilin noyabr-dekabr aylarında çağırılmış III Ümumazərbaycan Sovetlər qurultayı «Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı»nın təşkili və onun maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi məsələsini müzakirə etmiş və bu qurultayın qəbul etdiyi qərardan bir il sonra, yəni 1924-cü ildə «Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı» – «Azərnəşr» geniş fəaliyyətə başlamışdır. Nəşriyyat fəaliyyətinin ilk illərində əsasən dərslik, uşaq ədəbiyyatı, bədii və elmi-kütləvi ədəbiyyat çap edirdi. Səmərəli işləməsi üçün «Azərnəşr»i və respublika poliqrafiyasını daha yaxşı texniki avadanlıqla təchiz etmək üçün elə həmin illərdə mühüm tədbirlər görülmüşdür.

Mərhum Hacı Həsənov respublikamızda kitab nəşri işinin tarixini və onun inkişaf mərhələlərini araşdırın son dərəcə məsuliyyətli, tələbkar tədqiqatçılarından olub. Odur ki, yetmişinci illərdə bu fikirlərlə kifayətlənməyib və mədəniyyətimizin konkret sahədəki tarixinin obyektiv şəkildə bir qədər də dərinliyə aparılması üçün yeni fakt və dəlillər üzə çıxarıb, onları ümumilaşdırıb, təhlil edib. Həmin xüsusiyət onun «Azərbaycan kitabı»nın inkişaf mərhələləri» adlı kitabında öz ifadəsini tapıb.

H.Həsənov həmin kitabında yazır ki, Azərbaycan İnqilab Komitəsi Nəriman Nərimanovun imzası ilə 1920-ci il iyun ayının 9-da mətbuat və dövlət nəşriyyatı şöbəsi – «Azərmərkəzimətbuat»ın yaradılması haqqında dekret verdi. Dekretdə göstərilirdi ki, bütün komissarlıqların, partiya və sovet təşkilatlarının nəşriyyat fəaliyyətini mərkəzləşdirmək məqsədilə Xalq Maarif Komissarlığının yanında mətbuat və dövlət nəşriyyatı şöbəsi – «Azərmərkəzimətbuat» təsis edilsin.

Azərbaycanda dövlət nəşriyyatının əsası məhz bu dekretlə qoyulmuş və o, gələcək əməli fəaliyyət üçün əsas, bünövrə ro-

lunu oynamışdır. Müəllif həmin fikri məntiqi şəkildə, konkret fakt və nümunələr əsasında sübuta yetirərək göstərir ki, «Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı»nın yaranma tarixi 1920-ci ildən hesab edilməlidir.

Fəaliyyətinin ilk illərində «Azərnəşr»ın geniş kitab ticarəti şəbəkəsi vardı. 1924–1925-ci illərdə Gəncədə, Şəkidə, Qubada, Ağdaşda, Naxçıvanda, Salyan və Ağdamda «Azərnəşr»ın kitab ticarəti şöbələri fəaliyyət göstərmişdir... Məhz sonrakı illərdə «Uşaqqəncəşr» («Gənclik»), «Maarif» və «Yazıcı» kimi tanınmış nəşriyyatlar «Azərnəşr»ın müvafiq redaksiyalarının bazası əsasında ixtisaslaşmış nəşriyyatlara çevrilmişdirlər.

Bu gün də fəaliyyət göstərməkdə olan «Bakı Universiteti» nəşriyyatı keçən əsrin 20–30-cu illərindən – Universitetin yaradığı vaxtdan işə başlamışdır. Bəzi mənbələrdə bu nəşriyyatın səhvən 1987-ci ildə yaradıldığı göstərilir. Bu onunla bağlıdır ki, Sovet dövründəki illərdə rəhbərliyin məsələyə qorxaq, xoflu münasibətindən arada xeyli fasılə olmuşdur. Belə ki, Sov. İKP MK-nın ideologiya işi məsələlərinə dair qərarlarının birində sadəcə olaraq bəzi müttəfiq respublikalarda ehtiyaç olmadan ali məktəb nəşriyyatlarının yaradılmasından söhbət gedirdi. Bir çox respublikalar, o cümlədən qonşu Gürcüstan və Ermənistan bu mülahizəyə – tənqidli fikrə əhəmiyyət verməmiş, onu qulaq-ardına vurmuşdular. Bizdə isə qərar işıq üzü görər-görməz – altmışinci illərin əvvəllərində həmin nəşriyyat dərhal bağlanmışdır. Nəticədə universitet uzun illər boyu geniş şəkildə dərslik və dərs vəsaitləri hazırlamaq imkanından məhrum olmuş, həmin işləri cüzi şəkildə – mətbəənin istehsal gücünün imkanları səviyyəsində yerinə yetirmişdir.

Deməli, 1987-ci ildə yaranan heç də yeni nəşriyyat deyil, çox-çox əvvəllər və həm də xeyli dərəcədə geniş imkanlar çə-

çivəsində fəaliyyət göstərmiş nəşriyyatın davamıdır və biz bu tarixi bilərəkdən və ya bilməyərəkdən kəsib atmalı olmuşuq.

Nəşriyyat dedikdə onun çap məhsulları kimi ilk növbədə kitablarını gözümüz önünə gətiririk. Lakin xəritələr çap edən kartografiq nəşriyyatlar, musiqi – «Not» nəşriyyatı, həmçinin qəzet-jurnal nəşriyyatları, daha çox blank, anket hazırlamaqla məşğul olan nəşriyyatlar da mövcuddur.

Respublikamızda kitab deyil, qəzet və jurnal nəşri üzrə ixtisaslaşan yeganə nəşriyyat «Azərbaycan»dır və onun müasir, zəngin poliqrafik baza ilə təchiz edilmiş müstəqil mətbəəsi var.

«Azərbaycan» nəşriyyatı Azərbaycan Respublikasının ən böyük poliqrafiya bazası kimi güclü istehsalat kompleksinə malikdir. Bu nəşriyyat hər cür poliqrafik xidmət göstərərək, yüzlərlə adda qəzet, jurnal, kitab, tədris vəsaiti, broşüra, al-əlvən təsviri sənət məhsulları, etiketlər nəşr edir.

Həmin nəşriyyat 1922-ci ildə, may ayının 15-də «Bakı fəhləsi nəşriyyatı» adı altında yaradılıb. İlk direktoru Ruhulla Axundov olub. Sonralar «III internasional», «Birləşmiş nəşriyyat» və daha sonra «Kommunist» nəşriyyatı adı altında fəaliyyət göstərib. Xüsusi olaraq nəşriyyat üçün tikilmiş iri bina – nəşriyyat-poliqrafiya kompleksi 1966-ci ildə istifadəyə verilib. Keçən əsrin doxsanıncı illərindən nəşriyyat «Azərbaycan» adlanır. Azərbaycan Respublikası Prezident aparatının tabeliyində fəaliyyət göstərir. Müstəqillik dövrünə qədər Bakıda çıxan qəzetlərin, demək olar ki, hamisi «Azərbaycan» («Kommunist») nəşriyyatının mətbəəsində çap olunurdu. Eləindi də qəzetlərin böyük bir hissəsi «Azərbaycan» nəşriyyatında çap olunur.

Qeyd edək ki, kitab nəşri sahəsində «Azərbaycan» hələ keçmiş onilliklərdən müəyyən təcrübə qazanıb. Bu gün o, bəzi yeni nəşriyyatlar üçün də, bir növ, baza rolunu oynayır.

SSRİ MƏKANINDA NƏŞRİYYATLARIN BÖLGÜSÜ. UNIVERSAL VƏ İXTİSASLAŞMIŞ NƏŞRİYYATLAR (1930–1980-ci illər)

Dövrün xüsusiyyətlərinə, tələb və imkanlarına uyğun olaraq nəşriyyat fəaliyyətinin yüksəlişi o zaman SSRİ-nin digər respublikalarında da olub. 1963-cü ildə SSRİ Nazirlər Soveti yanında Nəşriyyat, Poliqrafiya və Kitab Ticarəti İşləri Komitəsi (Dövlətnəşrkom) yaradılmış, onun on bir maddədən ibarət geniş və əhatəli əsasnaməsi qəbul edilmişdi.

Ümumittifaq – respublika miqyaslı həmin komitə 1964-cü il-dən əməli fəaliyyətə başlayıb, nəşriyyatlara, poliqrafiyaya, kitab ticarəti təşkilatlarına rəhbərlik etmək, onların işini əlaqələndirmək, lazımı səviyyədə qurmaq sahəsində uzun müddət səmərəli işlədi.

Keçmiş SSRİ məkanında 250-yə yaxın iri nəşriyyat fəaliyyət göstərirdi. Onların işini coğrafi mənada aşağıdakı qaydada iki yerə bölmək olar:

1. Ümumittifaq – mərkəzi nəşriyyatlar.
2. Respublika nəşriyyatları.

Bu nəşriyyatların hamısı birbaşa, yaxud ikiqat tabelikdə olmaqla, vahid bir sistem üzrə fəaliyyət göstərirdilər. Mərkəzi və respublika nəşriyyatların içərisində xüsusilə seçilənlər bunlar idi.

Mərkəzi nəşriyyatlar

Birbaşa SSRİ Dövlətnəşrkomun tabeliyində olan nəşriyyatlar

«Kniqa», «Mejdunarodniye otношениya», «Misl», «Sovetska-ya ensiklopediya», «Fizkultura i sport», «Ekonomika», «Finansı i statistika», «Yuridičeskaya literatura».

İkili tabelikdə olan nəşriyyatlar

Kazan Universitetinin nəşriyyatı, Moskva Dövlət Universitetinin nəşriyyatı, Patris Lumumba adına universitetin nəşriyyatı, «Nauka» nəşriyyatı, «Pedaqogika» nəşriyyatı.

Ictimai təşkilatların, nazirliklərin və idarələrin tabeliyində olan nəşriyyatlar

Voyenizdat, «Znaniye», «İzvestiya», «Molodaya qvardiya», Politizdat, «Pravda», Profizdat.

Bədii ədəbiyyat baş redaksiyası nəşriyyatları

Bu nəşriyyatlar SSRİ Dövlətnəşrkomun birbaşa tabeliyində idi «İskusstvo», «Muzika», «Xudojestvennaya literatura».

İkili tabelikdə olan nəşriyyatlar

«İzobrazitelnoye iskusstvo», «Nauka» (bədii ədəbiyyat), «Planeta».

Ictimai təşkilatların, nazirlik və idarələrin tabeliyində olan nəşriyyatlar

«Plakat», Sovetskiy kompozitor, Sovetskiy pisatel, Sovetskiy xudojniki.

Elmi-texniki ədəbiyyat baş redaksiyası nəşriyyatları

Birbaşa SSRİ Dövlətnəşrkomu tabe olan nəşriyyatlar

«Aqropmizdat», «Lesnaya promishlennost» («Meşə sənayesi»), «Maşinostroyeniye» («Maşınqayırmalar»), «Medisina», «Metallurgiya», «Nedra» («Yerin təki»), «Radio i svyaz», «Nəqliyyat», «Ximiya» və s.

İkili tabelikdə olan nəşriyyatlar

«Nauka» (elmi-texniki ədəbiyyat).

Ictimai təşkilatlar, nazirlik və idarələrin tabeliyində olan nəşriyyatlar

Qidrometeoizdat, İzdatelstvo standartov, Preyskurantizdat.

Xarici oxucular üçün sovet ədəbiyyatı nəşr edən və çatdırıran Baş idarənin nəşriyyatı (Başeksporidarəsi)

Birbaşa SSRİ Dövlətnəşrkomun tabeliyində olan nəşriyyatlar

«Avropa», «Vneştorqızdat», «Mir», «Proqress» («Tərəqqi»), «Raduqa» («Göy qurşağı») və s.

Müttəfiq respublikaların iri nəşriyyatları Respublika Dövlətnəşrkomunun birbaşa tabeliyində idi. Respublika Dövlətnəşrkomu isə öz növbəsində SSRİ Dövlətnəşrkomuna tabe idi.

Müttəfiq respublikaların əsas nəşriyyatları

RSFSR

«Detskaya literatura» («Uşaq nəşriyyatı»), «Maliş», «Maarif».

Ukrayna

«Budivelnik» («İnşaatçı»), Dnipro, Zdarovya, «Karpatı».

Belorusiya

«Belorus», «Vişeynaya şkola» («Ali məktəb»), «Polinya» («Alov»).

Özbəkistan

«Medisina», «Mexnat» («Əmək»), «Uzbekistan».

Qazaxistan

«Jazuşı» («Yazıcı»), «Jalık» («Alov»), «Kazaxistan».

Gürcüstan

«Qanatleba» («Maarif»), «Kakaduli» («İrməq»), «Xelovneba» («İncəsənət»).

Azərbaycan

«Azərnəşr», «Gənclik», «Maarif», «Yazıcı», «İşıq».

Litva

«Vaqa» («Şirim»), Vituris («Torağay»).

Moldova

«Moldavskaya kniqa», «Xudojestvennaya literatura», «Luminə» («İşıq»), «Timpul» («Zaman»).

Latviya

«Avots» («Bulaq»), «Zvayqzne» («Ulduz»), «Liesma» («Alov»).

Qırğızstan

«Kırqızstan», «Mektep», «İlim» («Elm»).

Türkmənistan

«Maqarif», «Turkmenistan», «Ilım» («Elm»).

Göründüyü kimi bütün SSRİ ərazisində olan iri nəşriyyatlar hamısı əslində bir mərkəzdən idarə olunurdular. Bu sadalananlar Sovet ittifaqı ərazisində fəaliyyət göstərən nəşriyyat sistemində daxil olan nəşriyyatların, təbii ki, hamısı deyil. Bunlardan başqa, ölkə, vilayət, muxtar respublikaların da nəşriyyatları vardı və onlar da bilavasitə, yaxud ikili tabeliklə SSRİ Dövlətnəşr-komunun tabeliyində idilər. Keçmiş sovet ölkəsində fəaliyyət göstərən bu sistem bütünlükdə çox nəhəng bir qurum olub, sovet ideologiyasına xidmət edirdi.

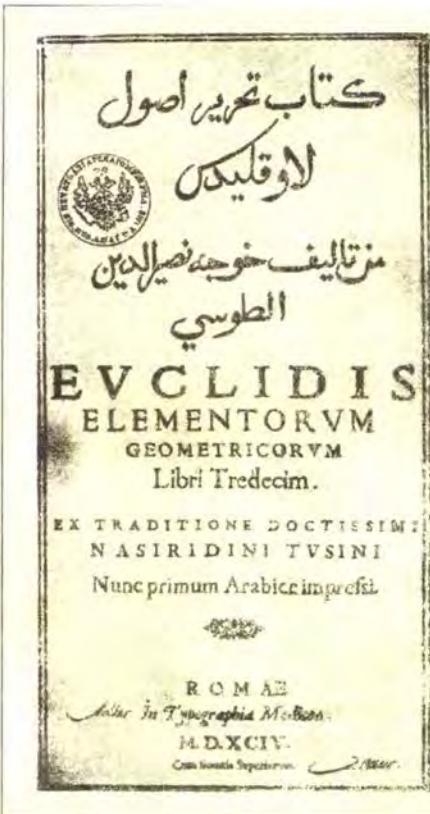
Ümumittifaq-mərkəzi nəşriyyatlar, adından da göründüyü kimi, təkcə Rusyanın deyil, həm də, yeri gəldikcə, ümumən ittifaqın mənəvi ehtiyaclarının ödənilməsi üçün kitablar çap edirdi. Onlardan müttəfiq respublikalarda iki yolla istifadə olunurdu. Bir tərəfdən, qarşılıqlı razılaşma əsasında müəyyən nüsxələr yerlərə göndərilir və onlar rusdilli oxuculara çatdırılırı.

Digər tərəfdən, «Politizdat», «Sovetski pisatel», «Molodaya qvardiya», «Kolos», «İnostrannaya literatura» kimi mərkəzi nəşriyyatlarda nəşr olunmuş dünya klassiklərinin əsərləri, həmçinin ayrı-ayrı respublikaların, xalqların və millətlərin həyatı, möişəti, tarixi ilə bağlı olan bəzəyi qiymətli kitablar milli dilə tərcümə olunaraq Respublika nəşriyyatlarında nəşr edilirdi. Bu isə özlüyündə dünya ədəbiyyatının ən gözəl incilərinin Azərbaycan dilində küləvi tirajla buraxılması, son nəticədə azərbaycanlı oxucuların bəşəri dəyərlərə yaxınlaşması imkanı demək idi.

Moskva və digər ölkə nəşriyyatlarının bu kimi çap məhsullarından istifadəsi, müəyyən qədər, indi də unudulmayıb və həmin cəhəti də ümumən həmin dövr naşirlik fəaliyyətinin yaxşı əlamətlərindən biri kimi qiymətləndirmək olar.

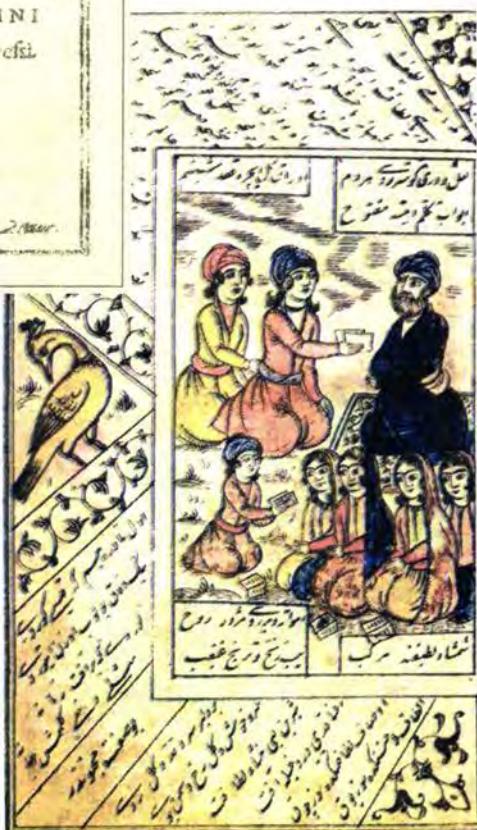

«İskəndərnamə» poemasından bir səhifə. İskəndər can verən Daranın başı üzərində. «Xəmsə». 1543–1544-cü illər. Şiraz.

Azərbaycanlı alim Nəsirəddin Tusinin mətbəə üsulu ilə çap olunmuş ilk kitabının titul səhifəsi.

Roma, Mediçi mətbəəsi,
1594-cü il.

Azərbaycan dilində mətbəə üsulu ilə çap olunmuş ilk kitabdan miniatür. Füzuli. «Leyli və Məcnun». Təbriz, 1819-cu il.

Mərkəzi nəşriyyatların əksəriyyəti ixtisaslaşdırma prinsipi əsasında fəaliyyət göstərirdi. Yəni mövzunun aktuallığından, elmi, bədii səviyyəsindən asılı olmayaraq, hər nəşriyyat hər növ əlyazmasını çap etmirdi, konkret mövzular əsas götürülürdü. Bu mənada onların fəaliyyəti iki yerə bölündürdü:

1. Universal nəşriyyatlar,
2. İxtisaslaşmış nəşriyyatlar.

Universal nəşriyyatlar yaxın bir neçə sahəyə aid kitablar çap edirdilər. Məsələn, Rusiya Elmlər Akademiyasının «Hayka», Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının «Elm» nəşriyyatını buna misal göstərmək olar. Doğrudur, onlar elmin bütün sahələri üzrə müxtəlif tədqiqat institutu əməkdaşlarının – görkəmli alimlərin, mütəxəssislərin əsərlərini nəşr edib oxuculara çatdırırlar. Ancaq bütün bunlar vahid bir «ünvan» – «elm» adı altında birləşib konkret məna və məzmun kəsb edir, beləliklə də, müəyyənləşmə prinsipi həyata keçirilmiş olur.

Məsələn, bir vaxtlar Respublikanın ən sayılan nəşriyyatı olmuş «Azərnəşr»in – «Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı»nın fəaliyyəti keçən onilliklərdə geniş və əhatəli olub. Belə ki, o, ictimai-siyasi ədəbiyyatla yanaşı, həm də bədii və tərcümə ədəbiyyatı, eyni zamanda, elmin, maarifin, mədəniyyətin, kənd təsərrüfatının, sənayenin müxtəlif sahələrinə aid kitablar nəşr edib. Odur ki, işinin həcmi həmin bölgülərə sığışmayıb. Elə buna görə də elmi ədəbiyyatda çoxsahəli respublika nəşriyyatı kimi səciyyələnib.

İxtisaslaşmış nəşriyyatların fəaliyyət dairəsi isə qismən məhduddur. Belə ki, xüsusilə Sovet dövründə geniş fəaliyyət göstərən ixtisaslaşmış nəşriyyatlar bir və ya çox yaxın bir neçə sahəyə aid nəşr işləri ilə məşğul olurdu.

İxtisaslaşma prinsipinin həyata keçirilməsinin məqsədi və onun üstünlükleri əsasən aşağıdakı əlamətlərlə səciyyələnirdi.

İri nəşriyyatların adətən özlərinin müstəqil mətbəəsi olurdu. Müasir kompyuter texnologiyasının mətbəə işinə tətbiq edilmədiyi dövrdə müxtəlif növ ədəbiyyatın hazırlanması üçün poliqrafik üsullar da fərqli idi. Məsələn, elmi-texniki ədəbiyyatın nəşri zamanı adətən cədvəl və diaqramlardan, incəsənət əsərlərinin hazırlanmasında illüstrasiya materiallarından, uşaq ədəbiyyatının nəşrindən ötrü rəngarəng şəkillərdən istifadə olunduğundan, buna uyğun olaraq, spesifik mətbəə avadanlıqları ilə işləməyi bacaran yüksək ixtisaslı işçilərə ehtiyac duyuldu. Bu mənada çap maşınlarının özləri də müəyyən dərəcədə ixtisaslaşmış olurdu.

«Kadrlar hər şeyi həll edir» fikri həmişə mühüm əhəmiyyət kəsb edib. Hər işdə olduğu kimi, naşirlik fəaliyyətində də əsl mütəxəssislərə ehtiyac böyük olub. İxtisaslaşma prinsipi məhz həmin baxımdan – konkret sahəyə və yaxın sahələrə dair mütəxəssislərin eyni nəşriyyatda cəmləşməsi baxımdan da yüksək qiymətləndirilirdi.

Üstəlik, ixtisaslaşma prinsipinin iqtisadi baxımdan da əhəmiyyəti vardı. Çünkü bu, eyni və ya çox yaxın ədəbiyyatın müxtəlif nəşriyyatlar tərəfindən eyni vaxtda hazırlanması ehtimalını xeyli dərəcədə aradan qaldırırdı. Belə hallarda nəşriyyatlar oxucuları (alıcıları) öz aralarında «bölgüsdürməli», biri digərinin pəyənə şərik çıxmalo olmurdular. Bu məsələ çox ciddi əhəmiyyət kəsb etdiyinə görə Dövlət Nəşriyyat-Poliqrafiya və Kitab Ticarəti İşləri Komitəsində yaradılmış əlaqələndirmə şurası görüləcək işləri müqayisəli şəkildə uzlaşdırır, tematik plan layihələrini diqqətlə nəzərdən keçirirdi.

Doğrudur, adda cəm halında işlənsə də, Azərbaycanda həmin komitə kitab ticarəti təşkilatlarından yalnız birinə – Bakıda və respublikanın şəhər tipli rayonlarında kitab satışı ilə məşğul

olan «Azərkətab»a rəhbərlik edirdi. Respublikanın kənd rayonlarında kitab satışı funksiyasını yerinə yetirən «Kəndkitab» (sonrakı «Azkoopkitab») isə həmişə Ticarət Nazirliyinin tabeliyində idi.

Komitənin Moskvada təxminən 8 çap vərəqi həcmində «В мире книг», Bakıda isə onun yarısı həcmində, rüblük «Kitablar aləmində» jurnalı nəşr olunurdu. Həmin jurnal naşirlilik, poliqrafiya, kitab ticarəti sahəsində qabaqcıl təcrübəni, nəşr edilən və edilməkdə olan yeni kitabları təbliğ edirdi. Ancaq bu jurnal keçən əsrin doxsanıncı illərindən nədənsə «Zəka» adlandırıldı, dövriliyi itdi, təsadüfi hallarda nəşr olunmağa başladı və nəhayət, nəşrini büsbütün dayandırmalı oldu.

II BÖLME

SOVET HAKİMİYYƏTİNİN SON İLLƏRİNDE AZƏRBAYCANDA NƏŞRIYYAT-POLİQRAFIYA FƏALİYYƏTİNİN ÜMUMİ MƏNZƏRƏSİ (1980-1990-ci illər)

Azərbaycanda nəşriyyat fəaliyyətini dörd əsas dövrə ayırmak olar:

1. Yaranma dövrü.
2. Sovet dövrü.
3. Keçid dövrü.
4. Müasir dövr.

Əvvəlki bölmələrdə Azərbaycanda nəşriyyat fəaliyyətinin yaranması, ilk nəşriyyatların meydana gəlməsi haqqında ətraflı məlumat verildiyindən biz bu bölmədə qısa şəkildə Sovet hakimiyyətinin son illərində respublikada nəşriyyat fəaliyyətinin ümumi mənzərəsinə nəzər salacaq, Sovet dövründə nəşriyyatların fəaliyyət mexanizmindən, SSRİ-nin dağıılması ərəfəsində bu sahədə yaranmış problemlərdən, həmin problemlərin yaranma səbəblərindən bəhs edəcək, eyni zamanda ölkədə nəşriyyat-poliqrafiya sisteminin dağılmışının, ayrı-ayrı nəşriyyat və mətbəələrin süqut etməsinin başlıca səbəblərini açıqlamağa çalışacaq, yeni nəşriyyat və mətbəələrin açılmasından – bu sahədə özəl sektorun inkişafından söz açacaqıq.

Azərbaycanda nəşriyyat-poliqrafiya fəaliyyətinin sürəti inkişafı Böyük Vətən müharibəsindən sonrakı dövrə təsadüf edir.

Əvvəlki bölmələrdə dediyimiz kimi KİV, eləcə də nəşriyyat-poliqrafiya fəaliyyəti Sov.İKP siyasetinin strateji əhəmiyy-

yət kəsb edən mühüm bir hissəsi olduğundan hökumət bu sahənin inkişafına xüsusi diqqət yetirirdi. Təbii ki, Azərbaycan da bu ümumi kontekstdən kənarda qalmırıldı.

Respublikada nəşriyyat-poliqrafiya fəaliyyətinin inkişaf tarixinə nəzər salsaq, Azərbaycanın bu sahədə yaradıcılıq, professionallıq, istehsalat və satış baxımından ən böyük nailiyyətlərini məhz Sovet hakimiyyəti dövründə qazandığını görərik. Bunu bir neçə əsas səbəbi var.

Birinci: Dövlət bu sahənin fəaliyyəti və inkişafına böyük əhəmiyyət verir, bunun üçün öz büdcəsindən külli miqdarda pul vəsaiti ayırdı. Hətta təsərrüfat hesabı ilə fəaliyyət göstərən nəşriyyatlar belə, dövlət tərəfindən birbaşa yardımçılar, dotsiyalar alır, faizsiz (və ya çox cüzi faizlə) kreditlərlə təmin olunurdular.

İkinci: Nəşrlərin böyük əksəriyyəti yüksək tirajlı idi və əsasən dövlətin və ya satış təşkilatlarının («Azərkətab» və «Azkoopkitab»ın) rəsmi sıfarişləri əsasında yerinə yetirilirdi. Nəşr xərcləri sıfarişçi tərəfindən ödənilirdi (bu son dövrlərə qədər belə idi). Bir çox hallarda nəşriyyat hətta sıfarişin pulunun müəyyən hissəsini bəri başdan ala bilirdi.

Üçüncü: Bütün nəşriyyat və poliqrafiya müəssisələri müştərək fəaliyyət göstərir və planlaşdırılmış şəkildə bir yerdə idarə olunurdu.

Bütün işlər əvvəlcədən təsdiq olunmuş tematik plana əsasən qrafik üzrə görülürdü. Həm nəşriyyatlar, həm mətbəələr, həm təchizat idarəsi, həm də satış təşkilatları il ərzində hansı işləri və nə vaxt yerinə yetirəcəklərini əvvəlcədən bilirdilər.

Nəşriyyatlar yalnız yaradıcılıq və tərtibat işləri ilə məşğul olur, təchizat, mətbəə (istehsalat), satış və sair problemlərlə, demək olar ki, qarşılaşmındılar. (Bəzi sünə yaradılan çətinlikləri nəzərə almasaq.)

Dördüncü: Nəşriyyatlar bir növ ixtisaslaşdırılmışdılar. Yəni hər bir nəşriyyatın öz yaradıcılıq əhatəsi, nəşr sahəsi mövcud idi. Onlar əsasən özlərinin ixtisaslaşlığı sahə üzrə buraxılan kitabların nəşri ilə məşğul idilər.

Məsələn, «Azərnəşr» əsasən ictimai-siyasi ədəbiyyatın və dövlət səviyyəsində buraxılan digər kitabların, «Maarif» elmi-metodik kitabların və dərsliklərin, «Gənclik» əsasən uşaqların və gənclərin maraq dairəsi ilə bağlı kitabların, «Yaziçı» klassik və müasir nasir və şairlərin əsərlərini və bu sahə ilə bağlı digər ədəbiyyatların, «Ensilopediya» ensiklopedik məlumat kitablarının və s. nəşrlərini həyata keçirirdi.

Bu gün zəif də olsa fəaliyyət göstərən «Gənclik» nəşriyyatı 1967-ci ildə yaranıb. Yeri gəlmışkən deyək ki, «Gənclik» nəşriyyatı «Uşaq və gənclər» («Uşaqgəncləşir») nəşriyyatının mənəvi varisidir. Belə ki, bu nəşriyyat 1938-ci ilin sentyabrında yaranaraq 1963-cü ilə qədər fəaliyyət göstərmişdir. Müəyyən fasilədən sonra nəhayət 1967-ci ildə «Gənclik» adı ilə yenidən fəaliyyətə başlamışdır. Keçən əsrin 70–80-ci illəri bu nəşriyyatın fəaliyyətinin ən parlaq dövrləri olub. Nəşriyyat respublikada uşaq və gənclər üçün ədəbiyyat buraxmaqdə ixtisaslaşmışdı. Onun uşaq və gənclərin müxtəlif yaş dövrlərini nəzərdə tutan «məktəbəqədər və kiçik yaşı uşaqlar üçün», «orta və yuxarı yaşı məktəblilər üçün», «yeniyetmələr üçün ədəbiyyat» redaksiyaları vardı və bu redaksiyalar qeyd etdiyimiz illərdə 200-dən çox adda, hər biri, demək olar ki, 30–40 min tirajla kitablar nəşr edirdi.

Keçən əsrin 80-ci illərindən etibarən nəşriyyatda 50 cildlik «Dünya uşaq ədəbiyyatı kitabxanası» seriyasından kitabların nəşrinə başlandı. Bu, «Gənclik» nəşriyyatının o dövrki Azərbaycan gəncliyinə ən qiymətli hədiyyəsi oldu. 50 cildliyə dünya

ədəbiyyatının ən gözəl əsərləri, Azərbaycan folkloru, klassik ədəbiyyatı və s. daxil edilmişdi.

Bu təcrübə xüsusi olaraq bədii ədəbiyyatın nəşri üçün 1977-ci ildə yaradılan «Yazıcı» nəşriyyatında da vardi. Bu nəşriyyatda da keçən əsrin 70–80-ci illərində 100 cildlik «Dünya ədəbiyyatı kitabxanası» seriyasından çox nəfis tərtibatlı kitablar nəşr olundu. İndiki orta nəslin yetişməsində adı çəkilən nəşriyyatların müstəsna xidməti var.

Şəkilli kitab və albomların buraxılmasında ixtisaslaşmış «İşiq» nəşriyyatı (1968-ci ildə yaranıb), dərsliklərin çapı ilə məşğul olan «Maarif» nəşriyyatı (1960-ci ildə yaranıb) da həmin vaxt fəaliyyətlərinin ən qızgın dövrünü yaşayırdılar.

Keçən əsrin 60-cı illərindən 80-ci illərinə qədər keçən vaxt sözün əsl mənasında bütün sadaladığımız nəşriyyatların çıxəkləndiyi vaxtları idi. Nəşriyyatlar arasında, verilmiş tematik plan və tapşırıqları yüksək keyfiyyətlə və vaxtından əvvəl yerinə yetirmək yarışından başqa heç bir rəqabət və alternativlik, demək olar ki, yox idi. Bu və digər səbəblər nəşriyyatlara geniş yaradıcılıq imkanları verirdi.

SOVET DÖVRÜNDƏ NƏŞRİYYATLARIN FƏALİYYƏT MEXANİZMİ

Həmin dövrdə nəşriyyatlarda (eləcə də poliqrafiya müəssisələrində) çoxsaylı ştatlar mövcud idi. Mərkəzləşdirilmiş qaydada, nazirlik tərəfindən təsdiq olunduğundan hər nəşriyyat öz iş yükünə uyğun ştat cədvəli yarada bilmirdi. Bu səbəbdən bəzən bir nəşriyyatda onlarla artıq işçi olur və ya vakant yer saxlanılırdı. Bu isə öz növbəsində işçilərin əslində işsiz qalmasına və boşdayanma hallarına, yaxud kiçik bir işin bir neçə adam tərəfindən görülməsinə səbəb olurdu. Bir sıra nəşriyyatlarda bu

ifrat halında idi. Əksər nəşriyyatlarda fəaliyyəti təxminən sıfırə bərabər olan redaksiyalar (şöbələr), çoxlu sayıda redaktorlar, korrektorlar və heç bir məhsuldar işlə məşğul olmayan işçilər (ştatlar), necə deyərlər, ortada gəzib havayı maaş alanlar mövcud idi. İşçilərin əmək haqları gördükəli işə görə deyil, ştat cədvəlinə uyğun olaraq ödənilirdi. Bu isə yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi haqlı narazılıqlara, daxili çəkişmələrə, ikitirəlik və qarşıdurmalara səbəb olurdu. Demək olar ki, Sovet dövründə heç bir nəşriyyat bu və ya digər halda bu bələdan qaca bilmirdi. Sovet sisteminin digər sahələrində olduğu kimi bu sahədə də müəssisələrə real səlahiyyət və imkan verilmədiyindən (verilmiş imkan və səlahiyyətlərin çoxu yalnız kağız üzərində idi, reallıqda isə vəziyyət başqa idi) və hər şey limitləşdirildiyindən, işçilərin bacarıqlarından və potensial imkanlarından düzgün istifadə olunmır, onların əməyi düzgün stimullaşdırılmırı.

Başqa sahələr kimi, nəşriyyat fəaliyyəti də digər qurumlardan asılılıq mexanizmi üzərində qurulmuşdu. Tabeliyində poliqrafiya bazası olmadığından o, istehsalını (çap işlərini) nəinki istədiyi şəkildə qura bilmir, mətbəələrə birbaşa təsir etmək imkanı olmadığı üçün hətta bir çox hallarda onlardan asılı vəziyyətdə qalırırdı. Ən əsas və başlıca asılılıq isə kitab ticarəti təşkilatlarından idi. Nəşriyyatlar bütün fəaliyyətlərinin nəticəsi olan çap məhsullarının yayılmasına, ticarətinə, eləcə də özünün gələcək fəaliyyətini müəyyənləşdirən maliyyə dövriyyəsinə və gəlirinə birbaşa nəzarət edə bilmirdilər. Başqa sözlə desək, Sovet dövründə nəşriyyatlar tam nəşriyyat funksiyasını yerinə yetirən müstəqil fəaliyyətə malik bir qurum deyil, yuxarıdan tənzimlənən müstərək nəşriyyat işinin həyata keçirilməsində yaxından iştirak edən müəssisə idilər. Çap məhsullarının nəşrə hazırlanması prosesləri yaradıcı təşkilat olan nəşriyyatlarda təmin

edilirdi. O dövrdə nəşriyyat fəaliyyəti və onun idarəolunma mexanizmi elə qurulmuşdu ki, nəşriyyatlar bir zəncirin halqası olmağa məhkum idilər. Çünkü nə başqa alternativ variant (yəni ticarət təşkilati), nə də müstəqil idarəetmə hüququ var idi. Nəticə etibarilə ticarət təşkilatları kitabı nəşr edən, onun mənəvi, hüquqi və mülki sahibi olan nəşriyyatlardan dəfələrlə çox gəlir əldə edirdilər.

İqtisadi planlaşdırmanın və normativlərin düzgün qurulması nəticəsində (bəzən bilərkədən) illik (rüblük) planın 150, hətta 200% yerinə yetirilməsi göstərilsə də, əslində real vəziyyət başqa olurdu. Az əmək haqqı alan əksər əməkdaşlar (xüsusi silə redaktorlar) isə can yandırırmır, müxtəlif bəhanələrlə redaktəni uzadırlılar. Hətta bəzən adı broşüralar və «sərfəsiz» (müəllifləri «fərsiz» olan) kitabların nəşri rübdən-rübə, ildən-ilə keçirilirdi. Qəribə bir paradoks yaranırdı. Bəzən illik planı 100, hətta 120-130 faiz yerinə yetirmiş nəşriyyat, eyni zamanda on-on beş kitabı nəşrini növbəti ilə keçirirdi!

Doğrudur, istehsal sahələrində, o cümlədən mətbəələrdə bu problemləri yumşaltmaq üçün bəzi imkanlar yaradılmışdı. Məsələn, əmək haqlarının işəməzd və ya briqada üsulu ilə ödənilməsi, daxili maliyyə imkanları hesabına əmək haqqına müəyyən əlavələr edilməsi, aşağı personal üçün əmək haqqı fondunda nəzərdə tutulmuş və tutulmamış aylıq, rüblük mükafatlar və s. Lakin rəhbər, mühəndis-texniki, elmi-yaradıcı kateqoriya, xüsusilə yaradıcı əməklə məşğul olan nəşriyyat əməkdaşları üçün bunları tətbiq etmək çətin idi.

Nəşriyyatların rəhbər işçiləri – direktorlar, direktor müavinləri, baş redaktorlar və baş mütəxəssislər bir qayda olaraq nazirlik tərəfindən təyin edilir, redaksiya müdirləri, böyük redaktorlar və s. kimi aparıcı vəzifələrə isə işçilər nazirliyin razılığı ilə

qəbul edilirdi. «Kommunist» – indiki «Azərbaycan» nəşriyyatı, «Azərnəşr», «Ensiyakopediya» və s. kimi aparıcı nəşriyyatların direktorlarının təyinatı, hətta MK tərəfindən həyata keçirilirdi. Hər bir nəşriyyatın, təbii ki, onun direktorunun yuxarı rəhbər orqanlar yanında tutduğu mövqeyə uyğun olaraq öz sanbalı, öz hörməti, öz yeri var idi. Məsələn, «Azərnəşr», «Kommunist» və ya «Ensiyakopediya» nəşriyyatları heç zaman «Elm», «İşıq» və s. nəşriyyatlar ilə bir səviyyədə tutulmurdu. Əlbəttə, bunun digər səbəbləri də vardi.

Sırazi nəşriyyat əməkdaşları gördükleri işin müqabilində ştat cədvəli üzrə aldıqları kiçik maaşla kifayətlənməli olurdular. Bu isə «digər stimul» (dolansıq) növlərinin əmələ gəlməsinə şərait yaradırdı.

Sovet hakimiyətinin son dövrlərində bu problemi nisbətən aradan qaldırmaq üçün bəzi addımlar atıldı. Dövlət öz büdcəsin-dən bu sahəyə ayırdığı vəsaitin həcmini azaltmaq, işçilərin əməyinin stimullaşdırılmasını yaxşılaşdırmaq və bununla da dövlət vəsaitinin müxtəlif vasitələrlə dağıdılmasının, kütləvi xarakter almaqda olan qanun pozuntularının və rüşvətin qarşısını almaq və s. məqsədilə bir sıra iri nəşriyyat və poliqrafiya müəssisələrinə nisbətən sərbəstlik verərək onların təsərrüfat hesabı və özünüümaliyyələşdirmə sistemi ilə fəaliyyət göstərmə-lərinə şərait yaratdı.

Bu, nəşriyyatlarda planlaşdırma və stimullaşdırmanın daha səmərəli şəkildə qurulmasına, bazarın tələbatına uyğun olaraq müəyyən həcmidə sifarişlərin sərbəst şəkildə qəbul edilməsi (sifariş ədəbiyyatının) və onların realizəsinin həyata keçirilməsinə, bu sahədən əldə edilən gəlirin əmək haqqına, mükafata və nəşriyyatın vacib hesab etdiyi (qanunlar çərçivəsində) digər sahələrə yönəldilməsinə və sairəyə müəyyən qədər şərait yaratса

da, problemləri tam həll etmirdi. Yenə də müəyyən qadağalar, limitlər və normativlər, qeyri-real iqtisadi və maliyyə planlaşdırımları, yuxarıdan qeyri-obyektiv göstəriş və tapşırıqlar, qüsurlu nəzarət və idarəetmə mexanizmi, saxta göstəricilər və sair hökm süründü.

Bu hal təkcə nəşriyyat-poliqrafiya sahəsinə deyil, bütövlükdə sistemə aid idi. Ona görə də digər sahələrdə olan müəssisələr kimi nəşriyyatlar da öz spesifik imkanları daxilində stimullaşmanın qanunda nəzərdə tutulmamış forma və metodlarına əl atır, əlavə dolanışq mənbələri axtarırlar.

Təbii ki, bu vəziyyət kitab nəşrində çoxlu sünü baryerlərin yaranmasına səbəb olurdu. Kitabı nəşr olunan bir çox müəlliflər onun tematik plana salınmasından başlayaraq siqnal nüsxəsinin alınmasına qədərki yolda sıralanmış maneələri dəf etməli – bəzən kitabı çıxmazı xətrinə alacağı müəllif qonorarından belə qeyri-rəsmi imtina etməli, bəzən də prosesləri tezləşdirmək üçün o vaxt çox dəbdə olan «şirinlik» vermək üşündən istifadə etməli olurdular.

NƏŞRİYYAT-MƏTBƏƏ-KİTAB TİCARƏTİ SİSTEMİNİN NƏŞRİYYATLARIN İŞİNƏ TƏSİRİ

Belə fəaliyyət mexanizmi nəşriyyatları başqa müəssisələrdən (mətbəələrdən, kitab ticarəti idarələrindən) asılı vəziyyətdə saxlayırdı. Və istənilən anda bu təşkilatlar nəinki nəşriyyatların fəaliyyətinə müsbət və ya mənfi təsir edə bilər, hətta onların müqəddərətini həll edə bilərdilər.

Azərbaycanda nəşriyyat fəaliyyətinin tarixinə bu prizmadan nəzər salsaq, müxtəlif məqamlarda bu təsirin müsbət və mənfi cəhətlərini aydın görə bilərik.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, bu təsir gücünə «Azərkitab» digər kitab ticarəti idarələrindən daha çox malik idi. Ona görə ki, əvvəla bu təşkilat nəşriyyat və mətbəələrlə eyni strukturda yerləşirdi və təbii ki, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyat-Poliqrafiya və Kitab Ticarəti İşləri Komitəsinin (sonra da MİN-nin) tapşırığı ilə o yeni nəşrlərlə birinci növbədə təmin olunurdu. Bu isə kitab satışı bazarda böyük üstünlük demək idi. «Azərkitab»ın digər üstünlüyü ondan ibarət idi ki, ərazi dairəsi «Azkoopkitab»a («Kəndkitab») nisbətən kiçik olsa da (xatırladaq ki, «Azkoopkitab» Azəritifaqa tabe idi və ticarəti respublikanın kəndlərində və kənd rayonlarında həyata keçirirdi), Bakı başda olmaqla Sumqayıt, Gəncə, Lənkəran, Əlibayramlı və s. kimi böyük şəhərləri, eləcə də respublikanın ən iri rayon tipli şəhərlərini yeni kitablarla təmin edir və satışı bu şəhərlərdə yerləşən 200-dən çox birbaşa özünə tabe olan ticarət mərkəzləri – mağazaları vasitəsi ilə həyata keçirirdi. Bu üstünlükləri «Azərkitab»a yeganə rəqibini üstələyərək respublikada kitab ticarəti sahəsinin avanqardına çevrilmək imkanını verirdi. Bu imkan və şəraitdən bacarıqla istifadə edən «Azərkitab» işlərini yüksək səviyyədə qurmuş, necə deyərlər, malı operativ şəkildə pula çevirərək öz ticarət dövriyyəsini daim genişləndirmiş və o dövrə ən güclü maliyyə imkanlarına malik bir quruma çevrilmişdi. Bu güc ona yuxarı rəhbər orqanlar və öz fəaliyyət strukturu sahəsində böyük nüfuz qazandırmaqla yanaşı, həm də nəşriyyatların fəaliyyətinə həllədici təsir göstərmək imkanı verirdi.

Azərbaycanda nəşriyyat fəaliyyəti Sovet hakimiyyəti illərində yaranmış, inkişaf etmiş və ən yüksək nailiyyətlərini məhz o dövrə qazanmışdır. Bu uğurların əldə edilməsində kitab ticarəti təşkilatlarının böyük rolü olmuşdur. Xüsusilə, «Azərkitab»ın o dövrə öz işlərini yüksək səviyyədə qurması, kitab ya-

yımı və ticarəti işlərini yaxşı həyata keçirməsi nəşriyyatlara (ticarət və yayım problemlərindən kənarda qalaraq) sırf yaradıcılıq işləri ilə məşğul olmaq, bu sahədə öz fəaliyyətlərini genişləndirmək və bir sıra uğurlar qazanmaq imkanı yaratmışdı. O dövrdə bu sahəyə rəhbərlik edən Dövlət Nəşriyyat-Poliqrafiya və Kitab Ticarəti İşləri Komitəsinin yaxşı işi də qeyd olunmalıdır. Nəşriyyat fəaliyyətinin üç əsas sahəsinin – yaradıcılıq (nəşriyyatlar), istehsalat (mətbəələr) və yayım (ticarət) qurumlarının müstərək işini düzgün tənzimləməyi bacaran Komitə uğurlu nəticələr əldə etməyə müvəffəq olmuşdur. Xüsusilə, 60-ci, 70-ci və 80-ci illərin birinci yarısında bu qurumların işi daha yaxşı təşkil edilirdi.

Təəssüf ki, 80-ci illərin sonlarından başlayaraq bu qurumların işində tarazlıq pozuldu və qarşılıqlı münasibətlərdə problemlər yaranmağa başladı. Bu da, təbii ki, ümumilikdə nəşriyyat fəaliyyətinin zəifləməsinə şərait yaratdı.

Bir tərəfdən qanunların qoyduğu məhdudiyyətlər, digər tərəfdən sünə yaradılan maneələr o dövrdə kitab nəşr etdirməyi müşkül məsələyə çevirmişdi.

KEÇİD DÖVRÜNDƏ AZƏRBAYCANDA NƏŞRİYYAT İŞİ

DÖVRÜN İCTİMAİ-SİYASİ HADİSƏLƏRİNİN NƏŞRİYYAT-POLİQRAFIYA İŞİNƏ TƏSİRİ

1988-89-cu illərdə yarım əsrəndən çox dünyanın super dövlətlərindən biri olan SSRİ artıq ömrünün son illərini yaşayırıldı. On beş müttəfiq respublikani öz hakimiyyəti altında birləşdirərək onların milli sərvətləri hesabına 70 il dünyaya meydan oxuyan qüdrətli, nəhəng bir imperiyanın süqutu bu illərdə artıq labüdələşmişdi. Digər respublikalarda olduğu kimi, Azərbaycanda da milli-azadlıq hərəkatı başlanmışdı. Lakin onlardan fərqli olaraq Azərbaycana əlavə bir problem – Qarabağ problemi də yaradılmışdı. 70 il onun üçün yağılı tikə olmuş, mühüm geocoğrafi və geosiyasi məkanda yerləşən, torpaqlarının altı da üstü kimi strateji əhəmiyyətli sərvətlərlə dolu olan Azərbaycandan əl çəkmək istəməyən Sovet imperiyası «böyük ermənistən» yaratmaq xülyası ilə torpaqlarımıza göz dikən və öz çirkin məqsədlərinə çatmaq üçün hər cür siyasi və milli əxlaqsızlığa hazır olan mənfur qonşularımıza Qarabağı işğal etməkdə köməklik göstərməklə, həm də Azərbaycan xalqının diqqətini milli-azadlıq hərəkatından yayındırmaq və onu çıxılmaz vəziyyətə salaraq böyüyə əyməyə məcbur etmək istəyirdi. Lakin dəyanətli Azərbaycan xalqı bu dəfə də mətinlik göstərərək həm istiqlaliyyəti, həm də torpaqlarının bütövlüyü uğrunda mübarizəyə qalxdı.

Sovet imperiyası son nəfəsinə qədər sanki bütün hərbi gücünü və qanıçən diktatorluq siyasetini Azərbaycanda nümayiş etdirmək niyyətində idi. Hətta o haqqını tələb edən dinc xalqın qanını tökməkdən belə çəkinmədi. «Qanlı 20 Yanvar» hadisələri və respublikada törətdiyi digər dəhşətli faciələr bir tərəfdən

Sovet imperiyasının və Sov.İKP-nin əsl simasını açırdısa, digər tərəfdən Azərbaycan xalqının iradəsini, mətinliyini və mübarizliyini bütün dünyaya bir daha nümayiş etdirdi.

70 il hökm sürən Sovet imperiyası ilə birlikdə təkcə siyasi-inzibati tabeçilik, sosialist idarəetmə mexanizmi deyil, həm də uzun illər hamının pis-yaxşı adət etdiyi istehsal münasibətləri, iqtisadi əlaqələr də dağınımışdı. İqtisadiyyatın, demək olar ki, bütün sahələri iflic olmuş, sənaye və istehsal acınacaqlı vəziyyətə düşmüşdü. Bir sözlə, hər şey yenidən qurulmalı idi. Lakin səngimək bilməyən daxili siyasi çekişmələr, güclü xarici təsirlər, süni surətdə yaradılaraq müharibə həddinə çatdırılmış «Dağlıq Qarabağ» – Azərbaycan-Ermənistən münaqişəsi və s. istiqlaliyyətini yenicə qazanmış gənc müstəqil respublika və onun o vaxtkı səriştəsiz rəhbərləri qarşısında böyük çətinliklər yaratmışdı.

O dövrdə Azərbaycanda bir neçə il davam edən qeyri-sabit iqtisadi-siyasi vəziyyət digər sahələr kimi, təbii ki, nəşriyyat-poliqrafiya sahəsinə də öz təsirini göstərdi.

1988–89-cu illərdən başlayaraq Azərbaycanda günü-gündən artaraq mütəmadıləşən mitinq və tətillər, mətbəələrin tez-tez dayanması nəşriyyat və mətbəələri iflic etmişdi. Başqa bir tərəfdən, tematik plana uyğun olaraq hazırlanmış (və ya hazırlanmaqdə olan) Sovet ideologiyasına xidmət edən bir sıra kitabların nəşrinin dayandırılması, yeni ruhlu kitabların isə hələ yazılmaması, senzura çətinlikləri, ən başlıcası isə respublikada gedən proseslərin hamı kimi nəşriyyat işçilərinin də əhvali-ruhiyyəsinə təsir etməsi nəticəsində onların işləmək (o dövrdə işləmək Sovet imperiyasına xidmət etmək kimi qiymətləndirildi) həvəsinin azalması nəşriyyat işinin tempini kəskin şəkildə aşağı salmışdı.

Həmin vaxtlarda Moskvadan gələn islahat tədbirlərinə əsasən nəşriyyatlarda sıfariş ədəbiyyatı redaksiyası yaradıldı. Bu redaksiyaya daxil olan əlyazmalar müəllifin, ya da sponsorun vəsaiti ilə çap olunurdu. Kitabın annotasiya səhifəsində əsərin ideya-siyasi istiqamətinə nəşriyyatın deyil, müəllifin cavabdeh olması yazılırdı. Bunun ardınca Sovet dövləti bir qədər də irəli gedib kitablar üçün senzurəni ləğv etdi. Lakin bu da nəşriyyatları xilas edə bilmədi.

İqtisadi əlaqələrin pozulması, dəmir yolunun stabil işləməsi üzündən digər sahələrdəki kimi poliqrafiyada da işlədilən xammal və materialların gətirilməsi çətinləşmişdi. (Yeri gəlmışkən qeyd edək ki, poliqrafiyada istifadə olunan 50-dən çox adda xammal və materialların heç biri Azərbaycanda istehsal olunmur.) Bu kimi amillər də, təbii ki, nəşriyyatların fəaliyyətinə mənfi təsir göstərirdi.

Lakin bunlar nəşriyyatların ilkin çətinlikləri idi. Qarşıda bu sahəni daha ciddi problemlər gözləyirdi.

Qeyd etdiyimiz kimi, respublikanın aparıcı nəşriyyatlarının və mətbəələrinin çoxu təsərrüfat hesabı ilə işləyirdi.

Bir-birindən zəncirvari asılı olan Sovet iqtisadi və maliyyə sisteminin qırılması, mərkəzi bütçədən respublikaya pul daxil olmaması, yerli bütçədə və bank sistemində olan çətinliklər, qiymətlərin dəyişməsi, bütün sahələrdə ticarətin, o cümlədən kitab satışının kəskin şəkildə aşağı düşməsi və s. nəticəsində digər müəssisələr kimi nəşriyyatlarda da maliyyə problemi yaranmışdı. Onlar nəinki yeni kitablar nəşr etmir, heç işçilərin əmək haqlarını və digər məcburi ödəmələri yerinə yetirə bilmirdilər.

Yuxarıda ümumi şəkildə sadaladıqlarımız obyektiv amillər idi. Yəni keçid dövrünü yaşayan bütün respublikalar üçün bu və ya digər halda təbii sayıla biləcək müvəqqəti çətinliklər idi. La-

Qədim mətbəə şriftlərinin yerləşdirildiyi kassa.

Böyük ölçülü (keqelli) taxta şrift nümunələri.

„Хопъ-Хопъ Намз“

ПОЛНОЕ СОБРАНИЕ

СТИХОТВОРЕНИЙ

Кавказско-туркского народного поэта

Сабира Тайръ-Заде.

Издательница

ХАИУМА ТАЙРЪ-ЗАДЕ.

2-ое полное издание.

— 3-0-0-3 —

Цена 1 руб. 50 коп.

7

Mirzə Ələkbər Sabirin
1914-cü ildə İsabəy
Aşurbəyovun «Kaspı»
mətbəəsində çap olunan
«Hophopnamə» kitabının
titul səhifəsi.

«Hophopnamə»nin
1914-cü il çapının bərpa
edilmiş nəşri. («Turan»
nəşrlər evi—2002).

Əşhədü billahi-əliyyül-əzim,
Sahibi-imanəm, a şirvanlılar!

Yox yeni bir dinə yeqinim mənim,
Qaili Quranəm, a şirvanlılar!

Övladi-vətən qoy hələ avarə dolansın,
Dul övrət isə sailə olsun, oda yansın,
Millət necə tarac olur olsun, nə işim var?!

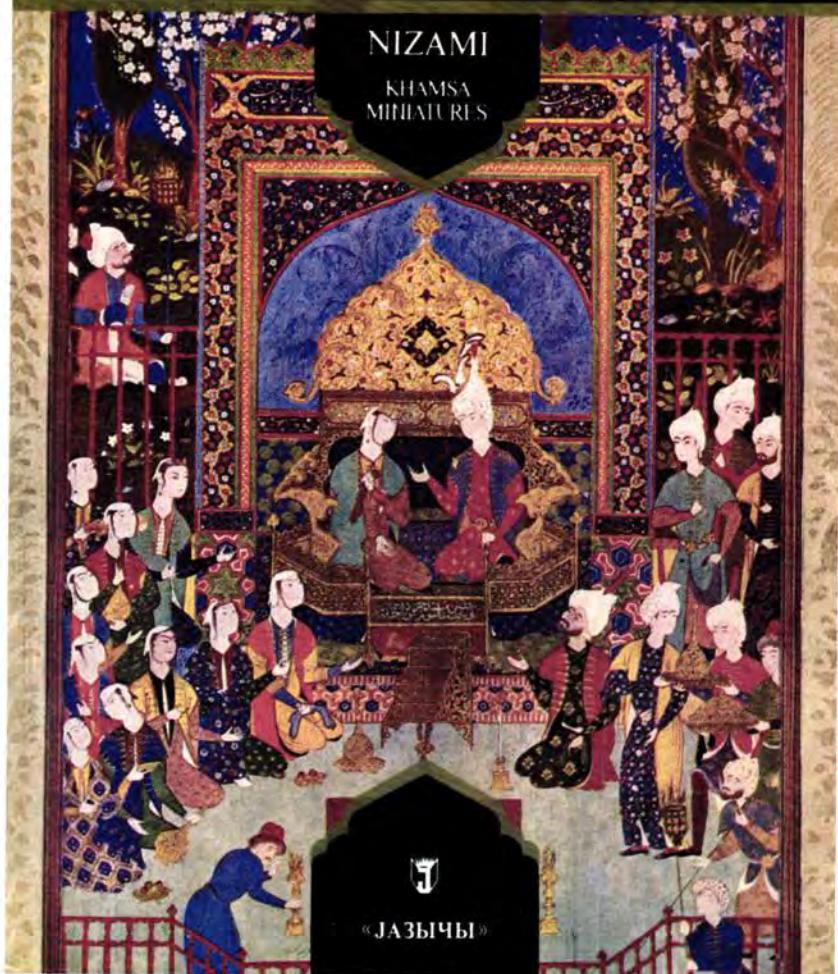
«Hophopnamə»yə rəssam Əzim Əzimzadənin çəkdiyi illüstrasiyalar.
(«Turan» nəşrlər evi–2002)

НИЗАМИ

ХƏМСƏ МИНИАТҮРЛƏР • ХАМСЕ МИНИАТЮРЫ

NIZAMI

KHAMSA
MINIATURES

«ЯЗЫЧЫ»

«Yazıçı» nəşriyyatı –1983-cü il.

kin keçid dövründə Azərbaycanda nəşriyyat fəaliyyətinin kəskin şəkildə aşağı düşməsinin bəzi subyektiv səbəbləri də vardı.

AZƏRBAYCAN NƏŞRİYYATLARI YENİ ŞƏRAİTDƏ

Yarandığı gündən sovet üsuli-idarəsinə vərdiş etmiş, yalnız mövcud subordinasiya üzrə yuxarı təşkilatlar tərəfindən verilən plan və tapşırıqların yerinə yetirilməsi çərçivəsində fəaliyyət göstərən, bir çətinlik olduqda isə həmin mexanizmlə aşağıdan yuxarı müraciət edərək problemlərin həllinə nail olmağa adət etmiş nəşriyyatlar yeni şəraitdə öz işlərini qura bilmirdilər. Çox-tırajlı dövlət sifarişləri yox dərəcəsində idi. Pul vəsaiti olmadığı üçün ayrı-ayrı müəlliflərin şəxsi müraciət və təkliflərini qəbul etmək və ya nəşriyyatların özlərinin bazarın tələbatına uyğun önəmli bir ədəbiyyat nəşr etməsi mümkün deyildi. O vaxt kağızdan daha çox yaranmış problemlər haqqında yuxarılara məlumatlar yazmaq üçün istifadə olunurdu. İşçilər nəşriyyatların rəhbərlərinə, onlar Nəşriyyat və İnformasiya Nazirliyinə, nazirlilik isə öz növbəsində digər nazirliklərə və Nazirlər Kabinetinə və i.a yaranmış çətinliklər haqqında məktublar yazıb problemin həllini gözləyirdilər.

Poliqrafiya müəssisələrində (xüsusən MİN-in tabeliyində olan iri mətbəələrdə) vəziyyət get-gedə pisləşirdi. Sifariş vermək üçün müraciətə (xahişə) gələrək günlərlə mətbəə direktorlarının qəbuluna düşə bilməyən sifarişçilərin ayağı yavaş-yavaş çəkilməkdə idi. Yüksək tırajlı, gəlir gətirən sifarişlər səngidiyi üçün iri mətbəələrdə də boşdayanma halları və təbii ki, maliyyə böhranı yaranırdı.

Nəşriyyat-poliqrafiya sistemində bir ətalət hökm sürürdü. 90-cı illərdən başlayaraq «Gənclik», «Yazıçı» və «İşiq» nəşriyyatları tədricən maliyyə qitligi hiss etməyə başladılar. Bu nəş-

riyyatlar onlardan daha yaşlı, daha geniş şəbəkəyə malik olan «Azərnəşr»ın aqibətindən qaca bilmədilər. Yəni yavaş-yavaş artıb fəaliyyəti məhdudlaşdırın maliyyə çatışmazlığı son nəticədə onların işini, demək olar ki, sıfır endirdi.

Sovet dövrünün iş üslubu əsasında formalasən bu nəşriyyatlar texniki bazaları olmadığı, öz işlərini yeni dövrdə yeni qaydalara uyğun qurmağı bacarmadıqları üçün göz qabağında sürətlə iflasa uğradılar. Bu nəşriyyatlar arasında yalnız «Maarif» nəyəsə ümid edə bilərdi. Çünkü məlum olduğu kimi, dərslik nəşri bir səra spesifik xüsusiyyətlərinə görə başqa nəşr növlərindən fərqlənir. Ona görə də digər nəşriyyatların heç biri dərslik nəşrinə iddia etmirdilər. «Maarif» respublikada bu sahə üzrə uzun illər ixtisaslaşmış yeganə hegemon nəşriyyat idi. Bütün mətbəələr dərsliklərin çap olunması sifarişini məhz «Maarif» nəşriyyatından alırdı. Alternativi olmadığına görə bu nəşriyyat bəzən, hətta öz gücündən də çox nəşr yükü götürməli olur və nəticədə bəzən təkcə poliqrafik cəhətdən deyil, həm də nəşriyyat baxımından qüsurlu dərsliklər buraxılırdı. Bir çox hallarda bu nöqsanlar nəşriyyatdan asılı olmayan səbəblərdən baş verirdi. Hər şeyə rəğmən uzun illər respublikanın təhsil sistemi üçün dərsliklərin və metodik ədəbiyyatın nəşrini təkbaşına həyata keçirmiş «Maarif» nəşriyyatının bu sahədəki əməyi xüsusi qeyd olunmalıdır. Həmin dərsliklərin çapını isə əsasən respublikanın ən iri beş mətbəəsi təmin edirdi. Bu mətbəələr aşağıdakılardır. Bakı 1 nömrəli (əvvəlki «26 Bakı komissarı» adına), Bakı 2 nömrəli (əvvəlki «Qızıl Şərq»), Bakı 3 nömrəli (əvvəlki «Yeni kitab»), Bakı 4 nömrəli və son vaxtlar yarımcıq fəaliyyətə başlamış, əs-lində isə iş həcmi, müasir poliqrafiya avadanlıqları ilə təchizat və istehsal gücünə görə Zaqafqaziyada ən böyük poliqrafiya kombinatı kimi nəzərdə tutulmuş «Offset kombinatı». Bəzi hallarda isə o vaxt ən geniş poliqrafiya imkanlarına malik Azərbay-

can KP MK-nin «Kommunist» (indiki «Azərbaycan») nəşriyyatının mətbəəsindən istifadə olunurdu. «Kommunist» nəşriyyatı istisna olmaqla bu mətbəələrin hamısı MİN-nin tabeliyində idi.

Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra ölkədə ən müüm və təxirəsalınmaz vəzifələrdən biri kimi yeni, milli təhsil sisteminin qurulması məsələsi gündəmə gəldi.

Bu çətin, lakin olduqca vacib məsələnin həll edilməsi yeni fənn proqramlarının hazırlanması və onların əsasında yazılmış yeni dərsliklərin nəşr olunmasından başlanmalı idi. Bu sahədə Təhsil, eləcə də Mətbuat və İnformasiya Nazirliklərinin üzərinə böyük məsuliyyət düşürdü. İlk növbədə ibtidai sinif və humanitar yönlü fənlər üzrə tarix, coğrafiya, ədəbiyyat, Azərbaycan dili, yeni fənn kimi «İnsan və cəmiyyət», «Türk dünyası coğrafiyası», eləcə də xarici dil fənləri üzrə rus, ingilis, alman, fransız və sair dərsliklər hazırlanmalı idi. İndiyə qədər hər il təkrar-təkrar nəşr olunan, on illərlə dəyişməyən dərsliklər artıq yenidən yazılmalı, yeni ab-havaya, müasir dövrün tələbinə, müstəqil Azərbaycan məktəbinin tələbinə uyğun olmalıdır. «Maarif» nəşriyyatı bu nəhəng işi yerinə yetirmək iqtidarında olmadığı üçün sürətin, çevik reaksiyanın, ətalətdən uzaq yaradıcı münasibətin başlıca amil olduğu bazar iqtisadiyyatı meydanından tədricən çəkilməli oldu.

Sovet dövrünün ətalətli iş metodları ilə işləyən kadrlar dövrün sinağına tab gətirə bilmədilər. Nəşriyyatda ixtisaslaşan bir çox kadrlar nəşriyyat işini atıb başqa fəaliyyət sahələrinə keçdi-lər. Hamı Sovet dövründə olduğu kimi yuxarıdan kömək, tapşırıq gözləyir, möcüzəli bir fərمان, yaxud qərarla bütün problemlərin həll olunacağına ümidi edirdi. Bu arada rəhbər orqanlarda bir neçə kadr və cüzi struktur dəyişiklikləri aparmaqla Dövlət Nəşriyyat-Poliqrafiya və Kitab Ticarəti İsləri Komitəsinin adı

Mətbuat və İnformasiya Nazirliyi adı ilə əvəz olundu. Adından da göründüyü kimi, bu Nazirlik əsas diqqətini ölkədə azad mətbuatın inkişaf etməsinə yönəldərək daha çox günü-gündən fantastik sürətlə artan mətbuat orqanlarını qeydiyyatdan keçirməklə məşğul oldu.

Yeni Nazirlik yaradılarkən, hətta onun adından «nəşriyyat-poliqrafiya və kitab ticarəti» sözlərinin çıxarılması bu sahənin taleyini zamanın və günü-gündən geniş vüsət alan bazar iqtisadiyyatının öhdəsinə buraxıldığını işaret etdi. Təəssüf ki, o zaman bu sistemdə aparıcı qüvvə hesab olunan bəzi rəhbər işçilər bunu ya qəbul etmir, ya da qiymətləndirə bilmirdilər. Çıxış yolu yenə də yanlış metodlarda axtarılırdı.

Əmək haqqı ala bilməyən nəşriyyat işçilərinin haqlı narazılıqları artıq açıq narahatlıq doğururdu. Yeni yaradılmış MİN nəşriyyatlara və mətbəələrə sərbəstlik verərək onlardan işi canlandırmağı tələb edirdi.

Doğrudur, nəşriyyatlara sərbəstlik verildikdən sonra bir az canlanma yarandı. Nəşriyyatlar rəhbər işçilərinin şəxsi münasibətləri, nazirliyin təsiri və mətbəələrin maliyyə güzəsti (borca işləmələri) sayəsində müəyyən sayıda kitabların nəşri həyata keçirildi. Lakin bu sahədə köklü islahatlar aparılmadığı üçün bu canlanma da müvəqqəti xarakter daşıyırıldı. Az müddət ərzində müəssisələrin zəncirvari şəkildə bir-birinə külli miqdarda borçları yarandı. Təchizat idarəsi mətbəələrdən, mətbəələr nəşriyyatlardan, onlar isə öz növbəsində satış idarələrindən (xüsusilə «Azərkitab»dan) borclarını tələb edirdi. Maliyyə problemləri artdıqca qarşılıqlı ittihamlar güclənirdi.

**DÖVLƏT NƏŞRİYYAT-POLİQRAFIYA
SİSTEMİNİN SÜQUTUNDА KİTAB-TİCARƏTİ
İDARƏSİNİN ROLU**

Müəssisələr arasında borcların yaranmasının əsas baiskarı «Azərkıtab» idi. Min bir çətinliklə, borc-xərclə nəşriyyatların və mətbəələrin əldə etdiyi az-çox vəsait hesabına nəşr edilən kitablar ticarət təşkilatlarına, xüsusilə «Azərkıtab»a təhvil verilir, əvəzi isə ödənilmirdi.

Birmənalı olaraq demək olar ki, Azərbaycanda dövlət nəşriyyat və poliqrafiya strukturuna əsas və həlledici zərbəni məhz «Azərkıtab» vurdu.

Məlumdur ki, nəşriyyat fəaliyyəti təkcə hansısa ədəbiyyatı nəşr etməkdən deyil, həm də nəşr etdiyi ədəbiyyatların yayımıni-ticarətini təmin etməkdən ibarətdir. Əks təqdirdə nəşriyyatın maliyyə dövriyyəsi pozular. Təbii ki, iqtisadi stimulu və gəliri olmayan hər bir müəssisə kimi nəşriyyat da fəaliyyətini dayandırmaq məcburiyyətdə qalar. Azərbaycanın ən yaxın tarixində bir çox nəşriyyatların timsalında biz bunların şahidi olmuşuq.

Qeyd olunduğu kimi, bütün dövrlərdə güclü təsir qüvvəsinə malik olan «Azərkıtab» yenə də hadisələrin mərkəzində dayanırdı. Lakin indi başqa tərzdə.

Həmişə nəşriyyatlara «maliyyə dayağı» olan, müqavilə şərtlərinə əməl edərək onların nəşr etdiyi kitabların satışından gələn pulu vaxtı-vaxtında geri qaytaran, bəzi hallarda isə satılmayan hissənin belə dəyərini ödəyən, hətta qabaqcadan müəyyən ödəmələr edən «Azərkıtab» bu dəfə müxtəlif bəhanələrlə nəşriyyatlara ödəməni tədricən azaltdı (bir neçə nəşriyyata isə tamamilə dayandırdı) və az müddət ərzində onları müflis vəziyyətə saldı.

Doğrudur, bu bəhanələrin kökündə bəzi obyektiv amillər də mövcud idi.

Respublikada baş verən məlum hadisələr kitab ticarəti sahəsində də müəyyən problemlər yaratmışdı. Lakin bu, məsələnin bir tərəfi idi və o vaxtlar vəziyyətin səbəblərini aydınlaşdırmaq üçün bu amildən (bəhanədən) daha çox istifadə olunurdu. Faktlar isə göstərirdi ki, hətta satılmış kitabların pulları bələ nəşriyyatlara qaytarılmır. Vəziyyət get-gedə çətinləşirdi. Maliyyə çatışmazlığı onsuz da çətin vəziyyətdə olan nəşriyyatları tam iflic halına salmışdı.

«Azərkətab»ın rəhbərliyi guya vəziyyəti düzəltmək, kitab ticarətini yaxşılaşdırmaq, borclarını ödəmək və bununla da respublikada nəşriyyat fəaliyyətini dirçəltmək məqsədilə dövlət banklarından üst-üstə 10 milyard manatdan çox kredit almışdı. Həmin kredit dövlətin bu sahəyə verdiyi son şans və yardım oldu. Təəssüf ki, bu şansdan da düzgün istifadə olunmadı. O dövrdə mətbuatda verilən məlumatlara və digər açıqlamalara görə bu məbləğin yalnız müəyyən hissəsi nəşriyyatlara olan borcların ödənilməsinə sərf olunmuş, qalan məbləğ isə digər istiqamətlərə yönəldilmişdi.

Bir tərəfdən də Sovet dövründə çap edilmiş Sov.İKP ideologiyasını tərənnüm edən ədəbiyyatların, eləcə də nəzarətsizliyin mövcud olduğu məlum illərdə qiymətləri süni surətdə şisirdilmiş və pulu əvvəlcədən ödənilərək alınmış kitab və bəzi dəftərxana ləvazimatlarının qalıqları «Azərkətab»ın durumunu daha da pisləşdirirdi. «Azərkətab»ın rəhbərliyində edilən kadrlar dəyişikliyi də vəziyyəti düzəltmədi. Yeni rəhbərlik də müəyyən vaxt qazanmaq, gözdən pərdə asmaq üçün nəşriyyatlarla yeni müqavilələr bağladı, onların son ümidi yerləri olan bir neçə təzə nəşrləri (xüsusən dərslikləri) də alaraq bəzi nəşriyyatlara kiçik məbləğdə pul ödəməklə «Azərkətab»ın fəaliyyətini bərpa etməyə ümidsiz cəhdlər göstərdi. Lakin bu kosmetik dəyişiklik-

lər vəziyyəti düzəltmək iqtidarında deyildi. O dövrdə «Azərkİtab»ın təkcə nəşriyyatlara borcu milyardlarla hesablanırdı. Vəziyyət dözülməz həddə çatmışdı.

Əksər nəşriyyatların və mətbəələrin fəaliyyətləri, demək olar ki, dayanmışdı.

Müstəqilliyyin ilk illərində respublikada çox da götür-qoy etmədən həyata keçirilən birinci özəlləşdirmə layihəsinə MİN-in də əksər müəssisə və obyektləri, o cümlədən mətbəələri, «Azərkİtab»ın mağazaları, bəzi nəşriyyatlar da qoşuldu. Bir müddətdən sonra «Azərkİtab» qurumu, daha bir qədər vaxt keçidkən sonra isə Respublika Prezidentinin 29 mart 2001-ci il sərəncamı ilə dörd nəşriyyat istisna olmaqla Mətbuat və İnförmasiya Nazirliyinin özü də ləğv edildi. Özəlləşdirmədən (əslində özəlləşdirmək üçün onların heç bir əmlakı yox idi) və ləğvedilmədən kənarda qalma səbəbləri bu günə kimi başa düşülməyən həmin nəşriyyatların üçü («Azərnəşr», «Maarif» və «Gənclik») Respublika Mədəniyyət Nazirliyinin tabeliyinə verildi. Bu gündək onların işləməsi fəaliyyət göstərməkdən daha çox yaşamaq üçün mübarizə aparmağa bənzəyir.

Nəşriyyat-poliqrafiya və kitab ticarəti strukturunun ləğv edilməsi ilə Azərbaycanda uzun illər alternativsiz fəaliyyət göstərmış dövlət nəşriyyatı sistemi rəsmi surətdə xətm edildi.

Əvvəzində respublikada bu sahədə fəaliyyətə başlayan yeni özəl qurumlar meydana gəldi, yeni yaradıcılıq, istehsal münasibətləri yarandı.

NƏŞRİYYAT İŞİNİN ZƏİFLƏMƏSİNİN ƏSAS SƏBƏBLƏRİ

Bu gün nəşriyyatların hamısı – həm dövlət və ayrı-ayrı nazirlik və təşkilatlara məxsus nəşriyyatlar, həm də özəl nəşriyyatlar işlərini bazar iqtisadiyyatı qanunları əsasında qurmağa çalışırlar.

«Hərbi Nəşriyyat», «Bakı Universiteti», «Elm» kimi nəşriyyatlar, həmçinin «Azərbaycan» tabeliyində olduqları təşkilatların rəhbərliyi ilə fəaliyyət göstərirlər. Azərbaycan Təhsil Nazirliyinin nəşriyyat və dərslik məsələləri ilə məşğul olan şöbəsi bu sahəyə dair fəaliyyəti əlaqələndirir, ehtiyacı və tələbatı öyrənib, ondan lazımı nəticələr çıxarır.

Dövlət nəşriyyatlarının bir neçəsinə Azərbaycan Mədəniyyət Nazirliyinin nəşriyyat idarəsi rəhbərlik edir.* Əvvələ, bu bölgünün hansı prinsip əsasında müəyyənləşdirildiyi, digər nəşriyyatların hansı səbəb üzündən nəzərdən qaçırlığı məlum olmur. Digər tərəfdən rəhbərliyin gücü, «hökmü» yerlərə yalnız əməli köməklik göstəriləndə təsirli olur. Nazirlik isə belə bir imkandan məhrumdur.

Formal da olsa həmin nazirliyin nəşriyyat şöbəsinin tabeliyində olan nəşriyyatlar bunlardır: «Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı», «Gənclik», «Maarif», Xatirə Kitabı Redaksiyası Nəşriyyatı. Sonuncu nəşriyyat 1989-cu ildə Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin və Mətbuat və İnformasiya Nazirliyinin qərarı ilə yaradılmışdır. II Dünya müharibəsində, daha sonrakı illərdə Çexoslovakiya, Macarıstan, Əfqanistan hadisələrində, Qarabağ uğrunda gedən döyüslərdə, 1990-ci il 20 Yanvarda

* Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyi Respublika Prezidentinin 30 yanvar 2006-ci il tarixli Fərmanı ilə Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi adlanır. – red.

şəhid olmuş azərbaycanlılara həsr olunmuş Xatirə Kitablarını nəşr edir.

MİN-in əmri və Nazirlər Kabinetinin sərəncamı ilə yaradılmış ən son dövlət nəşriyyatı isə «Təhsil» («Öyrətmən») olmuşdur (1992).

Sahəsindən, istehsal gücündən-nəşr etdiyi kitabların sayından, sanbalından asılı olmayaraq nəşriyyatlar ilk növbədə nəşr etdikləri kitabların satışını lazımı səviyyədə təşkil etməlidirlər.

Sübuta ehtiyacı olmayan bir həqiqətdir ki, alıcı həmişə məhsul dalınca getmir, bəzən məhsul özü də müştərinin «axtarıb» onun gözünə görünməli, istifadəyə yararlığını və hətta vacibliyini onun «yadına salmalıdır».

Bu xüsusiyət eynilə kitablara da aiddir və «Azərkitab» həmin vəzifəni hər tərəfə səpələnmiş, xüsusən əhalinin gur yerlərində, gedişli-gelişli məkanlarda yaratdığı kitab mağazaları və sitəsilə həyata keçirirdi. Saticilar bəzən müştərinin mağazaya girməyə tənbəllik edəcəyi ehtimalını nəzərə alıb yaz, yay aylarında kitablarının səyyar satışını təşkil edirdilər. İndi bu işlərin icrası bütünlükə nəşriyyatların öz boyunlarındadır. Reklamlar, elanlar və sitəsilə də kütləvi satışı həyata keçirmək mümkün deyil. Məhz bu səbəbdən indi nəşriyyatlar və ayrı-ayrı müəlliflər müxtəlif mağazalarla müqavilə bağlayıb, həm də ticarətçi rəlunda çıxış edirlər.

Nəşriyyatların əvvəlki, yəni sovet dövründəki fəaliyyəti zamanı əhatəli, həcmli nəşriyyat portfelləri-ehtiyat materialları vardı. Belə materialların çoxluğu şəraitində daha kamil əlyazmalarını seçib onu kitab halına salmaq, geniş oxucu kütləsinin mühakiməsinə vermək çətinlik törətmirdi. İndi isə nəşriyyatlar nəşrinə maddi imkanı olan əlyazmasını tezliklə, dəyirman dən üyündən kimi «əridir», bu şəkildə yeni bir imkanın nə vaxt yara-

nacağı həsrəti ilə yaşayırlar. İlk baxışdan elə görünə bilər ki, nəşriyyatların səmərəli fəaliyyətini təmin edən bütün vasitə və imkanlar artıq sıfır bərabərdir. Gəlin görək bu doğrudanlı belədir?

Əvvələ, məsələyə bir qədər dərindən yanaşdıqda nəşriyyatların fəaliyyətinin zəifləməsində əsas səbəblərdən biri kimi götirilən sifarişlərin az olması fikri özünü doğrultmur. Başqa bir tərəfdən, nəşriyyat istehsalat müəssisəsi (mətbəə) deyil ki, yalnız sifariş əsasında fəaliyyət göstərsin. (Bu, Sovet dövründəki dövlət nəşriyyatlarının iş prinsipi idi.) Nəşriyyat yaradıcı-mədəniyyət-kommersiya müəssisəsi olaraq bazarın tələbatına cavab verən öz biznes planını qurmali, müxtəlif yaradıcı-kommersiya layihələri (lazım gəlsə kredit və s. maliyyə mənbəyi ilə) həyata keçirməklə fəaliyyətini genişləndirməli və nəticə etibarilə müəyyən gəlir əldə etməlidir.

Əlbəttə, hər bir nəşriyyat eyni zamanda müəlliflərdən, eləcə də hüquqi və fiziki şəxslərdən müxtəlif sifarişlər də qəbul etməlidir. Lakin nəşriyyat oturub sifarişçi (müştəri) gözləməməli və işini bu əsasda qurmamalı, necə deyərlər, taleyini bu cür nis-yə ümidi lərə bağlamamalıdır.

Birmənalı qeyd olunmalıdır ki, nəşriyyat heç də sadəcə icraçı bir qurum deyil, əksinə əksər məqamlarda sifarişçi, yaradıcı, istehsalçı və yayımçı bir mədəniyyət və kommersiya müəssisəsidir.

O ki qaldı əhalinin kitab alıcılıq qabiliyyətlərinin aşağı düşməsinə, əlbəttə, bu geniş mənada nəşriyyat fəaliyyətinə təsir edə bilən bir amildir. Lakin təkrar qeyd edirik ki, nəşriyyat fəaliyyətinin dayandırılmasının və yaxud kəskin surətdə aşağı düşməsinin həlliədici faktoru deyildir. Əks halda sual oluna bilər ki, necə olur, bir nəşriyyatın buraxdığı məhsullar alınır, digəri-

ninki isə yox. Bu məsələni izah etmək üçün son illərdə nəşriyyatların təcrübəsindən onlarla misallar gətirmək mümkündür. Lakin onu qeyd etməklə kifayətlənirik ki, nəşriyyat məhsulu alınmırsa, deməli, ya mövzu baxımından oxucunun (alicinin) zövqünü, tələbatını ödəmir, ya keyfiyyətsizdir (poliqrafiya, dizayn və s. baxımından), ya da dəyərindən çox yüksək (baha qiymətləndirilmişdir. Burada söhbət yalnız digər daha sivil ölkələrlə müqayisədə kitabın nisbətən az alınmasından gedə bilər. Bu məssələdə tiraj amili önəmlı rol oynayır və təbii ki, nəşriyyat onu bazara uyğun tənzimləməlidir.

Fakt ondan ibarətdir ki, bazarın tələbatını düzgün qiymətləndirmək, çeşidi çoxaltmaq və keyfiyyəti yüksəltməklə nəşriyyatın normal fəaliyyətini təmin etmək mümkündür (necə ki, həzirdə bir sıra nəşriyyatlar bu mexanizmlə fəaliyyət göstərirler).

Göstərdiyimiz faktorlar müasir nəşriyyatın minimum fəaliyyətini təmin etmək üçün vacib olan şərtlərdir. Lakin geniş anlamda nəşriyyat həm mövzu, həm də keyfiyyət baxımından da-ha yüksək amala və daim inkişafda olan təfəkkürün tələblərinə cavab verə bilən ədəbiyyatlar nəşr etməklə müasir oxucunu aradınca aparmağı, cəmiyyətin mənəfi tələbatını layiqincə ödəməyi bacarmalıdır.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində iş sahəsində asılı olmayaraq bütün müəssisələrin fəaliyyətində həllədici amil iqtisadiyyatın düzgün qurulmasıdır. Bu haqda ayrıca danışılmışdır. Lakin qısa-cə olaraq qeyd edək ki, hazırkı vəziyyətdə minimum rentabelli fəaliyyəti təmin etmək üçün nəşriyyatda iş həcmində uyğun mümkün qədər yiğcam struktur yaratmağa, əməkdaşlar arasında düzgün iş bölgüsünə, onların əməyindən səmərəli istifadə olunmasına nail olmaqdan tutmuş, maliyyə vəsaitinin doğru xərclənməsinə, çevik iş mexanizmi tətbiq edərək yaradıcılıq, istehsal

və yayım işlərini qarşılıqlı olaraq yüksək səviyyədə qurulmasına müvəffəq olmaq lazımdır.

Fikrimizi daha aydın və əyani surətdə izah etmək üçün, əsasən eyni sahə üzrə çalışan iki dövlət nəşriyyatının – «Maarif» və «Təhsil» nəşriyyatlarının son 10–12 illik təcrübəsinə müqayisəli şəkildə qısa nəzər salaq.

Yuxarıda qeyd etdi ki, «Maarif» nəşriyyatı Sovet dövründə dərslik və metodik ədəbiyyatların nəşri ilə məşğul olan yeganə nəşriyyat idi və təbii ki, işçilərin sayına, eləcə də iş həcmində görə respublikanın ən iri nəşriyyatlarından biri idi. Müxtəlif illərdə nəşriyyatda 10-dan artıq şöbə və redaksiyalarda 100 nəfərdən çox əməkdaş çalışırdı. SSRİ zamanında hər bir dərslikdən ən azı 5-6 il, bəzən isə hətta 10 il istifadə olunduğu üçün onların əksəriyyəti ilbəil təkrar çap olunurdu. Yəni həmin sifariş üzərində heç bir dəyişiklik aparılmırıldı. Deməli, azı 5-6 il nəşriyyat bu dərsliklərə əmək və vaxt sərf etmirdi. İşçilər isə həmin sayda qalırdı. Cənki nazirlik (komitə) ixtisara icazə vermirdi. Təkrar nəşrlərdən gələn yüksək gəlir, hətta işsiz, boş dəyanan işçilərin əmək haqlarını ödəməyə imkan verdiyi üçün heç rəhbərlik də buna can atmırıldı. Nəticədə nəşriyyatda soyuq, pasiv bir iş rejimi hökm süründü və bu şərait müəyyən mənada hamını qane edirdi.

1988-ci ildən başlayaraq respublikada gedən məlum hadisələr nəticəsində yaranmış durğunluq «Maarif» nəşriyyatının da maliyyə imkanlarına mənfi təsir etdi. O dövrde vacib olan təcili işgüzar tədbirlər həyata keçirərək, sistemdə çevik struktur dəyişiklikləri etmək, hətta lazımlı gələn nəşriyyatların iş yönümünü dəyişdirmək, bütün nəşriyyat, poliqrafiya və yayım qurumlarının imkanlarını birləşdirərək vəziyyətdən çıxmaq əvəzinə, Təhsil Nazirliyi qarşısında real olmayan tələblər irəli sürüldü.

Nəşriyyat fəaliyyətinə dövlət qayğısı və maliyyə dəstəyi məsələsinə gəldikdə isə, əvvəla, müharibə şəraitində müstəqiliyini yenicə əldə etmiş respublikanın özünün o dövrdə iqtisadi durumu o qədər də yaxşı deyildi. Buna baxmayaraq, hökumət keçid dövründə dövlət nəşriyyat sisteminə müvafiq qayğı və maliyyə dəstəyi göstərmişdir (birbaşa maliyyə yardımı, faizsiz və güzəştli kreditlər, istehsalat üçün gətirilən kağızin ƏDV-dən azad edilməsi, uşaq ədəbiyyatı və dərsliklərə sıfır vergi dərəcəsi şamil edilməsi və s.).

1992-ci ildə MİN-in yeni-milli dərsliklərin nəşrindən imtina etməsi və digər məsələlər «Maarif» nəşriyyatının iqtisadi vəziyyətini getdikcə daha çox çətinləşdirdi. Nəşriyyatın yeni ədəbiyyatlar nəşr etmək imkanları azalırdı. Son illərdə «Maarif», hətta dərslik sifarişlərini də günü-gündən itirirdi. Təhsil Nazirliyi isə vəziyyətdən çıxmaq üçün çevik və doğru qərar qəbul etdi. Müstəqilliyini yenicə qazanmış bir ölkədə, milli təhsil sisteminin bünövrəsinin qoyulduğu çətin bir dövrdə təhsilin əsas və həllədici amili olan dərsliklərin taleyini, təbii ki, şübhə altına qoymaqla olmazdı. Ona görə də TN dərhal rəhbər dövlət orqanlarına müraciət etdi və 1992-ci ilin dekabr ayında respublika Nazirlər Kabinetinin müvafiq sərəncamı ilə «Öyrətmən» (indiki «Təhsil») nəşriyyatı təsis edildi. Yeri gəlmışkən qeyd edək ki, «Təhsil» nəşriyyatı respublikada müstəqillik illərində təsis edilmiş ilk və ümumiyyətlə Azərbaycanda isə son dövlət nəşriyyatı oldu. Yalnız ən son məqamda, «Maarif» nəşriyyatında artıq hər şeyin itirildiyini görən rəhbərlik ştat cədvəli üzrə (vakansiya hesabına) 100 nəfərə yaxın işçinin sayını iki dəfə azaldaraq 53 nəfərə çatdırıldı. Az vaxtdan sonra bu da bir nəticə vermədiyi üçün nəşriyyatda daha bir ixtisar aparılaraq əməkdaşların sayı 23 nəfərə endirildi. Nəhayət, 2005-ci ilin sonlarında fəaliyyətini sıfırdan başlamaq qərarına gələn yeni rəhbərlik (nəş-

riyyatin heç bir fəaliyyəti olmadıqından) daha 18 nəfər işçini məcburi (əmək haqqı ödənilməməklə) məzuniyyətə göndərdi.

Lakin «Maarif» nəşriyyatı struktur dəyişikliklərini vaxtında aparıb, çevik iş mexanizmi yaradaraq digər lazımı tədbirləri həyata keçirəydi, fikrimizcə, nəinki bu çətinlikləri yaşamazdı, əksinə bu gün qabaqcıl nəşriyyatlardan birinə çevrilə bilərdi. Çünkü onun nəşriyyat üçün vacib olan güclü iqtisadi bazası, təcrübəli işçi qüvvəsi, imkanı və şəraiti var idi.

«Təhsil» nəşriyyatı isə həmkarından fərqli olaraq fəaliyyətə cəmi 8 nəfər yaradıcı heyətlə başladı. İlk aylarda heç bir maliyyə imkanı, hətta oturmağa binası belə olmayan nəşriyyat az bir zamanda yiğcam, bacarıqlı, öz işinə güvənən professional bir kollektiv yaradaraq məqsədinə nail olmayı bacardı. Onu da qeyd edək ki, həmin işçilər əvvəllər «Maarif», «Gənclik» və digər nəşriyyatlarda çalışmışdır. Bu nəşriyyat milli dərsliklərimizin yaranması üçün əlindən gələni etdi. Onun gərgin fəaliyyətinin nəticəsi olaraq, bütün dərsliklər yeniləşdirildi, ən başlıcası isə tarix dərsliklərinin yazılıması sahəsində böyük işlər görüldü. Təsadüfi deyil ki, nəşriyyat yarandığı gündən keçən qısa vaxt ərzində 2003-cü ildən başlayaraq hər il «İlin kitabı» adına layiq görülən «Ata yurdu» (5-ci sinif üçün dərslik), 8–9-cu siniflər üçün «Azərbaycan dili», 10–11-ci siniflər üçün «Azərbaycan dili» dərslikləri kimi seçilən kitablar nəşr etmişdir. 2003–2005-ci illərdə «İlin nəşriyyatı» fəxri adına (diplomuna) layiq görülmüşdür. Bu nəşriyyatın ən böyük uğuru isə onun 2005-ci il MDB ölkələrinin «kitab sənəti» II Beynəlxalq müsabiqəsində ən yüksək balla qalib gələn «Qarabağ: real tarix, faktlar və sənədlər» kitabıdır. Bütün bunlar nəşriyyatda işlərin nə dərəcədə möhkəm əsaslar üzərində qurulduğunu bir daha sübut edir. Başqa sözlə, «Təhsil»də nəşriyyat fəaliyyətinin başlıca üç komponenti yaradıcı şəkildə bir araya gəlmişdir ki, bunun müsbət nəticəsi özünü

nəşriyyatın qazandığı uğurlarda bürüzə verir. Özündən müqayisə olunmaz dərəcədə yüksək imkanlara – gözəl binalara, çoxsaylı kollektivlərə, yüksək maliyyə durumuna, respublikanın, demək olar ki, bütün poliqrafiya və yayım imkanlarına malik iri və təcrübəli nəşriyyatlar ilə alternativ şəraitdə fəaliyyət göstərən (o dövrdə bütün imkanlar MİN-in və onun tabeliyində birləşmiş müəssisələrin əlində idi) «Təhsil» («Öyrətmən») qarşısına çıxan (və ya çıxarılan) problemləri necə həll edirdi? Gəlin faktlara müraciət edək.

1993-cü ildə «Maarif» 50-dən çox adda, o cümlədən 30-a yaxın adda yüksək tirajlı dərslik və digər ədəbiyyatlar, «Öyrətmən» («Təhsil») isə cəmi 16 adda, o cümlədən 4 adda dərslik nəşr etmişdir. 1994-95-ci illərdə isə nəşriyyatlarda buraxılan nəşrlərin sayı bərabərləşməyə başladı.

1995-98-ci illərdə hər iki nəşriyyat təxminən eyni həcmidə ədəbiyyat, o cümlədən dərsliklər nəşr etmişdir. Fərq ondan ibarət idi ki, «Maarif» əsasən təkrar nəşrlər, «Təhsil» isə əsasən yeni ədəbiyyatlar, o cümlədən yeni dərsliklər – V-XI siniflər üçün «Azərbaycan tarixi», «Azərbaycan coğrafiyası», «Azərbaycan dili», «Ədəbiyyat» və s. nəşr etmişdir. Lakin həmin dövrdə «Maarif»də 100 nəfərə yaxın, «Təhsil»də isə cəmi 15 nəfərə yaxın işçi çalışırdı. Onların əmək haqları digər nəşriyyatlara nisbətən bir neçə dəfə yüksək idi.

1993-95-ci illərdə digər nəşriyyatlar kimi, «Öyrətmən» («Təhsil») nəşriyyatı da başqa alternativ olmadığı üçün çap məhsullarının, o cümlədən dərsliklərin yayımını (satışını) «Azərkətab» və «Azkoopkitab» vasitəsilə həyata keçirirdi. Lakin nəşriyyat satış təşkilatlarının, əsas da «Azərkətab»ın satışdan əldə olunan pulun vaxtı-vaxtında geri qaytarmaması səbəbindən qarşılaşıduğu maliyyə çətinliklərini dərindən təhlil etdi. O dövrdə hadisələrin axın istiqamətini doğru qiymətləndirərək düzgün qərar

qəbul etdi. «Təhsil» vəziyyətdən yeganə çıxış yolunu satış təşkilatlarının yararsız xidmətindən imtina etməklə yeni, daha etibarlı və əvvələn mexanizminin yaradılmasına görə.

Lakin o dövrdə buna asanlıqla nail olmaq mümkün deyildi. Nəşriyyat «Azərkətab», «Azkoopkitab» («Kəndkitab») və onların tabe olduqları nazirliklərin, eləcə də bu nazirliklərin təsir edə bildiyi digər bəzi dövlət qurumlarının güclü təzyiqləri ilə qarşılaşdı. Nəşriyyat rəhbərliyi isə qərarında israrlı idi. O vaxt bu vacib addımı atmasaydı yəqin ki, «Təhsil»in («Öyrətmən»in) də aqibəti digər dövlət nəşriyyatları kimi olacaqdı (eyni zamanda, dərsliklərin gələcək nəşri sual altına alına bilərdi). Bu məsələlərdə nəşriyyati onun təsisçisi Təhsil Nazirliyi müdafiə edirdi.

«Təhsil» nəşriyyatı məsələni məntiqi əsaslarla və birmənalı qoymuşdu: «Madam ki, ölkədə bazar iqtisadiyyatı yolu ilə azad iqtisadi inkişaf prosesləri gedir, bütün sahələrdə alternativliyə geniş yer verilir, nə üçün yayım sahəsində məcburiyyət olmalıdır?» Müqavilə şərtlərini kobudcasına pozan, külli miqdarda borcu geri qaytarılmamaqla (o vaxt satış təşkilatlarının təkcə «Təhsil» və «Maarif» nəşriyyatlarına milyardlarla borcu var idi) nəşriyyatları iflic vəziyyətə salan və artıq iqtisadi iflasa uğramaqda olan bir qurumu bir qədər də yaşıtmak naminə nəyə görə nəşriyyatların fəaliyyəti və geniş anlamda dərsliklərin gələcək nəşri təhlükə altına qoyulmalıdır?

Dərsliklərin realizəsinin açıq satış yolu ilə həyata keçirilməsi haqqında respublika Nazirlər Kabinetinin müvafiq sərəncamını əsas götürərək «Təhsil» nəşriyyatı hər iki ticarət təşkilatına rəsmi olaraq son şərtini bildirdi: «Əgər «Azərkətab» (eyni zamanda «Azkoopkitab») «Təhsil» nəşriyyatı ilə gələcəkdə də kitabların, o cümlədən dərsliklərin realizəsi ilə bağlı əməkdaşlıq etmək istəyirsə, ən qısa zamanda müqavilə borclarını yerinə yetirməli, yəni kitabların satışından əldə olunmuş məbləği (satış

АСЕ

Azərbaycan Sovet
Ensiklopediyası.
Ensiklopediya
nəşriyyatı – 1978-ci il.
X cilddə.

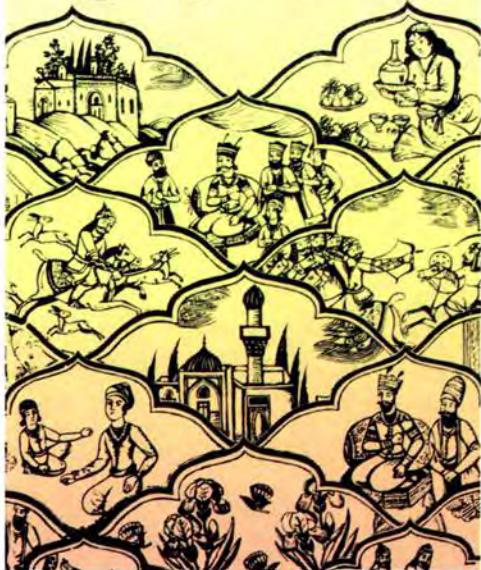
УШАГ

ЕНСИКЛОПЕДИЈАСЫ

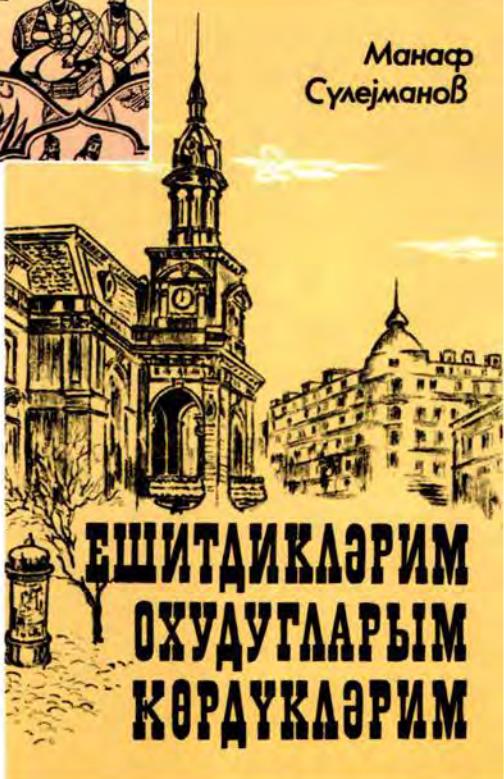
Uşaq Ensiklopediyası.
Ensiklopediya
nəşriyyatı – 1987-ci il.

QABUSNAMƏ

X–XI əsrlərin ədəbi
abidəsi olan
«Qabusnamə».
Azərbaycan Dövlət
nəşriyyatı – 1989-cu il.

Манаф
Сүлејманов

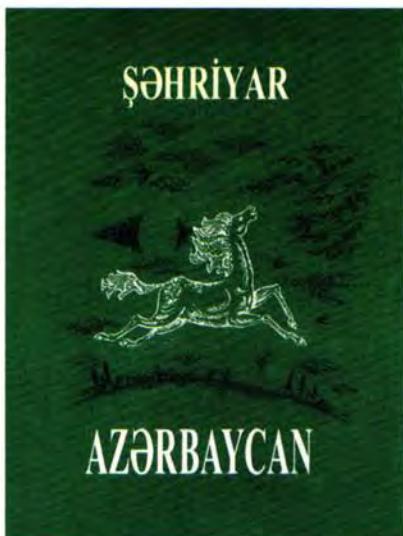

ЕШИДИКЛӘРИМ
ОХУДУГЛАРЫМ
КОРДУКЛӘРИМ

Azərbaycan Dövlət
nəşriyyatı – 1987-ci il.

Bu kitab
80-ci illərin sonlarında
ən çox oxunan
kitablardan biri idi.

MİNİATÜR KİTAB NÜMUNƏLƏRİ

1.

2.

1. «Kitab cəmiyyəti» – 1999.
Ölçüsü 60x84 1/64.

2. «Günəş» – 2001
Ölçüsü 60x84 1/64.

3. «Yazıcı» – 1984.
Ölçüsü 60x90 1/32.

3.

Molla Nəsrəddin

ملا ناصر الدین

Azərbaycan Dövlət nəşriyyatı – 2002-ci il. «Molla Nəsrəddin» jurnalı
nömrələrinin toplusu. X cilddə.

qiymətindən 25%-ni özündə saxlamaqla) nəşriyyatın hesabına köçürməlidir. Yalnız bundan sonra yeni əməkdaşlıq müqaviləsi bağlana bilər (yeni müqavilədə isə təhvil verilən kitabların satış qiymətinin müəyyən faizi bəri başdan nəşriyyata ödənilməlidir).» Fakt qarşısında qalan satış idarələri, təbii ki, nəşriyyata külli miqdarda olan borclarını nə ödəmək iqtidarından, nə də həvəsində deyildilər və yuxarıda məlumat verildiyi kimi nəşriyyatların heç biri axıra qədər də öz halalca vəsaitlərini geri ala bilmədilər.

«Ziyanın yarısından qayıtmak da xeyirdir» – hikmətini əsas götürən «Təhsil» nəşriyyatı isə satış təşkilatlarından borclarını tələb etməklə bərabər (doğrudur, o da «Azərkətab»dan borclarını ala bilmədi) dərsliklərin yayımını yerlərdə həyata keçirməklə, Təhsil şöbələrinin köməkliyi ilə şagirdlərin dərsliklərlə bir-başa təmin edilməsinə nail olmağa çalışdı. «Maarif» nəşriyyatı isə bu mübarizədən kənarda qalaraq gözləmə mövqeyini seçdi. O, bu alternativ və daha səmərəli realizə metodundan yalnız «Azərkətab» və «Azkoopkitab» ləğv edildikdən sonra qismən istifadə etdi. Təbii ki, iqtisadi uçuruma gedən, kitab alıb əvəzini vaxtında və tam ödəməyən («Azərkətab» MİN-in tabeliyində olan nəşriyyatlara digərlərinə nisbətən daha çox pul ödəyirdi) ticarət təşkilatları ilə əməkdaşlığı vaxtında dayandırmaması (el-bəttə, «Maarif» bu məsələdə tam müstəqil deyildi) digər nəşriyyatlardan daha çox «Maarif»in iqtisadi durumuna ziyan vurdu.

Vaxtilə respublikada ən çox və ən yüksək tirajlı dövlət sifarişləri ilə (dərsliklər və pedaqoji ədəbiyyat) təmin olunan, iqtisadi durumuna, maliyyə dövriyyəsinə və başqa imkanlarına görə aparıcı nəşriyyatlardan biri olan «Maarif» yuxarıda müqayisəli şəkildə göstərilən amillər və digər səbəblər ucbatından öz işlərini lazımı səviyyədə qura bilmədiyi üçün getdikcə zəifləyərək günü-gündən artan rəqabətə, eləcə də bazar iqtisadiyyatının

ağır şərtlərinə dözə bilməmiş, nəhayət fəaliyyətini, demək olar ki, dayandırmaq məcburiyyətində qalmışdır.

Dərslik nəşri ilə məşğul olan nəşriyyatların işində bir maneə də vardı. Hələ 90-cı illərin ortalarından iri mətbəələrin özəlləşdirilməsi, onların avadanlığının satılması çoxlu xırda mətbəələrin yaranmasına səbəb olmuşdu. Yenicə yaranmış bu mətbəələrin bir çoxu asan qazanc dalınca qaçan bəzi qeyri-peşəkar adamların əlinə düşdü. Ölkədə vəziyyətin dəyişməsi kitab çapının, sifarişlərin sayının xeyli azalması, dərslik satışının pərakəndəliyi, belə mətbəə sahiblərinin diqqətini onlar üçün yeganə qazanc mənbəyi ola bilən dərsliklərə yönəltdi. Həmin dövrdə onlar dövlət nəşriyyatlarında çap olummuş dərsliklərin üzünü çıxarıb satmaqla böyük qazanc əldə etdilər. Bu, nəşriyyatlara ziyan vurmaqdan başqa, uşaqların sağlamlığını təhlükə altında qoymaq baxımından da cənayətkar bir hərəkət idi. Çünkü daha çox qazanc götürsünlər deyə onlar ucuz, keyfiyyətsiz rənglərdən, kağızdan və digər materiallardan istifadə edirdilər. Dəfələrlə bu kimi materialların insan sağlamlığı üçün təhlükəli olması barədə xəbərdarlıq edilməsinə baxmayaraq, şagirdləri bu dərsliklərin törədə biləcəyi bəlalardan qorumaq qeyri-mümkün bir iş kimi görünürdü. Lakin bunun da çarəsi tapıldı. Xüsusi dövlət programına uyğun olaraq əvvəl ibtidai sinif şagirdləri üçün dərsliklər, 2003-cü ildən V sinif dərslikləri, sonrakı illərdə isə I-XI sinif dərslikləri dövlət tərəfindən maliyyələşdirilərək şagirdlərə pulsuz verildi.

Dövlətin ümumtəhsil məktəblərinə dərslikləri pulsuz verməsi nəticəsində dərslik nəşrində və satışında piratçılığa, demək olar ki, son qoyuldu. İndi dərsliklərin 4 ildən bir kütləvi nəşr olunduğuuna arxayın olub piratçılığa əl atanların sayı əvvəlki qədər çox deyil.

Dövlətimizin kitab çapı ilə bağlı ən mühüm tədbirlərindən biri də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin

«Azərbaycan dilində latin qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında» 2004-cü il 12 yanvar tarixli sərəncamı oldu.

2001-ci ilin 1 avqustundan etibarən bütün kütləvi mətbuat orqanlarının və kitabların istisnasız olaraq latin qrafikasında çap edilməsi barədə 2001-ci il 18 iyul tarixli fərmandan sonra kitab nəşri sahəsində müəyyən çətinliklər yarandı. Kiril əlifbasına alışmış oxucuların latin qrafikalı kitabları oxumaqda çətinlik çəkməsi onların kitab almaq həvəsini xeyli səngitdi. Digər tərəfdən, latin qrafikalı ədəbiyyat da əslində yox dərəcəsində idi. Ayrı-ayrı nəşriyyatlar bu sahədə müəyyən işlər görsələr də, ümumilikdə nəşriyyatların həmin sərəncama qədər buraxılan kitablarının böyük əksəriyyəti kiril qrafikasında idi.

Respublikamızın müstəqillik qazanması ilə bağlı dərsliklər artıq çoxdan latin qrafikasında nəşr olunurdu. Uşaqların sinif-dənəxaric oxu ədəbiyyatı isə demək olar ki, yox idi. Şagirdlər öz-ləri olmasa da, onların müəllimləri və valideynləri latin qrafikalı bədii ədəbiyyatın azlığından, nəşriyyatlar isə çoxsaylı oxucularını itirdiklərindən gileylənirdilər. Belə çıxırı ki, bugünkü nəсли əvəz edəcək gənc nəsil üçün kiril qrafikalı kitablar gərəksizləşərək makulatura olacaq, azərbaycandilli oxucuların əli onların daşıdığı hikmətlərdən üzüləcəkdir. Vəziyyət bu cür davam et-səydi, varislik ənənələri itər, nəsillər arasındaki mənəvi əlaqələr böyük ziyan dəyə bilərdi. Bu məqamda Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin adı çəkilən sərəncamı bu sahədə yaranmış problemlərin həllinə təkan verdi. Artıq həmin sərəncamdan irəli gələn məsələlərin bir çoxu həll edilmiş, Azərbaycan və dünya klassiklərinin ən qiymətli əsərləri «Lider», «Öndər» nəşriyyatları tərəfindən latin qrafikası ilə təkrar nəşr olunub, ölkənin kütləvi kitabxanalarına və orta tədris müəssisələrinin kitabxanalarına hədiyyə edilmişdir. Artıq 2008-ci ilədək çap olunacaq kitabların siyahısı müəyyənləşdirilmiş,

onların çapının təmin edilməsi üçün də lazımi tədbirlər görüləşməlidir. Bu işin miqyası yalnız kitabları çap edib konkret kitabxanalara göndərməklə məhdudlaşdırır. Həmçinin çapı nəzərdə tutulan əsərlərin elektron daşıyıcılarına köçürülməsi də təmin olunmalıdır.

Hazırda ölkədə özəl nəşriyyat və mətbəələr getdikcə öz fəaliyyətlərini genişləndirir, maliyyə və istehsal imkanlarını artırırlar. Çoxtirajlı dövlət sifarişləri isə artıq tender və müsabiqələr yolu ilə həyata keçirilir.

Yuxarıda aparılan təhlil və araşdırılara əsaslanaraq əvvəlki bölmələrdə gəlinən nəticəni bir daha təsdiq edərək qeyd edilməliyik ki, keçid dövründə və müstəqilliyin ilk illərində bir sıra dövlət nəşriyyatlarının fəaliyyətlərinin kəskin surətdə zəifləməsi və iflasa uğramalarının əsas səbəbi heç də dövlət qayğısının və sifarişlərinin azalması, əhalinin alıcılıq qabiliyyətinin aşağı düşməsi deyil. Bu məsələdə həllədici amil həmin nəşriyyatların və onlara rəhbərlik edənlərin sovet sisteminin yuxarıdan idarəetmə stetiqlərindən çıxa bilməməsi, ətalətdən yaxa qurtararaq müstəqil surətdə işlərini müasir zamanın və bazar iqtisadiyyatının tələbləri səviyyəsində qurmağı bacarmaması və getdikcə artan rəqabətə davam gətirməməsi faktorudur.

III BÖLƏM

NƏŞRİYYAT İŞİ SUBYEKTLƏRİ FƏALİYYƏTİNİN HÜQUQİ TƏNZİMLƏNMƏSİ

Kütləvi informasiya vasitələri ilə naşirlik fəaliyyəti arasında yaxınlıq çoxdur. Hər şeydən əvvəl, onların hamısı eyni ideoloji məqsədə xidmət göstərib əhalini, xüsusən yetişməkdə olan gənc nəslə sağlam ideallar, yurdumuza, xalqımıza, dövlətçiliyimizə sədaqət və məhəbbət ruhunda tərbiyələndirir, maarif və mədəniyyətin, elmin, xalq təsərrüfatının müxtəlif sahələrinin inkişafı yolunda səmərəli fəaliyyət göstəirlər.

Lakin məqsəd eyniliyi ilə yanaşı, haradasa, üsul və vasitə müxtəlifliyi də var. Bu mənada onları birləşdirmək, hamısına eyni ölçü və tələblə yanaşmaq olmaz. Halbuki bəzən belə yanlış mülahizələrlə də qarşılaşıraq. Bəziləri isə hətta iki fikir arasında «barışdırıcı» mövqe tutub belə güman edir ki, nəşriyyatın kiçik həcmli çap məhsulları, təxminən otuz, qırx səhifəlik kitabçalar, broşürələr kütləvi informasiya vasitələri sisteminə daxildir. Cünki onlarda informasiyalılıq, guya, daha artıq nəzərə çarpir.

Tamamilə yanlış müddəadır. Əvvəla ona görə ki, təsnifatda nəşriyyatların çap məhsullarına ikili fikirlə yanaşmalı oluruq. Digər tərəfdən, bu informasiyalılıq ilk növbədə məhz KİV-ə daxil olan sahələrə aiddir, daha doğrusu, onların ruhunu, mayasını təşkil edir, hər birində publisistikanın operativ-informasiya növünün janrlarında – xəbərdə, reportajda, müsahibədə, hesabatda özünü qabarıq şəkildə bürüzə verir.

Odur ki, **KİV dedikdə aşağıdakılardan nəzərdə tutulur və bildiyimiz kimi, ancaq onlar vahid sistemə daxildir: televiziya, radio, qəzetlər, jurnallar, informasiya agentlikləri, internet-beynəlxalq şəbəkə və bir də sənədli film yaradıcılığı.**

Sonuncunun, doğrudur, sənədlə bağlı tərəfləri, bəlkə, daha da üstündür. Lakin mətnədəki ssenaridəki sənədliliyi, ünvanlılığı, həyat həqiqətinin konkret şəraitdə, məlum məkanda, adı, həyatı bizə müəyyən qədər bəlli olan adamların qüvvəsi ilə təcəssümünü də unutmaq olmaz.

KİV-in materialları, əgər belə demək mümkünsə, daha çox soraq səciyyəlidir, nəşriyyatın əsas çap məhsulları olan kitablar isə öz fundamentallığı ilə səciyyələnir və konkret sahəyə dair biliklərimizi daha çox genişləndirmək imkanına malikdir. Deməli, KİV üçün, xüsusən ilk mərhələdə, ictimai-siyasi həyatda baş verən yeniliklərin obyektiv olduğu qədər həm də operativ şəkildə oxucuya, dinləyiciyə, tamaşaçıya çatdırılması əsasdır. Təsadüfi deyil ki, 2001-ci il sentyabrın 11-də Amerika Birləşmiş Ştatlarında məlum terror hadisəsindən KİV vasitəsilə bütün dünya əlüstü xəbər tutdu. Sonralar isə həmin hadisənin analitik təhlilinə aid kitab nəşrləri meydana gəldi.

Doğrudur, həmin **kitablarda və nəşriyyatların digər çap məhsullarında da informasiyahılıq var. Ancaq o, haradasa arxa planda, təhlil, müqayisə və paralellər, çıxarılan nəticələr isə ön plandadır.**

Ümumiyyətlə, nəşriyyatların KİV sistemində daxil olmamasına dair təkzib olunmaz sübut və dəlillər çoxdur. Təkcə elə Azərbaycan Respublikasının ali qanunverici orqanının 1992 və 2000-ci illərdə KİV haqqında qəbul etdiyi Qanunda nəşriyyat, həmçinin yenə həmin ali qurumun nəşriyyat işi barəsindəki Qanununda KİV haqqında fikir və mülahizələrin olmaması da, zənnimizcə, deyilənlərə inandırıcı şəkildə dəlalət edib, bu barədə mübahisəyə heç bir yer qoymur.

Onu da xatırladaq ki, nəşriyyat işinin ümumi prinsiplərini müəyyən edən, nəşriyyat fəaliyyətinin təşkili və həyata keçirilməsi ilə əlaqədar nəşriyyat işinin subyektləri arasında münasibət-

ləri tənzimləyən, onların hüquq və vəzifələrini müəyyənləşdirən son sənəd 2000-ci il mayın 30-da qəbul edilib. Qanun «Ümumi müddəalar», «Nəşriyyat işinin təşkili və həyata keçirilməsi», habelə «Yekun müddəalar» adlı 3 fəsildən, 29 maddədən ibarətdir.

Həmin fəsildən bəzi nümunələrə nəzər salaq. I fəslin «Əsas anlayışlar» adlı I maddəsində göstərilir ki, bu Qanunda istifadə edilən əsas anlayışlar aşağıdakı mənaları ifadə edir:

«nəşriyyat-əsas fəaliyyət sahəsi müəllifə sifariş verməklə və ya müəllifin (müəlliflik hüququ sahibinin) sifarişi ilə nəşriyyat məhsullarının hazırlanması, istehsalı və yayımından ibarət olan ixtisaslaşmış mədəniyyət müəssisəsi;

dövlət nəşriyyatı-dövlət təşkilatlarının təsis etdiyi və yaxud onların təşkilat strukturlarına daxil olan nəşriyyatlar və nəşriyyat bölmələri;

qeyri-dövlət nəşriyyatları-xüsusi mülkiyyət və ya bələdiyyə mülkiyyəti əsasında yaradılmış nəşriyyatlar;

nəşriyyat işi-nəşriyyat məhsullarının hazırlanması, istehsalı və yayımı ilə məşğul olan hüquqi və fiziki şəxslərin təşkilatı-yaradıcılıq və istehsalat-təsərrüfat fəaliyyətini əhatə edən icimai münasibətlər sahəsi;

naşır-nəşriyyat məhsullarının istehsalını maddi-texniki cəhətdən təmin edən (maliyyələşdirən) nəşriyyat və yaxud əsas fəaliyyəti bu sahə ilə əlaqədar olmayan fiziki və ya hüquqi şəxs;

nəşriyyat məhsulu-çap üsulundan və formasından asılı olmayaraq, nəşriyyatların (naşirlərin) sifarişi ilə istehlakçı üçün nəzərdə tutulan kitab, broşüra, albom, plakat, buklet, açıqca, elektron nəşrlər və digər nəşriyyat məhsullarının məcmusu».

«Naşirlilik» əslində bir peşədir. Hər hansı peşə kimi burada da xüsusi biliklər və peşəkarlıq tələb olunur. Belə olan təqdirdə Qanunda «naşır» sözünün qarşısında yazılırlar təəccüb doğurmaya bilmir.

Elə həmin I fəslin I maddəsində nəşriyyatın çap məhsulları, poliqrafiya müəssisələrində çap texnikası vasitəsilə hazırlanan dövri mətbü nəşrlər, nəşriyyat məhsulları (elektron nəşrlərdən başqa) və bütün növlərdən olan poliqrafiya məhsullarının məcmusu kimi səciyyələndirilmiş, nəşriyyat məhsullarını istehsal edən hüquqi və fiziki şəxslər, həmçinin yazıçı, tiraj, kitabın beynəlxalq standart nömrəsi, nəşr, redaktə, nəşriyyat redaksiyası, redaktor, nəşriyyat programı, məcburi nüsxələr, nəşriyyat işinin subyektləri – nəşriyyatlar (naşirlər), müəlliflər, poliqrafiya müəssisələri, nəşriyyat məhsullarının sifarişçiləri və yayıcıları barəsində, onların fəaliyyət sahəsinin həcmi və spesifik xüsusiyyətləri barəsində yığcam və dəqiq məlumatlar verilib.

Sonrakı maddələr «**Nəşriyyat işi haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi**», «**Nəşriyyat işi sahəsində dövlət siyasetinin əsas prinsipləri və dövlətin vəzifələri**», «**Nəşriyyat işinin sərbəstliyi**», «**Nəşriyyat işinin sərbəstliyindən sui-istifadənin yolverilməzliyi**» adlanır və burada da sərlövhələrin hər biri konkret məzmun haqqında, onun ifadə etdiyi mahiyyət və məzmun barəsində müəyyən təsəvvür yaradır. Məsələn, tiraj–say barəsində deyilən «nəşr nüsxələrinin miqdari», nəşriyyat redaksiyası haqqında söylənilən «nəşriyyat məhsullarının hazırlanması ilə məşğul olan, əsərləri çap üçün hazırlayan əsas struktur bölmə», nəşriyyat programı barədə yazılımış «nəşriyyat nizamnaməsinə, istiqamətinə uyğun olaraq nəşriyyatın (naşirin) tərtib və təsdiq etdiyi rüblük, illik və çoxillik plan», həmçinin yazıçı və zəruri nəşrlərə aid olan «nəşriyyatla (naşirlə) müqavilə bağlamaqla, yaxud digər qanuni əsaslarla nəşriyyat məhsullarının yayılmasını və satışını həyata keçirən fiziki və ya hüquqi şəxs», «siyahısı müvafiq icra hakimiyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilən və dövlət ehtiyaclarını təmin etmək üçün nə-

zərdə tutulan üstün nəşrlər» kimi fikirlər dediklərimizin təsdiqinə sübut ola bilər. Birinci fəsil məsələlərə, bir növ, hazırlıq xüsusiyyəti kəsb edir. Əsas müddəalar isə ikinci fəsildə əks olunub.

Əvvəlcə maddələrin adına nəzər salaq.

«Nəşriyyat işi sahəsində fəaliyyətin texniki-hüquqi formaları», «Nəşriyyat işi subyektlərinin dövlət qeydiyyatı», «Təsisçi (həmtəsisçi)», «Nəşriyyatın (naşirin) hüquq və vəzifələri», «Nəşriyyat məhsullarını istehsal edənin hüquq və vəzifələri», «Sifarişçinin hüquq və vəzifələri», «Xüsusi şərtlər», «Mühafizə prinsipli sənədlərin nəşri», «Nəşrdən imtina», «Müəllif nəşrləri», «Nəşriyyat məhsulunun buraxılışı», «Nəşriyyat işi sahəsində reklam», «Buraxılış məlumatı», «Nəşriyyat işi sahəsində əqli mülkiyyət hüququ», «Naşirlərin, çap məhsullarını hazırlayanların və yayıcıların məsuliyyəti», «Nəşriyyat fəaliyyətinə xitam verilməsi», «Məcburi nüsxələr», «Nəşriyyat məhsullarının yayım qaydası», «Nəşriyyat işinin maliyyələşdirilməsi», «Dövlət Kitab Palatası», «Azərbaycan Milli Ensiklopediyası», «Kitabxana Kollektoru».

Maddələrin hər birini ayrı-ayrılıqda təhlil etdikdə qanunda bəzi anlaşılmazlıqları və boşluqları aşkar etmək o qədər də çətin deyil. Bu ayrıca bir söhbətin mövzusudur. Lakin təsbit olunanlar da məsələnin miqyası, əhatə dairəsinin genişliyi, fəaliyyət sahələrinin sanbal və siqləti barəsində müəyyən təsəvvür yaradır.

Qanunda göstərilir ki, yalnız konkret vəziyyətdə, yəni «bu Qanunun 5-ci maddəsinin tələbləri pozulduqda, habelə qanun-vericilikdə nəzərdə tutulmuş digər hallarda məhkəmənin qərarı ilə» nəşriyyat fəaliyyətinə xitam verilə bilər (*Maddə 21*).

Nəşriyyat fəaliyyətində sui-istifadə hallarının yolverilməzliyindən bəhs edən 5-ci maddədə isə göstərilir ki, «nəşriyyat işinin subyektlərinin hazırladıqları, istehsal etdikləri və yaydıq-

lari nəşriyyat məhsullarında dövlət sirlərini yaymağa, mövcud konstitusiyalı dövlət quruluşunu zorakılıqla devirməyə, yaxud dəyişməyə, ölkənin təhlükəsizliyinə, dövlətin bütövlüyünə qəsd etməyə, müharibəni, zorakılığı, milli, irqi, dini müstəsnalığı, dözülməzliyi, sosial ədavəti təbliğ etməyə, habelə pornoqrafik xarakterli materialları nəşr etməyə və yaymağa, böhtan atmağa və digər qanun pozuntularına çağırışlara yol verilmir».

Yaxud, Dövlət Kitab Palatasının, Azərbaycan Milli Ensiklopediyasının qarşısında qoyulmuş vəzifələrin şərhinə diqqət yetirək:

Azərbaycan Kitab Palatası «Azərbaycan Respublikasında buraxılmış bütün çap məhsulları növlərinin toplanmasını, onların biblioqrafik qeydiyyatını və kataloqlaşdırılmasını, nəşriyyat fəaliyyəti sahəsində inkişafın dinamikasını göstərən statistik materialların hazırlanmasını və mətbuatın dövlət statistikasının aparılmasını həyata keçirir, öz nizamnaməsi əsasında fəaliyyət göstərir və dövlət bütçəsindən maliyyələşdirilir».

Kitab Palatası özəlləşdirilə bilməz» (*Maddə 25*).

Respublikamızda Kitab Palatası 1925-ci ildə yaradılıb, 2001-ci ildə Mətbuat və İnfomasiya Nazirliyi ləğv edildikdən sonra Mədəniyyət Nazirliyinin tabeliyinə verilib. Nazirlik isə Kitab Palatasını M.F.Axundov adına Respublika Milli Kitabxanasının tabeliyinə vermişdir.

Azərbaycan Milli Ensiklopediyası «Azərbaycan xalqının tarixi inkişaf mərhələlərini, milli-mənəvi sərvətlərini, həmçinin dünya elmi və mədəniyyəti nailiyyətlərini özündə eks etdirməklə yaradılan, bütçədən maliyyələşdirilən universal, milli, elmi nəşriyyat müəssisəsidir. Azərbaycan elmi və mədəni sərvətlərini özündə eks etdirən Azərbaycan Milli Ensiklopediyası Azərbaycan xalqının milli sərvətidir» (*Maddə 26*).

Qanunun qəbul edildiyi 2000-ci ildə Azərbaycan Milli Ensiklopediyası Mətbuat və İnfomasiya Nazirliyinin tabeliyində idi. Nazirlik ləğv olunandan, yəni 2001-ci ilin mayından «Ensiklopediya nəşriyyatı» heç bir dövlət və ictimai təşkilatın tabeliyinə verilmədi. Bu sərbəstlik 2004-cü ilin yanvarına qədər davam etdi. Həmin ilin 12 yanvarında verilən prezident sərəncamı ilə «Ensiklopediya nəşriyyatı» Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının tabeliyinə keçdi.

Qanunda onun gördüyü və görəcəyi işlər sadalanır; dövlət proqramlarına uyğun olaraq milli-universal və sahə ensiklopediyalarının, ensiklopedik məlumat və soraq kitablarının, müxtəlif lügətlərin nəşrini həyata keçirməsi, öz fəaliyyətini genişləndirmək və inkişaf etdirmək üçün qanunvericilikdə müəyyən olunmuş qaydada hüquqi və fiziki şəxslərlə lazımı müqavilələr bağlanması, ölkədə universal və sahə ensiklopediyalarının, ensiklopedik məlumat səciyyəli ədəbiyyatın nəşrini əlaqələndirməsi, Azərbaycanı, onun nailiyyətlərini təbliğ edən informasiyaları toplayıb onların ölkə daxilində və xaricdə yayılmasını təmin etməklə, informasiya mübadiləsi ilə məşğul olması, ensiklopedik nəşrlərlə bağlı beynəlxalq tədbirlərdə, sərgi və yarmarkalarda iştirak etməsi zərurəti göstərilir; həmçinin dövlət təşkilatlarının, elmi müəssisələrin Azərbaycan Milli Ensiklopediyasının, eyni zamanda digər ensiklopedik nəşrlərin hazırlanması üçün vacib sənəd və məlumatları, lazımı informasiyaları vermələri mühüm şərt kimi irəli sürürlür.

Qeyd edək ki, Qanunda ölkədə nəşr olunan ensiklopedik nəşrlərin koordinasiyasının Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasına tapşırılmasına bəzi nəşriyyatlar etinasızlıqla yanaşır və bunu öz hüquqlarının pozulması kimi qəbul edirlər. Amma hər halda elmi məzmun daşıyan hər hansı çap məhsulunun mötəbər

bir elm ocağının müsbət rəyi ilə işiq üzü görməsi elmimizi mümkün yanlışlıqlardan siğorta edər.

Kitabxana Kollektoru barəsində isə göstərilir ki, o, dövlət programına uyğun olaraq nəşr olunmuş kitab məhsulları ilə dövlət və qeyri-dövlət kitabxanalarının fondlarını zənginləşdirir, elm və təhsil müəssisələrinin, idarə və təşkilatların, özəl qurumaların, icra hakimiyyəti orqanlarının, bələdiyyələrin sifarişləri əsasında nəşriyyat məhsullarını əldə edərək onların kitabxanalarının təchiz olunmasına köməklik göstərir, kitabxanaların və oxucuların nəşriyyat məhsullarına olan tələbatını öyrənib, bu barədə əlaqədar təşkilatlara məlumat verir, öz fəaliyyətini genişləndirmək və inkişaf etdirmək üçün, mülkiyyət formasından asılı olmayaraq, qanunvericilikdə müəyyən olunmuş qaydada hüquqi və fiziki şəxslərlə müqavilələr bağlayır, xarici ölkələrin kitabxana kollektorları ilə əməkdaşlıq edir, nəşriyyat məhsullarının ölkəyə gətirilməsini və xaricə göndərilməsini mövcud qanunvericiliyin tələbləri əsasında həyata keçirir.

Yaxud, məcburi nüsxələrin lazımı ünvanlara çatdırılması barəsindəki maddəyə nəzər salaq. Orada göstərilir ki, «Nəşriyyat məhsulunu və digər çap məhsullarını hazırlayan müəssisə sifarişçinin hesabına buraxılmış hər bir nəşrin pulsuz məcburi nüsxələrini Azərbaycan Respublikasının Milli Kitabxanasına, qanunvericilik və müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının və qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş digər orqanların kitabxanalarına, ödənişli nüsxələri isə müəyyən edilmiş qaydada müvafiq idarə, müəssisə və təşkilatlara göndərir.

Məcburi nüsxələr nəşrin ümumi tirajına daxildir» (*Maddə 22*).

Nəzərə alınsa ki, kitabların nəşri xərcləri bütünlükklə nəşriyyatların və sifarişçi müəlliflərin ciyindədir, o zaman bu məcburi nüsxələrin verilib-verilməməsi sual altına düşür. Onsuz da

az olan tirajdan üstəlik «məcburi nüsxə» vermək, təbii ki, nəşriyyatlar və müəlliflər üçün heç də ürəkaçan məsələ deyil.

Qanunun üçüncü fəsli «Beynəlxalq əməkdaşlıq» və «Bu Qanunun pozulmasına görə məsuliyyət» adlı iki fəsildən ibarətdir. Həmin maddələrdə nəşriyyat işi sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığın Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı dövlətlərarası münasibətlərə əsasən həyata keçirilməsi, «Bu Qanunla Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı dövlətlərarası müqavilələr arasında ziddiyət olarsa, həmin beynəlxalq müqavilələrin təsbit edilməsi», həmçinin mövcud Qanunu pozan hüquqi və fiziki şəxslərin Azərbaycan Respublikasının qanunverici liyində müəyyən edilmiş qaydada məsuliyyət daşımıASI göstərilib.

Hər bir konkret sahəyə aid mükəmməl qanunu, haradasa, hərəkəti, istiqaməti doğru-dürüst müəyyənləşdirən kompassa bənzətmək olar. «Nəşriyyat işi haqqında» Qanun, təəssüf ki, respublika nəşriyyatları üçün belə bir kompas rolunu oynaya bilmir.

MÜƏLLİFLİK HÜQUQU, MÜƏLLİF MÜQAVİLƏSİ

Nəşriyyatla müəllif arasında əvvəlcədən müəyyənləşdirilməli ən aktual məsələlərdən biri də qonorar verilməsi məsələsidir. 1996-ci ildə qəbul olunmuş «**Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında**» Azərbaycan Respublikasının qanununda göstərilir ki, müəllifə çatacaq qonorarın məbləği, onun ödənilməsi şərtləri, bir tərəfdən göstərilən istehsalçı və ya idxlədən, digər tərəfdən müəllif arasında bağlanmış mülki-hüquqi xarakter daşıyan müqavilə ilə, tərəflərin razılıq əldə edə bilmədikləri hallarda isə Azərbaycan Respublikasının müəlliflik hüquqları sahəsində fəaliyyət göstərən müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.

Azərbaycan Respublikasının müəlliflik hüquqları sahəsində fəaliyyət göstərən icra hakimiyyəti orqanının səlahiyyətlərini **Azərbaycan Respublikasının Müəllif Hüquqları Agentliyi** həyata keçirir. Həmin normativlər müəyyənləşdirilərkən mövzuların aktuallığı və əhəmiyyəti, onun xalq, cəmiyyət üçün nə dərəcədə gərəkli olması, həmçinin əsərin elmi, sənətkarlıq baxımından hansı səviyyədə işlənilməsi kimi ümdə məsələlərin fərqləndirilməsi, yaxşı, ortabab və pisin layiq olduğu şəkildə qiymətləndirilməsi vacibliyi nəzərdə tutulur. «Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında» qanuna görə (*maddə 28*), hər hansı əsərin üzərindəki müəlliflik hüququ müəllif müqavilələri üzrə verilir. Müəllif müqaviləsində naşirlə müəllif arasındaki bütün münasibətlər öz əksini tapmalıdır. Həmin müqavilədə əsərdən istifadə hüquqları, hüquqların verildiyi müddət və ərazi, qonorar məbləğləri, qonorarın ödəniş qaydaları və müddəti göstərilir. Müvafiq qanunun 31-ci maddəsində bütünlükə müəllif müqaviləsinin şərtləri və formalarından bəhs olunur:

*Maddə 31. Müəllif müqaviləsinin şərtləri
və formaları*

1. Müəllif müqaviləsində aşağıdakılardan müəyyən olunmalıdır:

– əsərdən istifadə üsulları (belə müqavilə üzrə verilən konkret hüquqlar);

– hüquqların verildiyi müddət və ərazi;

– qonorarın məbləğlərinin və (və ya) əsərdən istifadənin hər növünə görə qonorarın məbləğlərinin müəyyən edilməsi qaydaları; ödəniş qaydaları və müddəti, həmçinin tərəflərin mü-hüm hesab etdikləri digər şərtlər.

Müəllif müqaviləsində əsərdən istifadənin üsulları haqqında şərt olmadiqda (müəllif müqaviləsi üzrə verilən konkret hüquqlar), müqavilə onu bağlayan tərəflərin istəklərinin əldə edilməsi üçün vacib hesab etdikləri istifadə üsuluna görə bağlanmış hesab oluna bilər.

Müəllif müqaviləsində istifadənin müddəti haqqında şərt olmadiqda, həmin müqavilə bağlılığı tarixdən beş il keçəndən sonra müəllif tərəfindən pozula bilər, həm də istifadəçi müqavilənin pozulması haqqında altı ay əvvəldən yazılı xəbərdar edilməlidir.

Müəllif müqaviləsində ərazi haqqında şərt olmadiqda, müqavilə üzrə nəzərdə tutulan hərəkətlər Azərbaycan Respublikasının ərazisi ilə məhdudlaşdırılır.

2. Müəllif müqaviləsi üzrə müəllif haqqı əsərdən müvafiq üsulla istifadəyə görə alınan gəlirdən faizlə, əgər əsərin xarakteri və ya istifadə xüsusiyyətləri ilə bağlı gəliri müəyyən etmək mümkün deyilsə, onda müqavilədə konkret məbləğ göstərməklə və ya başqa şəkildə müəyyən edilir.

3. Müəllif müqaviləsinin müəllisin gələcəkdə müəyyən mövzuda və ya müəyyən sahədə əsər yaratmaq imkanlarını məhdudlaşdırın və bu Qanunun müddəalarına zidd olan şərtləri etibarsızdır.

4. Müəllif müqaviləsi yazılı şəkildə bağlanmalıdır.

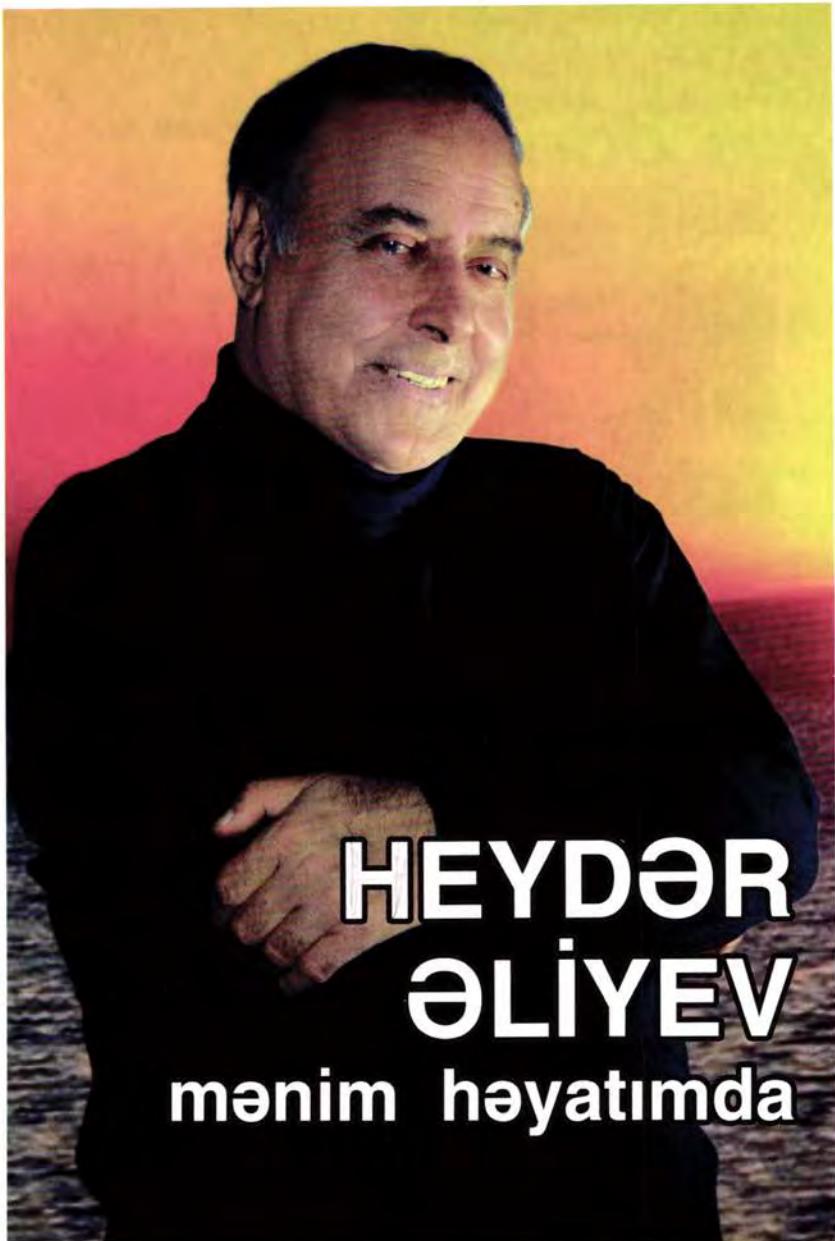
Müəllif müqavilələri müstəsna hüquqların verilməsi və qeyri-müstəsna hüquqların verilməsinə görə iki yerə bölünür. Müstəsna hüquqların verilməsini nəzərdə tutan müqaviləyə görə müəllif öz əsərindən müqavilədə nəzərdə tutulmuş qaydada istifadə hüququnu verdiyi digər fiziki şəxs, fərdi sahibkar və s. həmin əsərdən istifadə hüququnu başqa birinə vermək səlahiyyətinə malik olur. Qeyri-müstəsna hüquqların verilməsini nəzərdə tutan müqavilələr isə əsərdən istifadə hüququ olan tərəfə həmin hüququ başqa birinə vermək səlahiyyəti vermir.

Hər iki tərəfin qarşılıqlı şəkildə əməl etməli olduğu əhəmiyyətli cəhətlərdən biri də əlyazmasının müqavilədə öz əksini tapmış həcmə uyğunluğudur. Bunun üçün nəşriyyat ölçülərini bilmək lazımlıdır. Həmin məsələ isə ümumi şəkildə çap vərəqi ifadəsində öz əksini tapır.

Kompyuterdə yiğılmış və səhifələnmiş materialların fiziki çap vərəqi 16 səhifədən ibarətdir. Müəllifə qonorar müəllif çap vərəqinə, yaxud uçot-nəşr vərəqinə görə verilir, hər müəllif çap vərəqində, durğu işarələri və sözlər arasındaki boşluqlar da hesablanmaqla 40 min işarə olur.

Ancaq bu dediklərimiz elmi, bədii-publisistik, kütləvi və s. mövzuda yazılmış materiallara aiddir. Poeziyaya gəldikdə isə şeirin hər 700 misrası bir çap vərəqi hesab olunur, sərlövhə və yarımsərlövhələr də bu hesaba daxil edilir. Bu materialların çap vərəqi üçün yaxın keçmişdə şeir müəllifinə qonorar da həmin hesabla ödənilirdi.

«Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununun 40-cı maddəsində göstərilir ki, müəllif qonorarının minimum məbləği müvafiq icra həkimiyəti orqanı tərəfindən müəyyənləşdirilir. Müvafiq icra ha-

**HEYDƏR
ƏLİYEV**
mənim həyatımda

«Təhsil» nəşriyyatı – 2005-ci il.

İngiliscə-Azərbaycanca
LÜCƏT

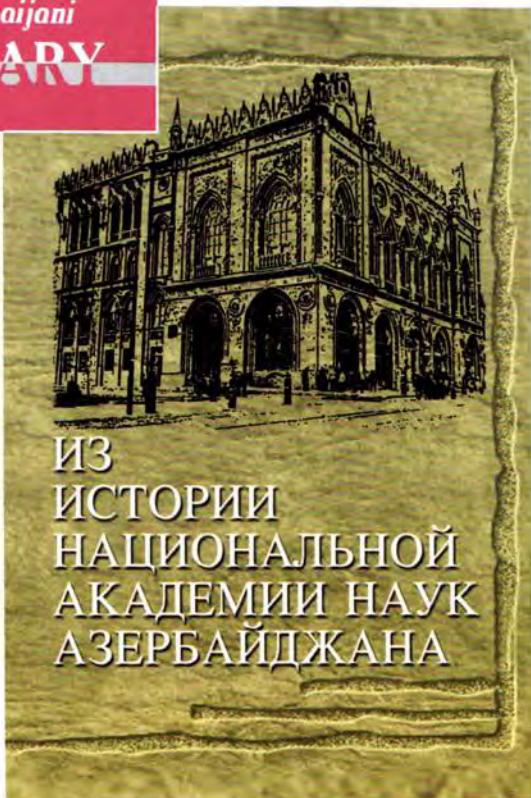

English-Azerbaijani
DICTIONARY

«Qismət» nəşriyyatı,
2003-cü il.

Azərbaycan Milli
Elmlər Akademiyasının tarixindən.
«Təhsil» nəşriyyatı,
2005-ci il.

ИЗ
ИСТОРИИ
НАЦИОНАЛЬНОЙ
АКАДЕМИИ НАУК
АЗЕРБАЙДЖАНА

«Qismət» nəşriyyatı – 2004-cü il.

**AZƏRBAYCAN
XALQ
CÜMHURİYYƏTİ
ENSİKLOPEDİYASI**

«Lider nəşriyyat» – 2004-cü il. II cilddə.

kimiyyəti orqanının səlahiyyətlərini **Azərbaycan Respublikasıın Nazirlər Kabinet**i həyata keçirir. Müəlliflik hüququnun obyekti olan ədəbi əsərlər üçün son belə normativ hələ sovet dövründə təsdiq edilmişdi. Hazırda Nazirlər Kabinetində bu sahəyə aid normativlərin hazırlanması üzərində işlənir. Normativlər olmadığına görə müəlliflik hüququ obyekti olan belə əsərlər üçün müəllif müqaviləsi bağlanarkən qonorarın məbləği, onun ödənilməsi şərtləri qarşılıqlı razılaşma əsasında bir tərəfdən göstərilən istehsalçı, digər tərəfdən müəllif (tərcüməçi, tərtibçi) arasında bağlanmış müqavilə ilə müəyyən edilir.

Digər tərəfdən, qonorarın verilməsinin vaxt baxımından müddəti də müəyyən qədər nizamlı şəkildə həyata keçirilir. Lakin hər halda bütün bu kimi məsələlər də nəşriyyatla müəllif arasında bağlanmış müqaviləyə əsaslanır.

Nəşriyyatın sisərişi ilə yazılan, yaxud redaksiya-nəşriyyat şurasının, nəşriyyat direktorunun fikrincə, aktual olan xırda janrlar üçün bəzən akkord-çox yüksək şəkildə əmək haqqının ödənilməsi də mümkündür.

Kitab satışı ilə məşğul olan idarənin «Azərkitab»ın fəaliyyət göstərdiyi, daha doğrusu, nəşriyyatların özlərinin satışla məşğul olmadığı, kitabların sayının çox olduğu-yəni tirajının böyük olduğu vaxtlarda nəşriyyat əlavə qazanc əldə etdiyinə görə müəllifə də əlavə qonorar hesablanırdı. Odur ki, kitabın satışının nəticələrinə görə deyil, yalnız nəşri ilə bağlı «ödəniş» alan müəlliflər tematik planda kitabının həcmiñin və tirajının çox göstərilməsinə can atırdılar. Ancaq say məsələsi müəllifdən da-ha çox kitab ticarəti təşkilatlarından asılı idi.

Bu gün isə tiraj, tirajla bağlı qonorarın məsələsi yalnız müəllif müqaviləsinə görə, istehsalçı və müəllif (tərcüməçi, tərtibçi) arasında qarşılıqlı razılaşmaya əsasən müəyyən edilir.

Nəşriyyatların əlaqədə olduğu təşkilatlarla qarşılıqlı münasibətinin, ən xırda detallarına qədər, hüquqi müqavilələrlə tənzimlənməsi müxtəlif nəşrlərin verilmə müddətinin də düzgün və sərfəli şəkildə göstərilməsini tələb edir. Elə buna görə də müqavilələrdə xüsusən çoxsaylı nəşrlərin mərhələlərlə və miqdarla verilmə müddəti dəqiq göstərilməlidir.

Bu kimi halların özü də işə səriştəli münasibət, yüksək peşəkarlıq tələb edir. Nəşriyyatın işinə ictimaiyyətlə əlaqələr və marketinq üzrə məsuliyyət daşıyan əməkdaşın tövsiyələrini, günün tələblərini, ən nəhayət, bazarı nəzərə almaqla tərtib olunan tematik planın kamilliyi və onun nə dərəcədə müvəffəqiyyətlə və səmərəli yerinə yetirilməsi baxımından da qiymət verirlər.

Ümumi vəsaitin fonunda kənar redaktor, rəyçi, rəssamın da, cüzi miqdarda da olsa, payı var. Doğrudur, qarşıya qoyulmuş məsələlərin həllində nəşriyyat rəhbərliyi daha çox öz əməkdaşlarının qüvvə və bacarığına güvənir. Lakin yaradıcılıq sahəsində «dar ixtisas» deyilən bir anlayış da var. Belə sahələrə aid materiallara etibarlı rəyi ancaq həmin sahənin tanınmış mütəxəssisləri verə bilərlər. Odur ki, belələrinə müraciət etmək lazımlı gəlir.

Yaxud, hər hansı elmi əsərə rəy vermək üçün redaksiya əməkdaşının kompetentliyi çatmadığı məqamda da nüfuzlu, etibarlı bir elm adamının, bədii söz sənətkarının işə müdaxiləsinə ehtiyac duyulur və nəşriyyatın əlyazmanı kənar rəyə vermək hüququ var. Ancaq subyektiv amillər özünü göstərməsin deyə, nəşriyyat əlyazmasının kimə məxsus olduğunu, bütün imkanı daxilində, məxfi saxlamağa çalışır. Əgər kənar rəyçi materialın üslubundan, yaxud mətbuatda dərc olunmuş bəzi nümunələrdən müəllifi bilavasitə özü müəyyənləşdirə bilirsə, daha burada nəşriyyat əməkdaşının heç bir günahı, mənəvi məsuliyyəti yoxdur.

Belə bir vasitəyə, sadaladığımız səbəb üzündən nəşriyyatlar mümkün qədər az müraciət etməli olur. Çünkü bu yolla həm

izafî xərcin qarşısı alınır, həm də nəşriyyat əməkdaşının ona təqdim olunmuş materiala obyektiv rəy vermək üçün bütün bilik və bacarığını səfərbər etmək zəruriyyəti onu öz üzərində işləməyə vadə edir.

Hər məsələnin başlanğıçı tək sonu olduğu kimi əlyazmaları üzərində işin də, təbii ki, yekunu var. Bu mənada orijinalın mətbəəyə verilməsi ilə əlyazmasının istehsalata hazırlanmasından ötrü redaksiya-nəşriyyat prosesi qurtarmış, **korrekturanın və siqnal nüsxəsinin oxunub imzalanması ilə əlyazması üzərin-də iş tamamlanmış olur.**

IV BÖLÜM

NƏŞRİYYATA RƏHBƏRLİK

Nəzəriyyəçilər bəzən nəşriyyat fəaliyyətini obrazlı şəkildə, bir növ, dəmirçixanaya bənzədirlər. Bu «dəmirçixanada» xalqın maarif və mədəniyyətinin yüksəlişi, sağlam ruhda təbiyənin gücləndirilməsi, elmin... tərəqqisi üçün qüdrətli mənəvi silah hazırlanır. Bu gün nəşriyyat şəbəkəsinin genişlənməsi təsnifat prinsipi əsasında fərqlərin qabarıqlığını, rəngarəngliyini də ortaya çıxarır.

Hər şeydən əvvəl onu qeyd etmək lazımlı gəlir ki, nəşriyyatların ştat vahidi onun işinin həcmi, qarşısına qoyulmuş vəzifələrlə müəyyənləşir. Yəni bu vəzifənin böyüklüyü, görüləcək işlərin «tutumu» idarədaxili miqyas genişliyinə, əhatəliliyə də səbəb olur. Deməli, labüb olaraq daha mühüm işlər görüləcək, çoxsahəli vəzifələr həyata keçiriləcək nəşriyyatlarda şöbə və redaksiyaların da sayı artıq olur.

Lakin bütün bununla bərabər, **istehsalat şöbəsi, iqtisadiyyat və maliyyə şöbəsi, maddi təchizat və məhsul satışı şöbəsi, kadər şöbəsi, kompyuter mərkəzi onların hamısı üçün vacib sayılır.**

Müasir şəraitdə idarəcilik sahəsində əsaslı fərqlər mövcuddur. Bu müxtəliflik xüsusən özəl nəşriyyatlarda qabarıq şəkildə nəzərə çarpir.

Özəl nəşriyyatların hamısının, hətta əksəriyyətinin guya xalqın mənəvi ehtiyacından, cəmiyyətin zəruri tələbindən yarandığını iddia etmək düzgün olmazdı. Əksinə, **özəl nəşriyyatların yaranmasının əsasında rəhbərliyin maraq dünyası, onun istək və arzusu dayanır.** Belə nəşriyyatlar üçün fəaliyyət sərbəstliyi əsasdır. Onlar öz işlərini mövcud tələblərin, xü-

susən «Nəşriyyat işi haqqında» Qanunun prinsiplərinin əsasında qurmağa çalışır, nəşriyyatın adını da, yerini də, görüləcək işlərin istiqamət və həcmi尼 də, ştat vahidini və işə götürüləcək adamları da özü müəyyənləşdirir. O, müəllifləri arayıb-axtarır, hər biri ilə, o cümlədən sifarişi yerinə yetirəcək poliqrafiya bazarı-mətbəələrlə müqavilə bağlayır, görüləcək işlərin xüsusiyyətini, sərf olunacaq maliyyə vəsaitini dəqiqliyən müəyyənləşdirir.

Sifarişçi əlyazmasını nəşriyyata təqdim edərkən sayını, həcmini, hansı kağızda, cilddə, formatda, kağızda görmək istədiyini söyləyir, müəyyən fikir mübadiləsi aparır. O, sərf olunacaq vəsait, əlyazmasının nəşrə hazırlanması üçün nəşriyyatda və mətbəədə çəkilən zəhmət, həm də nəşriyyatın qrifindən istifadə üçün hesablanmış miqdarda haqq ödəyir. Ancaq nəşriyyat, bir qayda olaraq, satış məsələlərinə, demək olar ki, qarışmir, nəşriyyatda hazırlıq, həm də poliqrafik icra baxımından yüksək səviyyədə və qabaqcadan müəyyənləşdirilmiş miqdarda çap məhsullarını vaxtında sifarişçiyə verməklə öz işini bitmiş hesab edir.

Yeri gəlmışkən elə buradaca xatırladaq ki, ciddi iqtisadi çətinliklərlə qarşılaşan dövlət nəşriyyatları da hələ sovet dövründə özlərinin həmin prinsiplər əsasında fəaliyyət göstərən sifariş ədəbiyyatı redaksiyalarını yaratmışdır. Lakin bunun da işə əsaslı köməyi dəymədi. Belə ki, həmin nəşriyyat bəzən əlyazmasını başqa yerdə çap etdirəcək müəllifdən gələcək kitabı üçün, sadəcə olaraq, cüzi miqdarda qrif pulu almaqla kifayətlənməli olurdu. Bu ənənə bəzi dövlət nəşriyyatlarında bu gün də davam edir.

Xüsusən naşirlilik fəaliyyəti sahəsindən danışanda «keçmişdə və indi» ifadəsini daha çox işlətmək lazımlı gəlir. Çünkü bazar iqtisadiyyatının sərt tələbləri bu sahədə daha artıq özünü göstərir. Həmin dəyişiklik dövlət nəşriyyatlarına və fəaliyyət baxı-

mündan onlara xeyli dərəcədə yaxın olan ayrı-ayrı nazirlik və təşkilatlara məxsus nəşriyyatlara da aiddir. Yaxın vaxtlara qədər nəşriyyatlarda onların, demək olar ki, hamısı üçün ümumi olan struktur mövcud idi. İstər universal, istərsə də ixtisaslaşmış nəşriyyatlar hamısı bu idarəçilik üsulu ilə fəaliyyət göstərirdi. Son dövrlərdə istehsal etdiyi çap məhsullarının sayına müvafiq olaraq redaksiya bölməsində işçilərinin sayı kəskin surətdə azaldığına görə nəşriyyatlar bu strukturdan, demək olar ki, istifadə etmirlər. Lakin bu strukturun müəyyən həlqələri özünü nəşriyyat adlandıran hər bir müəssisədə mütləq olmalıdır.

Beləliklə, nəşriyyatın idarə olunmasına, bu sahədə böyük-dən kiçiyə qədər xidməti olanların fəaliyyətinin spesifik cəhətlərinə nəzər salaq.

Direktor. Onun səlahiyyəti qanun çərçivəsində çox geniş və əhatəlidir. Yüksək peşə xüsusiyyətinə və mənəvi keyfiyyətlərə malik kadrların seçilib nəşriyyatda yerləşdirilməsində, quruma təsərrüfat rəhbərliyinin lazımı şəkildə həyata keçirilməsində, müxtəlif planların yüksək səviyyədə tərtibi və icrasında, müəlliflərin, rəyçilərin, tərcüməçilərin düzgün seçilməsində və onların qüvvəsindən səmərəli şəkildə istifadə olunmasında, çap məhsullarının yüksək məzmun, ictimai dəyər, elmi və bədii səviyyə baxımından lazımı şəkildə seçilməsində və s. direktorun rolu müstəsnadır.

O, smeta, maliyyə xərclərinin düzgün şəkildə həyata keçirilməsinə, müxtəlif müqavilələrin mövcud qanunvericilik əsasında tərtibinə, iri və xirdalığından asılı olmayaraq bütün işlərin milli mənafeyin xidmətinə yönəldilməsinə, qüvvədə olan qanunvericiliyin tələbləri əsasında həyata keçirilməsinə diqqət yetirib, hər birinə ciddi şəkildə nəzarət edir.

Bildiyimiz kimi, keçmiş SSRİ məkanında, çoxtirajlı qəzetlər istisna olunmaqla, bütün mətbuat orqanlarında qonorar prin-

sipi həyata keçirilir, həm də bu iş çox dəqiq şəkildə müəyyənləşdirilir—təkcə redaksiya əməkdaşlarının deyil, həmçinin kənar müəlliflərin də maddi marağı gözlənilirdi. Belə ki, bir nömrə üçün müəyyənləşdirilmiş qonorarın yalnız 40 faizini əməkdaşlar, qalan 60 faizini isə, çap olunmuş materiallarına uyğun olaraq, kənar müəlliflər alırdı.

Buna bənzər vəziyyət nəşriyyatlarda da olub. Belə ki, nəşriyyat direktoru ona verilmiş hüquqdan istifadə edərək yalnız sifariş vermiş olduğu mətbəələrlə, kitab ticarəti təşkilatları ilə, xarici müəlliflərlə deyil, həmçinin ayrı-ayrı materialların hazırlanması, kitablara ön söz, müqəddimə və şərhlərin yazılması, illüstrasiyaların çəkilməsi üçün bilavasitə nəşriyyatın öz işçiləri ilə də, lazımlı gəldikdə, müqavilələr bağlayıb. Ancaq belə hallarda aşağıdakı şərtlərə hökmən əməl etmək lazımdır:

1. Nəşriyyat əməkdaşının hazırladığı materialın həcmi həddindən ziyadə çox, ona verilən qonorarın həcmi ifrat dərəcədə yüksək olmamalı idi.

2. Əməkdaşın hazırladığı material onun əsas vəzifəsinə ziyan toxundurmamalı, işdən kənar vaxtlarda görülməli idi.

3. Kənar müəlliflərdən fərqli olaraq, daxili əməkdaşlarla müqavilə ancaq konkret material hazırlanıqdan və bəyənildikdən sonra bağlana bilərdi.

Lakin indi təsərrüfat hesabı ilə fəaliyyət göstərən dövlət nəşriyyatlarında və özəl nəşriyyatlarda belə məhdudiyyət qoyulmur.

Nəşriyyat direktorunun ciddi diqqət yetirdiyi və cavabdeh olduğu əsas sahələrdən biri də **redaksiya-nəşriyyat şurasının** tərkibinin düzgün seçilməsi və fəaliyyətinin düzgün qurulmasıdır. Onun tərkibi direktor tərəfindən müəyyənləşir və yalnız rəhbər təşkilat tərəfindən təsdiq olunduqdan sonra qüvvəyə minir. Daxildən suraya direktor, baş redaktor, redaksiya müdirləri,

təcrübəli, nüfuzlu nəşriyyat əməkdaşları, kənardan isə görkəmlı elm, maarif, mədəniyyət xadimləri, yazıçıların, tənqidçilərin nümayəndələri seçilir.

Şura vaxtaşırı toplaşış nəşriyyat üçün vacib məsələləri, o cümlədən müxtəlif planları, ayrı-ayrı kitabların nəşri zərurətini, çoxcildli, müxtəlif seriyalı ədəbiyyatların hazırlanıb oxuculara çatdırılmasını və sairəni işgüzar şəraitdə müzakirə etməlidir. Nisbi mənada da olsa, bu fəallıq bəzi nəşriyyatlarımız üçün belə ağır şəraitdə də mövcuddur. Məsələn, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası «Elm» nəşriyyatının çap məhsullarının ilk səhifəsində yazılmış «Redaksiya-nəşriyyat şurasının qərarı ilə nəşr olunur» sözləri həmin qurumun fəaliyyəti, vacib nəşrlərin işiq üzü görməsində və ümumiyyətlə öz işini, mümkün qədər, tələb-lər səviyyəsində qurmağa çalışması barədə müəyyən təsəvvür yaradır.

Ancaq burada mühüm bir fərqi də görmək və hökmən göstərmək lazımlı gəlir. Doğrudur, şuranın tərkibi səslərin dəqiq müəyyənləşməsi üçün tək olur: 11, 13, 15 və s. Ancaq səs çoxluğu burada əsaslı rol oynamır. Çünkü **nəşriyyat direktoru əksəriyyətin göstərdiyi yolla getməyə də bilər**. Doğrudur, ilk baxışdan bu, bir qədər qəribə görünür, ancaq nəzərə almaq lazımdır ki, **redaksiya-nəşriyyat şurası ancaq məşvərətçi səslə fəaliyyət göstərir**. Yəni o, direktora öz məsləhət və tövsiyələrini təklif edir. Onların qəbul edilib-edilməməsi quruma başçılıq edənin mövqeyindən asılıdır. Həmin müstəsnalığa isə nəşriyyat direktorunun tabeliyində olduğu təşkilat qarşısında birbaşa cavabdehliyi, yaxud rəhbərlik etdiyi müəssisənin rentabelli işləməsini təmin etməli olan idarə başçısı, bir sahibkar kimi bazarın tələbatını düzgün tutmaq bacarığı haqq qazandırır.

İri nəşriyyatlarda kitabların bədii tərtibatı ilə məşğul olan bədii şura da fəaliyyət göstərir. Nəşriyyat direktorunun, təbii ki,

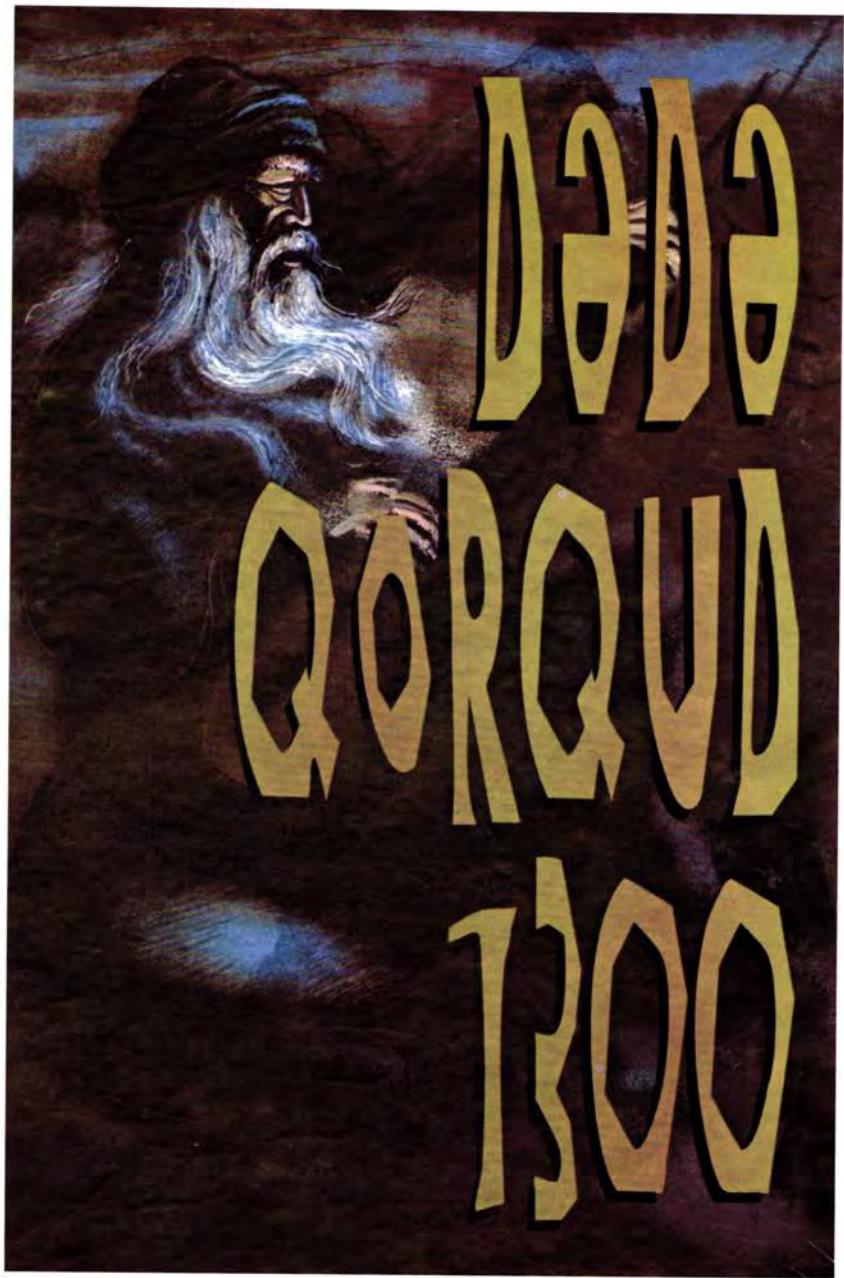

QARABAĞ

REAL TARİX · FAKTLAR · SƏNƏDLƏR
REAL HISTORY · FACTS · DOCUMENTS

GARABAGH

«Təhsil» nəşriyyatı – 2005-ci il. Bu kitab 2005-ci ildə Moskvada keçirilən MDB ölkələrinin «Kitab Sənəti» II beynəlxalq müsabiqəsinin qalibi olmuşdur.

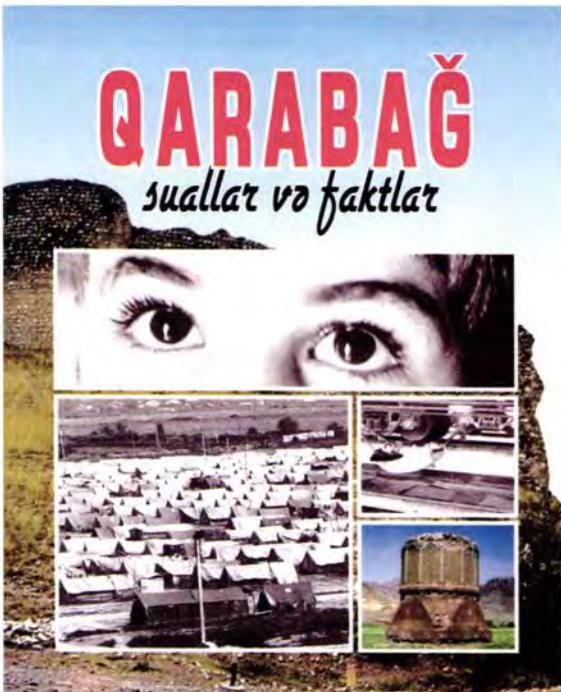
Bakı Universiteti nəşriyyatı – 1999-cu il.

Azərbaycan
xalq
mahnıları

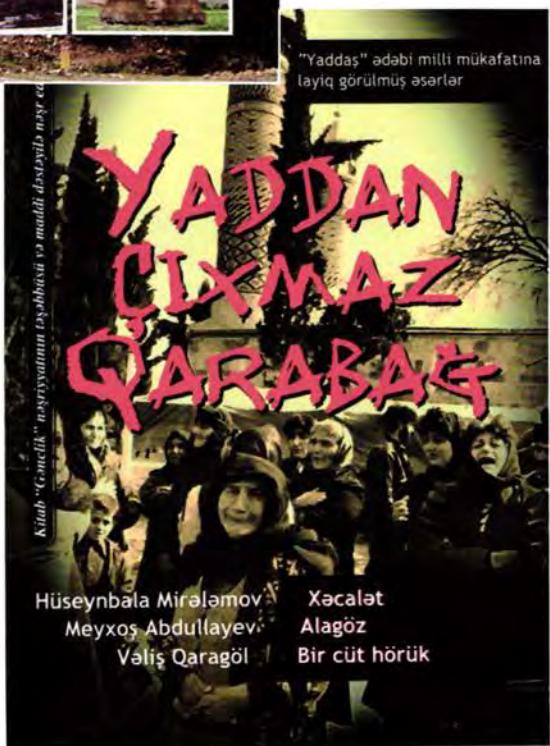
•
Азербайджанские
народные
песни

«Gənclik» nəşriyyatı – 1997-ci il.

«Qismət» nəşriyyatı,
2005-ci il.

«Gənclik» nəşriyyatı,
2003-cü il.

bu sahəyə də cavabdehliyi az deyil. Ləp kiçik nəşriyyatlarda belə, müasir dövrün texniki imkanlarından istifadə etməklə yaradılan hər bir bədii tərtibat işinə direktorlar mütləq baxıb öz fikirlərini bildirirlər. Çünkü buraxılan hər bir kitab nəşriyyatın simasını müəyyən edir və direktor bədii tərtibat kimi məsuliyyəti və vacib sahəni diqqətdən kənardan qoya bilməz.

Bu kimi məsələlərdə konkret sahəyə dair mütəxəssisin – bədii redaktorun, rəssam-dizaynerin qabiliyyəti, nəşriyyat direktorunun zövqü, həmin sahə üçün nə dərəcədə yararlı kadr seçmək səriştəsi və ya səriştəsizliyi qabarlıq şəkildə üzə çıxır.

«Vahid məsələnin həlli» üçün nəşriyyat əməkdaşlarının bütün fəaliyyətinin məqsədə uyğun şəkildə əlaqələndirilməsi, bir məcraya, bir məqsədə yönəldilməsi son dərəcə vacibdir. Əks təqdirdə qarşıya qoyulan mühüm vəzifələrin həllinə nail olmaqdan, məqsədə çatmaqdan söhbət belə gedə bilməz.

Bu problemlərin həllində nəşriyyat direktoru ilə yanaşı və az qala həm də onun qədər məsuliyyət daşıyan başqa bir vəzifə sahibi də var.

Baş redaktor. Nəşriyyatın fəaliyyətinin miqyasından, görüyü işlərin həcmindən asılı şəkildə o, iki və daha artıq da ola bilər.

Nəşriyyatlarda baş redaktorun işini müəyyən mənada qəzet və jurnallarda məsul katibin vəzifəsi ilə müqayisə etmək olar. Mətbuatda məsul katiblə redaktor arasında redaktor müavini və bəzən, hətta müavinləri var. Nəşriyyatlarda isə direktordan sonra ən nüfuzlu, vəzifə baxımından səlahiyyətli şəxs baş redaktordur. Sadə bir dillə – el ifadəsi ilə onu nəşriyyat direktorunun sağ əli də adlandırmaq olar.

Elə buna görə də, direktor kadrların seçimi zamanı xüsusən baş redaktorun peşəkarlığına, işgüzarlığına, qarşıya qoyulmuş mühüm vəzifələrin həlli baxımından vəzifəyə nə də-

rəcədə yararlı olub-olmamasına son dərəcə böyük əhəmiyyət verir, həmin keyfiyyətlərin bir şəxs də vəhdət halında təzahürü məsələsini diqqətlə yoxlayır. Təcrübə və müşahidələr də göstərir ki, nəşriyyatın sonrakı fəaliyyəti seçimin nə dərəcədə uğurlu və ya uğursuz olmasından çox asılıdır. Həmin fikirlər direktorun üç nəfərə qədər (iri nəşriyyatlarda) olan müavilərin-dən birinin-birincisinin vəzifəsinin əhəmiyyəti barədə müəyyən təsəvvür yaradır. Direktorun ikinci müavini nəşriyyatın istehsalat işinə və təsərrüfat fəaliyyətinə cavabdehlik daşıyır. Üçüncü müavin ştatı olduqda onun da vəzifəsi konkret vəziyyətə, görüləcək işlərə müvafiq şəkildə müəyyənləşdirilir. Lakin son dövrlərdə nəşriyyatlar ən zəruri, minimum sayıda işçi heyət ilə işləyərək ehtiyac duymadıqları bəzi vəzifələri ştat cədvəlindən çıxarmışlar.

Baş redaktor nəşriyyat üçün lazımı kadrları seçib hər birinin keyfiyyətləri, qabiliyyəti barəsində direktora məlumat verir, onun tapşırığı əsasında müxtəlif layihələr, planlar hazırlayır, onların vaxtında və yüksək səviyyədə həyata keçirilməsini təmin edir, bütün çap məhsullarının məzmun və tərtibatına, müəlliflərin, tərcüməçilərin, rəyçilərin, redaksiya-nəşriyyat şurası və bədii şura üzvlərinin seçilməsinə, fəaliyyətinə diqqət yetirir, əlyazmalarının qəbul edilib-edilməməsi məsələsini həll edir, müəlliflərlə müqavilə bağlayır, ictimai rəyi, mətbu materialları öyrənməklə redaktorların işini kəmiyyət və keyfiyyət baxımından müəyyənləşdirir.

Ümumiyyətlə, baş redaktor, direktorla redaksiya müdürü, nəşriyyat redaktorları arasında, bir növ, əlaqələndirici rolunu oynayır.

O, mətbəəyə gedəcək materialları və alınmış ottiskləri- yığılmış materialları imzalayıb, lazım gəldikdə plan materialları-na-əlyazmalarının istehsalata verilməsinə, alınması müddətinə müəyyən düzəlişlər edir. Tematik plan layihələrinin əlaqədar

təşkilatlarda müzakirəsinə və bu müzakirələr zamanı obyektiv tənqidi qeydlərin nəzərə alınmasına, redaksiya-nəşriyyat şurasının fəaliyyətinin səmərəli qurulmasına, rəhbər təşkilatların verdiyi tapşırıqların vaxtında və yüksək səviyyədə icrasına onun təsiri böyükdür.

Ümumiyyətlə, nəşriyyatın baş redaktorla bu və ya digər dərəcədə bağlı olmayan bir sahəsinə təsəvvür etmək çətindir. Belə bir müxtəliflik baş redaktordan bir universallıq, çoxsəhəlilik-hər sahənin xüsusiyyətini nəzərə almağı tələb edir. Buna görə də o, kadrları seçərkən, dediyimiz kimi, hər birinin peşə qabiliyyəti və işgüzarlığını, rəyçi və tərcüməçilərin səriştəliliyini, rəssamların, bədii tərtibatçıların sənətkarlıq qabiliyyətini dönə-döñə yoxlayır, veriləcək qonorarı müəyyənləşdirərkən mövcud qanunvericilik aktlarına müraciət edir, nəşrin tirajını imzalayır, müəlliflə redaktor arasındaki mübahisələri həll edir, qabaqcıl təcrübəni öyrənib geniş yayır, əməkdaşların peşə vərdişlərinin yüksəldilməsinə nəzarət edir... Yaxın keçmişimizdə nəşriyyatın fəaliyyətindən, görülən işlərin miqyasından asılı olaraq, ştat vahidində iki və daha artıq baş redaktor müavini ola bilərdi. Lakin hazırda fəaliyyət göstərən nəşriyyatlardan heç birində bu ştat vahidləri yoxdur.

İş xüsusiyyətinə yuxarıda müəyyən qədər diqqət yetirdiyimiz vəzifə sahibləri rəhbərlik sisteminə daxildir. Lakin nəşriyyatlarda orta və əgər belə demək mümkünə, aşağı pillə sahibləri də var. Onların da işinə bələd olmadan nəşriyyat işinin əsaslarına lazımlıca yiyələnmək, bu barədə müəyyən bilik əldə etmək imkan xaricindədir.

NƏŞRİYYAT REDAKTORLARI

Redaksiya müdürü. Biz irəlidə məsul katiblə baş redaktor vəzifələri arasında paralellər aparıb, müəyyən oxşarlıq tapdıq. Belə bir müqayisə həmçinin baş redaktorla redaksiya müdürü arasında da mümkündür. Yeri gəlmışkən xatırladaq ki, bu ştat vahidiancaq böyük nəşriyyatlarda mövcuddur. Kiçik nəşriyyatlarda isə həmin vəzifəni böyük redaktor yerinə yetirməli olur.

Çapa hazırlanan əlyazmalar öz tematikasına görə müəyyən bir təsnifata salına bilirsə, demək, həmin nəşriyyatda redaksiyaların olması işə daha peşəkarlıqla yanaşmanı təmin edə bilər. Bu mənada ayrı-ayrı redaksiyalarda işləyən redaktorların müəyyən mövzu sahəsində ixtisaslaşması işin yalnız xeyrinə olur.

Redaksiya müdirlinin görəcəyi işlərin mənə və mahiyyət baxımından baş redaktorun vəzifələrinə yaxınlığı, həmçinin burada miqyas və səlahiyyət baxımından-imtiyazınancaq konkret sahə daxilində olması elə vəzifənin adından də görünür. Məlum olur ki, onun işə rəhbərliyi ancaq rəhbərlik etdiyi konkret redaksiya ilə məhdudlaşır. Ancaq bu «məhdudluq» daxilində eyni zamanda bir genişlik, ciddi məsuliyyət hissi də diqqəti çəkir. Yəni **redaksiya müdirlinin konkret redaksiyanın bütün işləri üçün bir nömrəli cavabdeh şəxs olması onun vəzifə borcudur.**

O, rəhbərlik etdiyi redaksiyanın işini mövcud tələblərə uyğun və səmərəli şəkildə təşkil edir, işə dəvət olunmaq üçün nəzərdə tutduğu şəxslərin (rəyçilər, tərcüməçilər) namizədliyi barəsində rəhbərliyə məlumat verir, redaktorlar arasında iş bölgüsü aparır, hər birinin əməyinə kəmiyyət və keyfiyyət baxımından nəzarət edir, gənc redaktorlara peşə sırlarını öyrədir, öz redaksiyası xətti ilə nəşr olunacaq kitabların çapının qanuniləşdirilməsində və bu işin bir-biri ilə sıx bağlı olan bütün mərhələlərində yaxından iştirak edir. Daxili və kənar rəyçilərin, tərcü-

məcılərin, redaktorların seçilib işə cəlb olunmasında, hər birinin əməyinin nə dərəcədə səmərəli olub-olmamasında da onun rolu böyükdür. Həmin məsələləri, bir qayda olaraq, ya baş redaktorun, ya da baş redaktor müavininin məsləhət və tövsiyələri əsasında həyata keçirir.

O, əlyazmasının yiğilmağa və çapa göndərilməsini redaktorla birlikdə imzalayır, bədii və texniki tərtibat məsələlərinin dəyərinə, konkret məzmunla vəhdətinə səy göstərir, əlyazmala-rına alınmış daxili və xarici rəylərin həqiqəti doğru və dürüst əks etdirməsinə, obyektivliyinə əmin olmaq üçün onlarla lazımi şəkildə özünün də tanışlığını vacib sayır.

Redaksiya müdürü öz sahəsi üzrə tematik plan layihələrini və digər lazımi materialları hazırlayıb bu barədə redaksiya-nəşriyyat şurasında lazımi məlumat verir, öz müstəqil fikir və mülahizələrini söyləyir. Elmi ədəbiyyatlardan və gündəlik müşahidələrdən də bir daha aydın olur ki, hər bir nəşriyyatın uğuru, öz üzərinə düşən vəzifələri layiqincə yerinə yetirməsi bütün əməkdaşların birgə səyindən, ümumi işə verdiyi töhfələrdən, o cümlədən ayrı-ayrı redaksiyaların fəallıq və işgüzarlığından, peşəkarlığından, günün nəbzini tuta bilmək məharətindən çox asılıdır.

Ümumiyyətlə, nəşriyyatın çap məhsulları, hələ bu qurum daxilində də birgə əməyin məhsuludur. Əlyazmasının gələcək kitab şəklinə salınıb, nəşrə hazırlanılmasında bütün kollektivin əməyi var; onlara, sözün müsbət mənasında, hamının «əli də-yib». Bu baxımdan müxtəlif prosesli məhsullarda ayrı-ayrı adamların, kiçik əmək kollektivlərinin fəaliyyətindən bəhs edərkən bir-birinə çox yaxın işləri xatırlatmaq, xüsusən əlyazmalarını, gələcək kitabları yada salmaq lazımlı gəlir. Ancaq bu, son dərəcə vacibdir. Çünkü gələcək qiymətli mənəvi məhsulda hər kəsin özünəməxsus şəkildə xidməti, əməyi var.

Böyük redaktor və redaktor. Həmin vəzifə adlarının yanısı çökilməsi, hər ikisinin barəsində ümumi şəkildə söhbət açılması heç də təsadüfi deyil—işin icra yaxınlığı ilə bağlıdır. Onların hər biri özlərinə tapşırılmış əlyazmalarının nəşrə yüksək səviyyədə hazırlanmasına, oxuculara kompleks halında—mükəmməl qaydada çatdırılmasına məsul şəxsdir.

Onlar da müxtəlif layihələrin hazırlanıb həyata keçirilməsində yaxından iştirak edir, rəhbərlik tərəfindən müəyyənləşdirilmiş müəlliflərlə vaxtaşırı əlaqə saxlayır, alınmış əlyazmaları barəsində şifahi və ya yazılı şəkildə fikrini redaksiya müdürünin, baş redaktora bildirir və bu yolla da əlyazmasını qəbul etmək, təzədən işlənmək üçün müəllifə qaytarmaq, həmcinin ondan tamamilə imtina etmək məsələsində əhəmiyyətli rol oynayır.

Əlyazması redaktora həvalə olunduğu vaxtdan o, aparıcı redaktor adlanır. Yəni bu, o deməkdir ki, redaktor həmin əlyazmasının kitab şəklinə düşəcəyi bütün proseslərdə yaxından iştirak edir. Burada onun əməyi heç də fərdi deyil, bir növ, birləşdirici, əlaqələndirici, məqsədyönlü, səfərbəredici səciyyə daşıyır. Belə ki, kitabı özü diqqətlə redaktə etməklə yanaşı ona məzmunu, ideyaya uyğun şəkildə annotasiya hazırlayıır, gələcək kitabın cildini, üzlüyünü, titul vərəqəsini təsdiq edir.

Böyük redaktor və ya redaktor gələcək kitabın tərtibat məsələlərini – materialların necə, hansı prinsip əsasında yerləşdirilməsini, sərlövhələri və yarımsərlövhələri, illüstrasiyaların olacağı təqdirdə, onların həcmini, miqdarını, elmi və ya estetik məziyyətini müəyyənləşdirir, göndərilmiş əlyazmalarında və alınmış düzəliş nüsxələrində korrekturanın səviyyəsini—onun nə dərəcədə diqqətlə aparılıb-aparılmamasını yoxlayır, yol verilmiş qüsurların vaxtında və lazımı səviyyədə aradan qaldırılması üçün təcili tədbirlər görür.

Qabaqcadan bağlanmış və hər iki tərəfin imzası ilə təsdiq edilib qanuniləşdirilmiş müqavilə əsasında müəllifin öz üzərinə düşən vəzifələri lazımı şəkildə yerinə yetirməsinə nəzarət və ona lazımı məsləhətlərin verilməsi də redaktorun üzərinə düşən ən vacib məsələlərdəndir. O, həmçinin gələcək kitabı bədii və texniki tərtibi barəsində də əlaqədar şəxslərə təklif və mülahizələrini bildirir; ümumi işin xeyrinə olan iradaların aradan qaldırılmasına ciddi səy göstərir.

Bəyənilmiş əlyazmasının redaktesini həyata keçirərkən o, materialın məzmun və qayəsinə, işin quruluşuna, aparılacaq düzəlişlərin xarakterinə aid mülahizələrini müəlliflə razılışdırır, fikir ixtilafi zamanı bu mümkün olmadıqda, redaksiya müdürüni də həmin məsələlərin müsbət həllinə, gələcək kitabıda özünü göstərə biləcək qüsurların vaxtında aradan qaldırılmasına köməklik göstərməyə çağırır. Təbii ki, burada ixtilaf bir-birini tamamlamayan iki amil-hamının hazırlanan kitabı mükəmməl şəkildə, yüksək səviyyədə görmək arzusu ilə bu məqsəd üçün subyektiv fikir və mülahizələrin arasındaki uyğunsuzluqla şərtlənir. Əgər fikir müxtəlifliyinin yaradıcılıq sahəsinin bilavasitə öz təbiəti, mahiyyəti ilə bağlı olmasını da nəzərə alsaq, o zaman nəşriyyat redaktorunun nə kimi çətinliklərlə karşılaşmalı olduğunu təsəvvür etmək olar.

Böyük redaktor və ya redaktorun rəssam və tərtibatçı ilə öz işini nə dərəcədə düzgün qurub-qurmaması da əhəmiyyətli rol oynayır. Belə ki o, illüstrasiyaların texniki icrası ilə bağlı fotosəkil, qrafik işlər, certyoj və sairəni bədii şöbəyə sıfariş verir, kitabı zahiri tərtibatını müəyyənləşdirir, texniki redaktora və ya tərtibatçı rəssama müəlliflə yanaşı, eyni zamanda özünün də müəyyən qədər, əməyinin bəhrəsi, məhsulu sayıla biləcək gələcək kitabı barəsində məsləhət və tövsiyələr verir.

Korrekturani diqqətlə oxuyan böyük redaktor və ya redaktor səhifələnmiş materialı çapa imzalayır, siqnal nüsxələrinə qol çəkdikdən sonra onu təsdiqlənmək üçün redaksiya müdirlinə, baş redaktora verir. Nəşriyyat təcrübəsində müəllif tərəfindən yeni düzəlişlərin aparılması fikri irəli sürürlür və ya poliqrafik icra lazımı səviyyədə olmur. Aparıcı redaktor belə hallarda redaksiya müdirlinə, yaxud baş redaktora yazılı müraciət edib düzəlişin aparılması səbəblərini və buna səbəb olmuş konkret müqəssirləri göstərir, əməliyyatın zərurətini əsaslandırmalı olur.

Əlyazmasının təkcə nəşrə hazırlanması deyil, yiğim üçün göndərilməsi də müəyyən bir qayda, labüb şəkildə qəbul olunmuş prinsip əsasında həyata keçirilir. Başqa sözlə, diqqətlə redaktə olunub annotasiyası yazılmış, sitatları, bibliografik göstəriciləri yoxlanılmış, bədii və texniki tərtibati istənilən şəkildə yerinə yetirilmiş əlyazmasını aparıcı redaktor istehsalata göndərilməyə razılıq üçün redaksiya müdürü və baş redaktorun təsdiqinə verir. Yalnız belə bir razılıqdan sonra ədəbi, elmi məhsulu bütün lazımı əlavələri ilə birlikdə nəşriyyatın istehsalat şöbəsinə verir və bu zaman **orijinalın tamlığına, texniki baxımdan yüksək səviyyədə hazırlanmasına və tələbə uyğunluğuna məsul şəxs kimi aparıcı redaktor bütünlükə cavab-dehdır**. Cənki hər bir natamamlıq əlyazması üzərindəki işin ikinci mərhələsi zamanı çox böyük çətinliklər törədə bilər.

Kiçik redaktor. O, nəşriyyatın bu gün və ya yaxın, uzaq gələcək üçün növbəti inkişaf pilləsinə-redaktorluğa can atan, həmin məqsəd naminə ciddi səy göstərən və bu işə namizəd olan əməkdaşlarından biridir. Fəaliyyətində sərbəstlik nisbidir. Cənki aparıcı redaktorun tapşırıqları əsasında öz fəaliyyətini qu-rur, onun göstərişinə əsasən nəşrə hazırlanacaq əlyazmalarında fakt, sitat və rəqəmləri düzüştəşdirib, ilkin mənbələrlə yoxlayır, dəqiqləşdirməyə ehtiyac duyulan məsələlərlə əlaqədar sə-

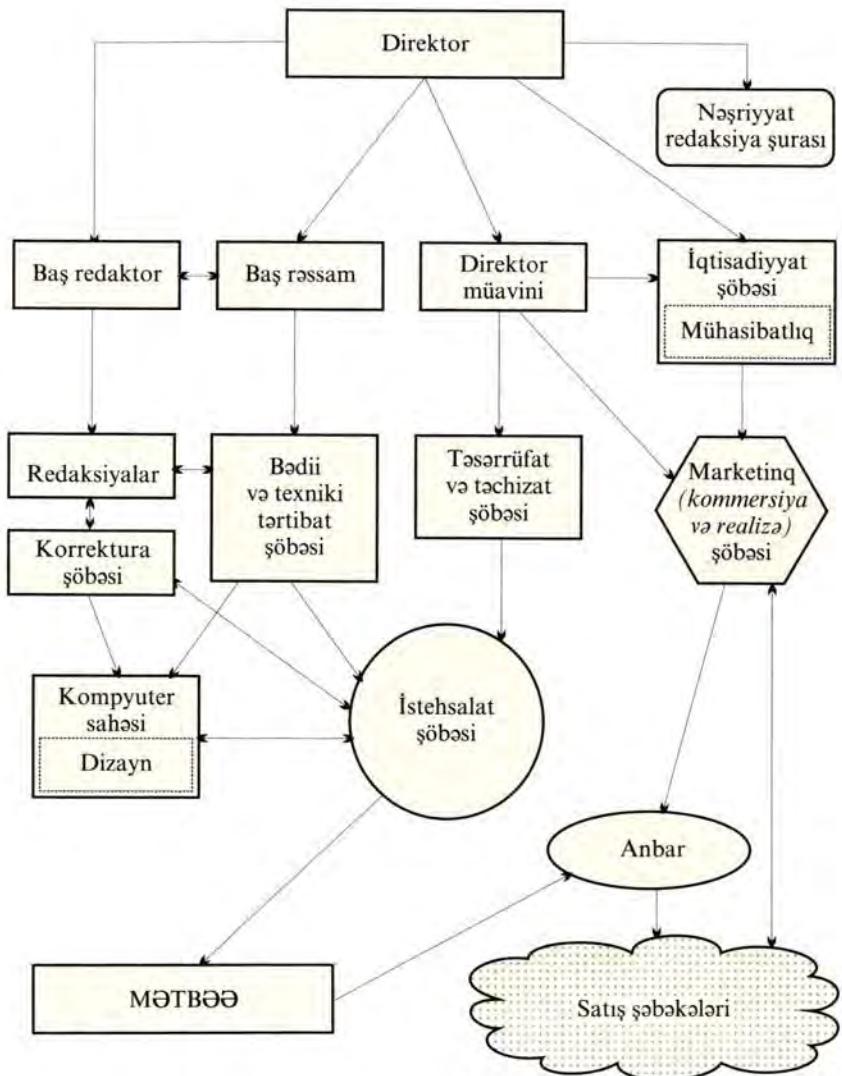
ELÇİN

"KÍTABÍ
DƏDƏ QORQUB"
ALÍLÍYÍ

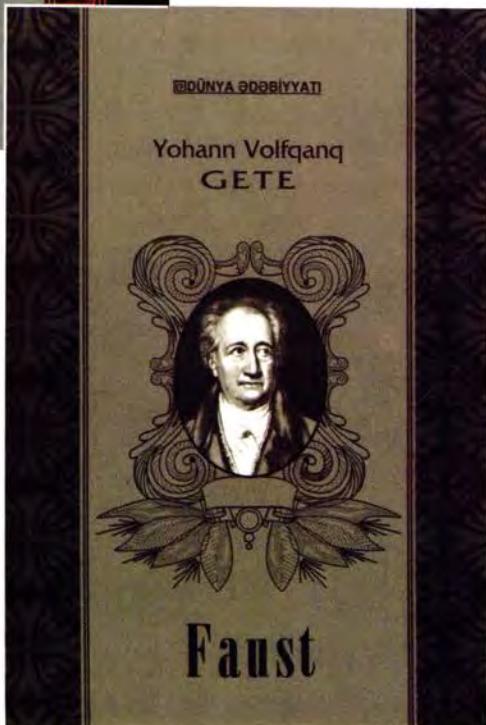

«Azərbaycan» nəşriyyatı – 1999-cu il.

NƏŞRİYYATIN TƏKLİF OLUNAN OPTİMAL STRUKTURU

- 1. Direktor** – Qüvvədə olan qanunvericiliyə əsasən nəşriyyatın bütövlükə fəaliyyətinə rəhbərlik edir.
- 2. Nəşriyyat - redaksiya şurası** – rəhbərlik yanında nəşriyyatın müxtəlif sahələrini təmsil edən mütəxəssislərdən ibarət məşvərətçi şuradır. Nəşriyyatın fəaliyyəti ilə bağlı mühüm məsələləri müzakirə edir, rəhbərliyə elmi-yaradıcı və kommersiya təklifləri verir.
- 3. Baş redaktor** – nəşriyyatın yaradıcılıq və redaksiya işlərinə rəhbərlik edir.
- 4. Direktor müavini** – nəşriyyatın istehsalat, təsərrüfat, habelə kommersiya və realizə işlərinə rəhbərlik edir.
- 5. Baş rəssam** – nəşrlərin bütün bədii-texniki tərtibat (dizayn) işlərinə rəhbərlik edir.
- 6. İqdisadiyyat şöbəsi** – nəşriyyatın iqtisadi və maliyyə işlərini həyata keçirir.
- 7. Redaksiyalar** – nəşrə hazırlanan əlyazmasının ədəbi redaktə proseslərini yerinə yetirir.
- 8. Bədii və texniki tərtibat şöbəsi** – nəşrlərin bütün bədii texniki tərtibat (dizayn) işlərini yerinə yetirir.
- 9. İstehsalat şöbəsi** – istehsalat və poliqrafiya işlərinə rəhbərlik edir.
- 10. Kompyuter sahəsi** – əlyazmaların yiğilması, səhifələnməsi, bədii-texniki tərtibat (dizayn) və s. işləri yerinə yetirir.
- 11. Marketing və realizə şöbəsi** – istehlak bazarını və tələbatı öyrənir, yeni nəşr layihələri barədə təkliflər verir, satış və realizə işlərini həyata keçirir.
- 12. Təsərrüfat və təchizat şöbəsi** – müəssisənin təsərrüfat, xammal və poliqrafiya materialları ilə təmin olunması işlərini yerinə yetirir.
- 13. Mətbəə** – nəşrlərin yüksək poliqrafik keyfiyyətlə çap olunmasını təmin edir.

«Öndər nəşriyyat»ın
Azərbaycan Respublikası
Prezidentinin 2004-cü il
12 yanvar tarixli sərəncamı
ilə nəşr etdiyi kitablardan
nümunələr.

hifələrin kənarında karandaşla müvafiq qeydlər aparır, diqqətlə oxuyub-öyrəndiyi əlyazmasının məziyyət və qüsurları barəsində öz mülahizələrini redaktora söyləyir, nəşriyyatın mənafeyi və özünün inkişafı naminə redaksiya-nəşriyyat işinin elmi və texniki sahələrinə get-gedə daha dərindən nüfuz etməklə müükəmməl peşə vərdişlərinə yiyələnmiş, səmərəli iş üsullarını mənimsəmiş olur, beləliklə də nəşriyyat işini yaxşı bilən bir redaktor kimi yetişir.

Bədii redaktor (baş rəssam). Ataların məşhur «Gözəllik ondur, doqquzu dondur» kəlamının, mütləq mənada olmasa da, müəyyən dərəcədə kitabların tərtibi məsələsinə də aidiyyəti var. Məzmunca, həmçinin elmi və ya sənətkarlıq baxımından dəyərli kitab bu gözəlliyi müxtəlif sahəli «əməliyyatlarda», o cümlədən poliqrafik icrada da tapmalıdır. Təsadüfi deyil ki, bəzi iri nəşriyyatlarda tabelik, bağlılıq, əlaqə nəzərə alınmaqla, həm də müstəqil şəkildə fəaliyyət göstərən, gündəlik fəaliyyətini xeyli dərəcədə sərbəst şəkildə quran ayrıca bədii redaksiya yaradılıb və o, səmərəli şəkildə fəaliyyət göstərir. O, kitabların, o cümlədən bədii, incəsənət əsərləri ilə bağlı çap məhsullarının bədii tərtibati üzərində işləyir, illüstrasiya materiallarını hazırlayıır, onların hər birinin kəmiyyət və keyfiyyət, həmçinin poliqrafik icra baxımından gərəkliliyini yoxlayır, miqdarını, həcmini müəyyənləşdirir.

Biz irəlidə nisbi mənada sərbəstlik ifadəsini təsadüfən işlətmədik. Müstəqil şəkildə bədii redaksiyanın yaradılmadığı nəşriyyatların əksəriyyətində bədii redaktə texniki redaktədən ayrı fəaliyyət göstərir və bu fərq tabeçilik prinsipindən də öz ifadəsini tapmış olur. Belə ki, bədii redaksiya, bir qayda olaraq, baş redaktorun tabeliyindədir və onun rəhbərliyi, nəzarəti altında öz işini görür. Texniki redaksiya isə, bildiyimiz kimi, isteh-

salat şobəsinin bir hissəsidir və həmin şobənin gündəlik fəaliyətində xeyli dərəcə əhəmiyyətli rol oynayır.

Bədii redaktor həmin sahə üzrə tərtibat şobəsinin bütün işlərinə rəhbərlik edir, nəşri planlaşdırılmış kitabların illüstrasiyalı verilib-verilməməsi, səhifələrdə, sərlövhələrdə, kitabın adında bəzək ornamentlərindən istifadə olunub-olunmayacağını müəyyənləşdirir, cildin, üz qabığının necə, hansı səviyyədə, həcmidə hazırlanması barədə rəssama fikir və mülahizələrini bildirir, onların necə yerinə yetirilməsinə nəzarət edir. Onu da xatırlatmağı lazımlı bilirik ki, əlyazması ona həvalə olunmuş redaktor kimi, gələcək kitab üzərində işləyən rəssam da bu iş başa çatana kimi icraçı hesab olunur və sənətinin incəliklə, yüksək peşəkarlıqla yerinə yetirilməsinə bədii redaktorla birlikdə və bəlkə ondan da artıq məsuliyyət daşıyır. Bu mənada rəssamın işini obyektiv meyar əsasında bəyənməyən redaktorun onu təzədən hazırlatmağa və ya büsbütün yaramadığı halda tamamilə geri qaytarmağa haqqı var. Hamisini oxumağa fiziki imkanı olmasa da, hər halda, rəssam ona həvalə olunmuş əlyazmasının məzmununu ilə kifayət qədər tanış olmalı, tərtibatın ideya-məzmunla bağlılığını, məzmunun estetik baxımdan qüvvətləndirilməsinə, əyanıləşməsinə ciddi diqqət yetirməli, çap məhsulunun kompleks şəkildə yüksək səviyyədə hazırlanması işinə öz töhfəsini verməlidir. Dizayn işinin çox inkişaf etməsi, başqa sözlə, kompyuter texnologiyasının bu sahə qarşısında geniş üfüqlər açması son dövrlərdə nəşr olunan kitabları gözoxşayan rəngarəng tərtibatla buraxmağa imkan verir. Bədii redaktor, rəssam bu texniki imkanlardan istifadə etmək üçün zəruri biliklərə və zövqə malik olmalıdır.

Bədii redaktor üzərində işlədiyi əlyazmasının-gələcək kitabın maketini tərtib edərkən bütün elementlərin poliqrafik ic-

raya nə dərəcədə yararlı olub-olmamasını diqqət mərkəzində saxlamalı və bu işin necə həyata keçirilməsinə müntəzəm şəkildə nəzarət etməlidir.

Cari ildə bədii tərtibati veriləcək kitabların dəqiqliyini redaksiya müdirləri ilə birlikdə müəyyənləşdirən bədii redaktor işin rəsmi tərəfini, subordinasiyanı da unutmamalı, onu hökmən baş redaktorun, bədii şuranın təsdiqindən keçirməlidir. Ümumi ahəngin gözlənilməsi, səylərin məqsədyönlü şəkildə birləşdirilməsi naminə o, texniki tərtibat məsələləri barədə bu sahə üzrə redaktora da lazımi məsləhətlər verir, bədii tərtibatla texniki tərtibatın bir-birini üzvi şəkildə tamamlaması, vəhdət yaratması naminə tapşırıqlarını, fikir və arzularını da bildirir.

NƏŞRİYYATDA İSTEHSALAT, İQTİSADİYYAT ŞÖBƏLƏRİ VƏ MÜHASİBATLIQ

İstehsalat şöbəsi bədii-texniki redaksiya, təsərrüfat və təchizat şöbəsi ilə yanaşı, həm də korrektura şöbəsini birləşdirir. Hər üçünün əməli fəaliyyətlə, istehsalatla nə dərəcədə bağlı olmaları elə onların adlarından da aydın görünür. İstehsalat şöbəsində işin ahəngdarlığını, ardıcılığını, başqalarından daha çox əvəzedilməzliyini nəzərə alsaq, oranı nəşriyyatın vuran nəbzi, döyünen ürəyi də adlandırmaq mümkündür. Çünkü digər sahələrdən daha çox məhz burada qaynar bir həyat hökm sürür.

Korrektor. Bu peşə, təbii ki, qəzet və jurnal redaksiyalarında da son dərəcə vacibdir. Nəşriyyatın fəaliyyətini isə onsz təsəvvür etmək belə mümkün deyil. Bunu fasıləsiz və ardıcıl işin xüsusiyyəti, həcmi, əhatəliliyi son dərəcə əhəmiyyətli və gərəkli edir. Əgər korrektorun elə təkcə əlyazmasındaki bütün korrektura səhvlərini düzəltməsini, o cümlədən müəyyən texniki əyintiləri aradan qaldırmasını nəzərə alsaq, konkret əməyin mahiyyəti, əhəmiyyəti barəsində aydın təsəvvür yaranar.

Korrektor redaktə edilmiş əlyazmasının ona tam şəkillədə verilib-verilməməsini diqqətlə yoxlayır, orfoqrafik, qrammatik qüsurları aradan qaldırır, formatın, ölçülərin düzgün olub-olmamasına diqqət yetirir.

Lakin korrektor yalnız üslubi, orfoqrafik, həmçinin texniki səhvlərin aradan qaldırılması ilə kifayətlənə bilməz. İş prosesində onda, daha mükəmməl, çoxşaxəli bilik, məlumatlılıq, səriştəlilik tələb olunur. Çünkü bəzən bilavasitə cavabdeh olmadığı sahələrə də nüfuz etmək, redaktə prosesində diqqətsizlik, yaxud səhlənkarlıq üzündən yol verilmiş üslub, məna və məntiqi səhvləri də görmək və göstərmək lazımlı gəlir. Biz burada «göstərmək» ifadəsini əsla təsadüfən işlətmədik. Həqiqətən də, belə

səhvləri korrektorun birbaşa özünün düzəltməsindənəsə, onları redaktorun nəzərinə çatdırması, hər birinin barəsində şəxsi fikir və mülahizəsini söyləməsi etika baxımından, həm də düzəlişin daha ağlabatan olması cəhətdən məqsədə uyğun sayılır.

Yaxın onilliklərə qədər mətbuatda, xüsusən nəşriyyatlarda oxucu adlı kiçik vəzifə də vardı. O, bir növ, korrektorun köməkçisi sayılırdı. Həmçinin bu ştat da əsla əbəs yerə yaradılmamışdı. Səhvlərin, demək olar ki, bağışlanılmadığı, məsuliyyət hissini, açıq etiraf etmək lazımlı gəlir ki, indikindən qat-qat yüksək olduğu, korrektura səhvlərinin böyük səhlənkarlıq və qüsür kimi qarşılandığı və müvafiq cəzalara səbəb olduğu dövrlərdə mətbəədən göndərilmiş materialları-düzəlişləri dönə-dönə yoxlamaq lazımlı gəlirdi. Korrektor bu prosesi bilavasitə oxucunun köməyi ilə həyata keçirirdi. Oxucu originalı «səsləndirir», korrektor onun əslilə ilə düzlüğünə diqqət yetirir, təhrif olunmuş kəlmələri düzəldir, ötürülmüş söz, söz birləşmələri, cümlə və abzasları köçürməklə bərpa edirdi.

Texniki redaktor istehsalat şöbəsinin ayrılmaz tərkib hissəsi olan texniki redaksiyanın əməkdaşıdır və öz fəaliyyətini həmin qurumun tapşırıq və göstərişləri əsasında həyata keçirir. Texniki redaksiyanın fəaliyyəti isə müxtəlif növ əlyazmaların üzərində lazımı əməliyyatları, həmçinin nəşretmə prosesini həyata keçirməkdən ibarətdir. Bu istiqamətdə texniki redaktorlar arasında vəzifə bölgüsü aparılır, hər birinin konkret sahələr üzrə yerinə yetirəcəyi vəzifələr dəqiqlişəkildə müəyyənləşdirilir.

Texniki redaktora peşə xüsusiyyəti kimi diqqətlilik və yüksək məsuliyyət hissini xüsusilə xasdır. O, **əlyazmasının kompleks şəkildə və istehsalata tamamilə yararlı olmasını, kompyuterdə yararlı şəkildə yiğilmasını, pasportunun, annotasiyasının, sərlövhələrin texniki baxımdan keyfiyyətini yoxla-**

yır, kitabın bütün zəruri elementlərinin planını hazırlayırm, hər bir kitab üçün özünə uyğun, sərfəli format hazırlayırm, dəqiqliklə istehsalat əlamətlərini tərtib edir...

Bütün bu proseslərdə işin məsuliyyətli mərhələsi siqnal nüsxələrinin diqqətlə yoxlanılmasıdır. Çünkü əvvəlki qüsurları da bu mərhələdə düzəltmək mümkündür. Bu mərhələdən sonra isə düzəlişə, demək olar ki, imkan qalmır. Odur ki, texniki redaktor çap və düzəliş işlərinin keyfiyyətini dönə-dönə yoxlayır, ola bilsin ki, hələ də davam etməkdə olan qüsurların aradan qaldırılması üçün lazımı tədbirlər görür, sayın (tirajın) hazırlanmasından ötrü siqnal nüsxəsini təsdiq edir.

Təsnifatdan da aydın olduğu kimi, texniki redaktor bu kimi məsələləri heç də təkbəşinə deyil, texniki redaksiya müdürü ilə əlaqəli şəkildə həyata keçirir. Onun isə bilavasitə tabeliliyi və işinin əlaqəliliyi istehsalat şöbəsi ilə bağlıdır. Odur ki, bu şöbənin gündəlik fəaliyyəti, işinin səciyyəvi xüsusiyyətləri, nəşriyatçılıq fəaliyyətində yeri və rolu barədə, qismən də olsa, məlumat əldə etmək son dərəcə vacibdir.

Keyfiyyət üzrə nəzarətçi. Kitabların poliqrafik icra baxımindan keyfiyyətinə diqqət yetirən belə bir nəzarət sistemi keçmişdə də olub, müəyyən dərəcədə indi də var. Lakin hər iki dövrdə konkret sahədə xeyli qüsurlara da yol verilib. Bu əlamət müxtəlif tərəflərdən özünü göstərib: şəkillərin mətnə uyğun yerləşdirilməməsi, vərəqlərin tez «ələnib» tökülməsi...

Ciddi qüsurlardan biri də bir çox hallarda mətnsiz—ağ və rəqlərin səf-səf düzülməsidir. Məsələn, Araz Qurbanovun 1999-cu ildə «Gənclik» nəşriyyatında çap olunmuş «Səssiz müharibə» kitabında bunu aydın görmək olar.

Ayrı-ayrı mətbəələrə—poliqrafiya müəssisələrinə nəşriyyatın müxtəlif xarakterli sifarişlərini hazırlayan istehsalat şöbəsi

onların necə yerinə yetirilməsini də həmişə diqqət mərkəzində saxlayır, icrani müddət, kəmiyyət və keyfiyyət baxımından qiymətləndirib, gələcək işgüzar münasibətlər üçün lazımı nəticələr çıxarır. Bu məqsəd üçün onun konkret sahələrə məsul olan işçiləri olur. Məsələn, nəşr edilən və edilməkdə olan məhsulların keyfiyyətinə istehsalat prosesi zamanı texniki redaktor, korrektor, hazır məhsullara isə onları qəbul edən keyfiyyət üzrə nəzərətçi qiymət verir.

Hər bir əlyazmasını yiğilmağa hazırlayarkən onun komplektliliyinə, bütün məsələlərin yerli-yerində olmasına ciddi diqqət yetirməli olan istehsalat şöbəsi öz işini heç də rəbitəsiz şəkildə deyil, əksinə, dəqiq plan əsasında qurur. İstehsalatin müxtəlif sahələrinə aid tərtib olunmuş müxtəlif müddətli planlarda bütün cəhətlər, xüsusən istehsalın həcminə və miqyasına uyğun kağıza və digər materiallara olan ehtiyac əks olunur və direktorun təsdiqindən sonra bir nüsxəsi təchizat şöbəsinə də göndərilir.

Ümumi işin mənafeyi naminə korrektura şöbəsində də fəaliyyətin düzgün, səmərəli şəkildə qurulması, müvafiq materialların korrektorlarının bacarıq və qabiliyyətinə görə verilməsi də çox vacibdir. Burada da iş kəmiyyət və keyfiyyət baxımından qiymətləndirilir və əməliyyat bilavasitə həmin şöbədə həyata keçirilir.

Şöbədə son təmiz vərəqlərin, yəni siqnal nüsxələrinin əlyazmaları ilə bir daha tutuşdurulub diqqətlə oxunması və bu zaman əvvəllər müəyyən səbəblər üzündən yol verilmiş qüsurların bütünlüklə aradan qaldırılması çox vacibdir.

Nəşriyyat təcrübəsində yoxlamanın iki növü mövcuddur: korrektor yoxlaması, redaktor yoxlaması.

Korrektor yoxlaması, əslində, ənənəvi fəaliyyət sahəsidir. Yəni ilk dəfə nəşr olunacaq, yaxud üzərində işlənilmiş gələcək kitabların əlyazması üzərində aparılan əməliyyat-görülən işlərdir.

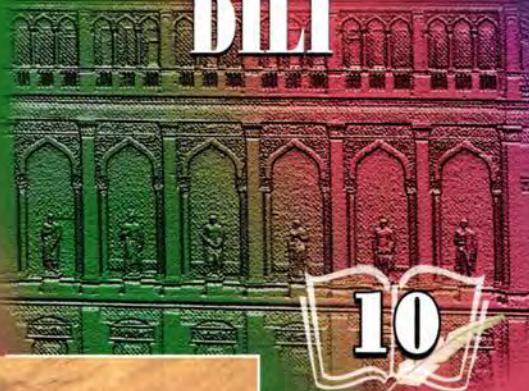
Redaktor yoxlamasından isə adətən, müxtəlif sahələrə dair əsərlərin yenidən nəşri zamanı istifadə olunur. Bunun üçün təzədən nəşr olunacaq kitabın iki nüsxəsinin vərəqləri say sırası ilə ağ kağız üzərinə yapışdırılır. Sonra redaktor onları təzədən nömrələyir, əvvəlki nömrələri qaralayır. Titul səhifəsində nəşr ilini, əgər nəşriyyat eyni deyilsə əvvəlkinin adını dəyişdirir. Əgər yeni kitabda ön söz xarakterli təzə material varsa, onda hökmən əvvəlcə indiki, sonra isə əvvəlki girişini vermək lazımlı gəlir. Həmçinin bütün materialların korrektura baxımından təzədən oxunması, redaktə edilməsi çox vacibdir.

İqtisadiyyat şöbəsi və mühasibatlıq. Keçmiş SSRİ məkanında ictimai fəaliyyətin bütün sahələrində təsərrüfatın planlı şəkildə idarə olunması vacib şərtlərdən biri sayılırdı. Bu mənada iqtisadiyyat şöbəsinin və mühasibatlığın işi xüsusi əhəmiyyət kəsb edirdi. Bazar iqtisadiyyatına keçid dövründə isə həmin məsələ daha kəskinliyi ilə qarşıda durur. Odur ki, şöbənin işinin spesifik xüsusiyyətlərini öyrənmək, qazanılmış təcrübədən bəhrələnmək heç də az əhəmiyyətli deyil. Nəzərə almaq lazımdır ki, **həmin şöbə reallıq zəminində – nəşriyyatın qarşısında qoyulmuş məqsəd və vəzifələrə, onun iqtisadi imkanına uyğun olaraq istehsalat-maliyyə planı hazırlayıb və bu plan rəhbər təşkilatlar, yaxud direktor tərəfindən təsdiq edildikdən sonra qüvvəyə minir. Şöbə, həmçinin maliyyə vəsaitinin – qonorarların bağlanmış müqavilələr əsasında verilməsinə ciddi nəzarət edir.** Bu məqsədlə əlyazmaların kartotekaları hazırlanır, orada müəllifə, tərcüməciyə, rəyçilərə, kənar redaktorlara nə qədər pul ayrılmاسının dəqiqliyi göstərilir. Şöbədə, həmçinin **nəşriyyatın müəlliflərlə bağlı müxtəlif müqavilələrə viza verilir, əlyazmalarının tematik planda göstərilmiş həcmə uyğunluğuna diqqət yetirilir, kitabın dəqiqliyi hesablanır, mühasibatın hesabatına əsasən maya dəyəri müəyyənləşdirilir.**

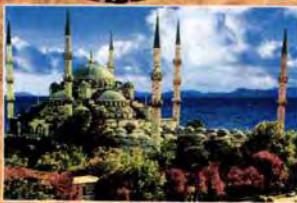
Tofiq Hacıyev, Nizami Cəfərov, Nizami Xudiyev

«Aspoliqraf»,
2005-ci il.

AZƏRBAYCAN DİLİ

ORTA ƏSRLƏR TARİXİ

8

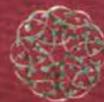
«Aspoliqraf»,
2005-ci il.

ALÜĞƏT VƏ ENSIKLOPEDİYALAR

«Lider nəşriyyat»,
2004-cü il.

AZƏRBAYCAN DİLİNİN
ORFOQRAFIYA LÜĞƏTİ

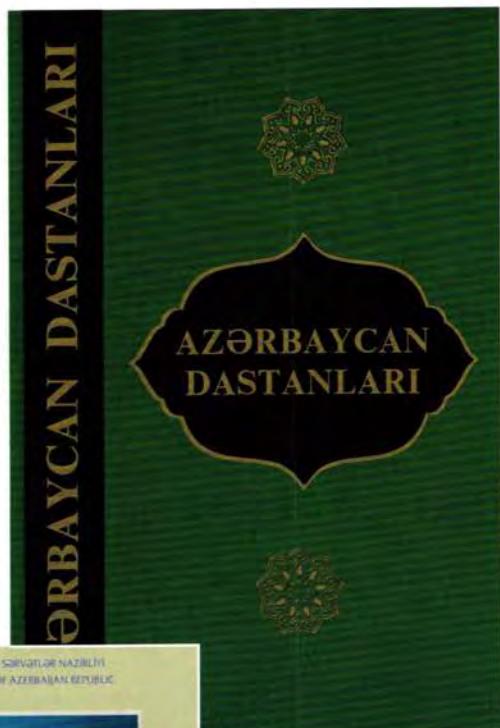
AZƏRBAYCANCA-İNGİLİSCƏ
LÜĞƏT

AZERBAIJANI-ENGLISH
DICTIONARY

«Qismət» nəşriyyatı,
1998-ci il.

«Çaşioğlu» nəşriyyatı,
2004-cü il.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI EKOLOGIYA VƏ TABİİ SƏRVƏT VƏR NƏZƏRLİYİ
MINISTRY OF ECOLOGY AND NATURAL RESOURCES OF AZERBAIJAN REPUBLIC

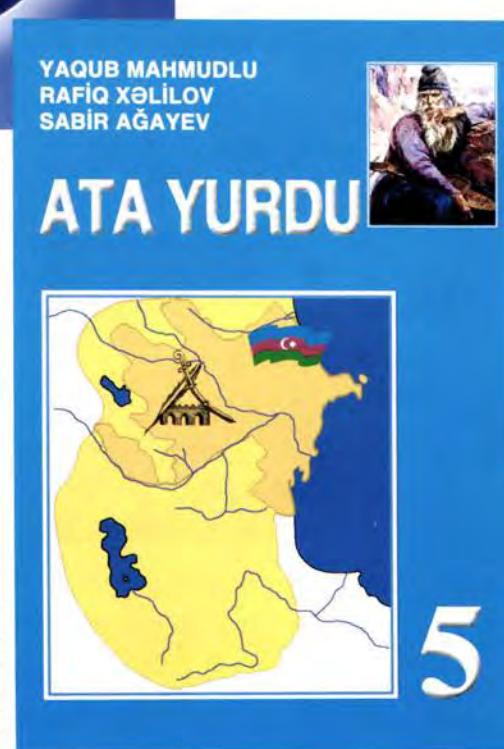

AZƏRBAYCAN-
DÜNYA TƏBİƏTİNİN İNCİSİ
AZERBAIJAN IN THE CONTEXT OF
THE WORLD NATURAL HERITAGE

«Çaşioğlu» nəşriyyatı,
2003-cü il.

«Pedaqogika» nəşriyyatı,
2004-cü il.

«Təhsil» nəşriyyatı,
2001-ci il.
Bu dərslik 2002-ci ilin ən
yaxşı dərsliyi adına layiq
görülmüşdür.

Göründüyü kimi, nəşriyyatlarda iqtisadiyyat şöbəsi müəssisənin rentabelli, israfçılığa yol vermədən işləməsinin güzgüsüdür. Buna görə də təşkilatın fəaliyyətini onsuz təsəvvür etmək belə mümkün deyildir. Nəşriyyat işinin digər sahələrinə aid də nümunələr gətirmək olardı. Lakin, zəmmimizcə, ümumi fəaliyyət sahəsinin ayrı-ayrı tərəflərinin zəncirvari reaksiya kimi bir-biri ilə nə qədər vəhdət halında, sıx əlaqədə olması elə haqqında danışılan məsələlərdən də aydın görünür.

NƏŞRİYYATLARDA MENECMENT FƏALİYYƏTİ VƏ KİTAB MARKETİNQİ

Kitab bazarının düzgün müəyyənləşdirilməsi, hər hansı qurumun fəaliyyətinin məqsədyönlü şəkildə qurulması, səmərəli qaydada istifadə olunması, idarəetmə üzrə təlim, kurs, elm mənasını verən menecmentlik nəşriyyat işininə əsl biznes səciyyəsi daşıdığından indiki zamanda xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Dogrudur, nəşriyyatlar öz çap məhsulları ilə təkcə sahibkarlıq fəaliyyəti göstərmir, yada saldıığımız bir sıra adı, son dərəcə vacib məsələlərin həllində də mühüm rol oynayırlar. Bu baxımdan həmin fəaliyyət öz spesifik xüsusiyyəti, qarşidakı məqsədlərin sıx əlaqələndirilməsi zərurəti ilə seçilir.

Deməli, «həm sosial məqsədləri, həm də bizneslə bağlı məqsədləri həyata keçirmək üçün sahibkar (biznesmen) keyfiyyətlərinə malik olmaq» da zəruridir. Menecerlər öz nəşriyyatlarının fəlsəfəsini işləyib hazırlamalıdır. Şirkətin vəzifələri, strategiyaları və təşkilati strukturu üçün bu fəlsəfə baza rolu oynayır.

Menecment elminə dərindən yiyələnmiş şəxs nəşriyyat şirkətinə rəhbərlik edə bilər, lakin bunun üçün kitab biznesinin digər biznes növlərindən fərqli cəhətlərini dərk etmək lazımdır. Beləliklə, nəşriyyat biznesinin əsas səciyyəvi xüsusiyyətlərini sadalayaq:

1. Nəşriyyat –yaradıcı biznes təşkilatıdır və burada görülən işlərin icraçıları yüksək intellektual səviyyəyə malik yaradıcı şəxslərdir. Şirkətə və onun şöbələrinə menecerlər təyin olunarkən bu xüsusiyyət nəzərə alınmalıdır.

2. Nəşriyyat biznesinin məğzi hər hansı müəllifin (müəlliflərin) yaratdığı əsəri redaktə və tərtibat proseslərindən keçirib kitab şəklinə salmaqdır.

3. Müəlliflik hüququ nəşriyyat biznesində nəzərə alınmalı ən vacib və mürəkkəb məsələlərdən biridir. Müəlliflik hüququ

ilə alış-satış bu biznesin tərkib hissəsidir. Əgər onlar əlaqəli və mütənasib şəkildə həyata keçirilməsə, ümumi işdə qüsür dərhal hiss olunur».

Elmi mənbə əsasında digər vacib xüsusiyətlərə də nəzər salaq:

«4. Nəşriyyat məhsullarını xalq tələbatı və incəsənət məhsullarından fərqləndirən əsas cəhət onun milli dillə bağlı olmasıdır. Bu, onun satış dairəsini məhdudlaşdırır. Buna görə də azsaylı xalqların naşirləri yalnız yerli bazar üçün işlədikdə yüksək biznes nəticələri göstərə bilmirlər. Lakin bu, heç də o demək deyil ki, onlar beynəlxalq səviyyəyə çıxa bilməzlər. Müəlliflik hüququ ilə alış-satış bu naşirlər üçün geniş imkanlar aça bilər. Aztirajlı kitabların qiymətləri adətən yüksək olur və buna görə də milli nəşrlər dünya dillərində nəşr olunmuş kitablarla daim rəqabət apara bilmir.

5. Dil, psixologiya, şüurla bağlı olması kitab marketinqi işini daha da çətinləşdirir. Digər məhsullardan fərqli olaraq burada bazarın öyrənilməsi üçün daha çox göstəricilərə və parametrlərə istinad etməli olursan»*.

Nəşriyyatın işinin ictimai baxımdan səmərəliliyi menecerin bazarın tələbatını hansı baxımdan öyrənmək istəməsi və bu tələbata necə yanaşmasından da çox asılıdır. Əgər ona ancaq kitabların hansı yolla olursa-olsun satılması, mütləq şəkildə xərcin ödənilməsi və qazanc məqsədilə yanaşılsa, bu iş xalqın, cəmiyyətin faydası baxımdan, təbii ki, ürəkaçan olmayıcaq. Çünkü hər hansı incəsənət əsəri, mətbuat orqanı kimi kitablar da ancaq aşağı və orta zövqlü insanların mənəvi tələbləri səviyyəsində dayana bilməz. Əksinə, nəşr olunan hər bir kitab yüksək dünyagörüşə malik insanların mənəviyyatını daha da zənginləşdirmək, kamil zirvəyə çatdırmaq ehtiyacından yaranıb, xidmət göstərməlidir.

* Nəşriyyat işi. Bakı, «Yeni Nəsil» Jurnalistlər Birliyi, 2001, səh. 10

Ancaq bir çox sahələr üçün olduğu kimi nəşriyyat fəaliyyətinin sinaq dövründə maarifçilik, cəmiyyətə, xalqa faydalılıq ideyalarından çox, surət kimmersiya məqsədlərinə xidmət edənlər də az deyil. Əlbəttə, burada səhbət heç də labüb olaraq yalnız bir istiqamətin marağını, tələblərini gözləməkdən, fəaliyyətin bütün sahələrini həmin istiqamətdə qurmaqdan yox, vacib tərəflərin qarşılıqlı, məqsədə uyğun şəkildə əlaqələndirilməsindən gedir.

Haqlı olaraq göstərildiyi kimi «Gəlirin əhəmiyyətini heç də inkar etməyən bir sıra maarifçi naşirlər cəmiyyət qarşısında öz rollarının əhəmiyyətini anlayır və elə kitablar nəşr etməyə cəhd göstərirler ki, bu kitablar ədəbiyyat, incəsənət, təhsil və ya elm sahəsində yüksək standartlara malik olsun və oxucular tərəfindən rəğbətlə qarşılansın. Bu naşirlərin məqsədi həm də cəmiyyəti savadlandırmaq və kitablar vasitəsilə mövcud düşüncə, davranış metodlarını dəyişdirməkdir. Digər naşirlər isə yalnız asudə vaxt və əyləncə üçün kitab buraxmağa üstünlük verirlər. Lakin nəşriyyat firması durğun vəziyyətdə olan cansız bir varlıq deyil. Firmanın idarəciliyi ilə məşğul olanların və digər işçilərin təcrübəsinin artması ilə onun məqsədləri də dəyişikliyə uğraya bilər.

Bütün bunlarla yanaşı naşirlər bir faktı qəbul etməlidirlər ki, onlar tərəfindən cəmiyyətin ehtiyacı – oxucu tələbatı nəzərə alınmasa, şirkət iflasa uğraya bilər.

Dünya dillərinin hər hansı birindən istifadə edən naşirlər üçün ... bütün dünya potensial bir bazardır. Lakin naşirlərin bir çoxu üçün daxili bazar, onun ehtiyacları və tələbatı əsas meyar olaraq qalır»*.

Doğrudur, bir çox məsələlərin həllində nəşriyyatlar xeyli dərəcədə sərbəstdir. İşin bu xüsusiyyəti konkret fəaliyyətin bü-

* Nəşriyyat işi. Bakı, «Yeni Nəsil» Jurnalistlər Birliyi, 2001, səh. 10-11

tün sahələrinin hüquqi baza əsasında tənzimlənməsində müüm bir direktiv sənəddə – «Nəşriyyat işi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununda da öz ifadəsini tapıb. Qanunda göstərilir ki, «Nəşriyyatlar, poliqrafiya müəssisələri tematik plan və program hazırlamaqda, mövzu və müəlliflər seçməkdə, nəşrlərin tirajını, qiymətini və ticarət əlaqələrini (güzəştərləni) müəyyən etməkdə (dövlət proqramları əsasında hazırlanın, maliyyələşdirilən nəşrlərdən başqa), öz aralarında və digər hüquqi və fiziki şəxslərlə əlaqə formalarını müəyyənləşdirməkdə tam sərbəstdirlər».

Lakin qeyd edək ki, bu sərbəstlik heç də mənəvi məsuliyyət hissini, içtimai mənafə ilə şəxsi faydanın cəmiyyətin xeyriyə tənzimlənməsi, əlaqələndirilməsi zərurətini əsla aradan qaldırırmır və qaldırıda bilməz. Hər şeydən əvvəl ona görə ki, məşhur bir şeirdə deyildiyi kimi, «Hamımız bir günəşin zərrəsiyik» və həmin günəşin parlaqlığı, əzəməti, faydalılığı bu zərrələrin tamlığından, birliyindən çox asılıdır. Bu mənada maarifçilik sahəsindəki xidmətlərini yüksək qiymətləndirdiyimiz nəşriyyatlarımızın sayı nə qədər çox olsa, ümumi faydamız, qazancımız, nailiyyətlərimiz də bir o qədər böyük olar.

Nəşriyyat fəaliyyətinin nə qədər mürəkkəb, coxsahəli, həm də son nəticədə özünü daha qabarlı şəkildə göstərdiyi kimi, çox əlaqəli olması təhlillərdən də aydın görünür. Bu işdə redaksiya-nəşriyyat prosesinin bütün mərhələləri, o cümlədən, menecerlik işinin, müəlliflərlə əlaqənin düzgün qurulması, müqavilələrin lazımı şəkildə tərtibi və sairənin yüksək peşəkarlıqla aparılması gələcək müvəffəqiyyəti təmin edən amillərdəndir.

Həmçinin **kitab marketinqinin** də bu sahədə rolu az deyil. Məlum olduğu kimi, bu ad altında məhsulun satışı üçün həyata keçirilən kompleks tədbirlər sistemi nəzərdə tutulur. «Nəşriyyat işi» adlı kitabda göstərildiyi kimi, «Buraya, sadəcə olaraq, məh-

sulun anbardan götürüлüb mağaza xidmətinə yigilması deyil, istehlakçını bu malı almağa təhrik edən tədbirlər də daxildir:

bazarın araşdırılması, istehlakçı tələblərinin öyrənilməsi;

məhsulun müxtəlif kütləvi informasiya vasitələrində müntəzəm reklamı;

məhsul nümunələrinin müxtəlif tədbirlərdə pulsuz paylanması;

topdansatış alıcıların müxtəlif yollarla həvəsləndirilməsi;

məhsulun yerlərdə satışının düzgün və səmərəli şəkildə yerləşdirilməsi və s.».

Bunların bir çoxu yaxın keçmişdə daha mütəşəkkil qaydada həyata keçirilirdi.

Bu mənada başqa bir mühüm tədbiri də yada salmaq olar. Müxtəlif nəşriyyatların çap məhsullarından ibarət sərgilərin, yarmarkaların keçirilməsi prinsipi keçmişdə daha vacib sayılır, həm də təkcə ardıcılığına yox, miqyasına, kütləviliyinə görə də seçilirdi.

V B Ö L M Ö

NƏŞRİYYAT-POLİQRAFIYA PROSESİNİN ƏSAS MƏRHƏLƏLƏRİ

Nəşriyyat işi müstərək fəaliyyət sahəsidir. Öz işini günün tələbləri səviyyəsində qurmayı bacaran ən yüksək səviyyəli mütəxəssislər belə, kitabla əlaqədar bütün problemləri özləri təkbaşına həll edə bilməzlər. Çünkü bu əməyin ümumi şəkildə bir-birini tamamlayan spesifik xüsusiyyətlərinə görə seçilən və əsaslı şəkildə fərqlənən tərəfləri də var. Deməli, kitabların hazırlanıb öz auditoriyasına—oxuculara, kitabxanalara çatdırılması yalnız birgə əməyin məhsulu ola bilər.

Fikrin məcazi, şərti mənasında ümumi fəaliyyətin məcmusunu keçmişdə kənd yerlərində məişətdə işlədilən «sacayağı» adlı məişət alətinə bənzətmək olar. Bu «ayaqlardan» biri nəşriyyatırsa, digərləri mətbəələr—müvafiq poliqrafik baza və mağazalar—onları özündə birləşdirmiş olan kitab ticarəti təşkilatlarıdır. Onların hər birinin özünəməxsus iş xüsusiyyəti, əlaməti var. Belə ki, **nəşriyyat fəaliyyəti—yaradıcılıq sahəsi hesab olunur**. Həm də təkcə ona görə yox ki, həmin sahənin fəaliyyətində yaradıcı insanlar—şairlər, yazıçılar, dramaturqlar, rəssamlar yaxından iştirak edir. Eyni zamanda, buradakı bir çox işlərə də redaktəyə, bədii redaktəyə, bədii tərtibata, rəssam əməyinə də sənətkarlıq tələbləri baxımından yanaşmaq və çəkilən əməyi həmin meyar əsasında qiymətləndirmək lazımdır.

Poliqrafiya—sənaye, mağazaların, kitab ticarəti təşkilatlarının işi isə, təbii ki, ticarət sahəsidir. Onların arasındaki qarşılıqlı, işgüzar əlaqələr üzərində lazımı qədər işlənilmiş əlyazmalarının kitab şəklinə salınması və yayılması mərhələlərini əhatə edir. Deməli, bu, hadarasa, hələ bir qədər sonrakı mərhələlərdir. O vaxta qədər

isə nəşriyyatın fəaliyyətini lazımi şəkildə qurmaq, nəşriyyat-poliqrafiya prosesinin bütün mərhələlərini rabitəli şəkildə həyata keçirmək lazım gəlir. Çünkü onlar ilk baxışdan «müstəqil» şəkildə görünən də, əslində bir-biri ilə çox bağlıdır və burada bir işin lazımi şəkildə görülməməsi o birilərə də mənfi təsir göstərə bilər.

Bu vahid proses aşağıdakı mərhələləri əhatə edir: tematik planların ilkin tərtibi, müxtəlif sahələr və mövzular üzrə müəlliflərin müəyyənləşdirilməsi və müzakirəsi, sifarişlərin verilib, müqavilələrin bağlanılması, əlyazmalarının qəbul edilməsi, qiymətləndirilməsi, bədii, texniki redaktəsi, korrekturaların və siqnal nüsxələrinin oxunub təsdiq edilməsi.

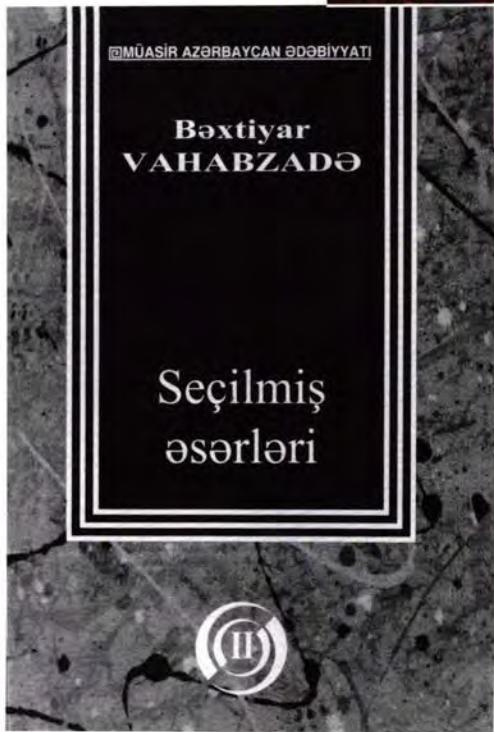
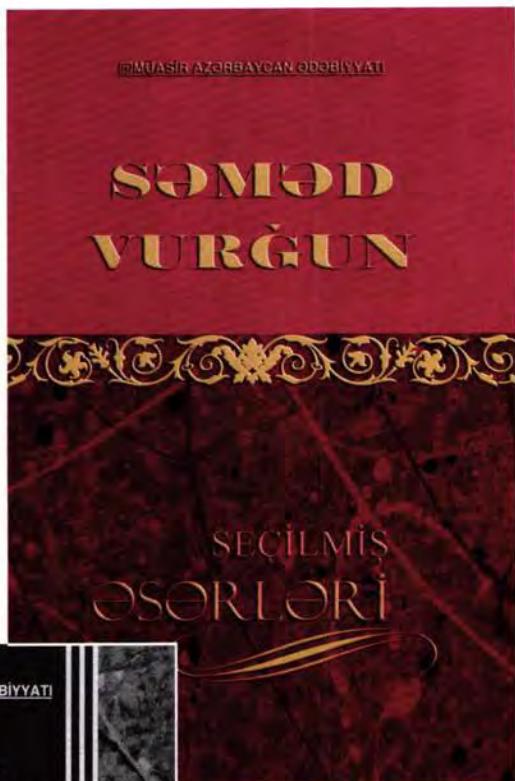
Nəşriyyatlarda tematik planlaşdırmadan başqa perspektiv və operativ planlaşdırırmalar da var.

Perspektiv planlaşdırma qarşısındaki yaxın illər üçün nəzərdə tutulur. Perspektiv plan tutulmadan mükəmməl nəşrlərin, müxtəlif seriyalardan olan ədəbiyyatın işıq üzü görməsi, nizamlı şəkildə nəşri çətindir. Təsadüfi deyil ki, çox ciddi şəkildə hazırlanın Azərbaycan Milli Ensiklopediyası da ilk növbədə məhz belə bir perspektiv planlaşmaya görə böülüşmiş və onun ayrı-ayrı cildlərinin nəşri illər üzrə müəyyən ardıcılıqla qruplaşdırılmışdır.

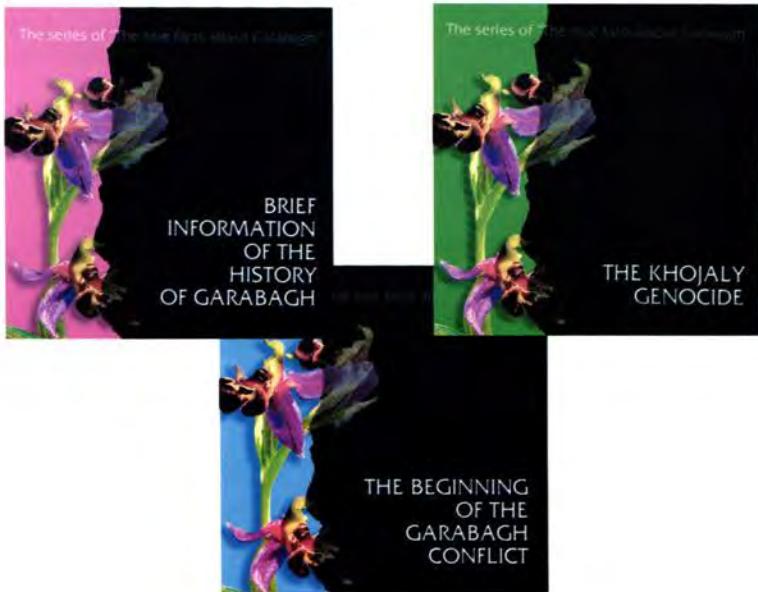
Operativ planlaşdırmadan isə məqsəd xeyli dərəcədə fərqlidir. Belə ki, o ayrı-ayrı redaksiyalarda və istehsalat şöbəsində müxtəlif proseslərin kəmiyyət və keyfiyyət baxımından necə yerinə yetirilməsinə nəzarət etməklə planlı işə mane olan qüsurları müəyyənləşdirmək və aradan qaldırmaq, qarşıya qoyulmuş vəzifələrin müvəffəqiyətli, daha məqsədyönlü şəkildə həlli üçün, lazım gəldikdə, iş prosesində müəyyən dəyişikliklər aparmaq məqsədi ilə həyata keçirilir.

Operativ planlaşdırma redaksiya-nəşriyyat prosesinin müəlliflərlə müqavilə bağlanması, onlardan əlyazmasının alınması, qiymətləndirilməsi, qəbul ediləcəyi təqdirdə nəşrə hazırlan-

«Şərq-Qərb» nəşriyyatı,
2005-ci il. V cilddə.

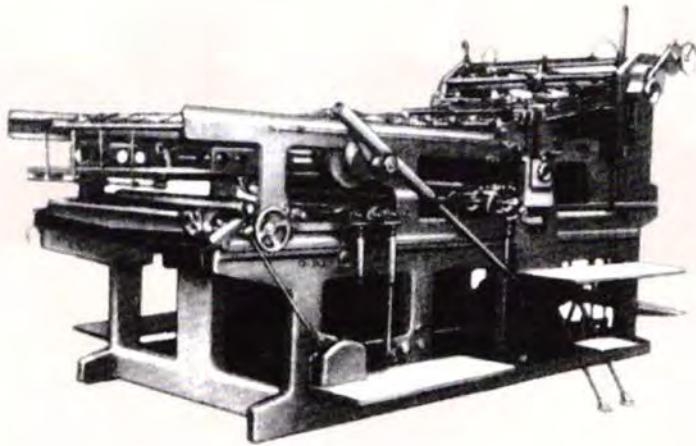
«Öndər nəşriyyat»,
2004-cü il.

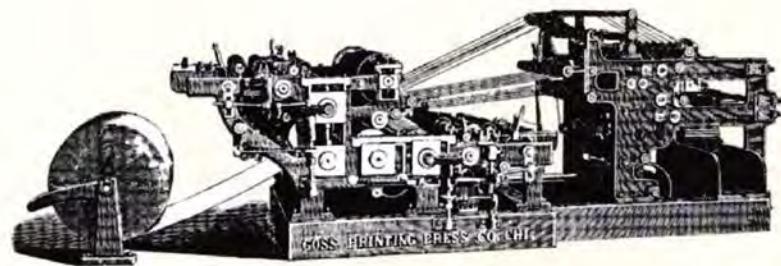
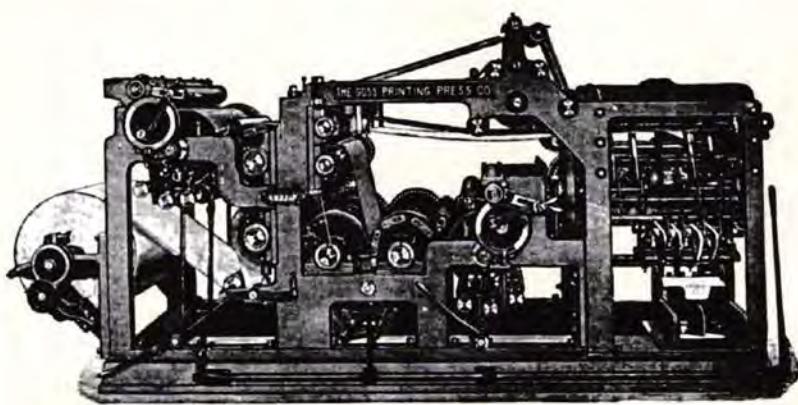
Heydər Əliyev fondunun nəşr etdiyi kitablar.

Ən qədim çap maşını nümunəsi. (rəsm əsəri)

Yarımavtomat yüksək çap maşını.

Rulondan çap eden «Goss Clipper» markalı ilk yüksek çap maşınları. (Almanya istehsalı)

İanıb istehsalata göndərilməsi və bütün istehsal prosesinin nəzərdə saxlanması kimi mərhələləri əhatə edir. Lakin əvvəlcə plan-iqtisadiyyat şöbəsində vahid tədbirlər sisteminin bir-biri ilə sıx əlaqələndirilməsi çox vacibdir.

İstehsalat şöbəsinin də öz işinin çərçivəsi daxilində, yeri gəldikcə, belə planlaşdırımlar hazırlayıb həyata keçirməsi, onun nəticələrindən faydalananının əhəmiyyəti böyükdür.

Operativliyin xüsusi əhəmiyyət kəsb etdiyi müasir dövrdə operativ planlaşdırma müvəqqəti hal olmaqdan çox nəşriyyatın gündəlik fəaliyyətinin xarakterini müəyyən edən amilə çevrilib.

Onların hər ikisinə nisbətən **tematik planlaşdırma** daha çox vaxt və ağır zəhmət tələb edir. Bu da təsadüfi deyil. Çünkü həmin plan qarşısındaki ildə görüləcək bütün işlərin dəqiqliq məcmusu, bir növ, kompası, aynasıdır.

Əvvəla, ona görə tematik plan adlanır ki, ayrı-ayrı redaksiyalar xətti ilə işləq üzü görəcək gələcək bütün kitablar mövzular üzrə öz ifadəsini tapır, müddət isə rüblərlə ifadə olunur. Onun təsdiqi və bundan ötrü hərtərəfli, mükəmməl şəkildə hazırlanması nəşriyyat üçün bir nömrəli əhəmiyyət kəsb etdiyindən, bütün qüvvələr konkret sahə üzrə vəzifənin həllinə səfərbərliyə alınır, bundan ötrü lazımı tədbirlər həyata keçirilir. Onlar hansılardır? Bəzilərinə nəzər salaq.

İlk növbədə nəşriyyatın bütün gələcək fəaliyyətinin-təchizat, maliyyə, əməyin lazımı sahələrə düzgün müəyyənləşdirilməsi və sairənin onunla bilavasitə bağlı olması daim diqqət mərkəzində saxlanılmalı, bütün iqtisadi planlaşdırma bilavasitə onun əsasında aparılmalıdır.

Plan layihələri baş redaktorun və onun müavinlərinin yanından köməyi ilə ayrı-ayrı redaksiyalarda hazırlanır, bir-biri ilə lazımı şəkildə əlaqələndirilir. Bu zaman dövlətin həyata keçirdiyi çox mühüm tədbirlər, xalq təsərrüfatının, elmin, maarif və mə-

dəniyyətin inkişafı ilə bağlı nəşrlər, böyük yubiley nəşrləri, mənəvi tərbiyə problemləri və sairə son dərəcə əhəmiyyətli sayılır.

Problemin həllinə nail olmaq üçün nəşriyyatın satış işləri ilə məşğul olan əməkdaşları ictimai rəyi, həyatın müxtəlif sahələrinə dair mənəvi tələbatı öyrənirlər.

Tematik plan hazırlanarkən keçən ildən qalan, ancaq aktuallıq və əhəmiyyətini itirməyən əlyazmaların nəşri də nəzərə alınır. Ancaq bu zaman mənəvi tələbin «miqyası», oxucu marağının genişliyi də nəzərə alınır və hökmən alınmalıdır. Bu tələblər lazıminca gözlənilmədikdə sonradan müəyyən düzəlişlər etmək lazımdır və nəşriyyat fəaliyyətində belə hallara təsdiğ olunur.

Məsələn, «Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı»nın fəaliyyətinin son dövrlərində onun təsdiq olunmuş tematik planından təxminiən 30 əlyazmasının nəşrinə «xitam verilmişdi». Onlardan biri də zəfəran, onun aqrotexniki qaydalar əsasında necə yetişdirilməsi, hansı şəraitdə daha çox bəhrə verməsi barəsində idi. Doğrudur, özlüyündə xeyli dərəcədə maraqlı və əhəmiyyətlidir. Ancaq orası da var ki, həmin bitki respublikamızda yalnız Bilgəh qəsəbəsində yetişdirilir. Deməli, kitaba kütləvi maraq olmayacağındı. Onu becərənlərə aqronomun tövsiyə xarakterli məlumat-məsləhətlərini isə başqa yollarla da çatdırmaq olardı. Məhz buna görə də həmin kitab da kütləvi oxucuda böyük maraq doğurmayacaq ədəbiyyat siyahısına daxil edilmiş, nəşri dayandırılmışdı.

Bizim günlərdə isə nəşriyyatlar oxucu maraq və tələbatını öyrənmək içində daha sərvaxt olmalıdır.

Tematik plan müəyyən müddət üçün strateji plandır ki, səriştə ilə tərtib olunması çox yüksək peşəkarlıq tələb edir.

Tematik plan illik və rüblük hazırlanır.

Planda müəllifin adı, kitab haqqında annotasiya, onun həcmi, əsərin dili göstərilir. Lakin bəzən konkret mövzuda əsərin

nəşri labüd olduğu, ancaq hələ kim tərəfindən hazırlanacağı müəyyənləşmədiyi təqdirdə, müstəsna hal kimi, ad göstərilməyə də bilər. Belə hallarda redaksiya müdürü daha diqqətli olmalı, konkret müəllif üzərində dayanmalı, rəhbərliyin razılığını aldıqdan sonra ona sıfariş verməli, əlyazmasının vaxtında alınıb, qiymətləndirilib, nəşrə hazırlanmasını və istehsalata göndərilməsinə təmin etməlidir.

Əlyazmasını nəşriyyata forma və məzmun baxımından yüksək keyfiyyətdə təqdim etməli olan müəllif qabaqcadan gələcək kitabın prospektini (latınca *görünüş, mənzərə, icmal* deməkdir) hazırlayır. Bu zaman nəşrin məqsəd və vəzifəsi, oxucu auditoriyası, kitabın daxili quruluşu-fəsil və bölmələri, həcmi, illüstrasiya materiallarının olub-olmayacağını, əgər istifadə olunacaqsa onların həcmini, xüsusiyyətini, zərurətini göstərir. Həmçinin əlyazmasını təqdim edərkən digər məsələləri də həll etmiş olur.

NƏŞRİYYAT-POLİQRAFIYA PROSESİNİN PRİNSİPİAL SXEMİ

Müəllifdən əlyazmanın qəbul edilməsindən tırajin hazırlanmasına qədər nəşriyyat və poliqrafiya prosesinin mərhələləri aşağıdakılardır:

- Müəllif originallarının nəşriyyata təqdim edilməsi;
- Qəbul olunmuş müəllif əlyazmasının keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi:
 - müəllif originalına redaksiya rəyinin verilməsi;
 - redaksiya rəyini və redaksiyanın tərtibat barədə təkliflərini nəzərə almaqla nəşriyyat şurasında müəllif originalına baxılması;
- Qeyd olunan iradların müəllif tərəfindən aradan qaldırılması;

- ç) Redaksiyada müəllifin düzəlişlərinə baxılması və onların qəbul edilməsi;
- d) Müəllif əlyazmasının redaktəsi;
- e) Nəşrin nəşriyyat orginalının hazırlanması:
 - müəllif orginalının köçürülməsi;
 - müəllif orginalindəki mətn hissələrinin oxunması;
 - müəllif originalının bədii redaktora verilməsi;
 - redaksiyanın və nəşriyyat şurasının tövsiyələrini nəzərə almaqla nəşrin ilkin maketinin hazırlanması;
 - nəşrin ilkin maketinə bədii-texniki şurada baxılması və onun təsdiq edilməsi;
 - nəşrin tamhəcmli maketinin hazırlanması və bədii-texniki şurada təsdiq olunması;
 - nəşrin daxili, xarici tərtibat orginallarının və reproduksiya üçün illüstrasiyaların hazırlanması.
- f) Şrift və digər texniki elementləri qeyd olunmuş nəşriyyat originalının yığım və reproduksiyalarının hazırlanması üçün istehsalat şöbəsinə təqdim etmək:
 - korrekturanın və illüstrasiya sənədlərinin alınması;
 - mətn səhifələrinin korrektura ilə tutuşdurulması;
 - korrekturanın səhifələnməsi;
 - səhifələnmiş korrekturanın korrektor və redaktor tərəfindən oxunması;
 - texniki redaksiyanın səhifələmənin göstərilən qeydlərə uyğun olub-olmamasını yoxlaması və çap üçün təsdiq etməsi;
 - nəşrin artıq çap olunan səhifələrinin yoxlanması və çap keyfiyyətinin təyin edilməsi;
 - nəşrin siqnal nüsxəsinin alınması və təsdiq olunması;
 - tirajın hazırlanması.

ƏLYAZMALARIN REDAKTƏSİNƏ DAİR METODİK TÖVSIYƏLƏR

Hər hansı bir əlyazmanın kitaba çevrilməsi nəşriyyat və mətbəə əməkdaşından ötrü çox mürəkkəb bir prosesin yerinə yetirilməsidir. Müəlliflərin təqdim etdikləri əlyazmalar heç də həmişə qüsursuz olmur. Bu əlyazmaları nəşrə hazırlamaq üçün ayrı-ayrı adamların böyük zəhməti, əlaqəli və məqsədyönlü fəaliyyəti tələb olunur.

Biz bu sözlərlə nəşriyyatçılıq fəaliyyəti ilə bağlı əlyazması üzərində işi, daha doğrusu, onun konkret bir sahəsini, ağır və məsuliyyətli redaktə prosesini nəzərdə tuturuq. Həm də əvvəlcədən onu xatırlatmağı lazımlı bilirik ki, latınca *qaydaya salılmış, sahmana salılmış* mənasını verən redaktə işinə, onun zəruri olub-olmamasına bizim günlərdə münasibət heç də birmənalı deyil. Bəli, bəziləri belə güman edir ki, hamının oxuyub-yazmayı bacardığı, əhalinin əksər hissəsinin savadlı, hətta ali təhsilli olduğu bir vaxtda, hamının öz fikrini yazılı şəkildə ifadə etməyə qabiliyyətli olduğu bir şəraitdə redaktə prosesinə əsla ehtiyac yoxdur.

Hətta bu sahədə bir qədər irəli gedənlər, redaktə işini, sözün mənfi mənasında, dayə əməyinə bənzədənlər də var. Belə ki, bəzi valideynlər uşağın saxlanması ilə yanaşı onun tərbiyəsini də dayələrə etibar etdikləri kimi, müəlliflər də guya redaktə prosesinə arxayı olub öz yazıları üzərində kifayət qədər səy və səbatla işləmirlər. Əgər onlar əlyazmalarının müəllif əməyindən sonra birbaşa ekrana, efirə, mətbəələrə göndəriləcəyini bilsələr, o zaman məsuliyyət hissəleri daha da artmış olar.

İlk baxışdan bir qədər cazibəli görünsə də, kökündən yanlış mülahizədir. Əvvəla, yazıları işıq üzü görənlərin heç də hamısı qələm əhli, peşəkarlar deyil. Digər tərəfdən, yaxşı söyləyiblər

ki, kənar göz daha yaxşı görər. Bu mənada son dərəcə səriştəli, qabiliyyətli qələm sahibinin, şairin, yazardının, hətta dil-üslub məsələlərindən yanan mütəxəssisin də əsərləri üzərində, yeri gəldikcə, bu və ya digər dərəcədə işləmək, onu cilalamaq lazımlı gəlir. Xüsusən nəşriyyatlarda. Çünkü jurnal, xüsusən qəzet redaksiyalarında işlər operativlik tələb etdiyinə görə imkanlar nisbətən məhduddur. Televiziya və radioda isə operativlik daha yüksək həddə çatlığından, burada vəziyyət başqadır. İnfomasiya bülletenlərinin efişə verilmək üçün oxunub redaktə olunmasına ayrılan vaxt bəzən dəqiqələrlə ölçülür...

Nəşriyyatlarda redaktə prosesi nisbətən uzun sürür. Burada müəlliflə birgə səmərəli işləmək, mübahisəli məsələləri aydınlaşdırmaq, şübhə doğuran faktları dəqiqləşdirmək üçün kifayət qədər imkan olur. Bu gün nəşriyyatlar zamana uyğun daha operativ, daha sayiq iş metodlarına üstünlük verirlər. Elə buna görədir ki, indi nəinki özəl, hətta dövlət nəşriyyatlarının özündə belə sifariş yolu ilə hazırlanan əlyazmalarının nə plana salınmasını, nə də onun hasilə gəlməsini illərlə deyil, heç aylarla, bəlkə həftələrlə gözləməyə ehtiyac duyulmur. Bu mənada kitab nəşri qəzet, xüsusən jurnal hazırlığına çox yaxınlaşır. Bununla belə, müəyyən fərqlər hələ də qalmaqdadır və müəlliflə işləmək üçün kifayət qədər imkan bugünkü nəşriyyatlar üçün səciyyəvi xüsusiyyət olaraq qalmaqdadır. Ancaq söhbət ondan səmərəli şəkildə istifadə etməkdən, bu vaxtı minimuma endirməkdən gedir. Bu isə xüsusən nəşriyyat redaktorundan dərin müşahidə və mütaliə, yüksək peşəkarlıq, metodikaya yaxından bələdlik tələb edir.

Yadda saxlamaq lazımdır ki, **formasından, hansı sahəyə aidliyindən asılı olmayaraq əlyazmaları üzərində bütün əməliyyatlar oradakı müxtəlif qüsurları aradan qaldırmaq, materialı mövcud vəziyyətdən daha kamil və oxunaqlı şəklə**

salmaq məqsədilə edilir. Redaktə prosesi iki yerə ayrılır. İdeya və ya elmi məzmunla bağlı olan, onu daha da qüvvət-ləndirmək məqsədilə edilən redaktə elmi və ya siyasi; quru-luşla, dil və üslubla bağlı əməliyyat isə ədəbi redaktə hesab olunur. Burada iki cəhətə xüsusi diqqət yetirmək lazım gəlir.

Birincisi. Həmin bölgü prinsipi xeyli dərəcədə şərtidir, çünki hər ikisi bir-biri ilə dialektik vəhdətdə olduğundan eyni məqsədə xidmət edir. Onlardan yalnız birinin qənaətləndirici olduğu materialı əsla kamil saymaq olmaz. Çünkü yüksək səviyyəli kitablarda hər ikisi parlaq şəkildə öz ifadəsini tapmalıdır.

İkincisi. Kütłəvi informasiya vasitələrində olduğu kimi, nəşriyyatın çap məhsullarında da materialın quruluşu, dil və üslubu ilə bağlı məsələlər daha böyük üstünlük təşkil edir və onlar nəzəri tədqiqatın obyektiinə çevirilir. Məsələn, mərhum Tofiq Rüstəmovun «Ədəbi redaktənin əsasları», «Ədəbi redaktənin nəzəriyyəsi və təcrübəsi» adlı kitabları bu qəbildəndir.

Bilavasitə həmin məsələlərdən çıxış edərək nəşriyyatla bağlı başqa bir qənaətə də gələ bilərik. Belə ki, redaktə prosesi bəzən uzun çəkən, son dərəcə böyük məsuliyyət tələb edən bir işdir. Məhz bu fikirdən çıxış edib redaktə sözünün bəzi elmi-nəzəri ədəbiyyatın elə adında da öz ifadəsini tapmasını, təhlil zamanı həm həcm, həm məzmun baxımından diqqət mərkəzinə çəkilməsini əsla təsadüfi hal kimi qiymətləndirə bilmərik. Əksinə, bu, mahiyyətin, vəziyyətin özündən doğan bir əlamətdir və A.E.Milçinin «Методика и техника редактирования текста», L.Çukovskayanın «В лаборатории редактора», N.M.Sikorskinin «Теория и практика редактирования», E.S.Lixtensteyn və A.İ.Mixaylovun «Редактирование научной, технической литературы и информации», həmçinin «Редактирование отдельных видов литературы», «Редактор и книга» və s. ədəbiyyatları dediklərimizə etibarlı sübut kimi götirə bilərik.

Həmin növ ədəbiyyatda və bir sıra digər elmi əsərlərdə nəşriyyatlarda əlyazmaları üzərində redaktə baxımından aparılan işlərin metodikasından, tələb və qanunauyğunluqlarından ətraflı bəhs olunub. Göstərilib ki, bir sıra vacib cəhətlərlə yanaşı, illüstrativ materiallar və elmi məlumat aparatı üzərində iş də nəşriyyat redaktorunun ən vacib məsələlərindən biridir. Müxtəlif səciyyəli, mövzu və üslublu əlyazmaları üzərində işləyərkən o, hökmən nəzərə almalıdır ki, dərsliklərin, elmi-kütləvi, elmi-fantastik kitabların, ictimai-siyasi materialların redaktəsi eyni deyil. Həmçinin müəlliflərin nə dərəcədə hazırlıqlı, təcrübəli olub, işə necə məsuliyyət hissi ilə yanaşmaları da məsələnin uğurlu həllində az rol oynamır.

Fərqlər isə kifayət qədərdir. Məsələn, elmi ədəbiyyatla bədii ədəbiyyatın bir xüsusiyyətinə nəzər salaq. Coxlarına bəlli olduğu kimi elmi ədəbiyyat plan, bədii ədəbiyyat isə süjet qanunları əsasında hasilə gəlir. Yəni birincidə elmi idrak və məntiq əsasdır və müəllif əsərin aid olduğu elmin qanunlarından heç vəchlə kənara çıxmamalıdır. Başqa sözlə, əsər hansı elm sahəsinə həsr olunubsa, həmin elmin qanunlarını təkzib edən fikirlərə yol verilməməlidir. Həyat həqiqətinin bədii, obrazlı şəkil-də inikası, təsdiqi olan bədii əsərlərdə isə gerçəkliyi görməkdə, onu əsərində göstərməkdə yazılı sərbəstdir. Bəlkə elə buna görə də böyük rus şairi A.S.Puşkin məşhur əsərinin ilk məhəbbəti daşa dəymış qadın qəhrəmanını əvvəlcədən tənhalıqda qocala-cağını planlaşdırmış, sonra isə dostlarından birinə məktubunda Tatyananın ondan izinsiz ərə getməsindən «gileylənmişdi».

Yaxud, başqa bir müqayisə.

Məlum məsələdir ki, **əlyazması üzərində iş zamanı mətnə mümkün qədər az müdaxilə olunmalı, müəllifin üslubu mümkün qədər qorunub saxlanılmalıdır**. Bu, xüsusilə bədii, bədii-publisistik ədəbiyyatın redaktəsi zamanı daha əhəmiyyətlidir. Çünkü bu kimi əsərlərdə müəllifin yazı manerası, dəst-xət-

ti qabarıq şəkildə üzə çıxır. Elmi, istehsalat, texniki... ədəbiyyatın nəşrə hazırlanması zamanı isə belə məsələlər çox da qabarıq hiss olunmur. Amma bütün əlyazmalarının qəbulu zamanı onun işlənilmə səviyyəsi, əhəmiyyəti, həmçinin profilə uyğunluğu nəzərə alınmalıdır.

Sonuncu, yəni profilə uyğunluq tələbi, xüsusən sıfariş xarakterli əlyazmalarında, nəşriyyatların keçmişinə və ümid edirik ki, həm də gələcəyinə aid bir məsələdir. Günüümüzün reallığında isə qapını təsadüfdən-təsadüfə döyən imkanlı müştərini geri qaytarmağı, yəqin, heç bir nəşriyyat ağlına belə gətirməz.

Tanışlıq zamanı bütün əlyazmaları üç vahid prinsip əsasında qiymətləndirilir:

1. Mövzunun seçilməsi.
2. Mövzunun şərhi.
3. Mövzunun ədəbi cəhətdən işlənməsi.

Həmçinin nəşriyyatlarda materialın redaktor tərəfindən mənimsənilməsi, düzəlişlə bağlı da üç prinsip mövcuddur. Onlar aşağıdakılardan ibarətdir:

1. Anlama.
2. Tənqid.
3. İstiqamət.

Metodikaya, onun zəruri tələblərinə lazımlıca bələd olan redaktor bu məsələləri aydınlaşdırmadan—birbaşa əlyazmasının redaktəsinə başlamaz.

İlk iki mərhələ bir-birinə xüsusiylə yaxındır. Əməkdaş materialı kifayət qədər qavramaq üçün onu diqqətlə oxuyur, sonra düzəlişini, yaxud aydınlaşdırmasını—«izahını» vacib saydığı məsələlər barəsində səhifənin kənarında karandaşla müvafiq qeydlər edir.

Üçüncü isə müəllisflə görüş, ona məsləhət və tövsiyələr, lazımı istiqamət verilməsi mərhələsidir və bu məqam bəzən heç

də ciddi ixtilafsız, mübahisəsiz ötüşmür. Onun baş verməsi, davamı, ikilikdə qarşılıqlı razılaşma əsasında qurtarib-qurtarmaması tənqidin dərəcəsindən, qarşı tərəfin həqiqət olan məsələləri qəbul etməyə hazır olub-olmamasından və xüsusilə nəşriyyat əməkdaşının öz fikir və mülahizələrinin əsashlığını sübuta yetirə bilib-bilməməsindən aslıdır.

Bu məsələ ilə əlaqədar dahi rus tənqidçisi V.Belinskinin bir fikri xüsusilə maraqlıdır. O, «Tənqid haqqında nitq» adlı məqaləsində göstərir ki, «xoşuma gəlir», «xoşuma gəlmir» kimi ifadələr məişətdən, atlardan, ov itlərindən danışılarkən müəyyən əhəmiyyət kəsb edə bilər. Söhbət elmdən, incəsənətdən gedəndə isə məntiqi dəlillər, fikrin elmi əsaslarla sübutu çox vacibdir.

Belə bir zəruri keyfiyyət isə nəşriyyat redaktorundan dərin bilik və mühakimə, təhlili düşüncə tələb edir. Əslində sonuncunu-təhlili düşüncəni əlyazmasının hərtərəfli öyrənilməsi, qiymətləndirilməsi üçün əlverişli və əhəmiyyətli metod kimi də səciyyələndirmək olar.

Mövzusundan, janrından asılı olmayaraq hər bir əlyazması üzərində aparılan əməliyyat yenə də üç zəruri tələbə cavab verməlidir:

1. Əlyazmasının qüsurlarını araşdırın redaktoru, müəyyən qədər, tənqidçi ilə də müqayisə etmək olar. Tənqidçinin isə idraki, səviyyəsi əsərinə münasibət bildirdiyi, yol göstərdiyi müəllifinkindən də, haradasa, yüksəkdə olmalıdır. Təsadüfi deyil ki, V.Belinski irəlidə adını çəkdiyimiz məqaləsində tənqidin özünə də klassik qiymət verərək göstərir ki, tənqid etmək ayrı-ayrı hadisələrdə müəyyən qanuna uyğunluqları kəşf etmək deməkdir. Deməli, düzəliş daha çox onun asan sübuta yetirilən məqamlarında yerinə düşür. Buna görə də redaktor arxasında daim nəfəs-müəllifin etirazını hiss etməli və fikrini əsaslandırmaga hazır olmalıdır.

2. Düzəliş mərhələli olmamalıdır. Doğrudur, nəşriyyat təcrübəsində bir redaktorun bəzən eyni vaxtda bir neçə əlyazmasını nəşrə hazırlaması hallarına da təsadüf edilir. Ancaq bu, qüsurludur. Çünkü redaktor belə məqamlarda konkret əlyazmalarında cərəyan edən hadisələri, müxtəlif müəlliflərin üslub xüsusiyyətlərini yadda saxlamaya da bilər. Odur ki, əlyazmasının «bir-başa», kənar məsələlərə müdaxilə etmədən redaktəsi metodik baxımdan daha sərfəlidir.

3. Əlyazması üzərində işləyənlər hökmən sonrakı mərhələni-poliqrafiya işçilərinin əməyini, onların öz vəzifələrini asan yerinə yetirmələrini də nəzərə almalıdır. Yəni, məsələn, düzəlişlər mümkün qədər artıq müəyyən formata salınıb səhifələnmiş materialın yenidən səhifələnməsinə səbəb olmamalıdır. Deməli, düzəlişlər əlyazmasında səliqə ilə aparılmalıdır və onlar mümkün qədər az yer tutmalıdır.

Bu, bütün düzəlişlərə aiddir. Onun növləri isə çoxdur. Əsasən aşağıdakılardan ibarətdir: düzəltmə-ixtisar, nümunələrin ixtisarı, seçmə-ixtisar, inşa-ixtisar, leksik-üslubi ixtisarlar, abzasların ləğvi, artıq sözlərin atılması, işləyib düzəltmə... və s.

Xüsusən nəşriyyat təcrübəsində bir «yenidən işləmə» anlayışı var. Onun xüsusiyyət və əhəmiyyətini daha əyani şəkildə aydınlaşdırmaq üçün bir bənzətməyə də nəzər salaq.

Məlumdur ki, hər müəllifin öz mövzu dairəsi, sevdiyi, müvaffəq olduğu janr və yaxud janrlar var. Nəşriyyata gələrkən əl-lərindəki qovluqlarda, təbii ki, ancaq həmin materiallar olur. Əgər yalnız gətirilən əlyazmalarının nəşri ilə kifayətlənilsə, onda nəşriyyat həyatın bir sıra vacib məsələlərini öz fəaliyyətində əks etdirə bilməz. Nəzəriyyəcilərdən birinin haqlı olaraq söylədiyi kimi, nəşriyyat moda atelyesi deyil ki, ancaq sifarişçilərin arzusunu yerinə yetirməklə işini bitmiş hesab edə. Müəlliflərin arzu və istəklərini yerinə yetirməklə yanaşı o, həyatın diktə və

tələbinə də öyrənməli, gündəlik fəaliyyəti ilə həmin istəyə bu və ya digər dərəcədə cavab verməlidir.

Həmin mövzuların isə bilavasitə həyatın özündən gəlməsi, əmək adamının, hadisənin iştirakçısının dili ilə qələmə alınması kitaba bir şuxluq, təravət gətirmiş, fikirlərin təbiilik və təsirliliyini artırmış olur.

Elə buna görə də keçmiş SSRİ zamanında sosializm yarışına, qabaqcıl təcrübənin tətbiqinə, səmərələşdirici iş üsullarının geniş yayılmasına aid belə materialları «əmək qəhrəmanlarının» adından hazırlamaq lazım gəlirdi. Bu məqsədlə onlara sıfariş verilir, israrlı təkliflər irəli sürüldü. Belə müəlliflərin yazılarında faktik materiallar bol olsa da, təsvir, təbiii ki, sönük idi. Odur ki, hər birinin üzərində bu və ya digər dərəcədə əməliyyat aparmaqla iş aşmadı. Odur ki, canlı və konkret faktlar əsasında materialı tamamilə təzədən işləmək lazım gəlirdi. Ancaq belə hallarda da kitabı və ya kitabçanın üzərində adı olacaq müəllifi yazılı ilə tanış etmək, onun razılığını almaq çox vacibdir. Belə bir təşəbbüsü ancaq yüksək qiymətləndirmək olar və ona bizim günlərdə də böyük ehtiyac var. Bildiyimiz kimi, ölkəmizdə sahibkarlığın inkişafı dövlətin daim diqqət mərkəzində olan, bu barədə xüsusi program qəbul etdiyi sahələrdəndir. Barəsində gündəlik qəzet və jurnal məqalələri, televiziya və radioda gündəlik təbliğat işləri aparılır, qabaqcılların çıxışları təşkil olunur. Ancaq konkret sahədə zəngin təcrübə, böyük nailiyyət əldə etmiş, heç olmazsa, bir-iki nəfərin son vaxtlarda keçdiyi həyat yolu, irəliləyişə necə, hansı vasitələrlə gəlib çıxmazı barəsində kitab və ya kitabça dərc etdirməsi pís olmazdı. Üslub, təsvir və ifadə vasitələri, xeyli dərəcədə, redaktora məxsus olsa da, onun bilavasitə öz həyat yolundan, uğurlarından söz açması çox maraqlı təşəbbüs olardı.

Belə məsələlərə lazıminca diqqət yetirilməməsi nəşriyyatlarımızın günün aktual mövzuları ilə kifayət qədər yaşamamama-

sindan, təşəbbüskarlığa kifayət qədər diqqət yetirməməsindən xəbər verir.

Kimlərsə tərəfindən, nə zamansa yazılıcağı təqdir də, şübhəsiz ki, həmin materiallar da metodiki tövsiyələr əsasında zənginləşdirilib nəşrə hazırlanmalıdır.

Yüksək səriştə nəşriyyat redaktorunun fəaliyyətinin bütün sahələrində özünü göstərməlidir. Məsələn, o, sərlövhə, ad üzərində işlərkən hökmən nəzərə almalıdır ki, kitabın adı, yazının sərlövhəsi mümkün qədər diqqətçəkən olmalıdır.

Kitabın adı **kitab barədə ilkin təsəvvür yaradan** ən qısa məlumatdır. O, kitabın məzmunu ilə həmahəng, aydın, sadə, mənalı olmalıdır. Düzdür, adətən, əlyazma müəllifləri kitabları üçün adı özləri fikirləşirlər. Lakin redaktor bəzən qeyd olunan tələblərə uyğun gəlməyən adlarla da qarşılaşır. Belə halda o, mütləq bu barədəki fikrini müəllifə bildirməli, müəllifin seçdiyi adın uğurlu olmadığını onun diqqətinə çatdırmalı, lazıim gələrsə, bunu tutarlı faktlarla sübut edib, yeni, daha uğurlu hesab oluna biləcək variantları müəllifin mühakiməsinə verməlidir.

Müəlliflə mübahisə etməmək üçün onun özünün kitabə verdiyi adı qeyd-şərtsiz qəbul etmək, yaxud onun ixtiyar sahibi, kitabın yiyesi kimi bütün iddialarının yedəyində getmək də olar. Amma bütün bunlar yaradıcılıq axtarışlarının azlığından, işinə laqeyd yanaşmaqdan xəbər verir. Bizzət, hələ konkret demirik, məcazi, simvolik məna daşıyan, böyük bir bədii ümumiləşdirməni özündə əks etdirən «Dəli Kür», «Karvan yolu»... kimi kitab adları var. Deməli, belə ənənə də var və onu heç vaxt unutmaq olmaz.

Əlyazması üzərində işlənərkən faktların dürüstlük və dəqiqliyinə, sistemləşdirilmiş şəkildə, yaxud pərakəndə halda qələmə alınmasına, tipik olub-olmamasına, artırıb-əskiltmək baxımdan «miqdarına», ona əsaslanan nəticələrin inandırıcılığını,

həmçinin sitatların nə zaman, hansı məqamda işlənilməsinə fikir vermək lazım gəlir.

Elmi ədəbiyyatlarda onun müəllifinin fikrinin düzgünlüyüünün sübutu kimi, həmçinin bu və ya digər vəziyyətə klassik qiymət vermək lazım gələndə, ədəbi əsərlərə tənqididə təhlil verilərkən bəzən də epiqrafdan istifadə edilir. Epiqrafin gərəkliliyi, redaktə olunan əsərin ideya və məzmununa «dayaq» olub-olmaması kimi məsələləri aydınlaşdırmaq peşəkarlıqdan çox asılıdır.

Süjet və kompozisiyanı bədii əsərin onurğa, fəqərə sütunu adlandırmaq olar. Həm də «kompozisiya» sözü yalnız ədəbiyyatda yox, bütün sənətlərdə işlənir. Bu, rəssamlıqda rənglərin, memarlıqda tikinti materiallarının, kinoda şəkillərin, musiqidə səslərin kompozisiyasıdır. Ədəbiyyatda söz və ifadələrin, hadisələrin, faktların və epizodların, surətlərin müəyyən, ahəngdar, məntiqi, mənalı, məqsədə uyğun və münasib şəkildə tərtibi, quruluşudur. O ki qaldı süjetə, əsərdə inkişaf etdirilən əsas əhvalat bədii əsərin süjetini təşkil edir. Hər bir sənətkar öz ideya, məqsəd və görüşlərini doğru və kamil ifadə edə bilən bir süjet qurmağa çalışır. Lakin buna nə dərəcədə nail olması redaktorun diqqət etdiyi vacib şərtlərdəndir.

Müşahidələr göstərir ki, nəşriyyat redaktoru ilə ayrı-ayrı müəlliflər arasında yaradıcılıq mübahisələri xeyli dərəcədə süjet və kompozisiyanın müxtəlif ölçülərlə qiymətləndirilməsindən irəli gəlir. Əgər nəşriyyat redaktorunu müəyyən səbəblər üzündən əsərin süjet və kompozisiyası qane etmirsə və o, öz fikrini elmi əsaslarla, məntiqi, ağlabatan dəlillərlə sübut etməyi bacarırsa, deməli, əlyazması üzərində təzədən işləmək, onu əsaslı şəkildə dəyişmək lazım gələcək.

Elə buna görə də təcrübəli nəşriyyat redaktoru əlyazması ilə tanış olarkən ilk növbədə bu məsələyə öz münasibətini bildirir ki, sonradan mübahisə yaranmasın.

Bilavasitə kitablarla daha çox bağlı olduğundan iki məsələ üzərində də dayanmaq lazımlı gəlir. Onlardan biri cədvəllərin redaktəsidir. Cədvəllərin dəqiqlikdən başqa, həmçinin kitabın formatına uyğun tərtib olunması, mütləq zamanı çətinlik töötəməsi də vacib şərtlərdəndir. Peşəkarlıq, yaradıcılıq qabiliyyəti tələb edən bu iş bəzən texniki redaktorla birləşdirilir, onun yaxından köməkliyi ilə görülür.

Ayrı-ayrı çap məhsullarında, xüsusən incəsənətə dair əsərlərdə illüstrasiyalardan da geniş istifadə olunur. Elmi ədəbiyyatda onlar da öz xüsusiyyətinə görə iki yerə ayrılmır.

1. Bədii-obrazlı illüstrativ materiallar. Bunlar söylənilmiş fikirləri estetik baxımdan daha da qüvvətləndirmək, əyanıləşdirmək... məqsədini daşıyır.

2. Elmi-idrakı səciyyəli illüstrativ materiallar. Onlar isə hər hansı bir faktı, hadisəni tədqiq etmək sahəsində mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

İllüstrasiyalar nəşrə hazırlanarkən müəyyən qüsurlar aşkarla çıxa bilər. Məsələn, təsvir olunan yox, başqa bir məkana aid şəkil verilə bilər. Bir dəfə redaktor fotoetüdü hazırlamaq üçün retuşçuya verib. O isə diqqətlə baxdıqdan sonra şəklin süni təsir oyadığını və buna görə də istifadəyə yaramadığını bildirib. Fotoetüddə qarmaqla çaydan balıq tutmuş yeniyetmə təsvir olunubmuş. Ancaq onun tutduğu balıq əsla çırpınmayıb, tilovdan taxta kimi sallaşmış. Məlum olub ki, fotoqrafin tilova təzə balıq düşməsini gözləməyə səbri çatmayıb. Onun tapşırığı ilə «ovçu» ölü balığı tilova keçirib, sudan çıxararkən «diribaş» fotoqraf dərhal əksini alıb.

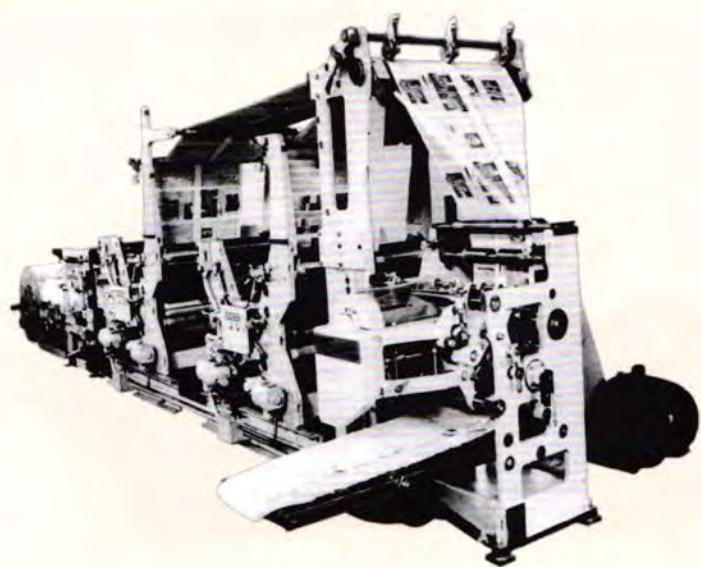
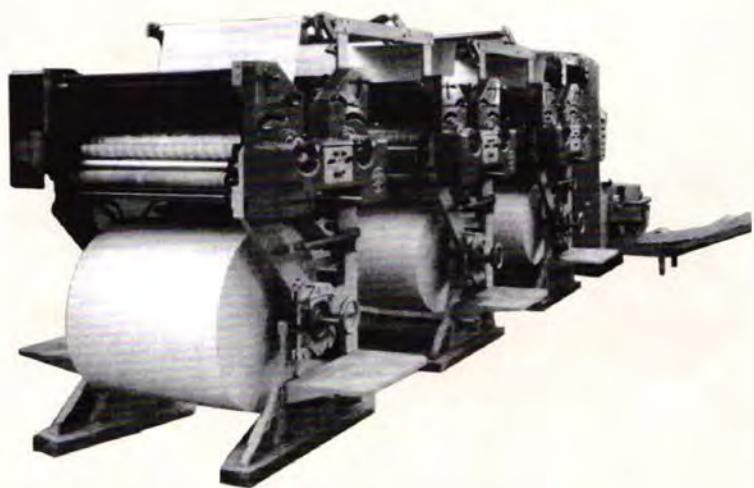
Bu kimi məsələlər nəşriyyat əməkdaşlarının illüstrasiyalardan məqsədə uyğun şəkildə, yüksək zövq və həssaslıqla istifadə etmək zərurətindən xəbər verir.

Əvvəla, onlar yüksək səviyyədə, incə zövqlə, mətnə uyğun, onu tamamlayacaq mükəmməl şəkildə hazırlanmalı, həmçinin miqdarı, gərəkliliyi, yeri düzgün müəyyənləşdirilməlidir. Bu mənada rəssamlar və retuşçular orijinal üzərində işləyərkən orijinal kimi seçilmiş və retuş olunmuş materialı redaktorla və müəlliflə razılaşdırılmalıdır. Redaktor ona imza qoymalıdır. Əks təqdirdə son nəticədə nöqsan və səhvlər meydana çıxa bilər...

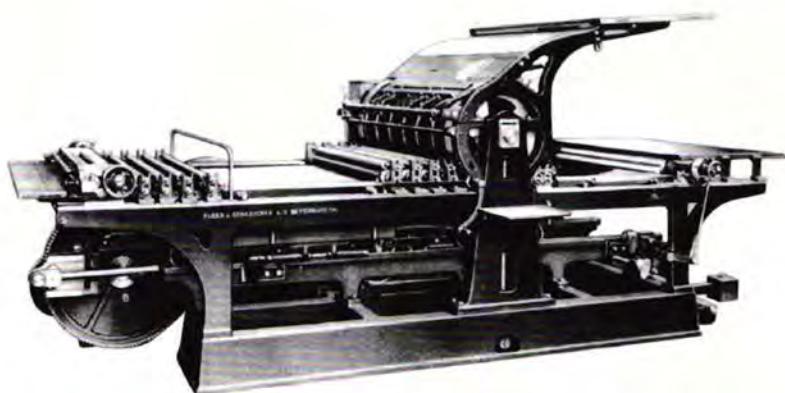
Bir sözlə, müxtəlif sahəli, mövzulu, səciyyəli əlyazmalarının nəşrə hazırlığı zamanı eyni qaydada əməl olunması lazım gələn zəruri qaydalar çoxdur. Onlardan biri də konkret əsərdə, eyni kitabda tarixi adlardan, ölçü və ya çəki vahidlərindən, rəqəmlərdən... eyni qaydada istifadə olunması tələbidir. Onların tez-tez dəyişdirilib ABŞ, ya Amerika Birləşmiş Ştatları, kq, ya kilogram, ha, ya hektar, 5,V ya beş, XXI əsr, ya iyirmi birinci əsr işlənilməsi, əlbəttə ki, qüsurdur və təcrübəli nəşriyyat redaktoru bu xüsusiyətləri iş prosesində hökmən nəzərə alır.

Bütün tənqid fikirlərin, iradların qarşı tərəfə qəbul etdirilə bilməsi üçün inandırıcılıq zərurətindən, təsirliliyindən bəhs etmişik. Bu keyfiyyəti, təbii ki, hamı özündə görmək istəyər. Ancaq ona nail olmaq üçün xatırladılan tələblərlə yanaşı, həm də təfəkkürün məntiqi qanunlarına mükəmməl bələd olmaq imkanlarından lazıminca bəhrələnmək vacibdir. Əgər döyüşə gedən əsgərin qoruyucusu, vuruş vasitəsi silahdırsa, müxtəlif xarakterli, səviyyəli müəlliflərlə yaradıcılıq mübahisəsi aparan, qüsurların sübut və son nəticədə islah olunması məqsədilə onlarla «cəngi-cidala» çıxanın güvənc yeri bir sıra dəlillər və onların əsaslandırılması üçün polad kimi sərt, inadlı və səbatlı bu qanunlardır.

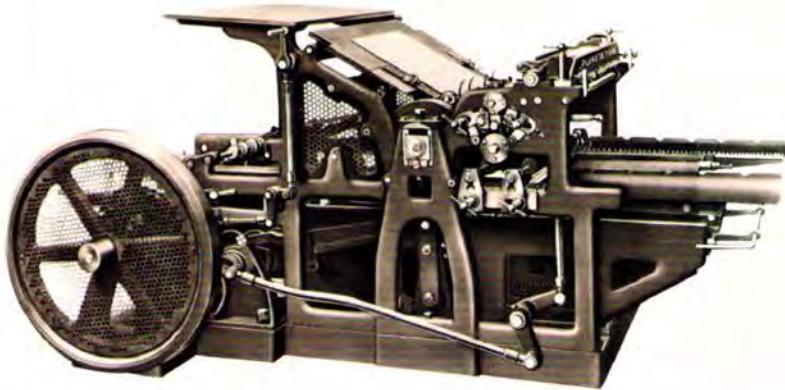
Elə bu əlamətlərinə görə onları qeyd etmək, tələblərini yiğcam şəkildə yada salmaq lazımlı gəlir. Qabaqcədan xatırladaq

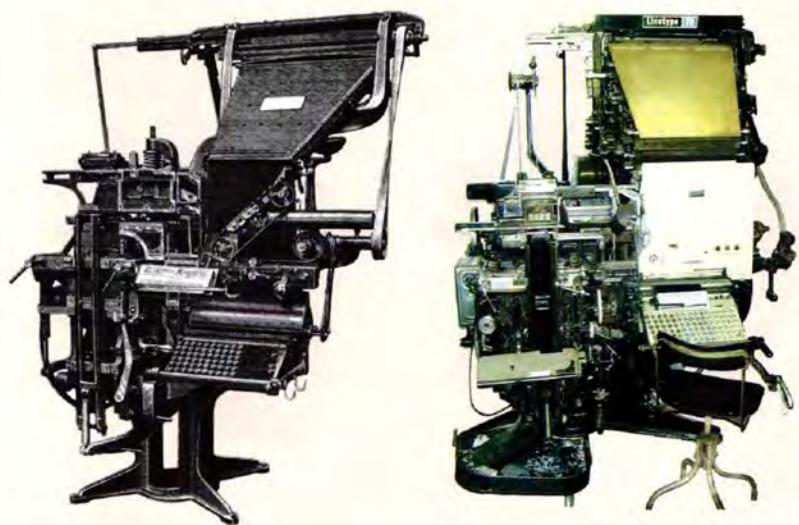
Ofset üsulu ile rulondan çap eden «Goss» markalı çap машынлары.
(Алмания истеҳсали)

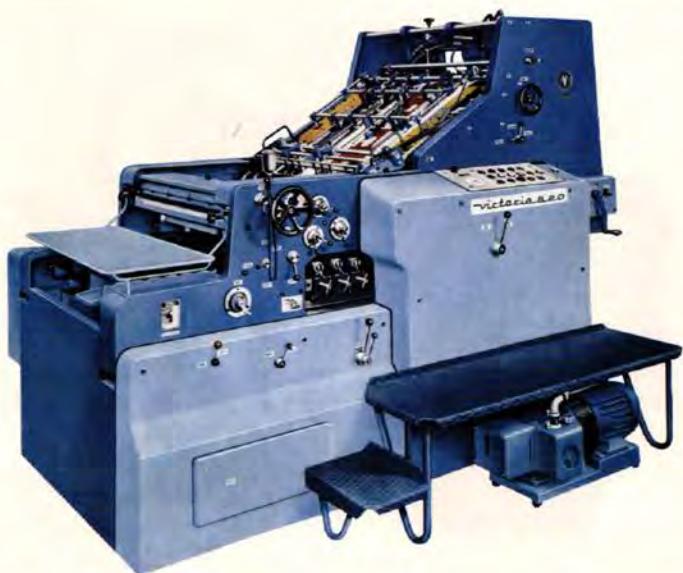
«Faber Schleicher» markalı litoqrafiyamasını.
(Almaniya istehsalı)

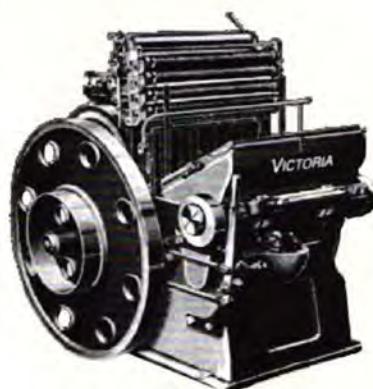
«Planeta Fixia» markalı litoqrafiyamasını. (Almaniya istehsalı)

«Linotype» yiğim maşinları. (ABŞ istehsalı)

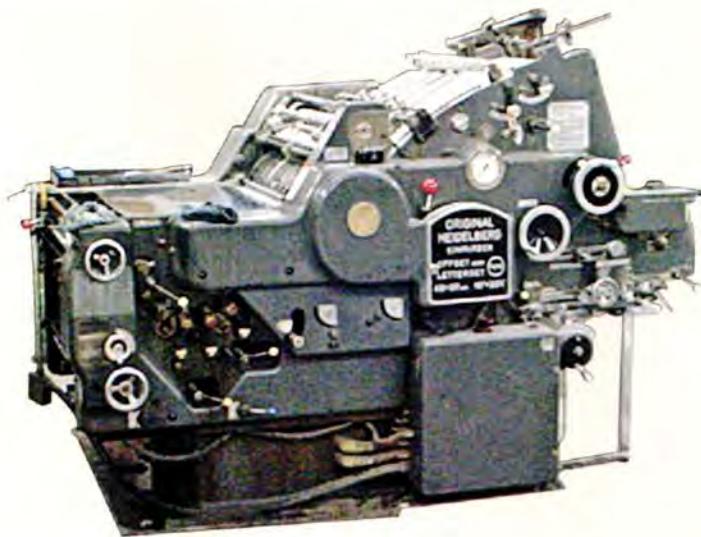
«Viktoria 820» markalı yüksek çap maşını. (Almaniya istehsalı)

Əl ilə idarə olunan «Viktoria» markalı (Amerikanka) kiçik ölçülü çap maşını.
(Almaniya istehsalı)

«Heidelberg» markalı kiçik ölçülü avtomatik yüksək çap maşını. (Almaniya istehsalı)

«Heidelberg» (Kord) markalı orta ölçülü, birləngili ofset çap maşını. (Almaniya istehsalı)

ki, bir-biri ilə sıx bağlı olan bu dörd qanundan sonuncusu istisna olunmaqla, əvvəlinci üçü böyük Aristotelə məxsusdur.

Beləliklə:

1. Eyniyyət qanunu. Konkret mühakimə prosesində fikirdə eyniliyin gözlənilməsi barədə təfəkkür qanunudur. Buna əməl olunması düzgün nəticələrə gətirib çıxarır və ya əksinə. Odur ki, bu qanun eyniyyət qanunu adlanır və o, tələb edir ki, mühakimə prosesində söylənilən fikir nə qədər təkrar olunsa da, öz eyniliyini, ilkinliyini saxlamalıdır.

2. Ziddiyət qanunu. Onun tələbinə görə konkret cisim, hadisə, proses, insan, cəmiyyət, xalq... haqqında eyni vaxtda, eyni mənada və münasibətdə söylənilən bir-birinə tamamilə zidd olan iki fikrin ikisi də həqiqi ola bilməz. Belə fikirlərdən biri həqiqi, digəri isə yalan olmalıdır. Çünkü onlar mühakimə prosesində bir-birini açıq-aşkar təkzib etmiş olur.

3. Üçüncüünü istisna qanunu. Bu qanun eyni cisim, hadisə ... haqqında eyni vaxtda, eyni məna və münasibətdə söylənilən iki zidd fikrin ikisinin də yalan ola bilməməsindən bəhs edir. Bu fikirlərdən biri hökmən doğru, digəri isə yalan olmalıdır. Məsələn: xalqların, millətlərin yaranması, təşəkkül tarixi qədimdir, ... qədim deyil.

4. Kafı əsas qanunu. Bu qanunla təfəkkürün, fikrin, iradın və ya təsdiqin sübutluluğu zərurəti əsaslandırılır. Göstərilir ki, tamamlanmış bir fikri yalnız kafı əsası olduğu hallarda həqiqi hesab etmək olar. Yəni hər bir sübut olunmuş fikrin kafı əsası vardır və ya hökmən olmalıdır. Məntiqdə fikirlərin sübutluluğu və əsaslılığı olmadan hər bir nəzəriyyənin yaranması və inkişafından, ümumiyyətlə fikir mübahisəsindən danışmaq belə olmaz. Təsadüfi deyil ki, kafı əsas qanununun adı latinca kafı doğruluqların müəyyən edilməsi mənasını verir.

Əgər qanunlardakı «mühakimə prosesindəki» söz birləşməsini «yazı zamanı» ifadəsi ilə əvəz etmiş olsaq, o zaman müddəaların redaktorun əməyi ilə şix bağlılığı daha aydın nəzərə çarpar.

Bütün bunlar bir daha aydın göstərir ki, əlyazmalarının redaktə baxımından nəşrə hazırlanması çox yüksək bilik, vərdiş, peşəkarlıq tələb edir. Odur ki, bu sahə əsla diletantların meydani deyil.

*MƏTN ORİJİNALİ DÜZƏLİŞİNƏ NÜMUNƏ**

Səhv yazılan hərf, heca və sözü düzəltmək və ya atmaq lazımdırsa, onu rezinlə astaca, səliqə ilə pozurlar və həmin yerdə (əgər bunun üçün yer kifayətdirsə) əl ilə və ya makinə ilə lazım olan işarələri bərpa edirlər. Əgər düzəliş çoxlu işarə yazmayı tələb edirsə, səhy yazılımış hərf, heca, söz pozulur və onun ~~üstündə~~ lazımi işarələr qeyd olunur.

~~Əgər əlyazmasında müəyyən bir sözü, fikri, ifadəni gərəksiz olduğu üçün atmaq istəyiriksə, onun üstündə təmisi istiqamətdə xətt çökirik.~~

Səhv olaraq pozulmuş fikri, ifadəni bərpa etmək üçün onun ~~altından~~ ~~sıra ilə nöqtələr qoyulur~~. Əgər pozulmuş söz çətin oxunursa (adətən, sözün ~~üstündən~~ bir neçə qara xətt çəkdikdə belə olur) onu sətrin ~~üstündə~~ ~~üzərində~~ təkrar etmək lazımdır.

* Nümunə Ə.Nəbilinin «Qəzet tərtibi və buraxılışı texnikasının əsasları» (II hissə) kitabından götürülüb. Azərbaycan Dövlət Universitetinin nəşriyyatı, 1992, səh. 340. – red.

Mətndə buraxılmış hərf, heca və ya sözün yerində əlavəetmə işarəsi qoyulur və üstündə lazımi səliqə ilə yazılır. Bu zaman əlavəetmə işarəsinin iti bucğığı düzəliş ediləcək düşür.

Əlavəni əlyazması səhifəsinin sol tərəfindəki boş zolaq boyunca şaquli istiqamətdə yazmaq olmaz, çünki orijinalı mətbəədə bir çox halda mürəttiblər arasında bölmək lazımlı gəlir. Bundan başqa, belə düzəlişlər mürəttiblər üçün oxunu çətinləşdirir.

Düzəliş zamanı səhv hərfi üstü dən yanaklı istiqamətdə şaquli xətt çəkməklə pozmaq, üstündən tələb edilən hərfi yazmaq lazımdır. Həmin xətt düzəlişin hansı yerə aid olduğunu göstərir.

Müəyyən hərflər və ya sözlər arasında boşluğunu ləğv etmək üçün birləşmə işarəsi qoyulur. Əksinə, səhvən birgə yazılmış hərfləri və ya sözləri ayırmak üçün ayırma işarəsi qeyd olunur.

Sətirdəki hərflər və sözlər arasındaki böyük boşluğu aradan qaldırmaq üçün hər iki qurtaracağında mötərizə-yəoxşar cızığı olan xətt çəkilir.

Artıq sözü atmaq üçün üstündən hər iki qurtaracağında qısa cizgisi olan üfüqi xətt çəkilir. Söz daxilindəki artıq hərfi birləşdirmə işarəsilə ləğv etmək olar. Səhvən qoyulmuş durğu işarəsini qısa, dalğavarlı cizgi ilə aradan qaldırırlar.

Sərlövhəni və ya müəyyən sözü formatın mərkəzinə çəkmək üçün onun əvvəlində və sonunda abzas işarəsinin özünün iki maili xətdən ibarət olması ilə fərqlənən işarədən istifadə edilir.

Mətn ~~dəfis~~ qoymağın vacibliyini göstərmək üçün bir-birinin üstündə iki qısa üfüqi cızıq (məs.: TU ~~=~~ 154) qoyulur. Bərabərlik işarəsilə səhv düşməsin deyə onları çox qısa etmək gərəkdir.

Əlyazmasında fərqləndirilməsi lazımlı olan söz, ifadə və ya cümlələr müvafiq işarələrlə göstərilir. Seyrək yiğil-malı olan sözün altından üfüqi kəsik xəttlər, yarımqara şriftlə yiğil-malı olan fikrin altından bir xətt, kursivlə yiğil-malı olan söz və ya fikrin altından dalğalı xətt, yarımqara kursivlə yiğil-malı olan söz və ya fikrin altından dalğalı və düz xətt, baş şriftlə yiğil-malı olan söz və ya fikrin altından iki üfüqi xətt çəkmək lazımdır.

Səhvən seyrək yazılmış sözün lazımlığı kimi yiğil-masını təmin etmək üçün «seyrəkliyi ləğv etməli» korrek-tura işarəsindən istifadə edilir. Bu məqsədlə seyrək yazılmış sözün hər iki qurtaracağındakı son b/o s l u q d/a düz şaquli xətt çəkilir, onlar aşağıdan və ya yuxarıdan dalğalı xətlə birləşdirilir.

Əgər sözlərin yerləşdirilməsi sırasını dəyişmək lazımdırsa, onda yerləri dəyişdirilməli olan sözlərin hər birinin üstündən üfüqi xətt çəkilir, üzərində isə həmin sözün göstərən yerini cümlədəki rəqəm yazılır.

Səhvən başqa sətirdə yazılmış söz və ya sözlər qrupu
yerə keçirmək üçün həmin söz və sözlər qrupunu lazım
olduğu nazik xəttlə dövrəyə alır və ox vasitəsilə onların keçiriləcəyi yeri göstərirler. Qonşu hərflərin və ya sözlərin

yerlərinin dəyişdirilməsi /yerdəyişmə üçün/ işaretlərdən istifadə edirlər.

Baş hərf sətri hərflə əvəz edilmədir. ^{li} Önda onun üstündən iki qısa üfüqi xətt çəkilir. ^{li} Sətri hərfi baş hərflə əvəz etmək lazımdır, onun altından iki qısa üfüqi xətt çəkilir.

Fikrin yeni sətirdən başlanması göstermək üçün abzas işarəsindən istifadə olunur. Hər bir məqalə və məktub ayrıca abzaslardan yaranır. Əlyazmasında abzasları hökmən göstermək lazımdır. Abzasları az olan bütöv mətnlər oxucunu, xüsusilə hazırlıqlı oxucunu tez yorur.

Abzası ləğv etmək üçün əvvəlki abzasın axırıcı sözünün sonu ilə növbəti abzasın başladığı sözün əvvəlini ilgəkvar ^x xətlə birləşdirmək lazımdır.

Bu o deməkdir ki, abzaslar bir-birinin dalınca sətirbaşı qoymadan yiğilmalıdır.

Səhifənin sonundakı abzası ləğv etmək üçün ~~axırıcı~~ sözü oxla qurtaran düz üfüqi xətfli sağ kənar boşluqla birləşdirmək vacibdir.

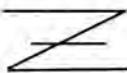
Buna uyğun olaraq növbəti səhifənin birinci sətrinin ilk sözünün əvvəlini isə oxla qurtaran düz üfüqi xətlə sol kənar boşluqla birləşdirmək lazımdır.

Əlyazmasının bitmədiyini göstermək üçün belə ~~isarə~~ ^x ~~bitmədiyini~~ bildirmək üçün isə bu cür ~~##~~ ^x isarə qoyulur.

Mətnin bir neçə sətirdən ibarət olan müəyyən hissəsini atmaq və ya ixtisar etmək istədikdə həmin hissəni üstündən xətt çəkməklə dövrəyə alır, zərfəoxşar və ya yanaklı

xətlərlə pozurlar. ~~Mətnin təkrar olunan müəyyən hissəsinin ixtisar etmək istədikdə üstündən yanaklı xətlərlə pozurlar.~~

Cıxarılması lazımlı abzası mətndən kəsib ayırrı, qalan hissələri səliqə ilə birləşdirirlər. Həmin səhifənin aşağısına ağ kağız yapışdırırlar ki, standarta uyğun olsun. Boş qalan sahə isə «zet» işarəsi formasında aşağıdakı kimi pozulur:

BİR SÖZÜN ƏVƏZƏDİCİLƏRİ

Biz əlyazmalarının redaktə baxımından necə nəşrə hazırlanmasından, bu sahəyə dair metodik mülahizələrdən, elmi tövsiyələrdən bəhs etmiş, söz sənətkarlığının nə qədər incə bir sahə olduğunu yada salmışdıq. Vaxt olub ki, nəinki ayrı-ayrı fikir və cümlələrin, sözlərin, bir hərfin, hətta durğu işarələrinin səhvən düşməsi, yerində işlədilib-islədilməməsi insan müqəddərətinə həll etmiş, onun taleyində müdhiş rol oynamışdır.

Səxsiyyətə pərəstiş dövründə mərhum dilçi alim Səlim Cəfərov Səməd Vurğun yaradıcılığında Stalinin obrazının necə əks etdirilməsindən, nümunələrin sənətkarlıq xüsusiyyətlərindən bəhs edən elmi məqalə yazaraq mətbuatda dərc etdirib. Lakin elə həmin məqalənin işıq üzü görməsi ilə alimin o zamankı «KQB»-nin zirzəmisinə salınması bir olub.

Səbəbi isə Səməd Vurğunun məşhur şeirinin aşağıdakı bəndinin üçüncü misrasında gedən mətbəə xətası olmuşdur.

*O kimdir, nəcidir? Adı bir insan,
Əynində boz rəngli adı bir şinel,
Günəşlə yanaşı duran bir vicdan,
İsinir qoynunda hər oba, hər el.*

Mətbəə işçilərinin diqqətsizliyi üzündən «Günəşlə yanaşı duran bir vicdan» misrası «Günəşlə yanaşı duran bi vicdan» şəklində düşüb.

Ancaq yoxlanış nəticəsində aydınlaşdır ki, əlyazmasında ifadə düzgün yazılıb, makinada da həmçinin. Yığım zamanı xətaya yol verilib və bu qüsür korrektorun, növbətçinin gözündən yayınıb. Daha onların hansı cəzaya məruz qaldığı bizə məlum deyil. Ancaq Səlim müəllimin günahsızlığı təkzib olunmaz dəlillərlə sübuta yetəndən hələ bir neçə gün sonra da o, təhlükəsizlik komitəsinin zirzəmisində «qonaq qalmalı» olmuşdu.

Bu kimi faktlar redaktorların, o cümlədən nəşriyyat redaktorunun üzərinə düşən məsuliyyət hissinin böyükliyindən, müəyyən mənani, bəzən tamamilə eks qütblü fikirləri özündə təcəssüm etdirən sözlərə, kəlmələrə nə dərəcədə diqqətlə yanaşması zərurətindən xəbər verir. Unutmaq olmaz ki, həyatımızı bəzəyyən söz yerində olmadıqda onu zəhərləyə də bilər. Atalar demişkən: «Söz var ata mindirər, söz var atdan endirər». Odur ki, yuxarıda xatırlatdığımız kimi, onlar dönə-dönə cilalanmalı, yalnız öz yerində işlənməlidir. Elə bu əsnada məşhur bir kəlam yada düşür: hər sözün öz yeri, hər sükutun öz məqamı var.

Mətnədə, müxtəlif əlyazmalarında bu məqamı tapmaq üçün ciddi düşüncə, gərgin yaradıcılıq axtarışı tələb olunur. Bizə elə gəlir ki, məşhur tərcümə nəzəriyyəcisi S.Noravcatovun «Tərcümə riyazi ədəd deyil ki, ikini dəfələrlə ikiyə vursan da eyni rəqəm alına. Tərcümənin hər yeni variantında originala bir qədər də yaxınlaşmaq olar» fikrini eynilə ədəbi redaktəyə də şamil etmək mümkündür. Çünkü düzəlişlərin yerli-yerində aparılması da əlyazmasının «canlandırılmasına», daha da kamilləşdirilməsinə doğru gedən yoldur.

Dilimizin qüdrəti, gücü, gözəlliyi barəsində iftixarla, ehtiramla söz açan tarixi şəxsiyyətlərdən vaxtilə Qafqaza sürgün

olunmuş inqilabçı-demokrat, məşhur «Molla Nur» əsərinin müəllifi Bestujev Marlinski yada düşür. Yeri gəlmişkən xatırladıq ki, mərhum Tofiq Rüstəmov bu əsəri böyük məharət və məhəbbət hissi ilə dilimizə çevirib. Bu sahənin mütəxəssisi olmasaq da, belə bir qənaətdəyik ki, Səməd Vurğunun çevirməsində «Yevgeni Onegin» qədər «Molla Nur» da doğma dilimizdə son dərəcə milli koloritli, milli ruhlu bir sənət əsəri kimi səslənir.

Bəli, həmin o Bestujev Marlinskinin məşhur qaçağımızı bizə bizdən də yaxşı tanıtdıran «Molla Nur»unda maraqlı bir nümunəyə də rast gəlirik.

Məlum olur ki, B.Marlinski dostlarından birinə göndərdiyi məktubda Qafqazda türk dilini öyrənməyə başladığını, bu dilin mövcud məkanda Avropada fransız dilinin oynadığı rol oynamasını – ərazidə əsas ünsiyyət vasitəsi funksiyasını yerinə yetirməsini göstərir.

Redaktörün metodikasına dair irəlidəki fikirlərimizdən və konkret sahəyə aid müxtəlif elmi ədəbiyyatdan bəlli olduğu kimi, redaktor əlyazması üzərində «əməliyyata» dərhal başlamır. Bu mənada o, qəbuluna xəstə gəlmış həkimə bənzəyir. Təbii ki, həkim xəstəni dərhal hər cür dava-dörmana, iynəyə «qonaq» etmir. Əksinə, diaqnostikanı ön plana çəkib əvvəlcə xəstəliyin özünü, baş vermə səbəblərini, xüsusiyyətini, inkişaf dərəcəsini müəyyənləşdirir...

Redaktörün, haradasa, cinayət axtarışı işçisinə də bənzəri var. Belə ki, həmin sahənin əməkdaşı cinayətdə şübhəli bilinən şəxsi «əl havasına» – harada gəldi axtarmır. Əvvəlcə xəyalən özünü onun yerinə qoyur: həmin şəraitdə görəsən o neylərdi, harada gizlənməyi üstün sayardı? Bu kimi mülahizələrin istiqamətin, hədəfin düzgün seçiləsində, arzulanan nəticənin əldə olunmasında rolü böyükdür.

Redaktor da, bir növ, belə edir. Ancaq axtarışı, təbii ki, digər səpkidə, başqa istiqamətdə aparır. O, qəhrəmanların düşdürüyü vəziyyəti, onların əhvali-ruhiyyəsini, psixoloji ovqatı öyrənir, təsvirlərin, hərəkətin, qəbul olunmuş qərarın, dilə gətirilmiş sözün həmin məqamlara uyğunluğuna, onların bir-birini təmamlamasına, bir sözlə, məntiqi bağlılığa, fikir ardıcılığına diqqət yetirir.

Nümunə kimi götürülmüş material Şamil Hüseynovun «İllkinim» adlı kitabına epiqrafıdır.

*Məni xatırlama güman içinde,
İtərsən, batarsan duman içinde,
Sevən tapılacaq mənim bicimdə,
Ürəyi Şamilin ürəyi olmaz.*

Nümunə üzərində axtarışa müxtəlif auditoriyalarda tələbələr də cəlb olunmuşlar. Dilimizin lügət fondunun, ifadə imkanlarının son dərəcə geniş olduğunu göstərmək üçün şeirin bəndində iki dəfə işlənən «mən» sözünün ilk misrada qəhrəmanın ovqatına, psixoloji durumuna uyğun gələn daha hansı ifadələrlə əvəz etməyin mümkünlüyünüə nəzər salaq.

I – A

1. Artıq
2. Ay qız,
3. Atdın,
4. Atib
5. Anib
6. Anma,
7. Aman!

II – B

8. Barı
9. Bədxah,

10. Bəzən

11. Bəyim,
12. Bacar,
13. Bəsdir,
14. Bais,
15. Bitdi,
16. Baxma,
17. Baxıb

18. Barış,
19. Boşla,
20. Boşdur,
21. Belə

22. Bu cür

23. Bir də

III – C

24. Canım,
25. «Canan»,
26. Cəhd et,

IV – Ç

27. Çaşma,
28. Çix get,
29. Çəkin,
30. Çalış

V – D	IX – D	XVI – K
31. Düşün,	58. «Gülüm»,	78. Keçib,
32. Daşın,	59. Gözəl,	79. Keçdi,
33. Dönmə,	60. Gəlin,	80. Küsüb
34. Döndün,	61. Gəzib	81. Kiri,
35. Dönük,	62. Getdin,	82. Kinlə
36. Dönüb	63. Gedib	
37. Dön get,	64. Get-get,	XVII – Q
38. Dayan,	65. Gizlin	83. Qansız,
39. Daha	66. Gecdir,	84. Qurtar,
40. Daim	X – Dilimizdə «ğ» hərfi ilə başlayan söz yoxdur.	85. Qafil,
41. «Dilbər»,		86. Qəlbsiz,
42. Durub		
VI – E	XI – H	XVIII – L
43. Eyvah!	67. Hər gün	87. Lütfən
44. Ey gül,	68. Hər an	88. «Leylam»,
45. Etmə,	69. Hərdən	
46. Eşqi	70. Hissiz,	XIX – M
47. Ey «yar»,	71. Heyhat!	89. Mələk,
48. Elə	72. Haşa!	90. Maral,
VII – Ə	XII – X	XX – N
49. Əfsus,	73. Xar ol,	91. Neynək,
50. Əylən,	74. Xudbin,	92. Nahaq
51. Əzdin,	XIII – Dilimizdə «ı» hərfi ilə başlayan söz yoxdur.	
52. Əzil,		XXI – O
53. Əsla		93. Ovun,
54. Əl çək,		
55. Əhdi	XIV – İ	XXII – Ö
VIII – F	75. İndi	94. Ötüb
56. Fəhm et,	76. İtil,	XXIII – P
57. Feyz al,	XV – J	95. Puçdur,
	77. Jestlə	96. Pünhan

XXIV – R	XXVI – Ş	121. Üzüb
97. Rəvan	110. Şaşib	XXX – V
98. «Ruhum»,	XXVII – T	122. Vaxtsız
XXV – S	111. Tərgit,	123. Vaysin,
99. Sorub	112. Tərk et,	XXXI – Y
100. Susub	113. Tez-tez	124. «Yarım»,
101. Satib	XXVIII – U	125. Yersiz
102. Son qoy,	114. Uyub	126. Yetər,
103. Saqin,	115. Uyma,	127. Yenə
104. Sus-sus,	116. Umub	128. Yanib
105. Sənəm,	117. Unut,	129. Yasaq!
106. «Sonam»,	118. Utan,	XXXII – Z
107. Sən heç	119. Usan,	130. Zalim,
108. Sən gəl	XXIX – Ü	131. Zikr et,
109. Sən də	120. Üzül,	

Bölmə üzərində işləyərkən biz əvəzedici sözlərin sayca çoxluğuna nə qədər çalışsaq da, hər halda, onu yerinə düşməyən ifadələr hesabına artırmaqdan çəkindik. Əgər iş buna qalsayıdı, yəni çoxluğu əsas götürsəydi, onda «ağlar» «bezər» «bihal», «qeyzlə», «qəmlı», «qiyib», «ölmə», «toxta», «solma», «xofla», «xoflu», «ahlə», «bədhal», «bezib», «incik», «küskün», «dalğın», «dərdli», «halsız», «heysiz», «əzgin» kimi kəlmələr, hələ «ondan da betərləri» yada düşərdi. Çünkü bunlar lirik qəhrəmanın «durumuna», psixoloji ovqatına yad olduğu üçün o, belə hali əli əlindən üzülmüşə arzulamazdı. Xalqımızın söz xəzinəsi bitib-tükənməyən sərvət mənbəyidir və ucu-bucağı görünməyən bir ümmanı xatırladır. Konkret sahədə səmərəli axtarış, onun uğurlu nəticələri dilimizin zənginliyinə, ifadə imkanlarının genişliyinə, kiçik də olsa, bariz bir nümunədir. Redaktor peşəsinin ən vacib xüsusiyyətlərindən biri isə, təbii ki, daim belə bir axtarışda olmaqdır. Çünkü kitabda yerinə düşməyən hər bir söz müəllif qədər həm də redaktorun xətası olur.

MÜASİR NƏŞRİYYATLAR

Azərbaycanda nəşriyyat fəaliyyətinin Sovet dövrü və müstəqillik illərindəki mərhələləri siyasi-iqtisadi vəziyyətinə, şərait müxtəlifliyinə, iqtisadi gücünə, azad və sərbəst düşüncə imkanlarına görə bir-birindən, təbii ki, kəskin şəkildə fərqlənir. Keçmiş SSRİ-də dövlət, digər sahələr kimi, nəşriyyatları da özünün münasib bildiyi vaxtda, məkanda, quruluşda yaradıb onu maliyyələşdirir, fəaliyyətinə ayıq nəzərlərlə, əgər belə demək mümkünsə, çox böyük qısqanlıqla nəzarət edir, onu hər cür «yad təsirlərdən» qorumağa, bütün ideoloji fəaliyyət mexanizminin ancaq sovet ideologiyasının mənafeyinə xidmət göstərməsinə ciddi diqqət yetirirdi.

Belə bir şəraitdə nə müstəqil qəzet və jurnalların, nə də nəşriyyatların yaradılmasından xəyalən belə söhbət gedə bilməzdi.

Lakin xalqımız, respublikamız tarixdə ikinci dəfə və əbədi olaraq öz müstəqilliyini əldə etdikdən sonra hər şey dəyişdi, plüralizm, fikir, söz azadlığı bərqərar oldu, fəaliyyətin bütün sahələri üzrə qadağalar aradan götürüldü.

Belə bir proses ideologiyanın, ictimai-siyasi fəaliyyətin bütün sahələrinə dərindən nüfuz etdikcə özəl televiziya və radio kanalları, qəzet və jurnallar, informasiya agentlikləri yaranmağa başladı, yeni prinsiplər əsasında fəaliyyət göstərən özəl nəşriyyatların sayı artdı və bu gün də artmaqdadır.

Hazırda Azərbaycanda nəşriyyatların çox geniş şəbəkəsi yaradılıb. Ümmülikdə sayı yüzdən artıq olan həmin nəşriyyatlar hansılardır, tabeliyi, iş prinsipi, auditoriyası necə müəyyənləşdirilib, bazar iqtisadiyyatına keçid dövrünün sərt şəraitində onlar özünü maliyyələşdirmə prinsipini necə, hansı vasitə və üsullarla həyata keçirirlər?

Həmçinin elə buradaca bir sualı da aydınlaşdırmaq lazım gəlir: söhbət əsasən bütün nəşriyyatlar üçün bu və ya digər dərəcədə vacib olan tələblərdən, əsas prinsip və şərtlərdən gedir. Onların bəzilərinə indi iqtisadi imkansızlıq üzündən və digər səbəblərə görə əməl olunmur. Burada, həmçinin obyektiv amillər kimi, işə səthi, etinasız, subyektiv münasibətin də müəyyən rolü var. Belə bir şəraitdə lazımlıca əməl olunmayan ilkin əsasları, nəşriyyat fəaliyyəti üçün zəruri və ümdə şərtləri gələcək nəşriyyat işçilərinə öyrətməyin vacibliyi də sual altına düşür. Dərindən düşündükdə isə həmin sualın cavabı birmənalı və konkretdir, yəni məsələnin tərəddüsüz olaraq vacibliyini vurğulayır. Çünki, əvvəla bu, bizim tariximiz, həm də uzaq yox, təhlil edilməsi, öyrənilməsi, ondan lazımı nəticələr çıxarılması vacib olan çox yaxın tariximizdir. Məsələnin başqa bir tərəfi isə dinamika ilə, sabitləşən, inkişaf edən iqtisadiyyatla bağlıdır. Bu tərəqqinin, yüksəlişin qanuni nəticəsi kimi imkanlarımız, maddi güzəranımız yaxşılaşdıqca maarif və mədəniyyətimizin yüksəlişi təmin olunur, nəşriyyatlar da öz fəaliyyətlərini, tədricən də olsa genişləndirirlər. Bu halda keçmişdə qazanılmış zəngin təcrübə, mütərəqqi ənənələr artıq sıvanmış iş üsulu kimi faydalı ola bilər. Belə ki, yuxarıdakı suallara yeri gəldikcə aydınlıq gətirildikdə, nəşriyyat fəaliyyətinin keçmiş ilə bu günü arasında əsaslı fərqlər də üzə çıxır. Bu fərqləri şərtləndirən amilləri nəzərə almadan müasir dövrdə nəşriyyat fəaliyyətinin əsas prinsiplərini, iş metodunu və perspektivlərini müəyyənləşdirmək mümkün deyil.

Bir çox sahələr kimi nəşriyyat işi da əslində yenidən qurulur və təbii ki, işə yeni yanaşma üsulları tələb edir. Ümumiyyətlə isə bu gün mövcud olan nəşriyyatları aşağıdakı kimi təsnif etmək olar.

Dövlət nəşriyyatları. Nazirlik və ayrı-ayrı dövlət təşkilatlarına məxsus nəşriyyatlar. Həm fəaliyyətinin miqyas və məzmununa, tarixiliyinin nisbətən qədimliyinə, qazandığı zə-

gin ənənəyə görə diqqəti daha çox cəlb edən ən qocaman nəşriyyatlar aşağıdakılardır: «Azərnəşr»—«Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı», «Azərbaycan», «Maarif», «Gənclik», «Yazıçı», «Şərq-Qərb», Azərbaycan MEA-nın «Azərbaycan Milli Ensiklopediyası» Elmi Mərkəzi, «Elm», «Bakı Universiteti», «Təhsil». Bu nəşriyyatlardan «Azərbaycan» və «Azərnəşr» ölkənin ən qocaman nəşriyyatlarıdır. Güclü poliqrafiya bazası hesabına «Azərbaycan» nəşriyyatı bu gün də respublikanın aparıcı nəşriyyatlarından (poliqrafiya müəssisələrindən) biri hesab olunur və Prezident aparatının tabeliyində fəaliyyət göstərir. «Azərbaycan Milli Ensiklopediyası» Elmi Mərkəzi AMEA-nın tabeliyindədir. Respublika Prezidentinin 2004-cü il 12 yanvar tarixli sərəncamından sonra Azərbaycan Ensiklopediyası nəşriyyat-poliqrafiya birliliyinin fəaliyyəti xüsusilə genişlənmişdir.

Təəssüf ki, bu sözləri «Azərnəşr», «Gənclik», «Maarif» kimi dövlət nəşriyyatları haqqında demək mümkün deyil.

Azərbaycanda müxtəlif sahələr üzrə kitab nəşri işində onların da müəyyən payı var. Lakin keçmişdəki fəaliyyətləri ilə müqayisədə bu çox azdır.

«Bakı Universiteti», «Elm» nəşriyyatları sovet dövründəki tempdə olmasa da, fəaliyyətlərini davam etdirirlər.

Bu gün Azərbaycan Respublikasının nəşriyyat sistemində «Təhsil» nəşriyyatının uğurlu fəaliyyəti diqqəti cəlb edir. Bu nəşriyyatın yaranma tarixi ölkəmizdə demokratik hərəkatın canlanması, respublikamızın müstəqillik qazanması ilə üst-üstə düşür.

Hazırda «Təhsil» nəşriyyatı müvafiq redaksiyaları, bu redaksiyalarda səmərəli fəaliyyət göstərən təcrübəli redaktorları olan və müasir poliqrafik bazaya malik bir nəşriyyatdır.

Respublikada nazirlik, yaxud dövlət təşkilatlarının tabeliyində fəaliyyət göstərən nəşriyyatlara misal olaraq Müdafiə Nazirliyinin «Hərbi Nəşriyyat»ını, Aqrar Ekologiya İnstitutunun

«Ekologiya», Azərbaycan Respublikası Milli Sülh Komitəsinin «Səda», Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Ədəbiyyat İnsti-tutunun «Ozan», Bakı Şəhər və Hazircavablar Klubu və «Naşir» Şirkətinin «Parni iz Baku», habelə «Xəzər» universitetinin «Xə- zər», M.F.Axundov adına APRDƏ-nin «Mütərcim», Ali Diplomiya Kollecinin «Diplomat» adlı nəşriyyatlarını, Tələbə Qəbulu üzrə Dövlət Komissiyasının nəşriyyat şöbəsini, Azərbaycan «Bilik» Maarifçilik Cəmiyyətinin «Bayati» Sifariş Ədəbiyyatı Mərkəzini və s. göstərmək olar.

Özəl nəşriyyatlar. Onlar həm özlərinin sayıları, həm də nəşr etdikləri kitabların dəyəri, ad göstəriciləri, sayı baxımından respublikamızın mədəni həyatında əhəmiyyətli rol oynayır.

Burada maraqlı bir cəhəti də qeyd etmək lazım gəlir. Keçən əsrin sonlarında – doxsanıncı illərin əvvəllərində fəaliyyətə başlayan müstəqil nəşriyyatların bu iş üçün «xeyir-duanı» Nazirlər Kabinetindən almaları planlaşdırılmışdı. İlk vaxtlar dövlət nəşriyyatları qədər olmasa da, hər halda, onların da quruluşu xeyli dərəcədə geniş, istehsal gücü imkanlı, ştat cədvəli «dolğun» təsəvvür edildi. Bir qədər sonra məlum oldu ki, vəziyyət heç də belə deyil. Özəl nəşriyyatların əksəriyyətində nəinki ayrı-ayrı redaksiya və şöbələr, bəzən heç direktordan başqa əməkdaş da yoxdur. Bütün işləri o, adətən təkbaşına, ya da yaxın bir köməkçisi ilə birlikdə görür.

Sonralar özəl nəşriyyatların yaradılmasına o zamankı Mətbuat və İnformasiya Nazirliyi icazə verdi. Hazırda isə bu prosedura daha da sadələşdirilmişdir, belə ki, bu məqsəd üçün, sadəcə Ədliyyə Nazirliyində qeyddən keçmək kifayətdir.

İlk vaxtlar üçün səciyyəvi xüsusiyyətlərdən biri də imkan-sızlıq üzündən say məhdudluğunun qoyulması idi. Yəni keçmiş SSRİ daxilində iqtisadi əlaqələrin pozulduğu, xarici ölkələrlə iş birliliklərinin lazımı şəkildə qurulmadığı bir şəraitdə kağıza ciddi ehtiyac duyulduğundan və digər səbəblərdən naşir, müəllif ki-

tablari istədiyi sayıda hasilə gətirə bilmirdi. Lakin tezliklə bu məsələ də qaydasına düşdü və konkret sahədəki məhdudiyyət bütünlükə aradan qaldırıldı.

Bu gün «Çaşıoğlu», «Qismət», «Pedaqogika», «XXI əsr- Yeni nəşrlər evi», «Bakı», «Adiloğlu», «Aspoliqraf», «ANS nəşrlər evi», «Ayna mətbuat evi», «Tuna», «Şuşa», «QAPP-Poliqraf», «Qanun», «Şirvannəşr», «Yeni nəsil», «Parni iz Bakı», «Nağıl evi», «Vektor» və s. nəşriyyatların fəaliyyəti diqqəti daha çox cəlb edir.

Sadalanın bütün bu nəşriyyatların hamısı eyni gücə, eyni poliqrafiya bazasına malik deyillər.

«Azərbaycan», «Təhsil», «Çaşıoğlu», «Aspoliqraf», «Qismət» nəşriyyatları öz poliqrafik bazaları ilə seçilirlər. Bunlardan başqa, «Şərq-Qərb», CBS, «İndiqo», «Əbilov, Zeynalov və oğulları», «Kraton», «Atra», «3 sayılı Bakı mətbəəsi», «Oka-offset», «Oskar» və s. poliqrafiya müəssisələri də mövcuddur.

Müasir nəşriyyatların böyük əksəriyyətində mətbəəçilik fəaliyyəti nəşriyyat-redaksiya işlərini üstləyir. Başqa sözlə desək, nəşriyyat-redaksiya fəaliyyətinin yaradıcı funksiyası bu nəşriyyatlarda tam dolğunluğu ilə mövcud deyil. Redaksiyalar, redaktorlar (ədəbi-bədii və texniki) bir çox nəşriyyatlarda ən yaxşı halda yalnız korrektorlarla təmsil olunurlar. Rayon qəzetlərinin mətbəələri də kiçik və orta həcmli kitablar hazırlayırlar. Bu, yerli yaradıcı ziyanıların mənəvi tələbatının ödənilməsi yolunda, şübhəsiz ki, müəyyən əhəmiyyət kəsb edir, ancaq onların da dəyəri eyni deyil, yaxşısı, pisi var.

Həmin əlamət özəl nəşriyyatların çap məhsullarına da aiddir. Bəzilərinin nəşr etdiyi kitablar siqlət və sanbalına, dəyərinə görə xüsusilə seçilir. Müasir poliqrafik bazası olan bəzi nəşriyyatlarda redaksiya işlərinə yetərinə diqqət göstərilmediyi üçün bu sahə ilə bağlı bütün qayğılar müəlliflərin öz üzərinə düşür. Nəticədə buraxılan kitablar bəzən qüsurlardan xalı olmur. Am-

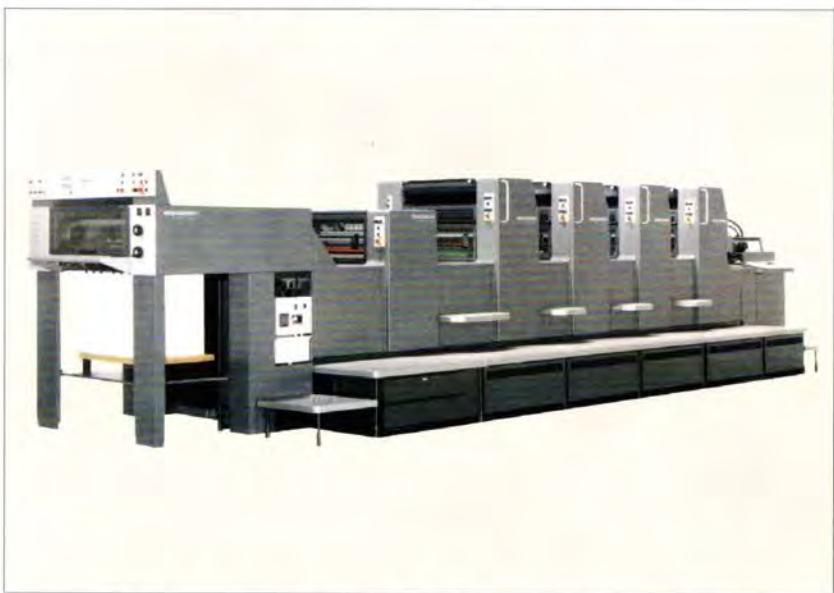
«Adast AD 806A» markalı orta ölçülü, 2 röngli ofset çapmasını. (Çexiya istehsalı)

«Lithrone 20» (Komori) markalı büyük ölçülü, 5 röngli ofset çapmasını. (Yaponiya istehsalı)

«KBA Rapida 105» markalı büyük ölçüülü, 6 röngli müasir ofset çapmasını. (Almanya istehsalı)

«Heidelberg Speedmaster SM 74» markalı orta ölçüülü, 4 röngli müasir ofset çapmasını. (Almanya istehsalı)

«LP-3000» markalı orta ölçülü, 6 röngli rulon ofset çapmasını.
(ABŞ istehsalı)

«Shin Chin SN-106» markalı büyük ölçülü, 6 röngli ofset çap
maşını. (Tayvan istehsalı)

«Roland 200» markalı orta ölçülü, 4 rengli ofset çapmasını.
(Almanya istehsalı)

«Ryobi 750 B2» markalı orta ölçülü, 6 rengli yeni ofset çap
maşını. (Yaponiya istehsalı)

«Luxel Vx-9600 CTP» markalı birbaşa ofset qəlibinə köçürən rəngayırma aparatı.

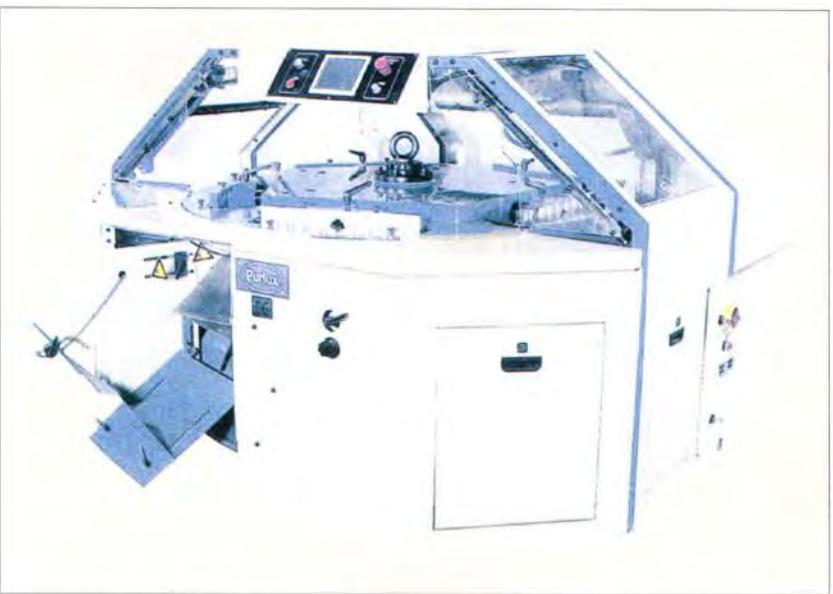
«Heidelberg TD 78, 94» markalı böyük ölçülü müasir kağızqatlayıcı maşın. (Almaniya istehsalı)

Cildləmə prosesində istifadə olunan «БНІІ-6» markalı sap ilə tikən tikiş maşını. (Ukrayna istehsalı).

Termoyapışqanla işləyən «BB 300L» markalı avtomatik cild maşını. (Almaniya istehsalı)

Termoyapışqanla işləyən «Purlux BBY 40/5B» markalı (Pone) avtomatik cild maşını. (Almaniya istehsalı)

ma, hər halda, özəl nəşriyyatların da özünəməxsus uğurları olub. «Çaşıoğlu», «Aspoliqraf», «Pedaqogika», «Qismət», «Adiloğlu», «Qapp-poliqraf», «Boz Oğuz» və s. kimi nəşriyyatlar son dövrlərdə maraqlı kitablar nəşr etmişlər.

Lakin təəssüf ki, bəzi özəl nəşriyyatların fəaliyyətində imkanın genişliyi, demokratianın, söz azadlığının parlaq təzahürü kimi böyük üstünlüklərlə yanaşı xeyli dərəcədə qarma-qarışlıq, hərki-hərkilik, təzad və təəssüf doğuran hallar da var. Elə özəl nəşriyyatlar var ki, çap üçün əsər seçməkdə naşlıq edir, dəyərli işləri bir yana qoyub yalnız maddiyyat güdürlər. Məhz müəllif əlyazmalarına məsuliyyətsiz, qeyri-ciddi yanaşmanın nəticəsidir ki, heç bir istedadı olmayan «yazarlar» ordusu meydana gəlibdir. Bu da əsasən maddi cəhətdən imkanlı, ancaq istedəddan, yaradıcı təfəkkürdən, ilhamdan, ilahi vergidən kasad adamların başa düşülməsi mümkün olmayan, inadkar bir «şövq» və «həvəslə» hökmən yazıçı, şair, alim olmaq iddiasından və bu iddia əsasında nəşriyyatlara axınından irəli gəlir. Xüsusən nəşriyyat-redaksiya fəaliyyətinə, yəni bu istiqamətdə yaradıcılıq işinə əhəmiyyət verməyən bəzi özəl nəşriyyatlar belələrinə «məqsədə çatmaq» üçün maneəsiz vasitədir. Həm də onların sayı get-gedə daha da artır. «Şairi», «yazıçını», «alimi» biri təmin etməyəndə, ya qiymət, ya da «əsərin» səviyyəsi baxımından sövdələşmələri baş tutmayanda, dərhal başqa qapılara ayaq döyürlər, təklif və tələbinə uyğun olanını seçmək üçün yollar, vasitələr arayıb-axtarır və nəhayət ki, tapır. Bu «tapıntı» nəticəsində isə itirilən zövqümüz, tərbiyəmiz, mənəvi dəyərlərimiz olur...

«Çaşıoğlu» fəaliyyətə dərsliklərin nəşri ilə başlamış, sonrakı illərdə işini digər ədəbiyyat nümunələri ilə davam etdirir.

«Qismət» nəşriyyat-poliqrafiya və ticarət LTD şirkəti 1995-ci ildən fəaliyyət göstərir. «Qismət» nəşriyyatının burax-

dığı «Qurani-Kərim», 1700 səhifəlik «İngiliscə-Azərbaycanca lüğət» poliqrafik icrasına və sanbalına görə diqqəti cəlb edir.

«Pedaqogika» nəşriyyatı da 1999-cu ildə yaradılıb. Hələlik redaksiya kimi fəaliyyət göstərən bu nəşriyyat az vaxtda «Ölməz əsərlər», «Müəllimin kitabxanası», «Tanınmış alimlərin bioqrafiyası» seriyalarını yaradıb, bu seriyalardan maraqlı kitablar və ibtidai siniflər üçün dərsliklər nəşr edib.

«XXI əsr Yeni Nəşrlər Evi» bu gün respublikada fəal nəşriyyatlardan biridir, 1999-cu ildə təsis olunub. Yarandığı vaxtdan keçən qısa müddət ərzində bir çox yaddaşqalan kitablar nəşr etmişdir.

«Bakı» nəşriyyatı 1998-ci ildə yaradılıb. Bu nəşriyyat son illərdə dərslik nəşrində müəyyən uğurlar qazanmışdır.

«Adiloğlu» MMC 2000-ci ildən nəşriyyat fəaliyyətinə başlayıb. Müxtəlif növ ədəbiyyatların keyfiyyətli çapı ilə nəzəri cəlb edir.

Son zamanlar «Aspoliqraf» nəşriyyat-poliqrafiya müəssisəsinin uğurlu fəaliyyəti də diqqətdən yayınmir. Öz müasir poliqrafik bazası ilə, xüsusilə dərsliklərin və digər pedaqoji ədəbiyyatın nəşrində əhəmiyyətli uğurlar qazanmış bu müəssisə 2002-ci ildən fəaliyyət göstərir.

«Ayna Mətbə Evi» 1998-ci ildə yaradılmışdır. Nəşr etdiyi kitablar arasında uşaq ədəbiyyatı əsas yer tutur.

«Tuna» müəssisəsi 1998-ci ildə yaradılıb. Son vaxtlar fəaliyyəti xüsusilə genişlənmişdir.

«Şuşa» nəşriyyatı 1992-ci ildə təsis edilmişdir. Klassik irslə bağlı maraqlı kitablar nəşr etmişdir.

«Qapp-Poliqraf» korporasiyası 1993-cü ildən fəaliyyət göstərir. Daha çox bədii ədəbiyyat nəşri sahəsində ixtisaslaşmışdır.

«Qanun» nəşrlər evi 1992-ci ildə yaradılmışdır. Eyni adlı jurnal nəşr edir.

«Şirvannəşr» nəşriyyatı 1996-cı ildə yaradılmışdır. Bu nəşriyyat milli azlıqların dilində də kitablar nəşr etmişdir.

«Yeni Nəsil» nəşrlər evi 1997-ci ildən fəaliyyət göstərir. Bu nəşriyyat uşaq ədəbiyyatı sahəsində ixtisaslaşmaq niyyətin-dədir.

1999-cu ildə əsası qoyulmuş «Nağıl evi» nəşriyyat-poliqrafiya müəssisəsi də yarandığı dövrdən bu günə qədər xeyli də-yərli kitablar nəşr etmişdir.

Təbii ki, bunlar respublikada fəaliyyət göstərən nəşriyyatların və nəşriyyat-poliqrafiya müəssisələrinin hamısı deyil. Qeydiyyatdan keçmiş irili-xirdalı onlarla belə müəssisənin adını çəkmək olar. Bu müəssisələrin əksəriyyəti işlərini günün tələbləri səviyyəsində qurmağa, mənəviyyatımızın zənginləşməsinə xidmət edən də-yərli kitablar çap etməyə çalışırlar.

Digər sahələr kimi nəşriyyat işində də uğur yüksək peşəkarlıqla, işgüzarlıqla, müasir dövrlə ayaqlaşmaq bacarığı ilə sıx bağlıdır.

NƏTİCƏ

İndiki şəraitdə nəşriyyatların problemləri həddindən artıq çoxdur: iqtisadi çətinlik, kadr problemi, satış problemi... Onların hamısı zəncirvari reaksiya kimi bir-birinə bağlıdır. Ən təəssüf doğuran hal isə bu son dərəcə ağır, məsuliyyətli sahəyə qeyri-peşəkarların axını və onların əllərinə düşmüş imkandan istifadə edərək ümumi mənafeyin ziddinə olaraq, mənəvi və estetik təribiyə baxımından ziyanlı kitablara meydan vermələridir.

Tədricən nəşriyyat fəaliyyəti sahəsində də dövri mətbuatda mövcud olan bəzi cərəyanlara meyil cəhdləri görünməkdədir. Artıq bəzi nəşriyyatlar da bir çox mətbuat orqanları kimi, yumşaq desək, hansısa bir qrupun mənafeyinə xidmət edən və ya kimlərinsə diktəsi və təsiri ilə nəşrlər buraxırlar. Bu isə tamamilə yolverilməzdir.

Doğrudur, nəşriyyat fəaliyyətində həm də kommersiya məqsədləri mövcuddur. Lakin bunların hamısı Azərbaycanın bütövlüyünə, dövlətçiliyinin və müstəqilliyinin möhkəmləndirilməsinə, cəmiyyətin, xüsusiylə də gənclərin təfəkkürünün və dünyagörüşünün daha da inkişaf etdirilməsinə, eləcə də onların elmi-dünyəvi biliklərinin genişləndirilməsinə və sağlam mənəviyyatın yaradılmasına xidmət etməlidir.

Həm də təkcə maddi tələblə yox, mənəvi, ideoloji amillərlə bağlı həmin məsələ çox ciddi bir problem kimi qarşıda durur. Təəssüf ki, son illərdə buraxılan nəşr nümunələrinin əksəriyyəti həm sənətkarlıq, məzmun, həm də poliqrafik icra baxımından zəif və zövqsüzdür. Bu hal ədəbi-bədii və ictimai-publisistik əsərlərin nəşrində özünü daha çox bürüzə verir. Əlbəttə, bunları Azərbaycanın müasir ədəbiyyatının nümunələri hesab etmək olmaz. Çağdaş Azərbaycanın müxtəlif nəsillərə məxsus istedadlı şair və yazıçılarının, elmi-ictimai xadimləri və publisistlərinin

kifayət qədər müxtəlif səpkili və yüksək səviyyəli əsərləri mövcuddur. Lakin eyni zamanda onların nəşr problemləri də mövcuddur. Ayrı-ayrı cəhdələri nəzərə almasaqla, əsl bədii sənət əsərlərinin və elmi-publisistik ədəbiyyatların nəşri maliyyə problemləri üzündən müşkülə düşmüşdür. Yəni nəşriyyatların çap edəcəyi əsərlərin ilk növbədə məzmun və mahiyyəti cəmiyyətin, xalqın həyatı, mənəviyyati, istək və arzusu ilə sıx bağlı olmalı, ictimai həyatın tələbindən doğmalıdır. Ancaq unutmaq olmaz ki, mövzunun aktuallığı və əhəmiyyəti hələ hər şey demək deyil. Yüksək ictimai dəyərə malik fikir və ideya yüksək elmi, bədii, bədii-publisistik şəkildə öz ifadəsini, təcəssümünü tapmalıdır. Bu isə ayrı-ayrılıqda deyil, kompleks və səmərəli, əlbir işin vəhdəti sayesində həyata keçirilə bilər.

Həmçinin həmin əlyazmalarının yüksək zövqlə, tələbkarlıqla redaktəsindən, bədii və texniki tərtibatından, gözəl poliqrafik icrasından da çox şey asılıdır. Gündəlik müşahidələrdən, təcrübədən də məlum olduğu kimi, bunların birinin natamamlığı ümumi qiymətə öz təsirini göstərir, zəif çap məhsulunu nə mətbuat və ümumən kütləvi informasiya vasitələri, nə də sərgilər söhrətləndirə bilir.

Sovet Azərbaycanının nəşriyyat-poliqrafiya və kitab ticarəti sistemi dağıldıqdan sonra pərakəndə halda yaranıb fəaliyyət göstərən bu nəşriyyatlar geniş anlamda bir sistem kimi düşünülməkdən hələ çox uzaqdırlar. Yalnız sabaha inamla baxan, ayaqları üstündə möhkəm dayanan nəşriyyatlar belə bir sistem yaratmağa qadirdirlər. Bunların aqibətinin isə yaxın perspektivdə belə necə olacağını söyləmək çox çətindir. Hələlik Azərbaycanda nəşriyyat işini davam etdirən, ənənələri ölməyə qoymayan, maliyyə həyatını çətinliklə də olsa sürdürüən böyük-kiçik müəssisələr var. Bunları olsa-olsa gələcəkdə yaranacaq möhkəm bir sistemin rüseymləri hesab eləmək olar. Bu gün isə nəşriyyat işinə

aid mövcud dövlət qanunlarının bu sahənin gözlənilən sürətlə inkişaf etməsi üçün optimal şərait yaratdığını söyləmək çətindir. Hər halda günümüzün reallığı belədir.

Azərbaycanın öz müstəqilliyini bərpa etdiyi 1991-ci ildən 2000-ci ilədək keçən vaxt ərzində nəşriyyat sisteminin pərakəndə fəaliyyətinə müəyyən mənada haqq qazandırmaq olardı. Çünkü bu fəaliyyət sahəsini tənzimləyən heç bir hüquqi sənəd yox idi və nəşriyyatlar sadəcə hərəsi öz başını bacardığı kimi saxlamağa çalışırdı. Lakin 2000-ci ildə nəşriyyat haqqında qanunun qəbulundan sonra da vəziyyət dəyişmədi. Başqa sözlə, bu qanunun qəbulu Azərbaycanda nəşriyyat işində gözəçarpan bir yenilik yaratmadı. Bu gün də hər şey 10 il əvvəl olduğu kimi qalır. Nəşriyyat işi haqqında qanunda boşluqlar olması və həmin qanunun aid olduğu sahəni arzu olunan səviyyədə tənzimləyə bilməməsi göz qabağındadır. Mətbuat və İnfomasiya Nazirliyinin mövcudluğunun sonuna təsadüf edən bu mühüm dövlət sənədi əslində ya tələsik, ya da səhlənkarlıqla hazırlanmış bir sənəddir.

Bəzi maddələri Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına söykənməyən Qanunda «sponsor» sözü ilə qarışdırılan «naşir» sözünün özünəməxsus izahından tutmuş, çap məhsulları olan kitablarda çıxış məlumatlarının göstərilmə tələblərinə qədər xeyli anlaşılmazlıqlar var.

İlk vaxtlar, yəni hələ nəşriyyat işi haqqında boşluqlarla dolu olan bu qanun qəbul edilməzdən əvvəl nəşriyyatların işi digər mövcud qanunların ayrı-ayrı maddələri ilə tənzimlənirdi. Həmin dövrdə qarşısına kitab nəşr etmək məqsədi qoyan təsisatlar qeydiyyatdan kiçik müəssisə kimi keçirdilər. Nəşriyyat işi haqqında qanunun qəbulu ilə həmin müəssisələr nəşriyyat kimi yenidən qeydiyyatdan keçməyi lazımlı bilmədilər. Daha doğrusu, onları buna vadər edəcək bir zərurət də olmadı. Qanunun təcrübə

bədə özünü doğrultmamasının bir göstəricisi də bu idi. Üstəlik, günün reallıqlarının nəzərə alınmaması, fəaliyyəti sıfır olan Dövlət Kitab Palatasının adının zəruri bir qurum kimi hallanırılması da nəşriyyat işi ilə məşğul olanların nəzərindən qaçmadı. Əgər qanunda dövlət üçün özəlləşdirilə bilməyəcək qədər vacib bir qurum olduğu söylənirdisə, nə üçün Kitab Palatasının işi canlandırılmaq əvəzinə daha da zəiflədi? Milli Kitabxanaya, Kitab Palatasına verilməli olan məcburi nüsxə anlayışı da yalnız kağız üstündə qalıb. Nəşriyyatlar və öz vəsaiti hesabına kitab çap edən müəlliflər çox çətinliklə, kiçik tirajla buraxdıqları kitablari hansısa qurumlara əvəzi ödənilmədən verməkdə maraqlı deyillər. Üstəlik, bu az gəlirli, bəzi hallarda isə, demək olar ki, gəlir gətirməyən sahəyə tətbiq olunan vergi sistemi də Azərbaycanda nəşriyyat işinin inkişafını ləngidir. Ölkə daxilində çap olunan kitablara vergi qoyarkən çap üçün zəruri olan bütün materialların xaricdən gətirildiyini nəzərə almayan vergi sistemi xaricdə çap edilib ölkəyə gətirilən kitablara görə vergi nəzərdə tutmur. Bu paradoksal hal ölkədə nəşriyyat işinin inkişafına yardım etməkdən çox onu geri salır.

Nəşriyyatların işinə nəzarət edən ictimai bir qurumun olmaması isə bu gün həmin fəaliyyət sahəsində hərc-mərcliyə, xaosa geniş imkanlar açır. Sırf bazar qanunları ilə idarə edilsəydi, bəlkə də nəyə isə nail olmayı mümkün hesab etmək olardı, lakin bu sahəni yalnız bazar qanunları idarə etmir. Pərakəndə fəaliyyət göstərən nəşriyyatlar arasında hələ çox da gözə görünməyən, hiss olunmayan rəqabət mühiti yaranmaqdadır. Lakin bu mühitin özü də istənilən səviyyədə və lazımı qədər sağlam deyil. Nəşriyyatların bir çoxu sıfarişçiləri qaçırmamaq üçün bacarmadıqları işləri də boyunlarına götürürərlər. Redaksiya işləri tələblər səviyyəsində qurulmayan belə nəşriyyatlarda buraxılan kitablar müəllifinə sevinc gətirməkdənsə, səhv'ləri, yanlışlıqları

və qüsurları ilə onu məyus edir. Bəzən eyni mövzu ilə bağlı ədəbiyyatlardakı ziddiyətlər, dolaşıqlıqlar ölkə əhalisinin intellektual inkişafına xidmət göstərməkdən çox ona ziyan vurur. Belə hal isə nəinki arzuolunmazdır, hətta qarşısı alınmaq üçün tədbirlər görüləcək dərəcədə ciddidir.

Haqqında bəhs etdiyimiz sahəyə dair sınaqlardan çıxmış, əksəriyyət tərəfindən labüb həqiqət kimi qəbul edilmiş bir fikir var. O da bundan ibarətdir ki, elmin, maarif və mədəniyyətin, sözün müsbət mənasında, təbliğatçısı, carçısı olan, bu yolda qüdrətli vasitə rolunu oynayan, oynaya biləcək nəşriyyat fəaliyyətinə yalnız qazanc mənbəyi kimi yanaşmaq olmaz.

Hələ sovetlər dövründə nəşriyyatlar iki mühüm faktor-ideoloji və təsərrüfat amilləri əsasında fəaliyyət göstərirdi. Həmin vaxtlarda direktiv göstərişlərin, qərar və qətnamələrin «ca-zibə» və təsirindən keçmiş sovet məkanında yaşayan bütün respublikalar, o cümlədən Azərbaycan da kənarda qalmırıldı və «müxtəlif millətlərin könüllü birliyi» şəraitində təşəkkül tapmış bir cəmiyyətdə bu, heç mümkün də deyildi. Odur ki, dövrlərin məqsədyönlü müqayisəsində həmin məsələnin müasir şəraitdə daha ciddi, son dərəcə əhəmiyyətli məna kəsb etməsini görməmək, ondan lazımı nəticələr çıxarmamaq mümkün deyil.

Ədalət və humanizm cəhətdən özünü əsla doğrultmayan, tarixilik baxımından hökmranlığı, «hikkəsi» çox az çəkən inzibati-amırılık sisteminin ifası, siyasi plüralizmin, demokratiyanın bərqərar olunması, senzura kimi sərt və eybəcər bir quruma xitam verilməsi kütləvi informasiya vasitələri kimi nəşriyyatların da «əl-qolunu» açıb, onların fəaliyyət genişliyinə, sərbəstliyinə lazımı imkan yaradıb. Həm də bu imkandan yalnız xalqımızın, dövlətçiliyimizin, müstəqil respublikamızın xeyrinə istifadə etmək cəhdı son dərəcə vacib bir məsələ kimi qarşıda durur.

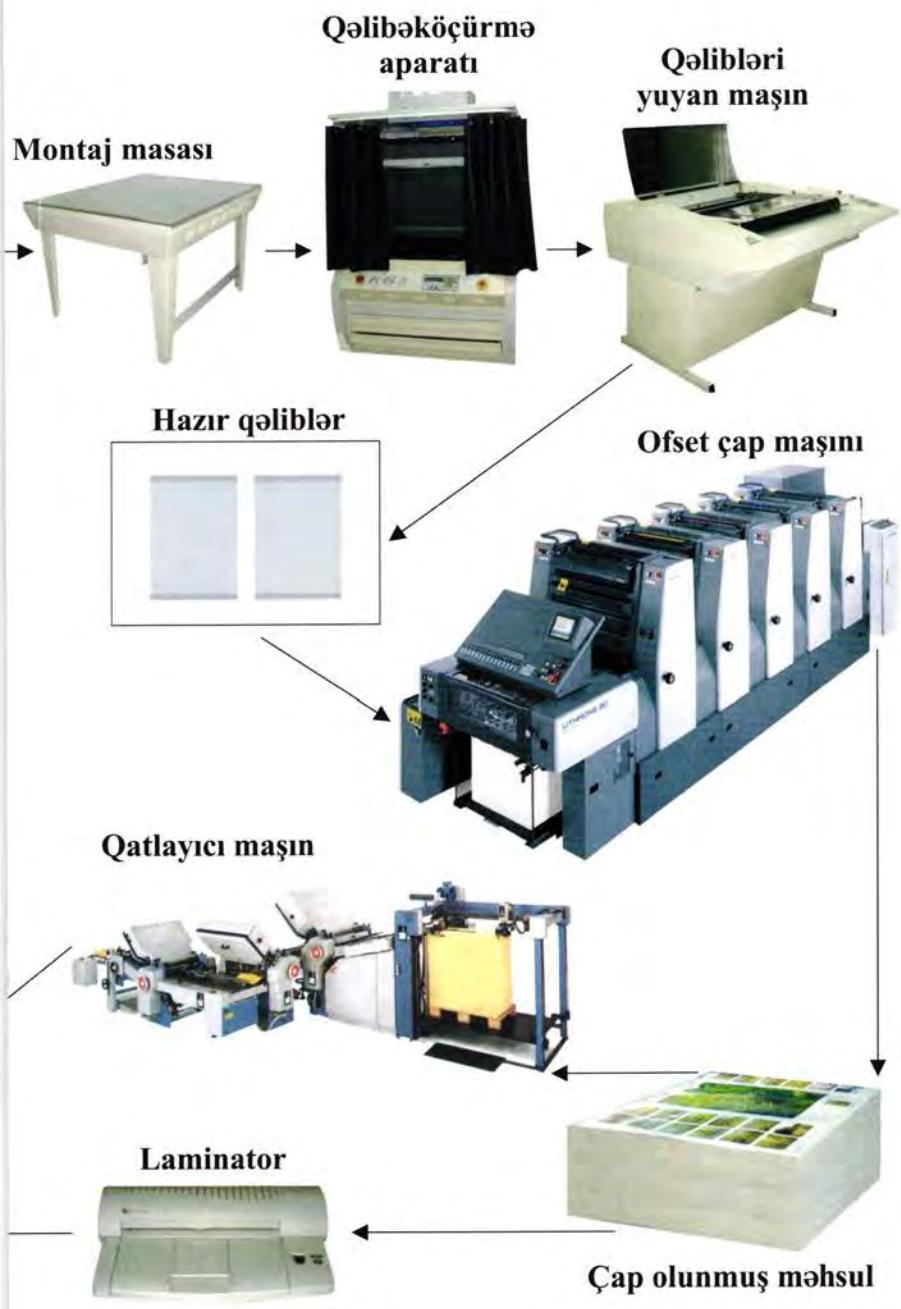
«Perfecta 115 TVC» markalı büyük ölçüülü, birbirçaqlı müasir kəsici maşın. (Almaniya istehsalı)

«Seypa 132» markalı büyük ölçüülü, birbirçaqlı kəsici maşın. (Almaniya istehsalı)

MÜASİR MİNİ MƏTBƏƏ SXEMİ

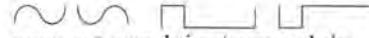
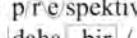
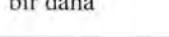

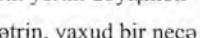
KORREKTURA İŞARƏLƏRİ VƏ ONLARIN İŞLƏNMƏ QAYDALARI

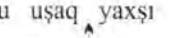
Buraxılmış hərfi, rəqəmi, işaretəni qoymaq, yaxud dəyişmək məs: əhəmiyyəti

Sətri hərfi baş hərflə, yaxud baş hərfi sətri hərflə əvəz etmək = məs: azərbaycan Azərbaycanlı

Yanaşı duran bir neçə hərfi, yaxud bütöv sözü dəyişmək məs: rayonlara kitab golmir

Qonşu hərflərin, sözlərin, söz qruplarının yerini dəyişmək məs: prespektiv / perspektiv daha

Bir sətrin, yaxud bir neçə qonşu sətrin yerini dəyişmək məs: sətrin yerini dəyişmək Bir sətrin, yaxud bir neçə

Sözü, yaxud söz qrupunu bir sətirdən başqa sətrə keçirmək məs: Bu uşaq yaxşı hamidan oxuyur

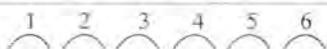
Mətni abzasdan başlamalı məs: Bu hələ başlangıcdı

Mətni kursivlə yiğmalı

Düz şriftlə yiğmalı

Yağlı düz şriftlə yiğmalı

Yağlı kursivlə yiğmalı

Söz sırasını dəyişməli

Qeyd: İşarələr yiğilmiş mətn üzərində edilir. İşarələrin təkrarı sahifənin kənarında göstərilir və düzgün variant onun yanında yazılır.

Ancaq bu yolda hələ maneələr, əyintilər, çox ciddi problemlər də mövcuddur. Onların xeyli dərəcədə bazar iqtisadiyyatına keçid dövrünün xüsusiyyətləri ilə bağlılığını dilə gətirməklə biz təsirin əks təsirə bərabər olması formulunu ixtiyarsız şəkildə yada salmış oluruq. Məlum məsələdir ki, əsarətdən, mənəvi buxovlardan xilas olub bugünkü günlərə, o cümlədən bazar iqtisadiyyatı dövrünə gəlib çatmağımızda bütün ideoloji təsir vasitələrinin, həmçinin nəşriyyatların da müəyyən rolu olub. Bu dövrün isə bütün müsbət cəhətləri ilə yanaşı, eyni zamanda özü-nəməxsus sərt qanunları var və onlardan üz çevirmək, yayınmaq əsla mümkün deyil.

Prinsip isə ondan ibarətdir ki, keçmişdə deyildiyi kimi, ya daxili imkanlar hesabına, ya da digər müvafiq vasitələrlə özünü yaşatmalı, qonşu, daha doğrusu, rəhbərlik, hakimiyət payına bel bağlamamalısan. Təsadüfi deyil ki, belə bir şəraitdə nəinki «Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı», «Azərbaycan», «Məarif», «Gənclik» kimi nəşriyyatlar, hətta «Xalq qəzeti», «Respublika», «Bakinski raboçi» kimi mətbuat orqanları da dövlət himayəsindən əl üzüblər.

Elə fəaliyyət sahələri var ki, onların işinin miqyas və məhiyyətini, dövrün tələbləri ilə nə dərəcədə ayaqlaşmasını də-yərləndirmək üçün qısa bir vaxt bəs etmir. Bunun üçün qurumun yaranma və inkişaf tarixini, yiğcam şəkildə olsa da, xatırlamaq, göz öünüə gətirmək tələb olunur. Elə həmin məqsədlə biz keçmişlərə qısa bir ekskurs etməyi, nəşriyyatların hansı şəraitdə yaranıb fəaliyyət göstərməsini, inkişafın qısa mənzərəsini yada salmağı vacib saydıq. Çünkü indiki şəraitdə də qazanılmış zəngin təcrübədən, nailiyyətlərin hansı vasitə və üsullarla əldə olunmasından dövrün tələblərinə, bazar iqtisadiyyatının xüsusiyyətlərinə uyğun şəkildə faydalananmaq son dərəcə mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Öz müstəqilliyini gündən-günə daha da möhkəmləndirən, demokratik dövlət quruculuğu yolu ilə inamla addımlayan respublikamız özünün tarixdə ən çətin və həm də məsuliyyətli dövrlərindən birini yaşıyır.

İndi vəziyyət tamamilə başqadır. Hər şey müstəqil dövlətçiliyimizin inkişafına, mənafeyinə, dönməzliyinə xidmət edir. Bu, ictimai ideallarımızın təntənəsi, uzun on illər, əsrlər boyu həsrətində olduğumuz, bəzən bizə əlçatmaz xülya, reallıqdan uzaq xəyal kimi görünən istəklərin çin olması, qətiyyət və inamla həyata keçməsi deməkdir.

Lakin bu da bir həqiqətdir ki, arzu və istəyimizin ilkin mərhəlesi çox ciddi çətinliklərlə müşayiət olunur. Belə bir şəraitdə istər-istəməz yaxın keçmişimizin xoş məqamlarını, hər şeyin dövlət tərəfindən maliyyələşdirilməsini, böyük məsuliyyət hissini, ciddi nəzarət prinsipini də xatırlamalı oluruq. Həmin dövr-lərdə nəşriyyatların iki vacib xüsusiyyəti – ideoloji və təsərrüfat amilini uzlaşdırması, əməli fəaliyyətin onların qarşılıqlı əlaqəsi, vəhdəti baxımından həyata keçirilməsi xeyli dərəcədə asan idi.

Bazar iqtisadiyyatına keçid dövrünün tələbi, hökmü isə tamamilə başqadır: cəmiyyətin, xalqın mənafeyinə xidmət edən, ona əsla ziyan toxundurmayan vasitə və üsullarla öz-özünü yaşatmalı, maddi stimul əldə etməlisən. Şübhəsiz ki, belə bir şəraitdə-iqtisadiyyatın ağır dövründə də nəşriyyatlar öz qarşılara qoyulmuş yüksək bəşəri vəzifələri ön plana çəkməli, onların çap məhsulları xalqın, xüsusən yetişməkdə olan gənc nəslin mənəvi kamilliyyinə, hərbi vətənpərvərlik ruhunun yüksəldilməsinə, elmin, maarifin, ədəbiyyat və incəsənətin, xalq təsərrüfatının bütün sahələrinin ahəngdar, ardıcıl şəkildə inkişafına xidmət göstərməlidir.

Torpaqlarımızın beşdən bir hissəsinin hələ də işğal altında, vətəndaşlarımızın əsarətdə olduğu, şəhər və kəndlərimizin yağı

tapdağı altında inildədiyi, maddi mədəniyyət abidələrimizin vi-ran edildiyi bir dövrdə vəzifənin ucalığı, məsələnin müqəddəs-liyi daha aydın görünür. Deməli, nəşriyyatlarımız öz çap məh-sulları ilə hər birimizi vacib problemlərin həllinə səsləməli, bədii, publisistik sözün gücü ilə hər birimizi «müsəlləh əsgər» kimi səfərbərliyə almalıdır. Amma təəssüf ki, nəşriyyat fəaliy-yəti üçün ümdə şərt olan vacib tələblərə lazıminca əməl olun-mur, qazanc naminə tərbiyə, əxlaq, məfkurə baxımından bir sıra ziyanlı ədəbiyyatın nəşrinə yol verilir. Halbuki ən ciddi çə-tinliklərin özü belə peşə şərəfi, müqəddəsliyi baxımından bu cür hərəkətləri yolverilməz hesab edir. Heykəltəraşın əsəri, rəssa-min tablosu, bəstəkarın musiqisi... kimi nəşriyyatın hər yeni məhsulu da yüksək zövqlü insanlara mənəvi qida verib, qəlbinə estetik duyğular aşılamalı, onu mənən daha da kamilləşdirməlidir.

Başqa biznes sahələrindən məhz bu xüsusiyyətləri nəzərə almağa borclu olması ilə fərqlənən nəşriyyat fəaliyyəti bütövlükdə çox məsuliyyətli sahədir. Onu özünə fəaliyyət sahəsi se-çənlər bunu heç vaxt unutmamalıdır. Çünkü kitab yalnız əm-təə deyil, o həm də ölkə vətəndaşlarının intellektual səviyyəsi-nin yüksəlməsinə birbaşa təsir göstərən vasitədir.

V I B Ö L M Ö

NƏŞRİYYAT İŞİ HAQQINDA

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QANUNU

Bu Qanun nəşriyyat işinin ümumi prinsiplərini müəyyən edir, nəşriyyat fəaliyyətinin təşkili və həyata keçirilməsi ilə əlaqədar nəşriyyat işinin subyektləri arasında münasibətləri tənzimləyir, onların hüquq və vəzifələrini müəyyən edir.

I F Ə S İ L

ÜMUMİ MÜDDƏALAR

Maddə 1. Əsas anlayışlar

Bu Qanunda istifadə edilən əsas anlayışlar aşağıdakı mənalari ifadə edir:

nəşriyyat—əsas fəaliyyət sahəsi müəllifə sifariş verməklə və ya müəllifin (müəlliflik hüququ sahibinin) sifarişi ilə nəşriyyat məhsullarının hazırlanması, istehsalı və (və ya) yayımından ibarət olan ixtisaslaşmış mədəniyyət müəssisəsi;

dövlət nəşriyyatı—dövlət təşkilatlarının təsis etdiyi və ya xud onların təşkilat strukturlarına daxil olan nəşriyyatlar və nəşriyyat bölmələri;

qeyri-dövlət nəşriyyatları—xüsusi mülkiyyət və ya bələdiyyə mülkiyyəti əsasında yaradılmış nəşriyyatlar;

nəşriyyat işi—nəşriyyat məhsullarının hazırlanması, istehsalı və yayımı ilə məşğul olan hüquqi və fiziki şəxslərin təşkilatı—yaradıcılıq və istehsalat-təsərrüfat fəaliyyətini əhatə edən ictimai münasibətlər sahəsi;

naşir-nəşriyyat məhsullarının istehsalını maddi-texniki cəhətdən təmin edən (maliyyələşdirən) nəşriyyat və yaxud əsas fəaliyyəti bu sahə ilə əlaqədar olmayan fiziki və ya hüquqi şəxs;

nəşriyyat məhsulu-çap üsulundan və formasından asılı olmayaraq, nəşriyyatların (naşirlərin) sifarişi ilə istehlakçı üçün nəzərdə tutulan kitab, broşüra, albom, plakat, buklet, açıqca, elektron nəşrlər və digər nəşriyyat məhsullarının məcmusu;

çap məhsulu- poliqrafiya müəssisələrində çap texnikası vasitəsilə hazırlanan dövri mətbu nəşrlər, nəşriyyat məhsulları (elektron nəşrlərdən başqa) və bütün növlərdən olan poliqrafiya məhsullarının məcmusu;

nəşriyyat məhsulunu istehsal edən-nəşriyyatın (naşirin) sifarişi əsasında nəşriyyat məhsulunun tirajının, yaxud tirajın bir hissəsinin istehsalını və buraxılışını təmin edən fiziki və ya hüquqi şəxs;

yayıcı-nəşriyyatla (naşirlə) müqavilə bağlamaqla, yaxud digər qanuni əsaslarla nəşriyyat məhsullarının yayılmasını və satışını həyata keçirən fiziki və ya hüquqi şəxs;

sifarişçi-maliyyə öhdəliklərini üzərinə götürməklə nəşriyyat məhsulunun hazırlanmasını, istehsalını və yayımını sifariş edən fiziki və ya hüquqi şəxs;

tiraj-nəşr nüsxələrinin miqdarı;

kitabın beynəlxalq standart nömrəsi (ISBN)-hər hansı nəşriyyatın kitabının və ya broşüranın beynəlxalq standart eyniliyini müəyyən edən nömrə;

nəşr-nəşriyyat prosesindən keçirilərək texniki vasitələrin köməyiylə sayı çoxaldılan, yazılı və audiovizual formada bir dəfə, yaxud dəfələrlə yayılan nəşriyyat məhsulu;

redaktör-nəşriyyat (naşir) tərəfindən müəllifə (müəlliflərə və tərtibçilərə) verilmiş sifariş əsasında, yaxud müəlliflərinin özünün təqdimati ilə nəşriyyata daxil olmuş əsərin müəllifin razılığı ilə

elmi, ədəbi, texniki və bədii cəhətdən təkmilləşdirilməsi, ixtisar, dəyişiklik, əlavə və düzəlişlər etməklə nəşrə hazırlanması;

nəşriyyat redaksiyası—nəşriyyat məhsullarının hazırlanması ilə məşğul olan, əsərləri çap üçün hazırlayan əsas struktur bölmə;

redaktor—nəşriyyatlarda çalışan, yaxud müqavilə əsasında kənardan cəlb olunan, nəşriyyat əlyazmasının mətnini elmi, ədəbi, texniki və bədii cəhətdən işləyib nəşrə hazırlayan aparıcı mütəxəssis;

nəşriyyat programı—nəşriyyatın nizamnaməsinə, istiqamətinə uyğun olaraq, nəşriyyatın (naşirin) tərtib və təsdiq etdiyi rüblük, illik və çoxillik tematik layihə;

zəruri nəşrlər—siyahısı müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilən və dövlət ehtiyaclarını təmin etmək üçün nəzərdə tutulan üstün nəşrlər;

nəşriyyat işinin subyektləri—nəşriyyatlar (naşirlər), müəlliflər, poliqrafiya müəssisələri, nəşriyyat məhsullarının sifarişçiləri və yayıcıları.

Maddə 2. Nəşriyyat işi haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi

Nəşriyyat işi haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasından, bu Qanundan, digər normativ-hüquqi aktlardan və Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı dövlətlərarası müqavilələrdən ibarətdir.

Maddə 3. Nəşriyyat işi sahəsində dövlət siyasetinin əsas prinsipləri və dövlətin vəzifələri

Nəşriyyat işi sahəsində dövlət siyasetinin əsas prinsipləri aşağıdakılardır:

nəşriyyat işi sahəsində sərbəstliyin təmin edilməsi;

nəşriyyat işinin maddi-texniki bazasının, təşkilati, hüquqi və elmi əsaslarının möhkəmləndirilməsinə, milli kitab nəşrinin inkişafına yardım edilməsi.

Nəşriyyat işi sahəsində dövlətin əsas vəzifələri aşağıdakılardır:

nəşriyyat işinin inkişafına dair dövlət programının hazırlanması və həyata keçirilməsi;

nəşriyyat işi sahəsində inhisarçılığın qarşısının alınması;

əhalini, təhsil müəssisələrini və kitabxanaları latin əlifbasi ilə nəşr olunmuş kitablarla təmin etmək məqsədilə xüsusi dövlət programının hazırlanması və həyata keçirilməsi;

Azərbaycan xalqının klassik irsi və milli-mənəvi sərvətləri sayılan əsərlərin dövlət sifarişi əsasında nəşrinin həyata keçirilməsi; bu məqsədlə güzəştli kreditlər və dövlət tərəfindən qrantların ayrılması;

nəşriyyatların maddi-texniki bazasının genişləndirilməsinin, poliqrafiya sənayesinin inkişafının, nəşriyyat məhsullarının satışının stimullaşdırılması və kənd yerlərində kitab yayımının təmin edilməsi;

idarə, müəssisə və təşkilatların dövlət dilində olan zəruri nəşrlərlə təmin edilməsi;

milli-mədəni sərvətləri əks etdirən kitabların dünya miqyasında təbliği məqsədilə onların tərcüməsi, nəşri və yayılmasının stimullaşdırılması;

mətbuatın dövlət statistikasını aparmaqla, əhalinin və bazarın nəşriyyat məhsullarına olan tələbatını, ehtiyaclarını və təkliflərini öyrənməklə nəşriyyatların işinin istiqamətləndirilməsi;

ixtisaslaşmış nəşriyyatlar arasında qapalı tender keçirməklə dövlət sifarişli dərsliklərin nəşrinin təmin edilməsi;

uşaq ədəbiyyatı, dərslik, elmi-texniki ədəbiyyat, tərcümə ədəbiyyatı, lügət və ensiklopediyaların, yazılı və şifahi mədə-

niyyət abidələrinin nəşrinə əlavə güzəştlerin müəyyən edilməsi;

milli-universal ensiklopediya nəşrinin dövlət vəsaiti hesabına həyata keçirilməsi;

qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyəti orqanlarının fəaliyyəti, habelə səhiyyə, elm və əhalinin sosial müdafiəsi ilə bağlı nəşriyyat məhsullarının istehsalının dövlət sifarişi əsasında həyata keçirilməsi;

Azərbaycan Respublikasını xarici ölkələrdə təbliğ etmək məqsədilə xarici dillərdə buraxılan zəruri nəşrlərin dövlət tərəfindən maliyyələşdirilməsi.

Nəşriyyat işi sahəsində dövlət siyasetini müvafiq icra hakimiyyəti orqanı həyata keçirir.

Maddə 4. Nəşriyyat işinin sərbəstliyi

Nəşr üçün nəzərdə tutulmuş əsərlərin, əlyazmaların və digər materialların senzurasına yol verilmir.

Nəşriyyat materiallarının müəllifi deyillərsə, dövlət orqanlarının, müəssisə və təşkilatların, ictimai birliliklərin, siyasi partiyaların, habelə vəzifeli şəxslərin nəşrə hazırlanan materialların qabaqcadan onlarla razılışdırılmasını tələb etmək və yayılması ni qadağan etmək hüququ yoxdur.

Nəşriyyatlar, poliqrafiya müəssisələri, yayıcılar tematik plan və program hazırlamaqdə, mövzu və müəlliflər seçməkdə, nəşrlərin tirajını, qiymətini və ticarət əlavələrini (güzəştərini) müəyyən etməkdə (dövlət proqramları əsasında hazırlanan, maliyyələşdirilən nəşrlərdən başqa), öz aralarında və digər hüquqi və fiziki şəxslərlə əlaqə formalarını müəyyənləşdirməkdə tam sərbəstdirlər.

Materialların hazırlanması zamanı tərcümə və müəllif mətnlərində müəlliflik hüququnu qorumaq şərtilə ixtisarlara və redaktəyə yol verilə bilər.

***Maddə 5. Nəşriyyat işinin sərbəstliyindən
sui-istifadənin yolverilməzliyi***

Nəşriyyat işinin subyektlərinin hazırladıqları, istehsal etdikləri və yaydıqları nəşriyyat məhsullarında dövlət sirlərini yaymağa, mövcud konstitusiyalı dövlət quruculuğunu zorakılıqla devirməyə, yaxud dəyişməyə, ölkənin təhlükəsizliyinə, dövlətin bütövlüyünə qəsd etməyə, müharibəni, zorakılığı, milli, irqi, dini müstəsnalığı, dözülməzliyi, sosial ədavəti təbliğ etməyə, habelə pornoqrafik xarakterli materialları nəşr etməyə və yaymağa, böhtan atmağa və digər qanun pozuntularına çağırışlara yol verilmir.

II FƏSİL
***NƏŞRİYYAT İŞİNİN TƏŞKİLİ
VƏ HƏYATA KEÇİRİLMƏSİ***

***Maddə 6. Nəşriyyat işi sahəsində fəaliyyətin
təşkilati-hüquqi formaları***

Nəşriyyat işi sahəsində fəaliyyət mülkiyyətin bütün növlərinə əsaslanan müxtəlif təşkilati-hüquqi formalarda həyata keçirilə bilər.

***Maddə 7. Nəşriyyat işi subyektlərinin
dövlət qeydiyyatı***

Nəşriyyat (naşir), çap məhsullarını hazırlayan və yayıcı Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq dövlət qeydiyyatına alınırlar.

Dövlət əhəmiyyətli sənədlərin, uşaq ədəbiyyatının, dərsliklərin, elmi, elmi-texniki kitabların, tərcümə ədəbiyyatının, en-

siklopedik nəşrlərin hazırlanması ilə məşğul olan ixtisaslaşmış nəşriyyatlar (naşirlər), nəşriyyat məhsulunu istehsal edənlər və yayıcılar dövlət qeydiyyat rüsumunu güzəştli qaydada ödəyirlər.

Maddə 8. Təsisçi (həmtəsisçi)

Hüquqi və fiziki şəxslər nəşriyyatların, poliqrafiya və kitab ticarəti müəssisələrinin təsisçiləri (həmtəsisçiləri) ola bilərlər. Xarici hüquqi və fiziki şəxslər Azərbaycan Respublikasının bağladığı dövlətlərarası müqavilələrdə müəyyənləşdirilmiş hallarda təsisçi (həmtəsisçi) ola bilərlər.

Təsisçi ilə onun təsis etdiyi nəşriyyat, poliqrafiya, yaxud kitab ticarəti və təchizat müəssisəsi arasındaki münasibətlər nizamnamə, təsis müqaviləsi və mövcud qanunvericiliklə tənzimlənir.

Təsisçi nəşriyyatın tematikasını və (və ya) ixtisaslaşmasını müəyyənləşdirir, onun nizamnaməsini təsdiq edir, qanunvericilikdə nəzərdə tutulan hallarda məhkəmədə iddiaçı və ya cavabdeh kimi iştirak edir.

Təsisçi eyni zamanda nəşriyyat məhsulunun naşırı, istehsalçısı və yayıcısı ola bilər.

Maddə 9. Nəşriyyatın (naşirin) hüquq və vəzifələri

Nəşriyyatın (naşirin) aşağıdakı hüquqları vardır:

nəşriyyat məhsulu buraxılışının programını tərtib və təsdiq etmək;

nəşriyyat programını və müqavilə öhdəliklərinin yerinə yetirilməsini təmin edəcək göstəriciləri müəyyənləşdirib öz redaksiyaları və digər struktur bölmələri arasında paylaşdırmaq;

nizamnaməsində göstərilən fəaliyyət istiqamətlərinə (ixtisas yönünə) uyğun olaraq hər hansı bir mövzuda bədii, bədii-

publisistik, ictimai-siyasi və elmi xarakterli əsərlərin yaradılması ilə bağlı sifariş almaq və vermək;

müəlliflərlə müəllif müqavilələri bağlamaq;

müəlliflərin əsərlərindən başqa ölkələrdə və xarici müəlliflərin əsərlərindən Azərbaycan Respublikasında istifadə edilməsi üçün müəlliflərin icazəsi ilə xarici hüquqi və fiziki şəxslərlə müəllif müqavilələrinin bağlanmasında vasitəçi kimi iştirak etmək;

xarici ölkələrin hüquqi və fiziki şəxsləri ilə qanunvericiliyə uyğun olaraq müqavilələr bağlamaq;

çap məhsulunun hazırlayanı və yayıcısı qismində çıxış etmək;

Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə və öz nizamnaməsinə müvafiq olaraq digər istehsalat-təsərrüfat fəaliyyətini həyata keçirmək;

nəşriyyat tərəfindən hazırlanmış elmi, bədii və incəsənət əsərlərini müəyyən edilmiş qaydada dövlət mükafatlarına, ictimai və beynəlxalq mükafatlara təqdim etmək;

müəyyən edilmiş qaydada beynəlxalq təşkilatların işində iştirak etmək, öz nəşrlərini milli və beynəlxalq müsabiqələrə, sərgilərə, yarmarkalara təqdim etmək.

Nəşriyyatın (naşirin) aşağıdakı vəzifələri vardır:

istehlak ehtiyaclarının ödənilməsini təmin etmək;

öz məhsullarını dövlət standartlarına müvafiq tərtib etmək;

müəlliflik hüququna, dövlət standartlarının və beynəlxalq standartların tələblərinə, nəşriyyat işini tənzimləyən normativ hüquqi aktlara əməl etmək;

nəşriyyat məhsulları haqqında dövlət hesabatını və məlumatı müəyyən olunmuş qaydada təqdim etmək.

Nəşriyyat (naşır) qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş digər hüquqlardan da istifadə edir və vəzifələr daşıyır.

Poliqrafiya müəssisələri nəşriyyat məhsulu sayılmayan digər çap məhsullarının istehsalını qanunvericiliklə müəyyən olunmuş qaydada həyata keçirirlər.

Müqavilədə başqa hal nəzərdə tutulmayıbsa, nəşriyyat öz məhsullarının buraxılışına görə tam məsuliyyət daşıyır.

Nəşriyyat dövri mətbu orqanın təsisçisi kimi çıxış etdikdə «Kütləvi informasiya vasitələri haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun normalarına əməl etməlidir.

Maddə 10. Nəşriyyat məhsullarını istehsal edənin hüquq və vəzifələri

Poliqrafiya müəssisələri, istifadəsində poliqrafik, surətçi-xarma və ya müvafiq texniki vasitələr olan digər hüquqi və fiziki şəxslər nəşriyyat məhsullarını istehsal edə bilərlər.

Nəşriyyat məhsullarını istehsal edən poliqrafiya müəssisələri nəşriyyatlardan və naşirlərdən daxil olan sifarişlər əsasında nəşriyyat məhsullarının istehsalını və buraxılışını həyata keçirə bilərlər.

Sifarişlərin yerinə yetirilməsinin şərtləri və müddəti tərəflər arasındaki müqavilə ilə müəyyən edilir.

Nəşriyyat məhsullarını istehsal edən poliqrafiya müəssisəsi poliqrafiya sahəsində dövlət standartlarına və beynəlxalq standartlara, texniki şərtlərə və normativ-hüquqi aktlara əməl etməlidir.

Qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş hallardan başqa, nəşriyyat məhsulunu istehsal edən poliqrafiya müəssisəsi nəşrin hazırlanmış tirajını və ya onun bir hissəsini, nəşrin orijinal nüsxəsini, maket və fotoları və ya çap formalarını sifarişçinin icazəsi olmadan başqasına verə, habelə nəşrin əlavə və təkrar tirajını çap edə bilməz.

Maddə 11. Sifarişçinin hüquq və vəzifələri

Hər bir hüquqi və fiziki şəxs qanunvericilikdə nəzərdə tutmuş qaydada nəşriyyat məhsulunun sifarişçisi ola bilər.

Sifarişçi qismində müəlliflər (həmmüəlliflər), tərtibçilər (həmtərtibçilər) və tərcüməçilər redaksiya-nəşriyyat işlənməsi, hazırlanması və buraxılışı üçün aşağıdakı materialları nəşriyyata (naşirə) təqdim edə bilər:

belletristik, ictimai-siyasi, reklam, məlumat, tədris, elmi, tətbiqi və texniki səciyyəli əsərlər;

çıxışlar, mühazırələr, nitqlər, məruzələr, moizələr;

mətnli və mətnsiz musiqi əsərləri;

dram, musiqili dram əsərləri;

təsviri incəsənət əsərləri;

fotolar, illüstrasiyalar, xəritələr, planlar, eskizlər;

tərcümələr, işləmələr, annotasiyalar, icmaller, xülasələr, əsərlərin digər işləmələri və əsasında törəmə əsərlər yaradılan, orijinalın məzmununa ziyan vurmayan folklor işləmələri;

almanaxlar, antologiyalar, ensiklopediyalar və digər toplular; digər əsərlər.

Sifarişçi nəşrin dilini, həcmini, tirajını müəyyən edir və onun istifadə və yayımı qaydasını müstəqil həll edir.

Naşir nəşriyyat məhsulunu hazırlayana (poliqrafiya müəssisəsinə) öz məhsulunun hazırlanmasını, yayıcıya isə həmin məhsulun yayılmasını sifariş edə bilər.

Verilmiş sifarişlərin icra şərtləri, tərəflərin hüquq və vəzifəleri müəllif (həmmüəllif) və ya sifariş obyektinin mülkiyyətçisi olan şəxs, sifarişçi, naşir, çap məhsulunu hazırlayan və yayıcı arasında qanunvericiliyə uyğun bağlanmış müqavilə ilə müəyyən edilir.

Maddə 12. Xüsusi şərtlər

Naşir, müəllif, çap məhsulunu hazırlayan poliqrafiya müəssisəsi və onun yayıcısı olan kitab ticarəti təşkilatları öz müqavilə öhdəliklərində Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə zidd olmayan xüsusi şərtlər də müəyyən edə bilərlər.

Maddə 13. Mühafizə prinsipli sənədlərin nəşri

Dövlət əhəmiyyətli sənədlərin, qiymətli kağızların, nömrəli çap məhsullarının nəşrinin qaydaları və şərtləri müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.

Maddə 14. Nəşrdən imtina

Müqavilə öhdəliklərinin pozulma faktının məhkəmə tərəfindən müəyyənləşdirildiyi hallardan başqa, heç kəs nəşriyyatı (naşiri) çapından imtina olunmuş əlyazmaları, yaxud digər materialları çap etməyə məcbur edə bilməz.

Maddə 15. Müəllif nəşrləri

Vətəndaşlar və təşkilatlar öz əlyazmalarını və digər materialları öz hesablarına və müəllif redaktəsi ilə çap etdirə bilərlər.

Maddə 16. Nəşriyyat məhsulunun buraxılışı

Nəşriyyat məhsulunu istehsal edənlər (poliqrafiya müəssisəsi, digər hüquqi və fiziki şəxslər) nəşriyyatın (naşırın), yaxud onun nümayəndəsinin razılığı olmadan nəşriyyat məhsulunu buraxa bilməzlər.

Maddə 17. Nəşriyyat işi sahəsində reklam

Nəşriyyat məhsullarında reklamın verilməsi qaydası Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilir.

Uşaq ədəbiyyatı, dərsliklər, dövlət əhəmiyyətli zəruri nəşrlər, ensiklopediyalar pulsuz və yaxud güzəştli şərtlərlə reklam oluna bilər.

Maddə 18. Buraxılış məlumatı

Hazır məhsulun hər nüsxəsində aşağıdakı məlumatlar olmalıdır:

nəşriyyatın və çap məhsulunu hazırlayanın adı, ünvanı, xüsusi razılığın nömrəsi və verilmə tarixi;

buraxılış yeri və ili;

əlyazmanın yiğima verildiyi və çapa imzalandığı tarix;

hesab-nəşriyyat həcmi;

fiziki həcmi;

formatı;

səhifələrin sayı;

kağızin tipi;

şriftin növü (qarnituru);

çap üsulu;

tiraj;

qiyməti, yaxud «müqavilə qiyməti ilə» və ya «pulsuz» qeydi.

Nəşriyyat məhsullarında beynəlxalq kitab kodu, müəlliflik hüququnu göstərən nişan (işarə), standarta uyğun annotasiya, kitab təsnifikasi göstəriciləri də qeyd olunmalıdır.

Buraxılış məlumatı olmayan nəşrlərin çap olunmasına yol verilmir.

Maddə 19. Nəşriyyat işi sahəsində əqli mülkiyyət hüququ

Nəşriyyat məhsulunun hazırlanması və istehsalı prosesində bədii və texniki tərtibatla əlaqədar yaradılmış məhsul üzərində əqli mülkiyyət hüququ nəşriyyata (naşirə) məxsusdur.

Maddə 20. Naşirlərin, çap məhsullarını hazırlayanların və yayıcıların məsuliyyəti

Nəşriyyat və nəşriyyat işinin subyektləri:

müəlliflik hüququ ilə qorunan əsərlərin müəlliflik müqaviləsi olmadan istehsalına;

naşirlik fəaliyyətinin dayandırılması haqqında qərar qəbul olunduqdan sonra işin davam etdirilməsinə;

dövlət standartlarını pozmaqla məhsul istehsal edilməsinə görə inzibati və maddi məsuliyyət daşıyır.

Nəşr olunmuş, müəlliflik hüququ ilə qorunan obyektlərin hüquq sahibinin icazəsi olmadan həmin obyektlərin tam, yaxud qismən surətinin çıxarıldığı (çap edildiyi) hallarda zərər çəkən hüquq sahibinin hüquqlarının bərpası Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq təmin edilir.

Nəşriyyat hüququ olmayan təşkilatlardan qəbul edilmiş nəşrlərin poliqrafiya müəssisələri tərəfindən çapına, kitab ticarəti müəssisələri tərəfindən yayımına, həmçinin dövlət standartlarını pozaraq buraxılış məlumatları olmadan nəşrinə yol vermiş fiziki və hüquqi şəxslər Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq məsuliyyət daşıyırlar.

Maddə 21. Nəşriyyat fəaliyyətinə xitam verilməsi

Nəşriyyat fəaliyyətinə:

təsisçinin qərarı ilə;

bu Qanunun 5-ci maddəsinin tələbləri pozulduqda, habelə qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş digər hallarda məhkəmənin qərarı ilə xitam verilə bilər.

Maddə 22. Məcburi nüsxələr

Nəşriyyat məhsulunu və digər çap məhsullarını hazırlayan müəssisə sifarişçinin hesabına buraxılmış hər bir nəşrin pulsuz məcburi nüsxələrini Azərbaycan Respublikasının Milli Kitabxanasına, Kitab Palatasına, qanunvericilik və müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının və qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş digər orqanların kitabxanalarına, ödənişli nüsxələri isə müəyyən edilmiş qaydada müvafiq idarə, müəssisə və təşkilatlara göndərir.

Məcburi nüsxələr nəşrin ümumi tirajına daxildir.

Maddə 23. Nəşriyyat məhsullarının yayım qaydası

Müəlliflik müqaviləsində başqa hal nəzərdə tutulmayıbsa, çap məhsulunun yayımı naşır, yaxud onun nümayəndəsi buraxılışa icazə verdikdən sonra mümkündür.

Nəşriyyat məhsulunun yayımı aralarındaki razılaşmaya əsasən təsisçi, naşır, nəşriyyat məhsulunu hazırlayan və müəllif tərəfindən, yaxud müqavilə və ya digər qanuni əsaslarla hüquqi və fiziki şəxslər tərəfindən həyata keçirilə bilər.

Maddə 24. Nəşriyyat işinin maliyyələşdirilməsi

Nəşriyyat işinin subyektləri:

dövlət bütçəsindən qanunvericilikdə müəyyən edilmiş ayırmalar;

təsisçinin vəsaiti;

sponsorun vəsaiti;

hüquqi və fiziki şəxslərin ianələri;

dövlət və ictimai təşkilatlardan ayrılmış qrantlar;

nəşriyyatların (naşirlərin) sahibkarlıq fəaliyyətindən əldə etdikləri gəlirlər;

qanunvericiliklə qadağan olunmayan digər vəsaitlər hesabına maliyyələşdirilə bilərlər.

Maddə 25. Dövlət Kitab Palatası

Azərbaycan Respublikasında buraxılmış bütün çap məhsulları növlərinin toplanmasını, onların biblioqrafik qeydiyyatını və kataloqlaşdırılmasını, nəşriyyat fəaliyyəti sahəsində inkişafın dinamikasını göstərən statistik materialların hazırlanmasını və mətbuatın dövlət statistikasının aparılmasını Kitab Palatası həyata keçirir. Kitab Palatası öz nizamnaməsi əsasında fəaliyyət göstərir və dövlət bütəcəsindən maliyyələşdirilir.

Kitab Palatası özəlləşdirilə bilməz.

Maddə 26. Azərbaycan Milli Ensiklopediyası

Azərbaycan Milli Ensiklopediyası Azərbaycan xalqının tarixi inkişaf mərhələlərini, milli-mənəvi sərvətlərini, həmçinin dünya elmi və mədəniyyəti nailiyyətlərini özündə əks etdirməklə yaradılan, bütəcədən maliyyələşdirilən universal, milli, elmi nəşriyyat müəssisəsidir. Azərbaycan elmi və mədəni sərvətlərini özündə əks etdirən Azərbaycanın Milli Ensiklopediyası Azərbaycan xalqının milli sərvətidir.

Azərbaycan Milli Ensiklopediyası:

dövlət programına uyğun olaraq milli-universal və sahə ensiklopediyalarının, ensiklopedik məlumat və sorğu kitablarının, müxtəlif lügətlərin nəşrini həyata keçirir;

öz fəaliyyətini genişləndirmək və inkişaf etdirmək üçün qanunvericiliklə müəyyən olunmuş qaydada hüquqi və fiziki şəxslərlə müqavilələr bağlayır;

ölkədə universal və sahə ensiklopediyalarının, ensiklopedik məlumat ədəbiyyatının nəşrini koordinasiya edir;

Azərbaycanı təbliğ edən informasiyaları toplayır, hazırlayıv və onların ölkə daxilində və xaricdə yayılmasını təmin edir, informasiya mübadiləsi ilə məşğul olur;

ensiklopedik nəşrlərlə bağlı beynəlxalq tədbirlərdə, sərgi və yarmarkalarda iştirak edir.

Dövlət təşkilatları, elmi müəssisələr Azərbaycan Milli Ensiklopediyasının, digər ensiklopedik nəşrlərin hazırlanması üçün zəruri olan sənəd və məlumatları, başqa informasiyaları təqdim etməlidirlər.

Maddə 27. Kitabxana Kollektoru

Kitabxana Kollektoru aşağıdakı vəzifələri həyata keçirir:

dövlət programına uyğun olaraq nəşr olunmuş kitab məhsulları ilə dövlət və qeyri-dövlət kitabxanalarının fondlarını zənginləşdirir;

elm və təhsil müəssisələrinin, dövlət təşkilatlarının, idarə və müəssisələrin, özəl qurumların, icra hakimiyyəti orqanlarının, bələdiyyələrin sifarişləri əsasında nəşriyyat məhsullarını əldə edərək onların kitabxanalarının təchiz olunmasına köməklik göstərir;

kitabxanaların və oxucuların nəşriyyat məhsullarına olan tələbatını öyrənir, bu sahədə sosioloji sorğular aparır və onun nəticələri barədə əlaqədar təşkilatlara məlumat verir;

öz fəaliyyətini genişləndirmək və inkişaf etdirmək üçün mülkiyyət formasından asılı olmayaraq qanunvericiliklə müəy-yən olunmuş qaydada hüquqi və fiziki şəxslərlə müqavilələr bağlayır;

xarici ölkələrin kitabxana kollektorları ilə əməkdaşlıq edir, qanunvericilikdə müəyyən olunmuş qaydada nəşriyyat məhsullarının ölkəyə gətirilməsini və xaricə göndərilməsini təmin edir.

III FƏSİL

YEKUN MÜDDƏALARI

Maddə 28. Beynəlxalq əməkdaşlıq

Nəşriyyat işi sahəsində beynəlxalq əməkdaşlıq Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı dövlətlərarası müqavilələrə əsasən həyata keçirilir.

Bu Qanunla Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı dövlətlərarası müqavilələr arasında ziddiyət olarsa, həmin beynəlxalq müqavilələr tətbiq edilir.

Maddə 29. Bu Qanunun pozulmasına görə məsuliyyət

Bu Qanunu pozan hüquqi və fiziki şəxslər Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində müəyyən edilmiş qaydada məsuliyyət daşıyırlar.

Heydər ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Bakı şəhəri, 30 may 2000-ci il

MÜƏLLİFLİK HÜQUQU
VƏ ƏLAQƏLİ HÜQUQLAR HAQQINDA

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QANUNU

I B Ö L M Ö
ÜMUMİ MÜDDƏALAR

Maddə 1. Qanunun məqsədi

Bu Qanun Azərbaycan Respublikası ərazisində elm, ədəbiyyat və incəsənət əsərlərinin (müəlliflik hüququ), habelə ifaların, fonoqramların, efir və ya kabel yayımı təşkilatlarının verilişlərinin (əlaqəli hüquqlar) yaradılması və istifadəsi ilə əlaqədar yaranan münasibətləri tənzimləyir.

*Maddə 2. Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar
haqqında qanunvericilik*

Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında qanunvericilik bu Qanundan, Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsindən və həmin Qanunlara müvafiq qəbul edilən Azərbaycan Respublikasının digər qanunvericilik aktlarından ibarətdir.

Azərbaycan Respublikasının iştirakçısı olduğu beynəlxalq müqavilələrdə müəyyən edilmiş qaydalar bu Qanunla müəyyən edilmiş qaydalardan fərqli olduqda beynəlxalq müqavilənin qaydaları tətbiq edilir.

Maddə 3. Qanunun tətbiq sahəsi

Bu Qanunun müddəaları aşağıdakılara şamil edilir:

1) Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı olan və ya Azərbaycan Respublikası ərazisində daimi yaşayış yeri olan fiziki şəx-

sin, yaxud Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi üzrə hüquqi şəxsin müəlliflik hüququna və ya əlaqəli hüquqlara malik olduğu elm, ədəbiyyat və incəsənət əsərləri, ifalar və fonoqramlar;

2) Azərbaycan Respublikası ərazisində ilk dəfə dərc edilmiş (buraxılmış) elm, ədəbiyyat və incəsənət əsərləri və ya fonoqramlar. Əsər və fonoqram Azərbaycan Respublikasının hündürlərindən kənarda ilk dəfə dərc edildikdən (buraxıldıqdan) sonra 30 gün keçənədək Azərbaycan Respublikası ərazisində dərc edildikdə Azərbaycan Respublikasında da ilk dəfə dərc edilmiş (buraxılmış) sayılır;

3) Azərbaycan Respublikası ərazisində ilk dəfə edilmiş ifalar, yaxud bu maddənin ikinci bəndinin müddəalarına uyğun surətdə qorunan fonoqrama yazılmış ifalar, yaxud fonoqrama yazılmamış, lakin yayım təşkilatının bu maddənin dördüncü bəndinə uyğun surətdə qorunan verilişinə daxil edilmiş ifalar;

4) Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi üzrə hüquqi şəxs sayılan və verilişlərini Azərbaycan Respublikası ərazisində yerləşən ötürüclərin köməyi ilə həyata keçirən yayım təşkilatlarının verilişləri;

5) Azərbaycan Respublikası ərazisində olan arxitektura əsərləri;

6) Azərbaycan Respublikasının iştirak etdiyi beynəlxalq müqavilələrə uyğun olaraq qorunan digər elm, ədəbiyyat və incəsənət əsərləri, ifalar, fonoqramlar və yayım təşkilatlarının verilişləri.

Maddə 4. Əsas anlayışlar

Bu Qanunda istifadə olunan əsas anlayışlar aşağıdakı mənaya malikdir:

«**müəllif**» – əsərin yaradıcısı olan fiziki şəxs, «**audiovizual əsər**» – bir-biri ilə əlaqəli olub hərəkət təsəvvürü doğuran və müvafiq texniki qurğuların köməyi ilə görmə (eşitmə) qavrayışı

üçün nəzərdə tutulan, təsvirlər silsiləsindən ibarət (səslə müşayiət olunan, yaxud olunmayan) əsər; audiovizual əsərlərə ilkin və sonrakı yazılmış üsulundan asılı olmayıaraq kinematoqrafiya əsərləri və kinematoqrafiya vasitələrinə bənzər vasitələrlə ifadə edilmiş digər əsərlər (tele-videofilmlər, diafilmlər və s.) aiddir;

«məlumat bazası» – materialların seçilməsinə və ya düzünmənə görə yaradıcı əməyin məhsulu olan və kompyuterin (HEM-in) köməyi ilə tapıla və işlənə biləcək şəkildə sistemləşdirilmiş məlumatların (məqalələrin, hesablamaların, faktların və başqa materialların) məcmusu;

«surətçixarma» – əsərin və ya fonoqramın bir və ya daha çox nüsxəsinin hər hansı maddi formada, o cümlədən səs və videoyazı şəklində hazırlanması. Əsərlərin və ya fonoqramların elektron (rəqəmli də daxil olmaqla), optik və ya maşınla oxunan digər formada müvəqqəti, yaxud daimi saxlanması üçün yazılıması da surətçixarma sayılır;

«yazılma» – texniki vasitələrin köməyi ilə səslərin və (və ya) təsvirlərin dəfələrlə qavramağa, surətinin çıxarmağa, yaxud bildirməyə imkan verən hər hansı maddi formada əks olunması;

«audiovizual əsər istehsalçısı» – belə əsərin hazırlanması təşəbbüsünü və məsuliyyətini üzərinə götürmiş fiziki və ya hüquqi şəxs. Başqa sübutlar olmadıqda audiovizual əsərdə adı adı qaydada göstərilmiş fiziki və ya hüquqi şəxs audiovizual əsərin istehsalçısı sayılır;

«fonoqram istehsalçısı» – ifanın və ya digər səslərin ilk dəfə yazılmaması təşəbbüsünü və məsuliyyətini üzərinə götürmiş fiziki və hüquqi şəxs. Başqa sübutlar olmadıqda həmin fonoqramda və (və ya) onun qoyulduğu qutuda adı adı qaydada göstərilmiş fiziki və ya hüquqi şəxs fonoqram istehsalçısı sayılır;

«iifaçı» – rol oynayan, oxuyan, qiraət edən, deklamasiya deyən, musiqi aləti çalan və ya ədəbiyyat və incəsənət əsərlərini

başqa şəkildə (o cümlədən estrada, sirk və ya kukla teatrı nömrələri) ifa edən aktyor, müğənni, musiqiçi, rəqqas və ya digər şəxs;

«kompyuter» (HEM) – informasiyanı işləməyə qadir olan elektron və ya ona oxşar qurğu;

«kompyuter programı» (HEM üçün program) – maşınla oxunan formada ifadə edilən və müəyyən məqsədə və ya nəticəyə nail olmaq üçün kompyuteri hərəkətə gətirən sözlər, kodlar, sxemlər və başqa şəkildə təlimatlar məcmusu. Kompyuter programına həmçinin onun hazırlanması gedisində əldə edilən hazırlıq materialları və onun doğurduğu audiovizual təsvirlər də daxildir;

«kollektiv əsər» – fiziki və ya hüquqi şəxsin təşəbbüsü üzrə və rəhbərliyi altında onun öz adı ilə nəşr edilmək şərti ilə iki və ya daha çox fiziki şəxsin yaratdığı əsər;

«tərəmə əsər» – başqa əsərə əsaslanan əqli yaradıcılıq məhsulu (tərcümə, uyğunlaşdırma, səhnələşdirmə, yenidən işləmə və s.);

«əsərin açıqlanması» – müəllifin razılığı ilə əsərin ilk dəfə kütləyə çatdırılması məqsədi ilə dərc edilməsi, kütləvi nümayiş etdirilməsi, kütləvi ifa olunması, efirə verilməsi və başqa üsullarla edilən hərəkət;

«dərcedilmə» (istifadəyə buraxılma) – əsərin müəllifinin və ya fonoqram istehsalçısının razılığı ilə əsərin, fonoqramın kütlənin tələbatını ödəmək üçün dövriyyəyə buraxılması, elektron-informasiya sistemləri vasitəsi ilə əsərdən və fonoqramdan istifadəyə imkan yaradılması da dərcedilmə sayılır;

«yayım təşkilatının verilişi» – efir və ya kabel yayımı təşkilatının özünün və ya onun vəsaiti hesabına başqa təşkilatın yaratdığı veriliş;

«tətbiqi sənət əsəri» – əllə və ya sənaye üsulu ilə yaradılmış və praktik istifadə funksiyaları olan, yaxud praktik istifadə əşyalarına köçürürlən incəsənət əsəri;

«fotoqrafiya əsəri» – fiksajlama texnologiyasından (kim-yəvi, elektron və s.) asılı olmayaraq işıq şüalanmasının və ya başqa şüalanmanın təsvir yaratmağa imkan verən üsulla fiksajlanması. Audiovizual əsərlərin ayrıca götürülmüş kadri «fotoqrafiya əsəri» sayılır;

«kütləvi ifa» – əsərlərin, ifaların, fonoqramların, yayım təşkilatlarının verilişlərinin həm canlı ifadə, həm də müxtəlif qurğuların və proseslərin köməyi ilə (efirlə və ya kabellə vermə istisna olmaqla) deklamasiya, oyun, oxu və başqa üsulla elə tərzdə təqdim edilməsidir ki, ailə dairəsinə və ya ailənin yaxın tanışları sırasına daxil olmayan şəxslər tərəfindən qavranıla bilsin;

«kütləvi nümayiş» – əsərin, ifanın yayım təşkilatının verilişinin orijinalının və ya bir nüsxəsinin bilavasitə, yaxud plyon-kanın, slaydın, kadrın, yaxud başqa qurğuların və ya proseslərin köməyi ilə (efirlə və ya kabellə vermə istisna olmaqla) ekranda elə tərzdə nümayiş etdirilməsidir ki, ailə dairəsində və ya ailənin yaxın tanışları sırasına daxil olmayan şəxslər tərəfindən qavranıla bilsin. Audiovizual əsərin ayrı-ayrı təsvirlərinin ardıcıl olmayan nümayışı də onun kütləvi nümayışı sayılır;

«pulsuz istifadə» – əsərin orijinalına və ya nüsxəsinə sahiblik hüququnun müəyyən müddətə əhaliyə pulsuz xidmət göstərən kitabxanalara, arxivlərə və başqa təşkilatlara verilməsi;

«kütləvi bildiriş» (kütləyə çatdırma məqsədi ilə bildiriş) – əsərlərin, ifaların, fonoqramların, yayım təşkilatları verilişlərinin təsvirlərinin və (və ya) səslərinin efirlə, kabellə və ya başqa üsulla elə tərzdə bildirilməsidir ki, təsvirlər və ya səslər bu cür bildiriş olmadan qavranıla bilməyən məsafədə ailə dairəsinə və ya ailənin yaxın tanışları sırasına daxil olmayan şəxslər tərəfin-dən qavranıla bilsin;

«reproqrafik» «surətçixarma» (reprosurətçixarma) – əsərin (yazılı və başqa qrafik əsərin) orijinalının və ya nüsxəsinin

fotosurətçixarma yolu ilə və ya nəşretmə istisna olmaqla, digər texniki vasitələrin köməyi ilə hər hansı ölçüdə (böyüdülmüş, yaxud kiçildilmiş) faksimilesinin çıxarılması;

«kirayə» – əsərin və ya fonoqramın orijinalına və ya nüsxəsinə sahiblik hüququnun birbaşa və dolayısı ilə gəlir götürmək məqsədi ilə müəyyən müddətə verilməsi;

«şəriklə əsər» – bu maddədə nəzərdə tutulan kollektiv əsərlər istisna olmaqla iki və ya daha çox müəllifin yaratdığı əsər;

«efirlə bildiriş» – əsərlərin, ifaların, fonoqramların, yayım təşkilatının verilişlərinin radio və televiziya vasitəsi ilə (kabel televiziyası istisna olmaqla), o cümlədən peyklərin köməyi ilə kütləyə çatdırılması. Əsərlərin, ifaların, fonoqramların yayım təşkilatının verilişlərinin peyk vasitəsi ilə efirlə bildiriş dedikdə, yerdə yerləşən stansiyadan göndərilən siqnalların peyklə qəbul edilməsi və həmin siqnallar vasitəsi ilə kütlənin faktik qəbul etməsindən asılı olmayaraq əsərlərin, ifaların, fonoqramların, yayım təşkilatının verilişlərinin kütləyə çatdırılması başa düşülür;

«kabellə bildiriş» – əsərlərin, ifaların, fonoqramların, yayım təşkilatının verilişlərinin kabel, naqıl, optik tel və digər oxşar vasitələrlə kütləyə çatdırılması;

«fonoqram» – ifaların və ya digər səslərin müstəsna olaraq səslər yazılması;

«əsər nüsxəsi» – əsərin hər hansı maddi formada hazırlanmış surəti;

«fonoqram nüsxəsi» – fonoqramda yazılmış səslərin həmisi və ya dolayısı ilə hər hansı maddi daşıyıcıya köçürülmüş surəti;

«retranslyasiya» – yayım təşkilatının verilişinin başqa yayım təşkilatı tərəfindən eyni vaxtda efirlə (kabellə) verilməsi.

**II BÖLƏMƏ
MÜƏLLİFLİK HÜQUQU**

I FƏSİL

MÜƏLLİFLİK HÜQUQUNUN OBYEKTLƏRİ

Maddə 5. Müəlliflik hüququnun obyekti

1. Müəlliflik hüququ təyinatından, dəyərindən və məzmunundan, habelə ifadə formasından və üsulundan asılı olmayaraq yaradıcılıq fəaliyyətinin nəticəsi olan həm açıqlanmış, həm də açıqlanmamış əsərlər aşağıdakı obyektiv formalarda mövcud olan elm, ədəbiyyat və incəsənət əsərlərinə şamil edilir.

Müəlliflik hüququnun yaranması və həyata keçirilməsi üçün əsərin qeydə alınması, yaxud hər hansı başqa üsullarla rəsmiləşdirilməsi tələb olunmur.

2. Müəlliflik hüququnun şamil edildiyi həm açıqlanmış, həm də açıqlanmamış əsərlər aşağıdakı obyektiv formalarda mövcud ola bilər:

yazılı (əlyazması, makina yazısı, not yazısı və s.);

şəfahi (kütləvi çıxış, kütləvi ifa və s.);

səs, yaxud videoyazılma (mexaniki, maqnit, rəqəmli, optik və s.);

təsviri (rəsm, eskiz, şəkil, plan, cizgi, kino-, tele-, video-, yaxud fotokadr və s.);

həcmli-fəzavi (heykəl, model, maket, tikili və s.);

digər formalar.

3. Müəlliflik hüququ öz-özlüyündə ideyalara, metodlara, proseslərə, sistemlərə, üsullara, konsepsiyalara, kəşflərə və ya faktlara şamil edilmir.

4. Əsərə müəlliflik hüququ onun ifadə edildiyi maddi obyektdə olan mülkiyyət hüququ ilə bağlı deyil.

Maddi obyektdə mülkiyyət hüququnun və ya maddi obyektdə sahiblik hüququnun verilməsi, qanunda xüsusi göstərilən hallardan başqa, öz-özlüyündə bu obyektdə ifadə edilmiş əsərə müəlliflik hüququnun verilməsinə səbəb olmur.

Maddə 6. Müəlliflik hüququnun obyekti olan əsərlər

1. Müəlliflik hüququnun obyektləri aşağıdakılardır:
ədəbi əsərlər (kitablar, broşuralar, məqalələr, kompyuter proqramları və s.);

dram, musiqili-dram və başqa səhnə əsərləri;
xoreoqrafiya əsərləri və pantomimalar;
mətnli və ya mətnsiz musiqi əsərləri;
audiovizual əsərlər (kino tele- və videofilmlər, slaydfilm-lər, diafilmlər və başqa kino və teleəsərlər);

heykəltəraşlıq, rəngkarlıq, qrafika, dizayn, litografiya əsərləri, qrafik hekayələr, komikslər və digər təsviri sənət əsərləri;
dekorativ tətbiqi və səhnə tərtibatı sənəti əsərləri;
arxitektura, şəhərsalma və bağ-park sənəti əsərləri;
fotoqrafiya əsərləri və ona oxşar üsulla yaradılmış əsərlər;
coğrafiya, topoqrafiyaya və digər elmlərə aid olan xəritə-lər, planlar, eskizlər, illüstrasiyalar və plastik əsərlər;

törəmə əsərlər (tercümələr, dəyişdirmələr, iqtibaslar, an-notasiyalar, referatlar, xülasələr, icmallar, səhnələşdirmələr, aranjimanlar, elm, ədəbiyyat və incəsənət əsərlərinin yenidən işlənməsi);

toplular (ensiklopediyalar, antologiyalar, məlumat bazaları və materialın seçiləsinə və ya düzülməsinə görə yaradıcılıq fəaliyyətinin nəticəsi olan digər məcmuələr);

Törəmə əsərlərə və toplulara müəlliflik hüququ onların əsaslandığı və ya onlara daxil edilən əsərlərin, müəlliflik hüququ obyektləri olmasından asılı olmayaraq qorunur; digər əsərlər.

2. Kompyuter programlarının qorunması ilkin mətn və obyekt kodu da daxil olmaqla istənilən dildə və formada ifadə edilən programların bütün növlərinə, o cümlədən əməliyyat sistemlərinə şamil edilir.

Maddə 7. Müəlliflik hüququnun obyekti olmayan əsərlər

Aşağıdakılar müəlliflik hüququnun obyektləri deyildir:

- a) rəsmi sənədlər (qanunlar, məhkəmə qərarları, qanunvericilik, inzibati və məhkəmə xarakterli digər mətnlər), həmçinin onların rəsmi tərcümələri;
- b) dövlət rəmzləri və nişanları (bayraqlar, gerblər, himnlər, ordenlər, pul nişanları, digər dövlət rəmzləri və nişanları);
- c) xalq yaradıcılığı əsərləri;
- ç) hadisələr və faktlar haqqında informasiya xarakterli məlumatlar.

Maddə 8. Müəlliflik hüququnun yaranması

Müəlliflik prezumpsiyası

1. Əsəri yaradan şəxs onun müəllifi sayılır. Əsərə müəlliflik, digər sübutlar yoxdursa, adı altında açıqlanmış şəxsə məxsusdur.

2. Müstəsna müəlliflik hüququnun sahibinin əsərə öz hüquqlarını bildirməsi üçün əsərin hər nüsxəsində göstərilən və üç ünsürdən ibarət olan müəlliflik hüququnu qoruma nişanından istifadə etmək hüququ vardır:

dairəyə alınmış C latin hərfi – C;

müstəsna müəlliflik hüquqlarının sahibinin adı (fiziki və hüquqi şəxslər);

əsərin ilk dəfə dərc edildiyi il.

3. Əsərin anonim və ya təxəllüsə dərc edildiyi hallarda (müəllifin təxəllüsünün onun şəxsiyyətini şübhə altında qoymadığı hallar müstəsna olmaqla) əsərdə adı göstərilən naşir, digər sübutlar olmadıqda, bu Qanuna uyğun olaraq müəllifin nümayəndəsi sayılır və bu simada müəllifin hüquqlarını qorumaq və həyata keçirmək səlahiyyətinə malikdir. Bu müddəə öz şəxsiyyətini açıqladığı və müəllifliyini bəyan etdiyi ana qədər qüvvədə qalır.

4. Kütləyə çatdırılmış və ya çatdırılmamış əsərə müstəsna müəlliflik hüquqlarının sahibləri onu müəlliflik hüququnun qüvvədə olduğu müddətdə Azərbaycan Respublikasının müəlliflik hüquqları sahəsində fəaliyyət göstərən müvafiq icra həkimiyəti orqanında qeydiyyatdan keçirə bilərlər.

5. Əsərini qeydiyyatdan keçirən şəxsə müəyyənləşdirilmiş nümunədə şəhadətnamə verilir. Bu şəhadətnamə müəlliflik prezumpsiyası kimi çıxış etmir. Mübahisə yaranan hallarda, digər sübutlar olmadıqda, qeydiyyat haqqında şəhadətnamə məhkəmə tərəfindən müəlliflik prezumpsiyası kimi tanınır.

Maddə 9. Şərikli əsərlərə müəlliflik hüququ (şərikli müəlliflik)

İki və daha çox şəxsin birgə əməyi ilə yaradılan əsərə müəlliflik hüququ (şərikli müəlliflik) həmin əsərin, ayrılmaz, bütöv və ya müstəqil əhəmiyyətə malik olan ayrı-ayrı hissələrdən ibarət olmasından asılı olmayıaraq birləkdə şərik müəlliflərə məxsusdur.

Şərikli əsərlərdən istifadə hüququ bütövlükdə onu birgə yaratmış müəlliflərə məxsusdur.

Şərikli əsərin müəlliflərindən heç birinin əsaslı dəlillər olmadan digərinə həmin əsərdən istifadəni qadağan etməyə ixtiyarı yoxdur.

Şərikli əsərin müstəqil əhəmiyyətli hissəsi həmin əsərin digər hissələrindən ayrılmışda istifadə oluna bilərsə, müstəqil əsər kimi qəbul edilir.

Aralarındaki müqavilədə başqa hal nəzərdə tutulmadıqda, şərikli əsərin müəlliflərindən hər birinin özünün müstəqil əhəmiyyət daşıyan hissəsindən öz istəyinə uyğun şəkildə istifadə etmək ixtiyarı vardır.

Şərik müəlliflər arasındaki münasibətlər onların razılığı ilə müəyyən edilir.

Maddə 10. Tərtib olunmuş (tərtibatçılıq) və kollektiv əsərlərə müəlliflik hüququ

1. Topluların və tərtib edilmiş digər əsərlərin müəllifi (tərtibatçı) yaradıcılıq əməyinin nəticəsi olan, materialların seçilməsi və ya düzümü şəklində olan əsərlərə müəlliflik hüququna malikdir.

Tərtibatçı topluya daxil edilmiş hər bir əsərin müəllifinin hüquqlarına riayət etməklə həmin topluya müəllif hüququna malikdir. Toplulara daxil edilmiş əsərlərin müəllifləri müəllif müqaviləsində başqa hallar nəzərdə tutulmadıqda öz əsərlərdən istədikləri qaydada istifadə edə bilərlər.

Tərtibatçının müəlliflik hüququ digər şəxslərin həmin materialları müstəqil surətdə seçmə və düzənmə yolu ilə yeni toplu yaratmasına mane olmur.

2. Ensiklopediyaları, ensiklopedik lügətləri, dövri və davamı olan elmi əsərlərin toplularını, qəzetləri, jurnalları və başqa dövri nəşrləri buraxan fiziki və hüquqi şəxslər kollektiv əsərlərdən bütövlükdə istifadə etmək üçün müstəsna hüquqa malikdirlər.

Naşirin belə nəşrlərdən hər hansı şəkildə təkrar istifadə olunarkən öz adını (təşkilatın adını) göstərmək, yaxud göstərilməsini tələb etmək ixtiyarı vardır.

Kollektiv əsərə daxil edilmiş əsərlərin müəllifləri, müəllif müqaviləsində başqa hal nəzərdə tutulmadıqda, bütövlükdə kollektiv əsərdən asılı olmayaraq öz əsərlərindən istifadəyə müstəsna hüququ saxlayırlar.

Maddə 11. Törəmə əsərlərə müəlliflik hüququ

Tərcüməçinin və digər törəmə əsər müəlliflərinin etdikləri tərcüməyə, dəyişməyə, aranjimana edilən, yaxud başqa cür yenidən işlənən əsərlərin müəlliflərinin hüquqları saxlanılmaqla, tərcüməçi və digər törəmə əsər müəllifi öz yaratdığı əsərə müəlliflik hüququndan istifadə edir.

Tərcüməçilərin və digər törəmə əsər müəlliflərinin müəlliflik hüququ həmin əsərlərin başqa şəxslər tərəfindən tərcüməsinə və yenidən işlənməsinə mane olmur.

Maddə 12. Audiovizual əsərlərə müəlliflik hüququ

1. Audiovizual əsərin müəllifləri (şərīkli müəllifləri) aşağıdakılardır:

- quruluşçu rejissor;
- ssenari müəllifi;
- quruluşçu rəssam;
- quruluşçu operator;

xüsusi olaraq audiovizual əsər üçün yaradılmış musiqili əsərin (mətnli, yaxud mətnsiz) müəllifi (bəstəkar).

Əvvəller yaradılmış, yenidən işlənmiş və ya audiovizual əsərin tərkibinə hissə kimi daxil edilmiş əsərin müəllifi də audiovizual əsərin şərīk müəllifi sayılır.

2. Audiovizual əsərin yaradılmasına dair bağlanmış müəllif müqaviləsində başqa hal nəzərdə tutulmadıqda, müəlliflər bu müqaviləyə əsasən audiovizual əsərin istehsalçısına həmin əsərin surətinin çıxarılması, yayılması, kütləvi ifası, kütləvi nümayişi, kabel televiziyası ilə kütləvi bildirişi, efirə verilməsi və ya hər hansı başqa şəkildə kütləvi bildirişi, həmçinin mətnin subtitrləşdirilməsi və dublyaj edilməsi üçün müstəsna hüquqlar verir. Göstərilən hüquqlar audiovizual əsərə müəlliflik hüququnun qüvvədə olduğu müddətdə qüvvədə qalır.

Audiovizual əsər istehsalçının həmin əsərdən hər hansı şəkildə istifadə olunarkən özünün və ya təşkilatın adını göstərmək, yaxud göstərilməsini tələb etmək hüququ vardır.

3. Xüsusi olaraq audiovizual əsər üçün yaradılmış musiqili əsərin (mətnli, yaxud mətnsiz) müəllifi audiovizual əsərin kütləvi ifası, kütləvi bildirişi, həmçinin audiovizual əsərin nüsxələrinin kirayəyə verilməsi zamanı həmin əsərlərdən istifadəyə görə müəllif qonorarı almaq hüququnu saxlayır.

Maddə 13. Xidməti vəzifəsini, yaxud işəgötürənin xidməti tapşırığını yerinə yetirmək qaydasında yaradılmış əsərə müəlliflik hüququ

1. Xidməti vəzifəsini, yaxud işəgötürənin xidməti tapşırığını yerinə yetirmək qaydasında yaradılmış əsərə (xidməti əsər) müəlliflik hüququ xidməti əsərin müəllifinə məxsusdur.

2. Xidməti əsərdən istifadəyə müstəsna hüquq, aralarında ki müqavilədə başqa hal nəzərdə tutulmazsa, müəllifin əmək münasibətlərində olduğu şəxsə (işəgötürənə) məxsusdur.

Xidməti əsərdən istifadənin hər növünə görə müəllif qonorarının həcmi və ödənilməsi qaydaları işəgötürənlə müəllif arasındakı müqavilə ilə müəyyənləşdirilir.

3. İşəgötürənin xidməti əsərdən hər hansı şəkildə istifadə olunarkən öz adını göstərmək, yaxud göstərilməsini tələb etmək ixtiyarı vardır.

4. Bu maddənin müddəaları xidməti vəzifəsini və ya işəgötürənin xidməti tapşırığını yerinə yetirmək qaydasında yaradılmış kollektiv əsərlərə (bu Qanunun 10-cu maddəsi) şamil edilmir.

II FƏSİL

MÜƏLLİFLİK HÜQUQLARI

Maddə 14. Şəxsi (qeyri-əmlak) hüquqlar

1. Əsərin müəllifinin aşağıdakı şəxsi (qeyri-əmlak) hüquqları vardır:

a) əsərin müəllifi kimi tanınmaq hüququ (müəlliflik hüququ);

b) əsərdən öz adı ilə, təxəllüslə, yaxud adsız (anonim) istifadə etmək və ya bu cür istifadəyə icazə vermək hüququ (ad hüququ);

c) əsərinin mənasının dəyişilməsinə, təhrif olunmasına və ya hər hansı digər formada yenidən işlənməsinə, həmçinin müəllifin şərəf və ləyaqətinə xələl gətirən hər hansı başqa hərəkətlərə qarşı çıxməq hüququ (şöhrətinə hörmət edilməsi hüququ);

ç) istifadədən götürmək də daxil olmaqla əsərini istənilən formada açıqlamaq və ya açıqlanmasına icazə vermək hüququ (açıqlama hüququ).

2. Şəxsi hüquqlar bölünməz və özgəninkiləşdirilməz olub, əmlak hüquqlarından asılı olmayaraq müəllifə məxsusdur və əmlak hüququnun başqasına verildiyi hallarda da müəllifdə qalır.

3. Müəllif, istifadəçiyə dəyən zərəri və qazanacağı gəliri ödəmək şərti ilə, əsərin açıqlanması haqqında əvvəllər qəbul

edilmiş qərardan imtina edə bilər (imtina hüququ). Əgər əsər açıqlanmışdırsa, müəllif imtina barədə açıq çıxış etməlidir. Belə halda müəllifin həmin ana qədər hazırlanmış əsər nüsxələrini öz vəsaiti hesabına almaq ixtiyarı vardır.

Xidməti əsərlər yaradılarkən bu bəndin müddəaları tətbiq olunmur.

Maddə 15. Əmlak (iqtisadi) hüquqları

1. Müəllifin və ya əsərə müəlliflik hüququnun digər sahibin bu Qanunda nəzərdə tutulan hallar istisna olmaqla, əsərdən hər hansı formada və üsulla istifadə etməyə müstəsna hüququ vardır.

2. Əsərdən istifadəyə müstəsna hüquqlar aşağıdakılari həyata keçirməyi, həyata keçirilməsinə icazə verməyi, yaxud qadağan etməyi bildirir:

əsərin surətini çıxarmaq (surətçixarma hüququ);

əsərin nüsxələrini hər hansı üsulla yaymaq, satmaq, kirayəyə vermək və s. (yaymaq hüququ);

əsərin nüsxələrini (o cümlədən müəllifin, yaxud əsərə müstəsna müəlliflik hüquqlarının sahibinin razılığı əsasında istehsal edilmiş nüsxələri) yaymaq məqsədi ilə idxal etmək (idxal hüququ);

əsəri kütləvi nümayiş etdirmək (kütləvi nümayiş hüququ);

əsəri kütləvi ifa etmək (kütləvi ifa hüququ);

kütləyə çatdırılması məqsədi ilə əsərin kütləvi bildirişi (verilişin efirlə və ya kabellə kütləvi bildirişi daxil olmaqla) (kütləvi bildiriş hüququ);

əsərin kütləyə çatdırılması üçün onun ilk və ya sonrakı bildirişləri də daxil olmaqla efirlə kütləvi bildirişi (efirlə bildiriş hüququ);

kütləyə çatdırmaq üçün ilk və sonrakı bildirişlər də daxil olmaqla əsərin kabellə (kabel, naqıl və ya digər oxşar vasitələr-

lə) bildirişi (kütləyə çatdırmaq üçün kabellə kütləvi bildiriş hüququ);

əsəri tərcümə etmək (tərcümə hüququ);

dəyişdirmək, aranjiman etmək, yaxud başqa formada yenidən işləmək (yenidən işləmək hüququ).

Arxitektura, şəhərsalma və bağ-park layihələrindən istifadə üzrə müstəsna hüquqlara həm də belə layihələrdən praktik istifadəetmə halları daxildir. Qəbul edilmiş arxitektura layihəsinin müəllifinin, müqavilədə başqa hal nəzərdə tutulmadıqda, sifarişcidiən öz layihəsinin tikinti üçün sənədlərinin hazırlanmasında və binanın tikintisində (tikilidə) iştirakını tələb etmək hüququ vardır.

3. Əsərin qanuni dərc edilmiş nüsxələri satılma yolu ilə mülki dövriyyəyə buraxılmamışdırsa, sonradan həmin nüsxələrin müəllifin razılığı olmadan və müəllif qonorarı verilmədən yayılmasına yol verilir.

Bununla birlikdə, əsərin orijinalının və ya nüsxələrinin bu nüsxələrə mülkiyyət hüququndan asılı olmayaraq kirayəyə verilməklə yayılması hüququ müəllifdə və müəlliflik hüququnun digər sahibində qalır.

4. Əsərlərdən istifadənin hər növünə görə müəllif qonorarının həcmi və hesablanması qaydası əmlak hüquqlarını kollektiv əsasda idarə edən təşkilatlarla istifadəçilər arasında bağlanmış müqavilələrlə müəyyən edilir.

5. Əmlak hüquqları üçün bu maddənin ikinci bəndində nəzərdə tutulan məhdudiyyətlər bu Qanunun 17-25-ci maddələri ilə o şərtlə müəyyən edilir ki, belə məhdudiyyətlər əsərdən normal istifadəyə əsassız ziyan vurmasın və müəllifin qanuni məraqlarını lüzumsuz məhdudlaşdırmasın.

Maddə 16. Təsviri sənət əsəri ilə təmasda olmaq hüququ. İzləmə hüququ

1. Təsviri sənət əsərinin müəllifinin mülkiyyətçidən öz əsərinin surətini çıxarmaq ixtiyarının həyata keçirilməsinə imkan verilməsini tələb etmək hüququ vardır (təmasda olmaq hüququ). Bununla belə, mülkiyyətçidən əsərin müəllifə çatdırılmasını tələb etmək olmaz.

2. Təsviri sənət əsərinə mülkiyyət hüququnun müəllifdən başqa şəxsə keçməsi əsərin birinci satışı kimi qəbul edilir (əvəzi ödənilməklə və ya ödənilməməklə).

Əsərə mülkiyyət hüququnun birinci dəfə başqa şəxsə keçməsindən sonra hər dəfə onun orijinalının açıq (hərrac, təsviri sənət əsərləri qalereyası, bədii salon, mağaza vasitəsi ilə və s.) satışı zamanı müəllifin və ya onun vərəsələrinin, əgər sonrakı satış qiyməti əvvəlki satış qiymətindən 20 % çox olarsa, satış qiymətinin 5%-ni almaq hüququ vardır.

Göstərilən hüquq müəllifin sağlığında ayrılmazdır və ancaq qanun üzrə və ya vəsiyyətnamə ilə müəlliflik hüququnun qüvvədə olduğu müddətdə müəllifin vərəsələrinə keçir.

Maddə 17. Əsərlərdən və fonoqramlardan şəxsi məqsədlər üçün istifadə

1. Müəllifin və ya müəlliflik hüquqlarının digər sahibinin razılığı olmadan və müəllif qonorarı ödəmədən fiziki şəxsin qanuni dərc edilmiş əsərdən, bu maddənin üçüncü bəndində nəzərdə tutulan hallar istisna olmaqla, ancaq şəxsi məqsədlər üçün bir nüsxə hazırlanmasına yol verilir.

2. Bu maddənin birinci bəndinin müddəaları aşağıdakı hallarda tətbiq olunmur:

arxitektura əsərinin bina və ona oxşar tikili formasında surətinin çıxarılması;

məlumat bazalarının və ya onların əsas hissələrinin surətinin çıxarılması;

bu Qanunun 24-cü maddəsində nəzərdə tutulan hallar istisna olmaqla, kompyuter proqramlarının surətinin çıxarılması;

kitabların (tam), not mətnlərinin və təsviri sənət əsərlərinin orijinallarının reproqrafik surətinin çıxarılması (reprosurətçixarma).

3. Fiziki şəxslər tərəfindən fonoqramda yazılmış audiovizual əsərlərin surəti çıxarılarkən müəllifin qonorarı almaq ixtiyarı vardır. Göstərilən qonorar istehsalçı, yaxud surətçixarma üçün istifadə olunan avadanlığın (audio və video maqnitafonlar, başqa avadanlıq) və maddi daşıyıcıların (səs və (və ya) video lent və kasetlər, lazer diskləri və digər maddi daşıyıcılar) idxalçısı tərəfindən ödənilir.

4. Bu maddənin üçüncü bəndində göstərilən qonorarın yiğilması və bölüsdürülməsi müəllif, ifaçı və fonoqram istehsalçılarının əmlak hüquqlarını kollektiv əsasda idarə edən təşkilat tərəfindən onların arasında bağlanmış müqaviləyə uyğun olaraq həyata keçirilir (bu Qanunun 42-ci maddəsi). Göstərilən müqavilədə başqa hal nəzərdə tutulmadıqda, qonorar aşağıdakı qaydada bölüsdürülür: 40% – müəlliflərə, 30% – ifaçılara, 30% – fonoqram istehsalçılara.

Qonorarın məbləği və ödənilməsi şərtləri, bir tərəfdən göstərilən istehsalçı və ya idxal edən, digər tərəfdən müəllif, ifaçı və fonoqram istehsalçıları, yaxud onların əmlak hüquqlarını kollektiv əsasda idarə edən təşkilatlar arasında bağlanmış müqavilə ilə, tərəflərin razılıq əldə edə bilmədikləri hallarda isə Azərbaycan Respublikasının müəlliflik hüquqları sahəsində fəaliyyət göstərən müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.

Bu maddənin birinci bəndində göstərilən qaydada şəxsi məqsədlər üçün əsərin surətinin çıxarılmasına görə qonoranın bölüşdürülməsi müəlliflər və ya müəlliflik hüquqlarının digər sahibləri, ifaçılar və fonoqram istehsalçıları arasında adı qayda-da həyata keçirilir.

5. Bu maddənin 3-cü bəndində göstərilən avadanlıq və maddi daşıyıcılar ixrac edildikdə və ev şəraitində istifadə üçün nəzərdə tutulmayan professional avadanlıq olduqda onlara görə qonorar ödənilmir.

6. Göstərilən avadanlığı və materialları fiziki şəxslər ancaq şəxsi məqsədlər üçün idxlə edərkən də qonorar ödənilmir.

***Maddə 18. Kitabxanalar, arxivlər və təhsil
müəssisələri tərəfindən əsərlərin
reprosurətinin çıxarılması***

1. Müəllifin və ya müəlliflik hüququnun digər sahibinin razılığı olmadan və müəllif qonorarı verilmədən, lakin istifadə olunan əsərin müəllifinin adını, götürülmə mənbəyini mütləq göstərməklə və gəlir əldə etmək məqsədi olmadan, əsərin müəyyən məqsəd üçün lazımlı olan həcmidə reprosurətinin çıxarılmasına yol verilir:

a) itirilmiş, məhv edilmiş və ya istifadəyə yaramayan nüsxələrin dəyişdirilməsi məqsədi ilə qanuni əsasda çap edilmiş əsərlərin reprosurətinin çıxarılması üçün kitabxana və arxivlərə; başqa kitabxana və arxivlərin fondlarından itirilmiş, məhv edilmiş və ya istifadəyə yaramayan nüsxələrin verilməsinə, əgər adı şəraitdə belə nüsxələrin alınması başqa yolla mümkün deyilsə;

b) qanuni əsasda çap edilmiş ayrıca məqalə və başqa kiçik həcmli əsərlərin və ya əsərin qısa parçasının, ya da yazılı əsərlərin (kompyuter proqramları istisna olmaqla) qısa hissələrinin tədris, elmi və ya şəxsi məqsədlər üçün fiziki şəxslərin sorğusu

üzrə kitabxanalar tərəfindən vahid nüsxədə reprosurətinin çıxarılmasına;

c) ümumtəhsil müəssisələrində məşğələlər üçün qanuni əsasda çap edilmiş ayrı-ayrı məqalələrin və digər kiçik həcmli əsərlərin və ya yazılı əsərlərdən qısa parçaların (kompyuter proqramları istisna olmaqla) surətinin çıxarılmasına.

2. Bu maddənin birinci bəndinin «a» və «b» yarımbəndlərində nəzərdə tutulmuş reprosurətçixarmaya əmlak hüquqlarını kollektiv əsasda idarə edən təşkilatın verdiyi lisenziyanın olmadığı hallarda yol verilir.

Maddə 19. Əsərlərdən informasiya, elmi, tədris və digər məqsədlər üçün istifadə

Müəllifin və ya müəlliflik hüquqlarının digər sahibinin razılığı olmadan və müəllif qonorarı verilmədən, lakin istifadə olunan əsərin müəllifinin adını və götürülmə mənbəyini mütləq göstərməklə aşağıdakı hallara yol verilir:

1) elmi, tədqiqat, polemika, tənqid və informasiya məqsədi ilə qanuni dərc edilmiş əsərdən, həmçinin qəzet və jurnallardan, sitatin məqsədinə müvafiq həcmdə çap icmali formasında qısa parçaların orijinalda və ya tərcümədə sitat kimi verilməsinə;

2) qanuni dərc edilmiş əsərlərdən qısa parçaları müəyyən məqsəd üçün lazım olan həcmdə tədris xarakterli nəşrlərdə, radio və televiziyalarda, səs və videoyazılarda istifadə etməyə;

3) müəllif və ya müəlliflik hüquqlarının digər sahibinin qadağan etdiyi hallar istisna olmaqla, qanuni əsasda dərc edilmiş cari iqtisadi, siyasi, sosial və dini məsələlər üzrə məqalələrin, yaxud efirlə verilmiş eyni xarakterli əsərlərin qəzetlərdə, jurnalarda və digər dövri nəşrlərdə çap edilməsinə və ya kütləvi bildirişinə;

4) fotoqrafiya, kinematoqrafiya, efir və ya kabel televiziyası vasitələri ilə cari hadisələr haqqında icmalda hadisələrin gedisində görülənlərin və eşidilənlərin informasiya məqsədi üçün lazımlı olan həcmidə surətinin çıxarılmasına və ya kütləvi bildirişinə; bununla birlikdə, müəllifin belə əsərləri toplularda dərc etdirmək hüquq saxlanılır;

5) açıq siyasi nitqlərin, mülahizələrin, müraciətlərin, təbliğat xarakterli fikirlərin və məhkəmənin gedisində söylənən nitqlər də daxil olmaqla digər oxşar əsərlərin qəzetlərdə, jurnalarda və digər dövri nəşrlərdə çap edilməsinə və ya kütləvi bildirişinə; bununla birlikdə, müəllifin belə əsərləri toplularda dərc etdirmək hüquq saxlanılır;

6) qanuni dərc edilmiş əsərlərin gəlir götürmədən qabarıq-nöqtəli şriftlə və ya digər xüsusi üsullarla korlar üçün surətinin çıxarılmasına (xüsusi olaraq belə üsullarla dərc etmək məqsədi ilə yaradılmış əsərlərdən başqa).

***Maddə 20. Sərbəst giriş üçün daim açıq olan
yerlərdə əsərlərdən istifadə***

Müəllifin və ya müəlliflik hüquqlarının digər sahibinin razılığı olmadan və müəllif haqqı vermədən, əsərin təsvirinin surətçixarma və ya kütləvi bildiriş üçün əsas obyekt olduğu və ya əsərin surətinin kommersiya məqsədi ilə istifadə olunduğu hal-lar istisna olmaqla, sərbəst giriş üçün daim açıq olan yerlərdə qoyulmuş arxitektura, fotoqrafiya, təsviri sənət əsərlərinin surətinin çıxarılmasına və ya kütləvi bildirişinə yol verilir.

***Maddə 21. Rəsmi və digər mərasimlər zamanı
əsərlərin kütləvi bildirişi***

Müəllifin və ya müəlliflik hüquqlarının digər sahibinin razılığı olmadan və müəllif haqqı verilmədən rəsmi və dini məra-

simlərdə, həmçinin dəfn mərasimlərində qanuni dərc edilmiş musiqili əsərlərin, belə mərasimlərin xarakterinə uyğun həcm-də, kütləvi ifasına yol verilir.

Maddə 22. Məhkəmə və inzibati məqsədlər üçün əsərin surətinin çıxarılması

Müəllisin və ya müəlliflik hüquqlarının digər sahibinin razılığı olmadan və müəlliflik haqqı verilmədən əsərin məhkəmə və inzibati işlərin aparılması üçün lazımlı olan həcmdə surətinin çıxarılmasına yol verilir.

Maddə 23. Efir yayımı təşkilatlarının qısamüddətli istifadə üçün yaratdıqları yazılmalar

Aşağıdakı şərtlər gözlənilməklə müəllisin və ya müəlliflik hüquqlarının digər sahibinin razılığı olmadan və əlavə haqq vermədən efir yayımı təşkilatının efir bildirişi hüququ aldığı əsərin qısa müddətli istifadə üçün yazılmamasına hüququ vardır:

a) yazılmadan efir yayımı təşkilatının öz avadanlığı vasitəsi ilə və onun öz verilişləri üçün hazırlanması;

b) yazılmış əsərin müəllifi ilə daha uzun müddət haqqında razılıq əldə edilmədikdə, belə yazılmadan 6 ay müddətində məhv edilməsi; belə yazılmama müstəsna sənədli xarakter daşıyırsa, müəllisin razılığı olmadan rəsmi arxivlərdə saxlana bilər.

Maddə 24. Kompyuter programlarının və məlumat bazalarının surətinin çıxarılması

1. Kompyuter programını və ya məlumat bazasını qanuni əsasda əldə edən şəxs müəllisin və ya müəlliflik hüquqlarının digər sahibinin razılığı olmadan və müəllif haqqı vermədən aşağıdakıları həyata keçirə bilər.

a) kompyuter programında və ya məlumat bazasında istifadəçinin texniki vasitələrinin fəaliyyəti üçün lazım olan qədər dəyişikliklər etmək, həmçinin kompyuter programının və ya məlumat bazasının təyinatına uyğun şəkildə işləməsi ilə bağlı hər hansı bir hərəkət etmək, o cümlədən yazılmış və kompyuterin (bir kompyuterin, yaxud kompyuter şəbəkəsinə qoşulmuş istifadəçi kompyuterin) yaddaşında saxlamaq, həmçinin müəllif müqaviləsi ilə başqa hal nəzərdə tutulmazsa, aşkar səhvəri düzəltmək;

b) qanuni sahibkarın kompyuter programının və ya məlumat bazasının itirilmiş, məhv edilmiş və ya istifadəyə yararsız formaya düşmüş nüsxəsinin dəyişdirilməsi və arxivləşdirilməsi üçün nəzərdə tutulmuş ehtiyat nüsxəni hazırlamaq.

2. Kompyuter programının və ya məlumat bazasının ehtiyat nüsxəsi bu maddənin birinci bəndi ilə nəzərdə tutulan hallardan başqa, digər məqsədlər üçün istifadə oluna bilməz, kompyuter programına və ya məlumat bazasına sahiblik hüququna xitam verildiyi hallarda bu nüsxə məhv edilməlidir.

3. Kompyuter programının nüsxəsini qanuni əsasda əldə edən şəxsin – müəllifin və ya müəlliflik hüquqlarının digər sahibinin icazəsi olmadan və haqq vermədən kompyuter programını dekompilyasiya etmək (surətini hazırlamaq və obyekt kodunu çevirməklə onu ilkin mətnə çevirmək), ya da əgər digər şəxs tərəfindən müstəqil qaydada işlənmiş kompyuter programının başqa program və dekompilyasiya olunan programlarla qarşılıqlı əlaqədə işləmək qabiliyyətinin əldə edilməsi üçün onların dekompilyasiya edilməsinin vacibliyi ortaya çıxarsa, bu halda həmin şəxsə programın dekompilyasiyasını aşağıdakı şərtlər gözlənilməklə tapşırıq hüququ vardır:

1) proqramların qarşılıqlı əlaqədə işləmək qabiliyyətinin əldə edilməsi üçün vacib olan informasiya əvvəllər bu şəxsə başqa mənbələrdən məlum olmamışdır;

2) göstərilən hərəkətlər dekompliyasiya edilmiş programların qarşılıqlı əlaqədə işləmək qabiliyyətinin əldə edilməsi üçün vacib olan hissələrlə məhdudlaşdırılır;

3) dekompliyasiya nəticəsində alınmış informasiya ancaq müstəqil qaydada işlənmiş kompyuter programının başqa programlarda qarşılıqlı əlaqədə işləmək qabiliyyətinin əldə edilməsi üçün istifadə oluna bilər, digər şəxslərə verilə bilməz, həmçinin növünə görə dekompliyasiya edilmiş programla oxşar olan kompyuter programının işlənməsi və ya müəlliflik hüquqlarını pozan digər hərəkətlərin həyata keçirilməsi üçün istifadə oluna bilməz.

III FƏSİL

MÜƏLLİFLİK HÜQUQUNUN QÜVVƏDƏOLMA MÜDDƏTİ

Maddə 25. Müəlliflik hüququnun qüvvədəolma müddəti

1. Müəlliflik hüququ əsərin yaradılması ilə yaranır, müəllifin bütün həyatı boyu və bu Qanunun 26-cı maddəsində nəzərdə tutulan hallar ətisna olmaqla, onun ölümündən sonra 50 il müddətində qüvvədə qalır.

Müəllifin şəxsi hüquqlarının qorunması müddətsizdir. Müəllifin vəfatından sonra onun şəxsi hüquqlarının qorunması bu Qanunun 29-cu maddəsində nəzərdə tutulmuş qaydada həyata keçirilir.

2. Bu maddənin birinci bəndi və 26-cı maddə ilə nəzərdə tutulmuş müddətlərin hesablanması göstərilən müddətin əvvəli üçün əsas götürülən hüquqi faktın baş verdiyi ildən sonra gələn ilin əvvəlindən hesablanır.

Maddə 26. Müəlliflik hüququnun xüsusi müddətləri

1. Anonim və ya təxəllüslə dərc edilmiş əsərə müəlliflik hüququ həmin əsərin qanuni dərc edildiyi tarixdən 50 il müddətində qüvvədə qalır.

Əgər göstərilən müddətdə anonim və təxəllüslə dərc edilmiş əsərin müəllifi öz şəxsiyyətini açarsa və ya onun şəxsiyyəti sonradan şübhə doğurmazsa, ona 25-ci maddənin birinci bəndinin müddələrini tətbiq edilir.

2. Şərikli əsərə müəlliflik hüququ müəlliflərin bütün həyatı boyu və şərik müəlliflərin axırıcısının vəfatından sonra 50 il müddətində qüvvədə qalır.

3. Müəllifin vəfatından sonra 30 il müddətində ilk dəfə dərc edilmiş əsərə müəlliflik hüququ onun qanuni dərcədilmə tarixindən sonra 50 il müddətində qüvvədə qalır.

4. Kollektiv əsərə bu Qanunun 10-cu maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş hüquqlar belə əsərin dərc edildiyi, əgər dərc edilmişdir, yaradıldığı tarixdən 50 il müddətində qüvvədə qalır.

Maddə 27. İctimai varidat

1. Əsərə müəlliflik hüququnun qüvvədəolma müddəti qurtardıqda əsər ictimai varidata keçir.

Azərbaycan Respublikasının ərazisində heç vaxt qorunmuş əsər də ictimai varidata keçmiş sayılır.

İctimai varidata keçmiş əsərlərdən, bu maddənin üçüncü bəndində nəzərdə tutulan hallar istisna olmaqla, müəllif qonorarı verilmədən sərbəst istifadə oluna bilər. Lakin müəllifin bu Qanunun 14-cü maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş şəxsi hüquqları gözlənilməlidir.

2. Azərbaycan müəlliflərinin ictimai varidat dairəsinə aid edilən əsərləri müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən

etdiyi qaydada dövlət varidatı elan edilə və ondan istifadəyə görə xüsusi ödənişlər müəyyənləşdirilə bilər. Dövlət varidatı elan olunmuş əsərlərdən istifadəyə görə hesablanan qonorar Azərbaycan Respublikasının müəlliflik hüquqları sahəsində fəaliyyət göstərən müvafiq icra hakimiyyəti orqanının hesabına köçürürlür və müəlliflik hüquqları sahəsində siyasətin həyata keçirilməsi məqsədi ilə istifadə olunur.

IV FƏSİL

MÜƏLLİFLİK HÜQUQLARININ KEÇMƏSİ. MÜƏLLİF MÜQAVİLƏLƏRİ

Maddə 28. Müəlliflik hüquqlarının verilməsi və keçməsi

Müəlliflik hüquqları müəllif müqavilələri üzrə verilir və vərəsəlik qaydasında keçir.

Maddə 29. Vərəsəlik qaydasında müəlliflik hüququnun keçməsi

1. Müəlliflik hüququ vərəsəlik qaydasında qanun və ya vəsiyyətnamə üzrə keçir.

Müəllifin bu Qanunun 14-cü maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş şəxsi hüquqları vərəsəlik üzrə keçmir. Müəllifin vərəsələri şəxsi hüquqların qorunmasını həyata keçirə bilərlər. Vərəsələrin bu səlahiyyətləri müddətlə məhdudlaşdırılmır.

2. Müəllif vəsiyyətnamənin icrasını təyin etdiyi qaydada şəxsi göstərə bilər. Belə şəxs öz səlahiyyətlərini ömürlük həyata keçirir.

Müəllifin şəxsi hüquqlarının qorunması haqqında belə göstərişi olmadıqda o, vəfat edəndən sonra şəxsi hüquqlarının qo-

runmasını onun vərəsələri, yaxud vərəsələri yoxdursa və ya müəlliflik hüququnun qorunma müddəti qurtarmışdırsa, belə hüquqların qorunmasını həyata keçirən Azərbaycan Respublikasının müəlliflik hüquqları sahəsində fəaliyyət göstərən müvafiq icra hakimiyyəti orqanı yerinə yetirir.

Maddə 30. Müəllif müqavilələri üzrə müəlliflik hüquqlarının verilməsi

1. Bu Qanunun 15-ci maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş əmlak hüquqları müəlliflər və müəlliflik hüquqlarının digər sahibləri tərəfindən müəllif müqaviləsi üzrə verilə bilər.

Əmlak hüquqlarının verilməsi müstəsna hüquqların verilməsi haqqında müəllif müqaviləsi (müstəsna lisenziya), yaxud qeyri-müstəsna hüquqların verilməsi haqqında müəllif müqaviləsi (qeyri-müstəsna lisenziya) əsasında həyata keçirilə bilər.

2. Müstəsna hüquqların verilməsi haqqında müəllif müqaviləsi üzrə (müstəsna lisenziya) müəllif və ya müəlliflik hüquqlarının digər sahibi əsərdən müəyyən üsulla və müqavilədə müəyyən edilmiş həddə istifadəyə müstəsna hüququnu başqa şəxsə verir və bununla həmin şəxsə digər şəxslərin də əsərdən bu cür istifadə etməsinə icazə vermək və ya qadağan etmək hüququnu verir.

3. Qeyri-müstəsna hüquqların verilməsi haqqında müəllif müqaviləsi üzrə (qeyri-müstəsna lisenziya) müəllif və ya müəlliflik hüquqlarının digər sahibi istifadəciyə həmin əsərdən eyni üsulla istifadəyə razılıq almış başqa şəxslə bərabər istifadəyə icazə verir.

4. Müəllif müqaviləsi üzrə verilən hüquqlar, müqavilədə başqa hal nəzərdə tutulmadıqda, qeyri-müstəsna hüquqlar olur.

Maddə 31. Müəllif müqaviləsinin şərtləri və formaları

1. Müəllif müqaviləsində aşağıdakılardan müəyyən olunmalıdır: əsərdən istifadə üsulları (belə müqavilə üzrə verilən konkret hüquqlar); hüquqların verildiyi müddət və ərazi; qonorarın məbləğlərinin və (və ya) əsərdən istifadənin hər növünə görə qonorarın məbləğlərinin müəyyən edilməsi qaydaları; ödəniş qaydaları və müddəti, həmçinin tərəflərin mühüm hesab etdikləri digər şərtlər.

Müəllif müqaviləsində əsərdən istifadənin üsulları haqqında şərt olmadıqda (müəllif müqaviləsi üzrə verilən konkret hüquqlar), müqavilə onu bağlayan tərəflərin istəklərinin əldə edilməsi üçün vacib hesab etdikləri istifadə üsuluna görə bağlanmış hesab oluna bilər.

Müəllif müqaviləsində istifadənin müddəti haqqında şərt olmadıqda həmin müqavilə bağlılığı tarixdən beş il keçəndən sonra müəllif tərəfindən pozula bilər, həm də istifadəçi müqavilənin pozulması haqqında altı ay əvvəldən yazılı xəbərdar edilməlidir.

Müəllif müqaviləsində ərazi haqqında şərt olmadıqda, müqavilə üzrə nəzərdə tutulan hərəkətlər Azərbaycan Respublikasının ərazisi ilə məhdudlaşdırılır.

2. Müəllif müqaviləsi üzrə müəllif haqqı əsərdən müvafiq üsulla istifadəyə görə alınan gəlirdən faizlə, əgər əsərin xarakteri və ya istifadə xüsusiyyətləri ilə bağlı gəliri müəyyən etmək mümkün deyilsə, onda müqavilədə konkret məbləğ göstərməklə və ya başqa şəkildə müəyyən edilir.

3. Müəllif müqaviləsinin müəllifin gələcəkdə müəyyən mövzuda və ya müəyyən sahədə əsər yaratmaq imkanlarını məhdudlaşdırır və bu Qanunun müddəalarına zidd olan şərtləri etibarsızdır.

4. Müəllif müqaviləsi yazılı şəkildə bağlanmalıdır.

III BÖLΜƏ

ƏLAQƏLİ HÜQUQLAR

Maddə 32. Əlaqəli hüquqların subyektləri

1. İfaçılardır, fonoqram istehsalçıları və yayım təşkilatları əlaqəli hüquqların subyektləridir. Əlaqəli hüquqlar bu Qanunun ikinci bölməsində nəzərdə tutulmuş müəlliflik hüquqlarına zərər vurmadan həyata keçirilir.

2. Fonoqram istehsalçısı və yayım təşkilatı bu bölmədə nəzərdə tutulan hüquqları ifaçı və fonoqrama yazılan və ya efirdə, yaxud kabel televiziyası ilə verilən əsərin müəllifi ilə bağlanan müqavilə üzrə aldığı hüquqlar həddində həyata keçirir.

3. İfaçı bu bölmədə nəzərdə tutulan hüquqları, ifa olunan əsərin müəllifinin hüquqlarına riayət etmək şərti ilə həyata keçirir.

4. Əlaqəli hüquqların yaranması və həyata keçirilməsi üçün hər hansı formal qayda tələb olunmur. Fonoqram istehsalçısının və (və ya) ifaçının öz hüquqlarını bildirməsi üçün əlaqəli hüquqları qoruma nişanından istifadə etmək hüququ vardır; bu nişan fonoqramın hər nüsxəsində və (və ya) onun içində qoyulduğu qutuda göstərilir və üç ünsürdən ibarət olur:

- dairəyə alınmış P latin hərfi – P;
- əlaqəli hüquqların sahibinin adı;
- fonoqramın ilk dəfə istehsal olunduğu il.

Maddə 33. İfaçının hüquqları

1. İfaçının aşağıdakı şəxsi (qeyri-əmlak) və əmlak (iqtisadi) hüquqları vardır:

ad hüququ;

ifanı ifaçının şərəf və ləyaqətinə xələl gətirə biləcək hər hansı təhrif, dəyişmə və digər qəsdlərdən müdafiə etmək hüququ (şöhrətinə hörmət edilməsi hüququ);

ifadan bu Qanunda nəzərdə tutulan hallardan başqa, istifadənin hər növünə görə qonorar almaq hüququ da daxil olmaqla, hər hansı formada istifadəyə müstəsna hüquq.

2. İfadan istifadəyə müstəsna hüquq aşağıdakı hərəkətləri həyata keçirməyi və ya həyata keçirilməsinə icazə verməyi bildirir:

əvvəllər yazılmamış ifanın yazılması;

ifaçının razılığı ilə ifanın yazılması halından başqa, yazılmış ifanın belə yazılma zamanı ifaçının razılığı alımmış məqsədə uyğun istifadə üçün surətinin çıxarılması;

ifaçının razılığı ilə əvvəllər həyata keçirilmiş və ya efirlə verilmiş ifanın yazılmasının kütləvi bildiriş üçün istifadə olunduğu hallar istisna olmaqla, ifanın efirlə, kabel televiziyası ilə bildirişi, yaxud ifanın başqa formada kütləvi bildirişi;

ifaçının iştirak etdiyi ifanın dərc edilmiş fonoqramının kira-yayə verilməsi.

3. Bu maddənin 2-ci bəndi ilə müəyyən olunan səlahiyyətlər ifaçı, ifanın kollektiv ifaçılardan ifa olunduğu halda isə həmin kollektivin rəhbəri tərəfindən istifadəçi ilə bağlanmış yazılı müqavilə əsasında həyata keçirilir.

4. İfaçı ilə yayım təşkilatı arasında ifanın efirlə və ya kabel televiziyası ilə bildirişi üçün müqavilə bağlanması, əgər bu, ifaçı ilə yayım təşkilatı arasında bağlanmış müqavilədə birbaşa nəzərdə tutulursa, ifanın yazılması və onun surətinin çıxarılması (bu maddənin ikinci bəndinin 1-ci və 2-ci yarımbəndləri) hüquqlarının ifaçı tərəfindən verilməsini bildirir. Bu cür istifadəyə görə ifaçiya veriləsi qonorarın məbləği göstərilən müqavilə ilə müəyyənləşdirilir.

5. İfaçı ilə audiovizual əsərin istehsalçısı arasında audiovizual əsərin yaradılmasına görə müqavilə bağlanması ifaçı tərəfindən bu maddənin ikinci bəndinin 3-cü yarımbəndində göstərilən hüquqların verilməsini bildirir; bununla birlikdə, ifaçı həmin audiovizual əsərin nüsxələrinin kirayəyə verilməsinə görə haqq almaq hüququnu saxlayır. Müqavilədə başqa hal nəzərdə tutulmadıqda, ifaçı tərəfindən belə hüquqların verilməsi audiovizual əsərlərin istifadəsi ilə məhdudlaşdırılır. Audiovizual əsərdə qeydə alınmış səs və təsvirlərdən ayrı-ayrılıqda istifadə hüququ istisna edilir.

6. İfaçı ilə fonoqram istehsalçısı arasında ifanın fonoqrama yazılımasına görə müqavilə bağlanması ifaçı tərəfindən fonoqramın kirayəyə verilməsi hüququnun verilməsini bildirir (bu maddənin ikinci bəndinin 4-cü yarımbəndi); ifaçı həmin fonoqram nüsxələrinin kirayəyə verilməsinə görə qonorar almaq ixtiyarını saxlayır.

7. Xidməti vəzifə və ya işəgötürənin xidməti tapşırığını yeriñə yetirmək qaydasında yaradılmış ifaya görə ifaçının ad və şöhrətinə hörmət edilməsi hüququ vardır. Əgər aralarındaki müqavilədə başqa hal nəzərdə tutulmazsa, həmin ifadan istifadəyə müstəsna hüquq, ifaçının əmək münasibətlərində olduğu şəxsə məxsusdur.

8. İfaçının bu maddənin ikinci bəndi ilə nəzərdə tutulmuş müstəsna hüquqları müqavilə üzrə başqa şəxslərə verilə bilər.

Maddə 34. Fonoqram istehsalçısının hüquqları

1. Fonoqram istehsalçısı, bu Qanunla nəzərdə tutulan haldən başqa, fonoqramın hər hansı istifadəsinə görə haqq almaq hüququ da daxil olmaqla, fonoqramdan istənilən formada istifadə üçün müstəsna hüquqa malikdir.

2. Fonoqramdan istifadəyə müstəsna hüquq aşağıdakı hərəkətləri həyata keçirmək və ya həyata keçirilməsinə icazə vermək hüququnu bildirir:

fonoqramın surətini çıxarmaq;

fonoqram nüsxələrini istənilən üsullarla yaymaq, satmaq, kirayəyə vermək və s.;

fonoqram nüsxələrini yaymaq məqsədi ilə fonoqram istehsalçısının icazəsi ilə istehsal edilmiş nüsxələr də daxil olmaqla, mövcud qanunvericiliyə uyğun surətdə idxlə etmək;

fonoqramda dəyişiklik etmək və ya hər hansı üsulla onu yenidən işləmək.

3. Satılmaqla mülki dövriyyəyə buraxılan qanuni dərc edilmiş fonoqram nüsxələrinin sonradan fonoqram istehsalçısından razılıq almadan və haqq vermədən yayılmasına yol verilir. Bununla birlikdə, fonoqram nüsxələrinə əmlak hüququndan asılı olmayıaraq, fonoqram istehsalçısının fonoqram nüsxələrini kira-yəyə vermək yolu ilə yaymaq hüququ saxlanılır.

4. Fonoqram istehsalçısının bu maddənin ikinci bəndi ilə nəzərdə tutulmuş müstəsna hüquqları müqavilə əsasında başqa şəxslərə verilə bilər.

Maddə 35. Yayım təşkilatının hüquqları

Verilişdən hər hansı istifadəyə görə qonorar almaq hüququ da daxil olmaqla yayım təşkilatının ondan istənilən formada istifadəyə müstəsna hüququ vardır.

Yayım təşkilatının verilişlərindən istifadəyə müstəsna hüquq efir (kabel) yayımı təşkilatının aşağıdakı hərəkətləri həyata keçirmək və ya həyata keçirilməsinə icazə vermək hüququnu bildirir:

verilişi yazmaq;

verilişin yazılmasının yayım təşkilatının razılığı ilə həyata keçirildiyi və onun yazılıdiği məqsəd üçün surətinin çıxarıldığı hallardan başqa, verilişin yazılmasının surətini çıxarmaq;

öz verilişinin eyni vaxtda kütləvi bildiriş üçün başqa yayım təşkilatı vasitəsi ilə efir və ya kabellə bildirişi;

öz verilişini kütləvi bildiriş üçün kabel televiziyası ilə göstərmək və ya efirə vermək;

öz verilişinin pullu giriş olan yerlərdə kütləvi bildirişi.

Maddə 36. İfaçının, fonoqram istehsalçısının və yayım təşkilatının hüquqlarının məhdudlaşdırılması

1. Bu Qanunun 33–35-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş hüquqlara Qanunun 36–38-ci maddələri ilə müəyyən olunan məhdudiyyətlər bu şərtlə tətbiq olunur ki, həmin məhdudiyyətlər ifalardan, fonoqramlardan və yayım təşkilatının verilişlərindən və onların yazılmalarından, həmçinin onlara daxil edilmiş elm, ədəbiyyat və incəsənət əsərlərindən normal istifadəyə ziyan vurmasın və ifaçının, fonoqram istehsalçısının, yayım təşkilatının və göstərilən əsərlərin müəlliflərinin qanuni maraqlarını əsassız şəkildə məhdudlaşdırmasın.

2. İfaçının, fonoqram istehsalçısının, yayım təşkilatının razılığı olmadan və qonorar verilmədən ifalardan, fonoqramlardan və yayım təşkilatının verilişlərindən və onların yazılmalarından aşağıdakı hallarda istifadəyə yol verilir:

1) elmi, tədqiqat, polemika, tənqid və informasiya məqsədi ilə ifalardan, fonoqramlardan və yayım təşkilatının verilişlərindən məqsədə lazımlı olan həcmidə qısa parçalar formasında sitat gətirilməsi;

2) müəyyən məqsəd üçün lazımlı olan həcmidə qısa parçalar formasında illüstrasiya xarakterli təlim, yaxud elmi-tədqiqat məqsədi ilə istifadə;

3) ifalardan, fonoqramlardan və yayım təşkilatının verilişlərindən qısa parçaların cari hadisələr haqqında icmala daxil edilməsi;

4) elm, ədəbiyyat və incəsənət əsərlərinin müəlliflərinin əmlak hüquqlarının məhdudlaşdırılmasına münasibətdə bu Qanunun ikinci bölməsinin müddəaları ilə müəyyən edilmiş digər hallarda.

Maddə 37. Kommersiya məqsədi ilə buraxılmış fonoqramlardan istifadə

1. Kommersiya məqsədi ilə buraxılmış fonoqramın istehsalçısının və ifası fonoqrama yazılmış ifaçının razılığı olmadan, lakin qonorar verilməklə aşağıdakılara icazə verilir:

fonoqramın kütləvi ifasına;

fonoqramın efirlə kütləvi bildirişinə;

fonoqramın kabellə kütləvi bildirişinə.

2. Bu maddənin birinci bəndi ilə nəzərdə tutulmuş qonoranın yiğilması, bölünməsi və ödənilməsi fonoqram istehsalçıları ilə ifaçıların hüquqlarını kollektiv əsasda idarə edən təşkilatlar (bu Qanunun 40-cı maddəsi) arasında bağlanan müqavilə əsasında həyata keçirilir. Müqavilədə başqa hal nəzərdə tutulmadıqda, göstərilən qonorar fonoqram istehsalçısı ilə ifaçı arasında bərabər bölünür.

3. Qonoranın məbləği və ödənilməsi şərtləri fonoqramın istifadəçisi və ya belə istifadəçilərin birlikləri (assosiasiyaları) ilə fonoqram istehsalçıları və ifaçıların hüquqlarını kollektiv əsasda idarə edən təşkilatlar arasında bağlanmış müqavilə əsasında, tərəflərin razılığa gəlmədikləri hallarda isə Azərbaycan Respublikasının müəlliflik hüquqları sahəsində fəaliyyət göstərən müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.

Qonoranın məbləği fonoqramdan istifadənin hər növünə görə müəyyən edilir.

Maddə 38. Efir yayımı təşkilatlarının həyata keçirdikləri ifaların və verilişlərin qısamüddətli istifadə üçün yazılması

Efir yayımı təşkilatının, aşağıdakı şərtlər gözlənilməklə, ifaçının, fonoqram istehsalçısının və yayım təşkilatının razılığı olmadan qısamüddətli istifadə üçün ifanı və ya verilişi yazmaq və həmin yazılmmanın surətini çıxarmaq hüququ vardır:

- 1) efir yayımı təşkilatının qısamüddətli istifadə üçün yazmaq, yaxud surətini çıxarmaq istədiyi ifanın və ya verilişin efir-lə kütləvi bildirişinə əvvəlcədən icazə alması;
- 2) efir yayımı təşkilatı tərəfindən öz avadanlığı vasitəsi ilə və məxsusi olaraq öz verilişləri üçün qısamüddətli istifadə üçün yazılmmanın hazırlanması və surətinin çıxarılması;
- 3) bu Qanunun 23-cü maddəsinin ikinci yarımbəndi ilə ədəbiyyat, elm və incəsənət əsərlərinin qısamüddətli istifadə üçün yazılmaları barəsində nəzərdə tutulmuş şərtlərlə belə yazılmaların sonradan məhv edilməsi.

Maddə 39. Əlaqəli hüquqların qüvvədəolma müddəti

1. İfaçının bu Qanunun 33-cü maddəsi ilə müəyyən olunmuş hüquqları ilk ifa edilən tarixdən 50 il müddətində qüvvədə olur. İfaçının şəxsi hüquqları 29-cu maddədə nəzərdə tutulan qaydada müddətsiz qorunur. Fonoqram istehsalçısının bu Qanunun 34-cü maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş hüquqları fonoqramın ilk dəfə dərc edildiyi tarixdən 50 il müddətində, əgər fonoqram həmin müddət ərzində dərc edilməmişdirse, onun ilk yazılmış tarixindən 50 il müddətində qüvvədə olur.

Efir yayımı (kabel televiziyası) təşkilatının bu Qanunun 35-ci maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş hüquqları həmin təşkilatın ve-

rilişi birinci dəfə efir (kabel televiziyası) vasitəsi ilə həyata keçirdiyi tarixdən 50 il müddətində qüvvədə olur.

2. Bu maddədə nəzərdə tutulmuş müddətlərin hesablanması həmin müddətin əvvəli üçün əsas olan hüquqi faktın baş verdiyi ildən sonraki ilin yanvar ayının 1-dən başlayır.

İfaçının, fonoqram istehsalçısının, yayım təşkilatının bu bölmədə nəzərdə tutulmuş hüquqları vərəsələrə, hüquqi şəxslərə münasibətdə isə hüquqi varislərə bu maddədə göstərilmiş müddətlərin qalan hissələri həddində keçir.

IV BÖLƏM

MÜƏLLİFLİK HÜQUQU VƏ ƏLAQƏLİ HÜQUQLAR SAHƏSİNDE DÖVLƏT SİYASƏTİ VƏ İDARƏÇİLİYİ

Maddə 40. Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar sahəsində dövlət siyasəti və idarəciliyi

Müəlliflik hüquqları və əlaqəli hüquqlar sahəsində dövlət siyasətinin istiqamətləri aşağıdakılardır:

1) elm, ədəbiyyat və incəsənət əsərlərinin yaradılması, xalqın mənəvi dəyərlərinin artırılması sahəsində fəaliyyətin həvəsləndirilməsi;

2) mütərəqqi beynəlxalq təcrübəyə uyğun olaraq müəlliflik hüquqlarını müəyyən edən və qoruyan qanunvericilik bazasının yaradılması;

3) müəlliflik hüquqları və əlaqəli hüquqlar sahəsində dövlət idarəciliyinin təşkili;

4) beynəlxalq əlaqələrin inkişaf etdirilməsi yolu ilə müəlliflərin digər dövlətlərin ərazilərində hüquqlarının qorunması.

Müəllif qonorarının minimum məbləği müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyənləşdirilir.

Azərbaycan Respublikasının müəlliflik hüquqları sahəsində fəaliyyət göstərən müvafiq icra hakimiyyəti orqanı səlahiyyətləri daxilində:

müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar sahəsində dövlət siyasətini və idarəciliyini həyata keçirir;

müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar sahəsində qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsinə dair təkliflər hazırlayır;

müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar sahəsində qüvvədə olan qanunvericiliyə əməl edilməsinə nəzarət edir;

müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar üzrə beynəlxalq təşkilatlarda Azərbaycan Respublikasını təmsil edir və bu sahədə əməkdaşlığı təşkil edir;

elm, ədəbiyyat və incəsənət əsərlərinin dövlət qeydiyyatını aparır;

əmlak hüquqlarının kollektiv əsasda idarə edilməsi üzrə dövlət qeydiyyatına alınmış təşkilatları qeydiyyata alır və onların fəaliyyətinə nəzarət edir;

qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş digər vəzifələri yerinə yetirir.

Azərbaycan Respublikasının müəlliflik hüquqları sahəsində fəaliyyət göstərən müvafiq icra hakimiyyəti orqanı dövlət büdcəsindən ayırmalar, fəaliyyəti nəticəsində əldə etdiyi vəsaitlər, əmlak hüquqlarını kollektiv əsasda idarə edən təşkilatların ödədiyi haqlar və qanunvericiliklə qadağan edilməyən digər mənbələrdən daxil olan vəsaitlər hesabına müəyyənləşdirilir.

Maddə 41. Əmlak hüquqlarını kollektiv əsasda idarə edən təşkilatların yaradılması

1. Müəlliflərin və əlaqəli hüquqların sahiblərinin əmlak hüquqlarının təmin edilməsini fərdi qaydada həyata keçirmək praktik olaraq mümkün olmadıqda (kütləvi ifa, o cümlədən ra-

dio və televiziyada; mexaniki, maqnit və s. yazılmış üsulu ilə surətçixarma, reprosurətçixarma və başqa hallar), «İctimai birliklər haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununa uyğun olaraq göstərilən şəxslərin əmlak hüquqlarını kollektiv əsasda idarə edən təşkilatlar yaradıla bilər.

Onlar müvafiq qaydada dövlət qeydiyyatına alınırlar. Həmin təşkilatlara qanunvericiliklə mədəniyyət təşkilatlarına verilən güzəştərlər şamil edilir.

2. Müxtəlif hüquqlar və hüquq sahiblərinin müxtəlif kateqoriyaları üzrə ayrı-ayrı təşkilatların, yaxud bir kateqoriyadan olan hüquq sahiblərinin müxtəlif hüquqlarını və ya müxtəlif kateqoriyadan olan hüquq sahiblərinin bir növ hüquqlarını idarə edən təşkilatların yaradılmasına yol verilir.

Əmlak hüquqlarını kollektiv əsasda idarə edən təşkilatların kommersiya fəaliyyəti ilə məşğul olmaq və kollektiv əsasdan idarəetmə üçün alınan əsərlərdə və əlaqəli hüquqların obyektlərindən həmin məqsədlə istifadə etmək hüququ yoxdur.

Həmin təşkilatların fəaliyyətinə antiinhisar qanunvericiliyi üzrə nəzərdə tutulan məhdudiyyətlər tətbiq edilmir.

Belə təşkilatlara əmlak hüquqlarını kollektiv əsasda idarə etmək səlahiyyətini bilavasitə müəlliflik hüququnun və əlaqəli hüquqların sahibləri könüllü olaraq yazılı müqavilələr əsasında və ya bu təşkilatlara üzv olmaqla verirlər.

Maddə 42. Əmlak hüquqlarını kollektiv əsasda idarə edən təşkilatların funksiyaları

1. Əmlak hüquqlarını kollektiv əsasda idarə edən təşkilatlar öz səlahiyyətlərinə uyğun olaraq aşağıdakı funksiyaları həyata keçirir:

1) lisenziya verilən hallarda istifadəçi ilə qonoraların məbləğlərini və başqa şərtləri razılışdırır;

2) idarə edilməsi ilə məşğul olduğu hüquqlardan istifadə üçün istifadəçilərə lisenziya verir;

3) lisenziya vermədən qonorar yiğilması ilə məşğul olduğu hallarda istifadəçilərlə qonorarın məbləğlərini razılaşdırır;

4) lisenziya üzrə və (və ya) bu bəndin 3-cü yarımbəndində nəzərdə tutulmuş qonorarı yığır;

5) yiğilmiş qonorarı onun təmsil etdiyi müəlliflik hüququnun və əlaqəli hüquqların sahibləri arasında bölüşdürür və ödəyir;

6) idarə etdiyi hüquqların qorunması üzrə vacib olan digər hüquqi hərəkətləri edir;

7) müəlliflik hüququnun və əlaqəli hüquqların sahiblərinin verdiyi səlahiyyətlərə uyğun olaraq digər işləri həyata keçirir.

2. Əmlak hüquqlarını kollektiv əsasda idarə edən təşkilatların əsərlərdən və əlaqəli hüquqların obyektlərindən istifadə edən şəxslərdən istifadə edilən əsərlər və gəlirləri haqqında müvafiq qaydada təsdiq olunmuş program və digər sənədlər almaq, həmçinin müəyyən olunmuş müddətdə qonorarı ödəməyi tələb etmək hüququ vardır.

Maddə 43. Ödəmək hüquqlarını kollektiv əsasda idarə edən təşkilatların vəzifələri

1. Əmlak hüquqlarını kollektiv əsasda idarə edən təşkilatlar aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirir:

1) yiğilmiş qonorarı müəlliflik hüququnun və əlaqəli hüquqların sahibləri arasında bölmək və qanuni sahiblərinə ödəmək; bununla birlikdə təşkilatın yiğilmiş qonorardan qonorarın yiğilmasına, bölünməsinə və ödənilməsinə çəkdiyi xərcləri ödəmək üçün lazımlı olan məbləği, həmçinin müəlliflik hüququnun və əlaqəli hüquqların sahiblərinin razılığı və maraqları əsasında bu təşkilat tərəfindən yaradılan xüsusi fondlara yönəldilən məbləği çıxmaq hüququ vardır;

2) yiğilan qonorarı bu bəndin 1-ci yarimbəndində göstərilən məbləği çıxarmaqla, əsərlərin və əlaqəli hüquqların obyektlərinin faktik istifadəsinə uyğun şəkildə bölmək və müntəzəm olaraq ödəmək;

3) qonorarı ödəməklə birlikdə müəlliflik hüququnun və əlaqəli hüquqların sahiblərinə onların hüquqlarından istifadə barədə məlumat vermək;

4) Azərbaycan Respublikasının müəlliflik hüquqları sahəsində fəaliyyət göstərən müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi məbləğdə onun hesabına illik haqq ödəmək.

2. Əmlak hüquqlarını kollektiv əsasda idarə edən təşkilatlara əsərlərindən istifadəyə görə qonorarı (42-ci maddənin birinci bəndinin 4-cü yarimbəndi) yiğmaq səlahiyyəti verməmiş müəlliflik hüququnun və əlaqəli hüquqların sahiblərinin onlara çatası qonorarı tələb etmək, həmçinin özlərinin bu təşkilat tərəfindən istifadəyə verilmiş əsərlərini və əlaqəli hüquqların obyektlərini lisenziyadan çıxarmağı tələb etmək hüququ vardi.

3. Əmlak hüquqlarını kollektiv əsasda idarə edən təşkilat Azərbaycan Respublikasının müəlliflik hüquqları sahəsində fəaliyyət göstərən müvafiq icra hakimiyyəti orqanına aşağıdakı məlumatları təqdim etməlidir:

1) nizamnamədə dəyişikliklərə, qonorarın məbləğinə və ayırmalara dair qərarlar haqqında;

2) təşkilatın eyni sahədə fəaliyyət göstərən xarici təşkilatlar da daxil olmaqla bağladığı müqavilələr haqqında;

3) illik balans, illik hesabat və fəaliyyətinin audit yoxlanması haqqında;

4) bu təşkilatları təmsil etmək səlahiyyəti verilmiş şəxslər haqqında;

5) təşkilatın fəaliyyətinin bu Qanuna, başqa qanunvericilik aktlarına, həmçinin nizamnaməsinə uyğunluğunu yoxlamaq üçün vacib olan digər sənədlər.

V B Ö L M Ö

MÜƏLLİFLİK HÜQUQUNUN VƏ ƏLAQƏLİ HÜQUQLARIN QORUNMASI

Maddə 44. Müəlliflik hüququnun və əlaqəli hüquqların qorunması. Əsərlərin və ya fonoqramların kontrafakt nüsxələri

1. Müəlliflik hüququnun və əlaqəli hüquqların sahibləri, habelə səlahiyyətli dövlət orqanları və həmin hüquqları kollektiv əsasda idarə edən təşkilatlar müəlliflik hüquqlarını və əlaqəli hüquqları pozan və ya pozmaq təhlükəsi yaranan hərəkətlərin dayandırılmasını tələb etmək hüququna malikdirlər.

2. İstehsalı (hazırlanması) və ya yayılması müəlliflik hüququnun və ya əlaqəli hüquqların pozulmasına səbəb olan əsər və ya fonoqram nüsxələri kontrafakt nüsxələr sayılır.

Gətirildiyi ölkədə heç vaxt qorunmamış və ya qorunma müddəti keçmiş, lakin bu Qanuna müvafiq surətdə qorunan əssərlərin və fonoqramların müəlliflik hüququnun və əlaqəli hüquqların sahiblərinin icazəsi olmadan Azərbaycan Respublikasına idxlən nüsxələri də kontrafakt nüsxələr hesab olunur.

Maddə 45. Müəlliflik hüququnun və əlaqəli hüquqların qorunması vasitələri (üsulları)

Müəlliflik hüququnun və əlaqəli hüquqların sahibləri öz hüquqlarının qorunması üçün məhkəməyə müraciət edə bilərlər.

Məhkəmə müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar ilə əlaqədar mübahisələrə baxarkən mülki-hüquqi müdafiənin ümumi vasitələrindən başqa, iddiaçının tələbi ilə aşağıdakıları da tətbiq edə bilər:

- a) zərərin ödənilməsi əvəzinə pozuntuya yol verən şəxs dən müəlliflik hüququnun və əlaqəli hüquqların pozulması nəticəsində əldə etdiyi gəlirin tutulması;
- b) zərərin ödənilməsi və ya gəlirin tutulması əvəzinə minimum əmək haqqının 100 mislindən 50 min mislinədək məbləğdə kompensasiya ödənilməsi.

Maddə 46. Pozulmuş müəlliflik hüququnun və əlaqəli hüquqların bərpasının təminatı

1. Azərbaycan Respublikasının müəlliflik hüquqları sahəsində fəaliyyət göstərən müvafiq icra hakimiyyəti orqanı müəlliflik hüququnun və əlaqəli hüquqların müdafiəsi üçün iddia ərizəsi verdiyi hallarda dövlət rüsumu ödəmir.

2. Pozulmuş müəlliflik hüququnun və əlaqəli hüquqların bərpasının təminatı üçün səlahiyyətli vəzifəli şəxslər və orqanlar Azərbaycan Respublikasının mülki-prosessual və cinayət-prosessual məcəllələrinə və digər qanunvericilik aktlarına uyğun lazımı tədbirləri görməlidirlər.

Maddə 47. Qanunun pozulmasına görə məsuliyyət

Bu Qanunla nəzərdə tutulmuş müəlliflik hüququnun və əlaqəli hüquqların pozulmasına görə Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinə uyğun mülki, inzibati və cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutulur.

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Bakı şəhəri, 5 iyun 1996-ci il

«MÜƏLLİFLİK HÜQUQU VƏ ƏLAQƏLİ HÜQUQLAR HAQQINDA»

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI QANUNUNUN
TƏTBİQ EDİLMƏSİ BARƏDƏ

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI PREZİDENTİNİN
SƏRƏNCAMI

«Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun qüvvəyə minməsi ilə əlaqədar həmin Qanunun tətbiq edilməsini təmin etmək məqsədi ilə **qərara alıram**:

1. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə bir ay müddətində:

– qüvvədə olan müvafiq qanunvericilik aktlarının «Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununa uyğunlaşdırılması barədə təkliflərini Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin;

– Nazirlər Kabinetinin və müvafiq mərkəzi icra hakimiyəti orqanlarının normativ-hüquqi aktlarının həmin Qanuna uyğunlaşdırılmasını təmin etsin və bu barədə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə məlumat versin;

– «Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun 8-ci maddəsinin 5-ci bəndində nəzərdə tutulmuş əsərin qeydiyyatı haqqında şəhadətnamənin nümunəsini təsdiq etsin;

– «Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun 40-ci maddəsinin altıncı abzasında nəzərdə tutulmuş müəllif qonorarının minimum məbləğini müəyyən etsin;

— öz səlahiyyətləri daxilində «Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun müdədəalarından irəli gələn digər məsələləri həll etsin.

2. Müəyyən edilsin ki:

«Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun 8-ci maddəsinin 4-cü bəndində, 17-ci maddəsinin 4-cü bəndində, 27-ci maddəsinin 2-ci bəndində, 29-cu maddəsinin 2-ci bəndində, 37-ci maddəsinin 3-cü bəndində, 40-ci maddəsinin yeddinci və on beşinci abzaslarında, 43-cü maddəsinin 1-ci bəndinin 4-cü yarımbəndində və 3-cü bəndində, habelə 46-ci maddəsinin 1-ci bəndində nəzərdə tutulmuş «Azərbaycan Respublikasının müəlliflik hüquqları sahəsində fəaliyyət göstərən müvafiq icra hakimiyyəti orqanı»nın səlahiyyətlərini Azərbaycan Respublikasının Müəllif Hüquqları Agentliyi həyata keçirir;

«Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun 27-ci maddəsinin 2-ci bəndində və 40-ci maddəsinin altıncı abzasında nəzərdə tutulmuş «müvafiq icra hakimiyyəti orqanı»nın səlahiyyətlərini Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetini həyata keçirir.

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Bakı şəhəri, 8 oktyabr 1996-cı il

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ BƏZİ
QANUNVERİCİLİK AKTLARINA
DƏYİŞİKLİKLƏR VƏ ƏLƏVƏLƏR EDİLMƏSİ
HAQQINDA**

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ
Q A N U N U**

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi **qərara alır**:

II. «Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununda (*Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu*, 1997-ci il, № 3, maddə 167; 2001-ci il, № 11, maddə 691) aşağıdakı dəyişikliklər və əlavələr edilsin:

1. 27-ci maddənin 2-ci bəndində «müəlliflik hüquqları sahəsində fəaliyyət göstərən müvafiq icra hakimiyyəti orqanının hesabına» sözləri «dövlət bütçəsinə» sözləri ilə əvəz edilsin və «müəlliflik hüquqları sahəsində siyasetin həyata keçirilməsi məqsədi ilə istifadə olunur» sözləri çıxarılsın;

2. 40-ci maddənin axırıcı abzası aşağıdakı redaksiyada verilsin:

«Azərbaycan Respublikasının müəlliflik hüquqları sahəsində fəaliyyət göstərən müvafiq icra hakimiyyəti orqanı dövlət bütçəsindən ayrılan vəsait hesabına maliyyələşdirilir.

Müəlliflik hüquqları sahəsində fəaliyyət göstərən müvafiq icra hakimiyyəti orqanının qanunvericiliklə qadağan edilməyən digər mənbələrdən daxil olan vəsaitləri bütövlükdə dövlət bütçəsinə köçürürlür».

VIII. «Muzeylər haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun (*Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu*, 2000-ci il, № 6, maddə 396; 2001-ci il, № 12, maddə 736) 24-cü maddəsinin mətni aşağıdakı redaksiyada verilsin:

«Dövlət muzeyləri Azərbaycan Respublikasının dövlət bütçəsindən ayrılan vəsait hesabına maliyyələşdirilir.

Dövlət muzeylərinin muzey xidmətlərindən və qanunvericiliklə qadağan olunmayan digər xidmətlərdən əldə edilən gəlirləri bütövlükdə dövlət büdcəsinə köçürürlür».

XI. «Mədəniyyət haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun (*Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu, 1998-ci il, № 4, maddə 223; 2001-ci il, № 11, maddə 688; 2002-ci il, № 5, maddə 245*) 40-cı maddəsinin birinci abzası aşağıdakı redaksiyada verilsin:

«Mədəniyyətin dövlət mülkiyyətində olan təsisatları dövlət büdcəsindən maliyyələşdirilir və qanunvericiliklə qadağan olunmayan digər xidmətlərdən əldə edilən gəlirlər bütövlükdə dövlət büdcəsinə köçürürlür. Bələdiyyə və xüsusi mülkiyyətdə olan təsisatlar isə öz vəsaitləri və qanunvericiliklə tənzimlənən fəaliyyətindən əldə edilmiş gəlirlər hesabına maliyyələşdirilirlər».

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Bakı şəhəri, 22 noyabr 2002-ci il

**«AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ BƏZİ
QANUNVERİCİLİK AKTLARINDA
DƏYİŞİKLİKLƏR VƏ ƏLAVƏLƏR
EDİLMƏSİ HAQQINDA»**

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
QANUNUNUN TƏTBİQ EDİLMƏSİ BARƏDƏ
AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI PREZİDENTİNİN
FƏRMANI**

«Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına dəyişikliklər və əlavələr edilməsi haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun qüvvəyə minməsi ilə əlaqədar onun tətbiq edilməsini təmin etmək məqsədi ilə qərara alıram:

2. Müəyyən edilsin ki:

«Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun 40-ci maddəsinin axırıcı abzasında nəzərdə tutulmuş «müvafiq icra hakimiyyəti orqanı»nın səlahiyyətlərini Azərbaycan Respublikasının Müəllif Hüquqları Agentliyi həyata keçirir.

HEYDƏR ƏLİYEV

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Bakı şəhəri, 26 dekabr 2002-ci il

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ MÜƏLLİF
HÜQUQLARI AGENTLİYİ HAQQINDA
Ə S A S N A M Ə**

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI PREZİDENTİNİN
2005-ci il 30 AVQUST TARİXLİ FƏRMANI
İLƏ TƏSDİQ EDİLMİŞDİR**

I. Ümumi müddəalar

1. Azərbaycan Respublikası Müəllif Hüquqları Agentliyi (bundan sonra—Agentlik) müəlliflik hüququ, əlaqəli hüquqlar, Azərbaycan folkloru nümunələrinə, integral sxem topologiyalarına və məlumat toplularına əqli mülkiyyət hüquqları (bundan sonra – əqli mülkiyyət hüquqları) sahəsində dövlət siyasetini həyata keçirən, normativ-hüquqi tənzimlənməni, əqli mülkiyyət sahəsinin inkişafını təmin edən, bu sahədə fəaliyyəti əlaqələndirən mərkəzi icra hakimiyyəti orqanıdır.

2. Agentlik öz fəaliyyətində Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasını, Azərbaycan Respublikasının qanunlarını, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərman və sərəncamlarını, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərar və sərəncamlarını və bu əsasnaməni rəhbər tutur.

3. Agentlik öz fəaliyyətini digər mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti orqanları, yerli özünüidarəetmə orqanları, habelə ictimai birliklər və digər hüquqi şəxslərlə əlaqəli şəkildə qurur.

4. Agentlik müstəqil balansa, dövlət mülkiyyətində olan əmlaka, müvafiq xəzinə hesablarına, habelə bank hesablarına, Azərbaycan Respublikasının dövlət gerbinin təsviri və öz adı əks olunmuş möhürü, müvafiq ştamplara və blanklara malikdir.

5. Agentliyin fəaliyyəti Azərbaycan Respublikasının dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına maliyyələşdirilir.

6. Agentlik Bakı şəhərində yerləşir.

II. Agentliyin vəzifələri

7. Agentliyin əsas vəzifələri aşağıdakılardır:

7.1. əqli mülkiyyət hüquqları sahəsində dövlət siyasətini həyata keçirmək, bu sahədə müvafiq konsepsiya və məqsədli proqramlar hazırlanmaq və onların icrasını təmin etmək;

7.2. əqli mülkiyyət hüquqlarının qorunmasına və təmin edilməsinə dair qanunvericilikdə nəzərdə tutulan tənzimlənməni həyata keçirmək, əqli mülkiyyət sahəsində dövlət və yerli özünüidarəetmə orqanlarının və bu sahənin subyektləri olan hüquqi şəxslərin fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi işində köməklik göstərmək;

7.3. əqli mülkiyyət hüquqları sahəsində qüvvədə olan qanunvericiliyə əməl edilməsinə nəzarəti həyata keçirmək;

7.4. elm, ədəbiyyat və incəsənət sahəsində çalışan yaradıcı şəxslərin və digər hüquq sahiblərinin işgüzar fəaliyyəti üçün daha əlverişli hüquqi şəraitin və əqli mülkiyyətdən cəmiyyətin tələblərinə uyğun kütłəvi istifadə yolu ilə sosial və iqtisadi fəaliyyətin yeni formalarının yaradılması və əqli mülkiyyəti əmtəəyə çevirmək məqsədi ilə qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsinə aid təkliflər hazırlanmaq və lazımlı tədbirlər görmək;

7.5. əqli mülkiyyətin müasir iqtisadiyyatda artan roluna əsaslanan və əqli mülkiyyət sənayesinin inkişafına yönəldilmiş investisiya mühitini yaxşılaşdırmaq məqsədi ilə müasir elmi-texniki potensiala və beynəlxalq təcrübəyə uyğun olaraq əqli mülkiyyət sahəsinə aid olan normativ sənədləri öz səlahiyyətləri daxilində müntəzəm şəkildə təkmilləşdirmək və bu istiqamətdə müvafiq tədbirlər görmək;

7.6. rəqəmli informasiya texnologiyalarının və elektron təcərütin inkişafının tənzimlənməsi məqsədi ilə əqli mülkiyyətin bu istiqamətdə irəli gələn yeni obyektlərinə olan hüquqların qorunmasına aid mexanizmlərin yaradılmasına dair təkliflər hazırlanmaq və müvafiq tədbirlər görmək;

7.7. əqli mülkiyyət hüquqlarının həyata keçirilməsini təmin etmək, əmlak hüquqlarını kollektiv əsasda idarə edən və dövlət qeydiyyatına alınmış təşkilatların qeydiyyatını aparmaq, onların fəaliyyətinə qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada nəzarət etmək;

7.8. əqli mülkiyyət obyektlərinin dövlət qeydiyyatını aparmaq, hüquq sahibləri və istifadəçilər haqqında milli informasiya sistemini yaratmaq və onun müntəzəm təkmilləşdirilməsi üçün müvafiq tədbirlər görmək;

7.9. tərkibində əqli mülkiyyət obyektləri olan mallar gömrük sərhədindən keçirilərkən onlara qanunvericilikdə müəyyən edilmiş qaydada və gömrük orqanlarının müraciəti əsasında gömrük nəzarətinin həyata keçirilməsinə yardım göstərmək;

7.10. öz səlahiyyətləri daxilində əqli mülkiyyətin beynəlxalq mübadiləsini və bu sahədə əməkdaşlığı təmin etmək;

7.11. Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş digər vəzifələri yerinə yetirmək.

III. Agentliyin funksiyaları

8. Agentlik bu Əsasnamə ilə müəyyən edilmiş vəzifələrə uyğun olaraq aşağıdakı funksiyaları həyata keçirir:

8.1. əqli mülkiyyət hüquqları sahəsində sistemli proqnozlar əsasında inkişaf konsepsiyasını hazırlayır və onun həyata keçirilməsini təmin edir;

8.2. əqli mülkiyyət sahəsinin müxtəlif istiqamətləri üzrə dövlət proqramları hazırlayır və onların yerinə yetirilməsi üçün öz səlahiyyətləri daxilində müvafiq tədbirlər görür;

8.3. əqli mülkiyyət hüquqları sahəsində Azərbaycan Respublikasının qoşulduğu beynəlxalq və regional konvensiyalar, müqavilələr və sazişlər nəzərə alınmaqla qanunvericilik aktlarının təkmilləşdirilməsi ilə bağlı təkliflər və röylər hazırlayır;

8.4. əqli mülkiyyət hüquqları tənzimləyən normativ-hüquqi aktların hazırlanmasında iştirak edir;

8.5. əqli mülkiyyət hüquqlarının qorunması, həyata keçirilməsi və təmin edilməsi ilə bağlı öz səlahiyyətlərinə aid olan normativ-hüquqi aktları, sahə standartlarını, metodik və praktik tövsiyələri hazırlayıb təsdiq edir və həyata keçirir;

8.6. əqli mülkiyyət hüquqlarının mədəni, sosial və iqtisadi rolunun təhlilini aparr, onun inkişafına dair təkliflər və sənədlər hazırlayır və müvafiq qaydada aidiyyəti orqanlara təqdim edir;

8.7. əqli mülkiyyət sahəsində ənənəvi və qeyri-ənənəvi əqli mülkiyyət obyektlərinə olan hüquqların qorunmasına dair tələblərin və normativlərin işlənib hazırlanmasını, qəbul edilməsini, beynəlxalq qorunma standartlarına uyğunlaşdırılmasını və əqli mülkiyyət hüquqları ilə qorunan obyektlərin təsnifatının tərtib edilməsini həyata keçirir;

8.8. əqli mülkiyyət hüquqları sahəsində digər mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti, yerli özünüidarəetmə orqanlarının, ictimai birliliklərin, o cümlədən əmlak hüquqlarını kollektiv əsasda idarə edən təşkilatların və digər hüquqi şəxslərin fəaliyyətini öz səlahiyyətləri daxilində əlaqələndirir;

8.9. əqli mülkiyyət hüquqlarının həyata keçirilməsini təşkil edir, hüquq sahiblərinə keyfiyyətli və səmərəli xidmətlər göstərmək üçün öz səlahiyyətləri daxilində tədbirlər görür;

8.10. əqli mülkiyyət hüquqlarının qorunması sahəsində qanunvericiliyə əməl edilməsinə və öz səlahiyyətləri daxilində əmlak hüquqlarının kollektiv əsasda həyata keçirilməsinə nəzarət edir, bu sahənin subyektləri ilə qarşılıqlı əlaqələr yaradır və tədbirlər görür;

8.11. qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada əqli mülkiyyət hüquqları sahəsində beynəlxalq müqavilələrə Azərbaycan Respublikasının qoşulması barədə təkliflər verir, Azərbay-

can Respublikasının bu sahədə iştirakı ilə bağlı materiallar top-layır, onları ümumiləşdirir, təhlil edir və müvafiq təkliflər verir;

8.12. qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada əqli mülkiyyət sahəsinə aid ikitərəfli və çoxtərəfli beynəlxalq müqavilələrin hazırlanması üzrə müvafiq işlər görür, öz səlahiyyətləri daxilində bağlanmış müqavilələrin həyata keçirilməsində iştirak edir;

8.13. qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada əqli mülkiyyət sahəsində beynəlxalq təşkilatlarda Azərbaycan Respublikasını təmsil edir və əməkdaşlığı həyata keçirir;

8.14. Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatı və YUNESKO-nun əqli mülkiyyət üzrə qərar və tövsiyələrinin müvafiq fəaliyyət sahəsində nəzərə alınması üçün qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada tədbirlər görür, əqli mülkiyyətə aid beynəlxalq təşkilatların sorğularını cavablandırır, onlarla təcrübə mübadiləsi aparır və beynəlxalq təcrübə nəzərə alınmaqla sistemli təhlil-lər aparır və öz səlahiyyətləri daxilində tədbirlər həyata keçirir;

8.15. Azərbaycan müəlliflərinin və digər hüquq sahiblərinin əsərlərinin və digər əqli mülkiyyət obyektlərinin xaricdə istifadəsi zamanı onların hüquqlarının qorunması və xarici müəlliflərin əsərlərindən Azərbaycan Respublikasında istifadə olunarkən qanunvericiliyin tələblərinə əməl olunması ilə bağlı tədbirlərin görülməsi barədə təkliflər verir;

8.16. qanunvericiliyə uyğun olaraq Agentliyin fəaliyyət sahəsinə aid olan məsələlərə dair tarif siyasetinin formallaşmasında iştirak edir, bu sahədə əqli mülkiyyət obyektlərinin istifadəsi ilə bağlı dövlət tərəfindən tənzimlənən qonorar tarifləri barədə təkliflər verir və onların tətbiqi üçün öz səlahiyyətləri daxilində zəruri işlər görür;

8.17. dövlət və yerli özünüidarəetmə orqanları, hüquqi və fiziki şəxslər üçün əqli mülkiyyətlə bağlı peşəkar tövsiyələrin

və rəylərin hazırlanması məqsədi ilə öz səlahiyyətləri daxilində tədbirlər həyata keçirir;

8.18. qanunvericiliyə uyğun olaraq hüquqi və fiziki şəxslərlə bağlanmış müqavilələrə əsasən əqli mülkiyyət sahəsi üzrə işlər görür və xidmətlər göstərir;

8.19. əqli mülkiyyət hüquqlarının tanınması barədə vəsətətlərə baxır və qanunvericiliyə uyğun olaraq müvafiq qərarlar qəbul edir;

8.20. əqli mülkiyyət hüquqları obyektlərinin qeydiyyatı ilə bağlı zəruri hallarda ekspertiza təşkil edir, müəlliflik hüququ obyektlərinin orijinallığının müəyyən edilməsi ilə bağlı müvafiq tədbirlər görür;

8.21. qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada əqli mülkiyyət hüquqları obyektlərinin dövlət qeydiyyatını təşkil edir, əqli mülkiyyət hüquqları obyektlərinin qeydiyyatdan keçirilməsi və ya qeydiyyatından imtina edilməsi barədə müvafiq qərarlar qəbul edir, əqli mülkiyyət hüquqları obyektləri və hüquq sahibləri barədə məlumatları mövcud qaydalara uyğun olaraq dövlət reyestrlərinə daxil edir;

8.22. qeydiyyatdan keçirilmiş əqli mülkiyyət hüquqları obyektlərinin hüquq sahiblərinə dövlət qeydiyyatı haqqında müvafiq şəhadətnamə verir, bu obyektlərin uçotunu, inventarlaşmasını və saxlanılmasını təmin edir;

8.23. əqli mülkiyyət hüquqları sahəsində milli informasiya sistemini yaradır, onun operativliyini və beynəlxalq mübadiləsini təmin edir, qeydiyyatdan keçirilmiş əqli mülkiyyət hüquqları obyektləri və onların hüquq sahibləri haqqında elektron məlumat bazasını müntəzəm olaraq təkmilləşdirir və dövlət reyestrlərinin elektron surətinin yeniləşdirilməsini təmin edir;

8.24. əqli mülkiyyət hüquqları obyektlərinə hüquqların keçməsi və verilməsi barədə sənədləri qeydiyyata alır və müvafiq

dəyişikliklərin müəyyən edilmiş qaydada dövlət reyestrlərinə daxil edilməşini həyata keçirir;

8.25. dövlət reyestrlərinə daxil edilmiş əqli mülkiyyət hüquqları obyektlərinin qeydiyyatı haqqında informasiyaları dərc edir;

8.26. dövlət qeydiyyatından keçirilmiş əqli mülkiyyət obyektləri, dövlət reyestrlərində edilmiş dəyişikliklər və qorunma müddətləri bitmiş əqli mülkiyyət obyektləri, həmçinin müvafiq orqanların sorğularına əsasən bu obyektlərin Agentlikdə qeydiyyata alınması haqqında zəruri məlumatlar verir;

8.27. qanunvericiliyə uyğun olaraq qeydiyyat üçün təqdim edilmiş integrəl sxem topologiyalarının qorunma müddətlərinin başlanğıcını müəyyənləşdirir və istehsalatda istifadə olunan integrəl sxem topologiyalarının və onların istifadəçilərinin uçotunu aparır;

8.28. folklor nümunələrindən satış, yayım obyektlərində, kütləvi tamaşa yerlərində, kabel və efir yayımı təşkilatlarında və rəqəm şəbəkələrində yayım, dərc olunma, kütləvi ifa və digər istifadə hallarının monitoringini təşkil edir və uçotunu aparır, folklor nümunələrindən istifadə zamanı qanunvericiliyin tələblərinə zidd olan halları müəyyənləşdirir, müvafiq tədbirlər görür və bununla əlaqədar məhkəmələrdə dövlətin maraqlarını müdafiə edir;

8.29. qanunvericiliyə uyğun olaraq qeydiyyata təqdim olunmuş məlumat toplularının müvafiq meyarlara əsasən müəlliflik hüququ və (və ya) xüsusi qorunma hüquqları ilə qorunmasını müəyyənləşdirir, rəsmi qeydiyyatdan keçirilmiş xüsusi qorunma hüququ ilə qorunan açıqlanmamış məlumat toplusu qorunduğu müddətdə açıqlandığı, həmçinin xüsusi qorunma hüququ ilə qorunan məlumat toplusuna sonradan əhəmiyyətli dəyişikliklər və əlavələr aparıldığı hallarda bu toplulara qorunma müddətini dəqiqləşdirir;

8.30. Azərbaycan folkloru nümunələrindən və müəllif əsərlərindən xaricdə istifadə olunarkən qanun pozuntularının aşkar edildiyi hallarda bunun qarşısının alınması üçün öz səlahiyyətləri daxilində beynəlxalq təşkilatlar qarşısında məsələ qaldırır, digər zəruri tədbirləri görür;

8.31. Azərbaycan folklor nümunələrinin qeyri-qanuni istifadə edildiyi hallarda məhkəmələrdə dövlətin maraqlarını qoruyur, qanun pozuntuları nəticəsində dəymış maddi ziyanı müəyyən edir və iddia sənədində göstərir;

8.32. qorunma müddəti bitmiş və ictimai varidata keçmiş müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar obyektlərinin müəyyənləşdirilməsi və uçotu üzrə iş aparır, ictimai varidata keçmiş əsərlərdən əlaqədar dövlət orqanları və yaradıcılıq birlikləri ilə razılışdırmaqla dövlət varidatına keçirilməsi məqsədi ilə əsərlərin seçilməsi və müvafiq qaydada dövlət varidatı elan olunması üçün təkliflər verir;

8.33. dövlət varidatına keçmiş əsərlərdən istifadə zamanı müəlliflik hüquqlarının pozulmasına və onların məzmununun təhrif olunmasına qarşı müvafiq tədbirlər görülür, dövlət varidatı elan olunmuş əsərlərdən istifadəyə görə xüsusi ödənişlərin yığımını və dövlət büdcəsinə köçürülməsini təmin edir;

8.34. əmlak hüquqlarını kollektiv əsasda idarə edən dövlət qeydiyyatına alınmış təşkilatların Agentlikdə qeydiyyata alınması ilə bağlı qeydiyyat sənədlərinin tərkibini və təqdim olunma formasını müəyyənləşdirir, onların fəaliyyətinə dövlət nəzarətini həyata keçirmək üçün sənədlərin siyahısını hazırlayıır, dövlət qeydiyyatından keçmiş belə təşkilatları Agentlikdə qeydiyyata alır, əks halda, onların qeydiyyata alınmaması ilə bağlı əsaslandırılmış irad və təkliflərini müvafiq qaydada təqdim edir;

8.35. əmlak hüquqlarını kollektiv əsasda idarə edən təşkilatların müəllif-hüquq mənasibətlərinin subyekti kimi fəaliyyə-

tinin müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında qanunvericiliyə uyğunluğunun yoxlanılması məqsədilə monitorinqlər aparır, nəticələri ümumiləşdirir və həmin təşkilatların fəaliyyəti ilə bağlı müvafiq qaydada təkliflər verir;

8.36. müəlliflər və digər hüquq sahibləri ilə əmlak hüquqlarını kollektiv əsasda idarə edən təşkilatların mübahisəli hallarda münasibətlərini tənzimləyir, bu təşkilatların ictimai birliklərinin təmsil etdikləri müəlliflərin və digər hüquq sahiblərinin ərizə və şikayətlərinə baxır, istifadəçilərlə bağlı yaranan mübahisəli hallarda əmlak hüquqlarını kollektiv əsasda idarə edən təşkilatların fəaliyyət dairələrini öz səlahiyyətləri daxilində müəyyənləşdirir;

8.37. əmlak hüquqlarını kollektiv əsasda idarə edən təşkilatların qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada ödəyəcəyi illik haqqın məbləğini müəyyənləşdirir, bu məbləğin dövlət büdcəsinə köçürülməsini təmin edir, bu təşkilatların illik balansı, illik hesabatı, fəaliyyətinin audit yoxlanması haqqında və digər zəruri sənədlərini qəbul edir, müəllif-hüquq qanunvericiliyi ilə uyğunsuzluqlar və qanun pozuntuları aşkar edildiyi hallarda müvafiq tədbirlər görür;

8.38. hüquq sahiblərinin mənafelərinə və iradələrinə uyğun olaraq əmlak hüquqlarının kollektiv əsasda idarəciliyini təşkil edir, qanunvericilikdə nəzərdə tutulan hallarda müəlliflərin və digər hüquq sahiblərinin əmlak hüquqlarının kollektiv əsasda idarə edilməsini həyata keçirir, belə hallarda istifadəyə görə qonorarı müvafiq qaydada yiğir və hüquq sahiblərinə çatdırır, xarici ölkələrin müəlliflərinin və əlaqəli hüquq sahiblərinin əmlak hüquqlarının kollektiv əsasda idarə edilməsi üzrə müvafiq təşkilatları ilə əlaqələrin qurulmasını, bu sahədə əməkdaşlıq haqqında sazişlərin bağlanması və Azərbaycan müəlliflərinin və digər hüquq sahiblərinin əsərlərindən və əlaqəli hüquqların

obyektlərindən xaricdə istifadəyə görə qonorarın alınmasını və aidiyyəti üzrə çatdırılmasını təmin edir;

8.39. müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında qanunvericilik barəsində hüquqi maarifləndirmə işi aparır, beynəlxalq və milli seminarlar, disputlar və simpoziumlar keçirir, müəlliflərə və digər hüquq sahiblərinə, onların varislərinə pozulmuş hüquqların bərpası ilə bağlı hüquqi məsləhətlər verir;

8.40. bazarda sağlam rəqabət prinsiplərinin təmin edilməsi, əqli mülkiyyətə əsaslanan sənayedə sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslərin mənafelərinin qorunması məqsədi ilə əqli mülkiyyət obyektlərinin qeyri-qanuni istifadəsi ilə bağlı öz səlahiyyətləri daxilində zəruri tədbirlər görür;

8.41. kontrafakt məhsulların və müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında qanunvericiliyin tələblərinin pozulması ilə məhsul buraxan istehsalçıların müəyyən edilməsi məqsədilə digər səlahiyyətli dövlət orqanları ilə birgə müvafiq iş aparır, o cümlədən monitorinq-baxışlar keçirir, əqli mülkiyyət sahəsində qanun pozuntuları üzrə məlumatları toplayır və aidiyyəti orqanlara çatdırır;

8.42. pozulmuş hüquqlarının bərpası ilə bağlı hüquq sahiblərinin təşəbbüsü ilə və digər zəruri hallarda müvafiq məhkəmələrdə iddia qaldırır və hüquq sahiblərinin mənafelərini müdafiə edir, müəllif-hüquq pozuntuları ilə mübarizə üçün məhkəmə və digər müvafiq orqanların sorğuları əsasında qanunvericilikdə nəzərdə tutulan qaydada ekspert rəyləri hazırlayıır, məhkəmədə və digər səlahiyyətli orqanlar tərəfindən keçirilən tədbirlərdə ekspert və nümayəndə qismində iştirak edir, müəllif-hüquq sahəsində qanun pozuntuları ilə əlaqədar işlərin uçotunu və təhlilini aparır, toplanmış məlumatları sistemləşdirir;

8.43. əqli mülkiyyət hüquqları ilə qorunan beynəlxalq və milli informasiya texnologiyalarının təhlilini aparır, informasiya texnologiyalarının əqli mülkiyyət obyektləri kimi qorunması və-

ziyyətini müşahidə edir və milli səviyyədə qorunması vəziyyətini apaşdırır, onların qorunmasının beynəlxalq standartlara uyğun olması üçün öz səlahiyyətləri daxilində tədbirlər görür və yeni informasiya texnologiyaları obyektlərinin qorunmasına dair müvafiq qaydada təkliflər verir;

8.44. qanunla qorunan əqli mülkiyyət obyektlərinin qlobal rəqəmli şəbəkələrdə istifadəsinə aid monitoringlər aparır, ara-yışlar hazırlayıv və müvafiq qaydada səlahiyyətli orqanlara təqdim edir;

8.45. elektron ticarət sahəsinə aid qanunvericilikdə əqli mülkiyyət hüquqları obyektlərinə hüquqların qorunmasının təkmilləşdirilməsi məqsədilə təkliflər verir və öz səlahiyyətləri daxilində tədbirlər görür;

8.46. əqli mülkiyyət hüquqlarına əsaslanan milli iqtisadiyat sahələrinin iqtisadi göstəricilərinin daimi müşahidəsini aparıır, onların inkişafi zamanı meydana gələn problemləri müəyyən edir, ümumi daxili məhsulda əqli mülkiyyətə əsaslanan sənayenin payını daha dəqiq dəyərləndirmək üçün öz səlahiyyətləri daxilində müvafiq işlər görür və təkliflər hazırlayıv;

8.47. əqli mülkiyyət aktivlərinin dəyərləndirilməsində fizi ki və hüquqi şəxslərə metodiki yardım göstərir;

8.48. əqli mülkiyyət hüquqlarının pozulması ilə bağlı zərərin iqtisadi dəyərləndirilməsi üzrə işlər görür və zəruri hallarda müvafiq dövlət və məhkəmə orqanlarının sorğusu əsasında rəylər hazırlayıv;

8.49. əmlak hüquqlarını kollektiv əsasda idarə edən ictimai təşkilatların fəaliyyəti müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında qanunvericiliyin tələblərinə uyğun olmadığı hallarda onların Agentlikdəki qeydiyyatını ləğv edir;

8.50. əmlak hüquqlarının idarəciliyini kollektiv əsasda idarəetmə təşkilatlarına verməmiş müəlliflərin əsərlərinin həmin

təşkilatlar tərəfindən istifadəyə verilməsinin aşkar edildiyi və müəlliflər üçün yiğdiqları qonordan ayırmalar barədə qəbul etdiyi qərarların müəlliflərin maraqlarına zidd olduğu hallarda həmin hərəkətlərin dayandırılmasını və qərarların ləğv edilməsini tələb edir;

8.51. gömrük sərhədindən keçirilən, tərkibində əqli mülkiyyət obyektləri olan mallarda əqli mülkiyyət hüquqlarının pozulmasının müəyyənləşdirilməsində gömrük orqanları ilə əməkdaşlıq edir, müəyyən olunmuş qaydada onlarla əlaqəli şəkildə belə faktları ümumiləşdirir, onların təsnifatını aparır, gömrük orqanlarının sorğusu əsasında əqli mülkiyyət hüquqlarının pozulub-pozulmaması ilə bağlı rəylər verir;

8.52. gömrük sərhədində əqli mülkiyyət obyektlərinə olan hüquqların pozulmasının müəyyənləşdirilməsi üçün gömrük orqanının müraciəti əsasında gömrük orqanı ilə birlikdə tərkibində əqli mülkiyyət obyektləri olan malların identifikasiyasının həyata keçirilməsində iştirak edir, zəruri hallarda tərkibində əqli mülkiyyət obyektləri olan malların gömrük orqanı tərəfində reyestrə daxil edilməsi üçün təkliflər verir;

8.53. Agentlikdə mövcud olan daxili informasiya-kommunikasiya sistemi çərçivəsində informasiyanın fasiləsiz alınmasını, işlənməsini və ötürülməsini təşkil edir. Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatının korporativ rəqəm şəbəkəsinin Azərbaycan dayaq məntəqəsi vasitəsilə əlaqələri genişləndirir, bu sahədə informasiya mübadiləsini təşkil edir və şəbəkənin rəqəm kitabxanalarından istifadə etməklə yeniliklər barədə informasiyalar hazırlayırlar;

8.54. kargızarlığı, vətəndaşların qəbulunu, onların təklif, ərizə və müraciətlərinə baxılmasını normativ-hüquqi aktların tələblərinə uyğun təşkil edir və kadrların ixtisaslarının artırılmasına və peşəkarlığının yüksəldilməsinə dair tədbirlər görür;

8.55. əqli mülkiyyət məsələləri üzrə ixtisaslı mütəxəssis-lərin hazırlanması və tədris proqramlarının tərtibi ilə bağlı təkliflər verir və onların həyata keçirilməsində iştirak edir;

8.56. qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş digər funksiyaları həyata keçirir.

9. Bu Əsasnamənin 8-ci bəndində nəzərdə tutulmuş funksiyaların yerinə yetirilməsi nəticəsində əldə olunan gəlirlər bütövlükdə dövlət büdcəsinə köçürülür.

IV. Agentliyin hüquqları

10. Agentliyin öz vəzifələrini və funksiyalarını həyata keçirmək üçün aşağıdakı hüquqları vardır:

10.1. əqli mülkiyyət hüquqları sahəsində normativ-hüquqi aktların hazırlanmasına və təkmilləşdirilməsinə dair Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə təkliflər vermək, həmçinin bu sahənin vəziyyəti və inkişafı ilə əlaqədar analitik materiallar və təkliflər təqdim etmək;

10.2. öz səlahiyyətləri daxilində qanunvericiliklə müəyyənləşdirilmiş qaydada müəllif hüquqları sahəsində müvafiq normativ-hüquqi aktlar qəbul etmək;

10.3. səlahiyyətləri daxilində dövlət orqanlarından və qeyri-hökumət təşkilatlarından müəyyən olunmuş qaydada sorğu əsasında müvafiq məlumat və sənədlər almaq, əqli mülkiyyət hüquqları ilə bağlı məhsulların, işlərin və xidmətlərin mövcud tələblərə uyğunluğunu müəyyən etmək məqsədilə qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş tədbirlər görmək;

10.4. səlahiyyətlərinə aid edilmiş məsələlərin işlənib hazırlanması və yerinə yetirilməsi üçün qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada xarici və yerli ekspertləri və məsləhətçiləri cəlb etmək, onlarla müqavilələr (kontraktlar) bağlamaq;

10.5. səlahiyyətlərinə aid edilmiş sahələrdə dövlət orqanları və hüquqi şəxslərlə, beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq etmək, müəyyən edilmiş qaydada beynəlxalq təşkilatlarda Azərbaycan Respublikasını təmsil etmək, beynəlxalq müqavilələrin (sazişlərin) layihələrini hazırlamaq, qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada idarələrarası beynəlxalq müqavilələr (sazişlər) bağlamaq;

10.6. əqli mülkiyyət hüquqlarının qorunması sahəsində mütəxəssislərin hazırlanması, ixtisasının artırılması üçün tədbirlər görmək və bu sahədə beynəlxalq əməkdaşlıq etmək;

10.7. qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada tabeliyində idarə və təşkilatlar yaratmaq, onları yenidən təşkil etmək və ləğv etmək;

10.8. qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada dövri mətbuat orqanları təsis etmək, xüsusi bülletenlər və digər nəşrlər buraxmaq;

10.9. əqli mülkiyyət sahəsində çalışan işçiləri dövlət təltiflərinə və digər mükafatlara təqdim etmək, Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə müvafiq olaraq onların həvəsləndirilməsi üçün tədbirlər görmək;

10.10. qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş digər hüquqları həyata keçirmək.

V. Agentliyin fəaliyyətinin təşkili

11. Agentliyin fəaliyyətinə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən vəzifəyə təyin edilən və vəzifədən azad edilən sədr rəhbərlik edir.

12. Agentliyin sədri Agentliyə həvalə edilmiş vəzifələrin yerinə yetirilməsi və funksiyaların həyata keçirilməsi üçün şəxsən məsuliyyət daşıyır.

13. Agentliyin sədrinin Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən vəzifəyə təyin edilən və vəzifədən azad edilən bir müavini vardır.

14. Agentliyin sədri:

14.1. Agentliyin fəaliyyətini təşkil edir və ona rəhbərlik edir;

14.2. sədr müavininin vəzifə səlahiyyətlərini müəyyən edir;

14.3. müəyyən edilmiş qaydada əməyin ödənilməsi fondu nu və işçilərin say həddi daxilində Agentliyin mərkəzi aparatının strukturunu və ştat cədvəlini təsdiq edir;

14.4. Agentliyin struktur bölmələrinin və tabeliyində olan qurumların əsasnamələrini (nizamnamələrini) təsdiq edir;

14.5. Agentliyin mərkəzi aparatının və tabeliyində olan qurumların işçilərini vəzifəyə təyin edir və vəzifədən azad edir, onların barəsində qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada həvəsləndirmə və intizam tənbeh tədbirləri görür;

14.6. səlahiyyətləri daxilində Agentliyin mərkəzi aparatının və tabeliyində olan qurumların fəaliyyətinə dair icrası məcburi olan əmrlər, sərəncamlar, göstərişlər verir, təlimatlar və normativ-hüquqi aktları təsdiq edir (imzalayıb), onların icrasını təşkil edir və nəzarəti həyata keçirir;

14.7. Agentliyin fəaliyyət dairəsinə daxil olan məsələlərlə əlaqədar səlahiyyətləri daxilində qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada xarici ölkələrin dövlət orqanları və hüquqi şəxsləri ilə, beynəlxalq təşkilatlarla danışıqlar aparır, əqli mülkiyyət sahəsində idarələrarası sazişlər bağlayır, beynəlxalq tədbirlərdə iştirak edir;

14.8. Agentliyin səlahiyyətlərinə daxil olan məsələlər üzrə hazırlanmış qanunvericilik aktlarının layihələrini müəyyən edilmiş qaydada baxılmaq üçün Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə təqdim edir;

14.9. Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq digər səlahiyyətləri həyata keçirir.

15. Agentlikdə sədrdən (kollegiya sətri), sədr müavinindən, Agentliyin aparat rəhbərindən, struktur bölmələrinin və tabeliyində olan qurumların rəhbər işçilərindən ibarət kollegiya yaradılır. Agentliyin kollegiyasının tərkibinə həmçinin müəlliflər, mütəxəssislər və alımlar də daxil edilə bilər.

16. Agentliyin kollegiyasının üzvlərinin sayı və şəxsi tərkibi Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə tərəfindən təsdiq olunur.

17. Agentliyin kollegiyası öz iclaslarında Agentliyin fəaliyyəti ilə bağlı məsələləri müzakirə edir və həmin məsələlər haqqında müvafiq qərarlar qəbul edir.

18. Agentliyin kollegiyasının iclasları kollegiya üzvlərinin yarısından çoxu iştirak etdikdə səlahiyyətlidir.

19. Agentliyin kollegiyasının qərarları onun üzvlərinin sadə səs çoxluğu ilə qəbul edilir, protokollarla rəsmiləşdirilir və bir qayda olaraq, sədrin əmrləri və sərəncamları ilə həyata keçirilir.

20. Agentliyin kollegiyasının iclaslarında baxılan məsələlərə bilavasitə aidiyyəti olduqda, zəruri hallarda digər icra hakimiyyəti orqanlarının, idarə, müəssisə və təşkilatların rəhbərləri, habelə ictimai təşkilatların nümayəndələri iştirak etmək üçün dəvət edilə bilərlər.

21. Əqli mülkiyyət sahəsində elmi-texniki nailiyyətlərin, yeni texnologiyaların tətbiqinin və mədəni sənayedə əqli mülkiyyət hüquqlarının təmin olunması üzrə qabaqcıl dünya təcrübəsinin öyrənilməsi, habelə dövlət qeydiyyatına alınmaq üçün təqdim olunan əqli mülkiyyət obyektlərinin orijinallığının müəyyən edilməsi üçün Agentlikdə ictimai əsaslarla fəaliyyət göstərən və tərkibində sahələr üzrə ekspert komissiyaları olan mütəxəssislərdən və alımlərdən ibarət Elmi-Metodik Şura yaradılır. Elmi-Metodik Şura haqqında Əsasnamə Agentliyin sətri tərəfindən təsdiq edilir.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ MƏNBƏLƏR

1. Allahverdiyev B. – Ümumi kitab tarixi. Bakı, «Azərbaycan Milli Ensiklopediyası» Nəşriyyat-Poliqrafiya Birliyi, 2003.
2. Azərbaycan «Bilik» Maarifçilik Cəmiyyəti. Bakı, Azərbaycan «Bilik» Maarifçilik Cəmiyyəti, 1993.
3. «Azərbaycan» nəşriyyatı. Bakı, «Azərbaycan» nəşriyyatı, 1993.
4. Azərbaycanda nəşriyyat işi. Bakı, «Yeni Nəsil» Jurnalistlər Birliyi, 2000.
5. Azərbaycan nəşrləri. Jurnal kataloq, 2005-2(6).
6. Əliyev Heydər. Təhsil millətin gələcəyidir. Bakı, «Təhsil» nəşriyyatı, 2002.
7. Əylisli Ə. Kitab nəşri ümumdövlət işidir. «Zəka» jurnalı, 1994.
8. Hacızadə N. Kitab ucalığı. «Günay» qəzeti, 1 aprel 2000.
9. Həsənov H. Azərbaycan kitabının inkişaf mərhələləri. Bakı, Azərnəşr, 1989.
10. İbrahimov N. Naşirlilik bir məktəbdır. «Ədəbiyyat qəzeti», 28 yanvar 2000.
11. İlk Azərbaycan kitabı. Bakı, «Şərq-Qərb», 1995.
12. Qilenson P.Q. Niðàâîñ-îèê òóäîæñòâåññ è òåôîè-åññéïå ðåäåæðiðiä. İññéåå, «Èñëå», 1988.
13. Mahmudov M. Arxivlərin sırrı açılır. «Xalq qəzeti», 8 avqust 1999.
14. Mahmudov M. Müasir şəraitdə naşirlilik fəaliyyəti. Bax: Elm və Təhsil Mərkəzi «Təfəkkür» universitetinin «Elmi Əsərlər»i, VI buraxılış, 2003.
15. Mahmudov M. Nəşriyyat işinin əsasları. Bax: Jurnalistika fakültəsinin qiyabiçi tələbələri üçün metodik vəsait. «Bakı Universiteti» nəşriyyatı, 2001.
16. Mahmudov M. Kitab haqqında kitab. «Xalq qəzeti», 4 may 2000.
17. Mahmudov M. Kitab necə hasilə gəlir. «Dialoq» jurnalı, 1989, № 10.
18. Mahmudov M. Tədqiqatçı ömrü. Bax: V.Quliyev. Ötən günlərimi qaytarayırlar... Bakı, «Şuşa» nəşriyyatı, 2001.
19. Mahmudov R. Azərbaycanda 22 min jurnalit haradandır? «Journalist» qəzeti, 11 aprel 2002.
20. Mehdi F. Bədii publisistika. Bakı, «Maarif» nəşriyyatı, 1982.

21. Məmmədov A., Xan-Sayadoğlu R., Mirzəliyev C. Jurnalist bunları bilməlidir. Bakı, «Azərbaycan» nəşriyyatı, 2005.
22. Mədəniyyət fəaliyyətinə aid qanunlar toplusu. Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyi. Bakı, «Nağıl Evi»-nin mətbəəsi, 2003.
23. Məhərrəmov A. Bakı Dövlət Universiteti. «Bakı Universiteti» nəşriyyatı, 2000.
24. Məhərrəmli Q. Kino, televiziya, radio terminləri (İzahlı lügət). Bakı, «Azərbaycan Milli Ensiklopediyası» Nəşriyyat-Poliqrafiya Birliyi, 2002.
25. Mir Cəlal, P.Xəlilov. Ədəbiyyatşunaslığın əsasları. Bakı, «Maarif» nəşriyyatı, 1972.
26. Mırəhmədov Ə., Həsənov H. Sovet Azərbaycanının kitab mədəniyyəti. Bakı, Azərnəşr, 1975.
27. Musaqızı L. Kitab oxuyanların sayı azalıb. «Cümhuriyyət» qəzeti, 15 may 2002.
28. Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Biznesmenin bülleteni, Bakı, 1996, № 46.
29. Nemanzadə Ömrə Faiq. «Seçilmiş əsərləri», «Yazıcı», 1992.
30. Nəbili Ə. Qəzet tərtibi və buraxılışı texnikasının əsasları, II hissə, Bakı Universiteti nəşriyyatı, 1992.
31. Nəşriyyat işi. Bakı, «Yeni Nəsil» Jurnalistlər Birliyi, 2001.
32. «Nəşriyyat işi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu. «Azərbaycan» qəzeti, 18 avqust 2000.
33. Pünhan A. İndi boz ədəbiyyat yaranır, «Yeni Azərbaycan» qəzeti, 14 aprel 2000.
34. Редактирование отдельных видов литературы. Москва, «Книга», 1987.
35. Rüstəmov T. Ədəbi redaktörün nəzəriyyəsi və təcrübəsi. Bakı, «Maarif» nəşriyyatı, 1981.
36. Sədrəddinoğlu T. Bir daha dərsliklər haqqında. «Günay» qəzeti, 14 aprel 2000.
37. Стандарты по издательскому делу. Москва, «Книга», 1982.
38. Şahvələdqızı V. İndi rayonlara, kəndlərə, demək olar ki, kitab getmir. «525-ci qəzet», 18 iyul 2001.
39. Umutlu İ. Kitab işi bu gün. Bakı, «Əbilov, Zeynalov və oğulları» nəşriyyatı, 2004.

KİTABIN İÇİNDƏKİLƏR

Giriş	3
-------------	---

I BÖLMƏ

Azərbaycanda nəşriyyatların yaranması və ilkin fəaliyyəti (1920–1930-cu illər)	8
SSRİ məkanında nəşriyyatların bölgüsü. Universal və ixtisaslaşmış nəşriyyatlar (1930–1980-ci illər)	13

II BÖLMƏ

Sovet hakimiyyətinin son illərində Azərbaycanda nəşriyyat- poliqrafiya fəaliyyətinin ümumi mənzərəsi (1980–1990-ci illər)	20
Keçid dövründə Azərbaycanda nəşriyyat işi	30
Nəşriyyat işinin zəifləməsinin əsas səbəbləri	40

III BÖLMƏ

Nəşriyyat işi subyektləri fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsi	53
Müəlliflik hüququ, müəllif müqaviləsi	62

IV BÖLMƏ

Nəşriyyata rəhbərlik	68
Nəşriyyat redaktorları	76
Nəşriyyatda istehsalat və maliyyə şöbəsi	84
Nəşriyyatlarda menecment fəaliyyəti və kitab marketinqi	90

V BÖLMƏ

Nəşriyyat-poliqrafiya prosesinin əsas mərhələləri	95
Əlyazmaların redaktəsinə dair metodik tövsiyələr	101
Müasir nəşriyyatlar	124
Nəticə	132

VI BÖLMƏ

Nəşriyyat işi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu	140
Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu	157
«Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı	199
Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına dəyişikliklər və əlavələr edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu	201
«Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına dəyişikliklər və əlavələr edilməsi haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmani	203
Azərbaycan Respublikasının Müəllif Hüquqları Agentliyi haqqında Əsasnamə	204
İstifadə olunmuş mənbələr	220

*Axundov Bəhruz Həsən oğlu
Mahmudov Mahmud Ağəli oğlu*
NƏŞRİYYAT İŞİNİN ƏSASLARI
(Dərs vəsaiti)
Bakı, «Aspoliqraf», 2006

Redaktor *Gülər Ələkbərqızı*
Bədii və texniki redaktor *Abdulla Ələkbərov*
Kompyuter tərtibatı və dizayn *Səadət Quluzadə, Aqil Əmrəhov*
Korrektor *Zülfüyyə Rzayeva*

Çapa imzalanmış 15.02.2006. Kağız formatı 60x90¹/₁₆.
Fiziki çap vərəqi 14,0+3,0 yap. şək.
Sifariş 2. Tirajı 1000.

«Aspoliqraf LTD» MMC nəşriyyat-poliqrafiya müəssisəsi